

STUDIA LATINA ET GRAECA
Letnik X, številka 1, Ljubljana 2008

Κηρία
KERIA

DRUŠTVO ZA ANTIČNE IN HUMANISTIČNE ŠTUDIJE SLOVENIJE
SOCIETAS SLOVENIAE STUDIIS ANTIQUITATIS ET HUMANITATIS INVESTIGANDIS

Programska zasnova

Revija *Keria* (v grščini 'satovje') je leta 1999 ustanovilo Društvo za antične in humanistične študije Slovenije. Kot osrednja slovenska revija za vsa področja grških in latinskih študijev si prizadeva za dialog med znanostjo, šolo in širšim področjem kulture. Izhaja dvakrat letno, spomladi in pozimi, objavlja pa izvirne razprave, prevode, didaktične prispevke, eseje, ocene knjig in druge relevantne prispevke na temo klasične antike in njene recepcije, latinskega in bizantinskega srednjega veka, latinskega humanizma, neolatinske kulture ter sodobnega grškega jezika in kulture.

Aims and Scope

Keria (Greek for 'honeycomb') was founded by the Slovenian Society for Classical and Humanistic Studies in 1999. As a national journal for all fields of Greek and Latin studies, it is committed to fostering a dialogue between scholarship, teaching, and other areas of culture. Appearing twice yearly, in spring and in winter, *Keria* welcomes original research articles, translations, pedagogical contributions, literary essays, book reviews, and other submissions relevant to the study of classical antiquity and its reception, Latin and Byzantine Middle Ages, Latin humanism, Neolatin and Modern Greek language and culture.

VSEBINA

RAZPRAVE

- Špela Tomažinčič: *Remo cum fratre Quirinus: Preobrazbe mita o ustanovitvi Rima od začetkov do Horacija*.....7
- Vlasta Močnik Drnovšek: *Hipokratova prisega in njen pomen za medicinsko deontologijo* 33
- Aleš Maver: *Preganjanja kristjanov in cesarji preganjalci pri latinskih krščanskih zgodovinarjih 4. in 5. stoletja*.....53
- Agata Šega: *Nekaj ugotovitev o razširjenosti starejših latinizmov oziroma romanizmov v slovenščini in drugih slovanskih jezikih* 77

PREVODI

- Eviprid: *Alkestida 606–860. Kako je oče okrcal sina in Herakles izmodril strežaja* (prevod Jera Ivanc).....91
- Mateja Švajncer: *Peter Abelard in njegove nesreče* 101
- Peter Abelard: *Zgodovina mojih nesreč* (prevod Mateja Švajncer).....105

DIDAKTIKA KLASIČNIH JEZIKOV

- Vasiliki Varsamakidou: *Pouk klasičnih jezikov v grškem srednjem šolstvu* 141

OCENE

- Primož Simoniti: *Med humanisti in starimi knjigami. Razprave in eseji 59. Ljubljana: Slovenska matica, 2007* (Aleš Maver).....165
- Aleksandra Pirkmajer Slokan: *Lingua Latina: učbenik za latinščino v 7.–9. razredu devetletnega osnovnošolskega izobraževanja. 3 zvezki. Ljubljana: DZS, 2007* (Janja Žmavc).....168
- Vladimir Vratović: *Latinski u hrvatskom kontekstu. Zagreb: Biakova, 2007* (Kajetan Gantar) ...174
- Guy de la Bédoyère: *Romans for Dummies. Chichester: Wiley & Sons, 2006* (Matjaž Babič) 176
- Rim in barbari: rojstvo novega sveta – razstava v Palazzu Grassi* (Nada Grošelj) 180

VARIA

- Bibliografija revije Keria za obdobje 1999–2008* (Matej Hriberšek).....183
- Poročilo predsednika DAHŠ za obdobje november 2005–november 2007* (Brane Senegačnik) 196
- Binkoštna zadrege. Ob podelitvi nagrad na tekmovanju iz latinščine* (David Movrin) 199
- Propinatio* (France Prešeren – Zlatko Vidulić).....202

CONTENTS

ARTICLES

- Špela Tomažinčič: *Remo cum fratre Quirinus: Metamorphoses of the Roman Foundation Myth from its Beginnings to Horace*..... 7
- Vlasta Močnik Drnovšek: *The Hippocratic Oath and its Relevance to Medical Deontology* 33
- Aleš Maver: *Portrayals of Christian Persecutions and of Persecuting Emperors in the Latin Christian Historiography of the 4th and 5th Centuries*..... 53
- Agata Šega: *Some Observations on the Distribution of Older Latinisms or Romanisms in Slovene and Other Slavic Languages*..... 77

TRANSLATIONS

- Euripides: *Alcestis 606–860. How the Parent Gave a Dressing-Down to His Offspring and How Heracles Enlightened the Servant* (translated by Jera Ivanc)..... 91
- Mateja Švajncer: *Peter Abelard and His Misfortunes* 101
- Peter Abelard: *History of My Misfortunes* (translated by Mateja Švajncer) 105

CLASSICAL LANGUAGE TEACHING

- Vasiliki Varsamakidou: *Teaching the Classical Languages in Greek Secondary Education*..... 141

REVIEWS

- Primož Simoniti: *Among Humanists and Antique Books. Razprave in eseji 59. Ljubljana: Slovenska matica, 2007* (Aleš Maver)..... 165
- Aleksandra Pirkmajer Slokan: *Lingua Latina: A Latin Textbook for Grades 7–9 in the Nine-Year Elementary Education System. 3 Vols. Ljubljana: DZS, 2007* (Janja Žmavc).... 168
- Vladimir Vratović: *The Latin Language in the Context of Croatian. Zagreb: Biakova, 2007* (Kajetan Gantar)..... 174
- Guy de la Bédoyère: *Romans for Dummies. Chichester: Wiley & Sons, 2006* (Matjaž Babič)..... 176
- Rome and the Barbarians: The Birth of a New World. Exhibition at the Palazzo Grassi* (Nada Grošelj)..... 180

VARIA

- Bibliography of Keria for 1999–2008* (Matej Hriberšek)..... 183
- Report of the President of the Society for Classical and Humanistic Studies for November 2005–November 2007* (Brane Senegačnik) 196
- Pentecostal Problems: On Presenting the Latin Language Competition Awards* (David Movrin)..... 199
- Propinatio* (France Prešeren – Zlatko Vidulić)..... 202

RAZPRAVE

REMO CUM FRATRE QUIRINUS: PREOBRAZBE MITA O USTANOVITVI RIMA OD ZAČETKOV DO HORACIJA

ŠPELA TOMAŽINČIČ

Izvleček

Romul in Rem v rimski mitologiji nastopata kot brata dvojčka, sinova svečenice Ree Silvije in boga vojne Marsa, in kot ustanovitelja mesta Rim. Znana mitološka tema omogoča pomemben vpogled v rimsko mitotvorno dejavnost in v sodobne interpretacije pojava 'rimski mit'. Avtorica se naslanja na nekatere novejšje pristope in se v obravnavi rimske mitologije odreka tradicionalni grški perspektivi. Ker je Romul veljal za edinega ustanovitelja Rima, se članek posveča tudi motivom za uvedbo brata Rema. Zgodovinske preobrazbe Romulove teme, ki jim lahko sledimo od Enijevih *Analov* do Vergilijeve *Eneide*, Horacijeve sedme epode in tretje 'rimske ode' (C. 3.3), razkrivajo nenehno prilagajanje mita spreminjajočim se družbenim in političnim kontekstom.

Abstract

Romulus and Remus appear in Roman mythology as the twin sons of the priestess Rhea Silvia and Mars, and as the founders of Rome. This familiar mythological theme offers interesting insights into the Roman mythopoetic activity and into the modern interpretation of the 'Roman myth' phenomenon. Rather than adopt the traditional Greek perspective on Roman myth, the article draws on the recent revaluations of Roman mythology. Since Rome was believed to have been founded by Romulus alone, the article also considers the motives underlying the invention of his brother Remus. The recurrent Romulus theme with its historical metamorphoses as elaborated in Ennius' *Annals*, Vergil's *Aeneid*, and Horace's *Epode* 7 and third 'Roman Ode' (C. 3.3) reflects a continuous adaptation to the changing social and political contexts.

I. ZNANA ZGODBA?

Zgodba o Romulu in Remu, legendarnih ustanoviteljih mesta Rim, je v očeh povprečnega poznavalca antike sinonim za rimski mit.¹ Znana in na prvi pogled neproblematična zgodba je zato dobro izhodišče za razpravo o vprašanju rimskega mita in

¹ Splošno poznavanje mita o ustanovitvi mesta Rima izhaja predvsem iz Livija (1.3.10–1.7.3), pa tudi iz Dionizija iz Halikarnasa (*Ant. Rom.* 1.76–83) in Plutarha (*Rom.* 3–11).

o njegovi funkcijskozgodovinski vlogi. Še preden se lotimo problematike 'rimskega mita', se moramo ustaviti ob definiciji 'zgodbe' o Romulu in Remu. Je to (zgodovinska) legenda, ustanovitvena zgodba, mit ali kaj čisto drugega? Že pregled splošnih priročnikov pokaže, da klasifikacija zgodbe o Romulu in Remu ni preprosta.² Kaj je torej narobe s sintagmo 'rinski mit'?

Najprej očitno dejstvo: ohranjena rimska mitologija je v pretežni meri grška. Iz tega izhaja izrazito negativna sodba o rimski mitologiji, češ da je neizvirna in posnemovalska.³ V preteklosti so jo zato večkrat obravnavali kot nekaj izposojenega, sekundarnega in zato inferiornega. Ob primerjavi z bogato in razvejano grško mitologijo nastane vtis, da Rimljani svojih izvirnih mitov⁴ praktično niso poznali. Raziskovalci rimskega mita so identificirali komaj dva izvirna rimska mita: mit o Kajkulu, ustanovitelju Prenesta, in mit o Romulu, ustanovitelju mesta Rim.⁵ V ohranjenih imenih, kot so *Ianus*, *Picus*, *Cacus*, *Dercenus*, so prepoznavali indice za obstoj še drugih rimskih mitov, ki v prvotni obliki niso izpričani.

Tovrstno iskanje rimske mitološke izvirnosti temelji na predpostavki, da je rimskost rimskega mita v njegovi avtentičnosti, italiskem izvoru in popolni neodvisnosti od grške kulture. Ob tem raziskovalci zanemarjajo dejstvo, da je tudi Romul sam kot reprezentativni primer rimskega mitološkega junaka produkt grške historiografske oz. antikvarske tradicije, ki je številnim mediteranskim mestom poiskala 'grško' ustanovitveno legendo. Romul je eponimni junak mesta Rim. Kot ustanovitelj mesta se pojavlja od sredine 4. st. pr. Kr. naprej. Najstarejše pričevanje o Romulu je genealogija ustanovitelja Rima, zapisana pri Alkimu (FGrH 560 F 4), zgodovinarju s Sicilije iz 2. pol. 4. st. pr. Kr. Po tej različici je ustanovitelj mesta *Rhodius* [*Rhomos*?], sin Albe, katere oče *Rhomylos* je sin Eneja in Tirenije. *Rhomos* pri Alkimu nastopa sam, brez brata. Pri Kaliju (FGrH 564 F 5), sirakuškem zgodovinarju s konca 4. st. pr. Kr., je ustanovitelj Rima *Rhomos*, eden izmed treh bratov (druga dva sta še *Rhomylos* in *Telegonos*), sinov Rome in Latina; Latin je po tej verziji sin Telemaha in Kirke.⁶

Iskanje izvirnega 'rimskega mita' se tako sklene z ugotovitvijo, da je njegova vse-

² Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*, ob besedi *mit* dosledno uporabljata izraz 'ustanovitveni mit' ('foundation myth'). Wiseman, *Remus*, že v samem naslovu monografije o Remu pripiše *A Roman Myth*. Tudi splošni priročniki imajo različna poimenovanja; *Oxford Classical Dictionary* uporablja izraz *legenda* ('legend'), za Romula in Rema pa 'mitična ustanovitelja' ('mythical founders'). *Der Neue Pauly* Romula in Rema označi kot *legendarna ustanovitelja* (*die legendären Stadtgründer*).

³ Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*, 4, to označujeta kot »failure of Roman myth«.

⁴ Uporabljajo se izrazi 'indigenous', 'original', tudi 'native' (angl.). Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*, 1, delita rimske mite na primarne (nastali so pred rednimi stiki z grško literaturo in pred razširitvijo pismenosti) in sekundarne (nastali so v literarnem obdobju).

⁵ Rezultati iskanja izvirnega rimskega mita so predstavljeni v: Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*. Za rimsko mitografijo gl. še Wiseman, *Remus*; Fox, *Roman Historical Myth*, in Graf, *Mythos in mythenloser Gesellschaft*.

⁶ Wiseman, *Remus*, 53, 184 in op. 62, meni, da gre pri Alkimu in Kaliju za duplikacijo eponima

bina povezana izključno z ustanovitvami mest in da je to pravzaprav njegova edina tema. V tem 'rimski mit' sledi popularnim helenističnim zgodbam o ustanovitvah mest (κτίσεις), s temami grškega mita pa nima veliko skupnega. To je tudi najpomembnejši vzrok, da se raziskovalci v razpravi o rimskem mitu pogosto izogibajo uporabe pojma 'mit' in rajši uporabljajo že navedene nadomestne izraze. Tematske drugačnosti rimskega mita in odsotnosti 'klasičnih' grških mitoloških tem so se zavedali že antični latinski avtorji, vendar ti v nasprotju s sodobnimi avtorji niso 'pogrešali' kozmogoničnih mitov o kastraciji in detomoru, skupaj z zgodbami o posilstvu, vojni in suženjstvu.⁷

Problematiziranje sintagme 'rimski mit' je predvsem posledica predsodka do rimske kulture kot pasivne in nekritične posnemovalke grštva; procesi prevzemanja so pogosto še vedno razumljeni v smislu mehanske in neproduktivne imitacije. V uveljavljene interpretacijske vzorce je kritično posegel šele Denis Feeney, ki je vzpostavil nov, od grškega neodvisen rimski model za interpretacijo rimske mitografije. Njegov pristop ima dve ključni točki:

1. natančno razumevanje historičnega horizonta, v katerem so potekali procesi sprejemanja grške kulture;
2. redefinicija dialoga rimske kulture z grško in opredelitev oblik literarne komunikacije.⁸

Da bi lahko rekonstruirali razmerje med grškim in rimskim, je treba poznati zgodovinske okoliščine rimskega odnosa do grštva v času najbolj intenzivnega sprejemanja grške kulture. V širšem politično-zgodovinskem kontekstu ta čas sovпада z vzpostavljanjem rimskega primata v Sredozemlju, ki ga je Rim dosegel v vojnah z epirskim kraljem Pirom, z grškimi kolonijami v južni Italiji, s Kartagino (druga in tretja punska vojna) in z Makedonci. Rimska ekspanzija v Sredozemlju ni pomenila samo pozicioniranja na vojaškem in geopolitičnem zemljevidu. Rimska kulturna identiteta se je v veliki meri oblikovala skozi odnos do starih helenističnih držav, ki so bile vpete v enoten mitološki kontekst in so se prezentirale kot potomke homerske dediščine. Nastop na mediteranskem prizorišču in novo oblikovanje razmerja sil, ki je v vojnah s Kartagino in z grškim svetom dobilo 'mitološki' prizvok, je Rimljanom narekovalo, da se postavijo tudi na mitološki zemljevid Sredozemlja, kot ga je zarisal Homer.⁹

---

za mesto Rim: *Rhomos* je grški eponim za Rim, *Rhomylos* pa latinski. Poudarja tudi, da ni verjetno, da eponim *Rhomos* na navedenih mestih predstavlja grško ime za Rema.

⁷ Cic., *Nat. D.* 3.60; Dion. Hal., *Ant. Rom.* 2.18–20.

⁸ Feeney, *Literature and Religion*, 47–75.

⁹ Pri tem je Rimljanom koristila grška historiografska tradicija, po kateri je bil ustanovitelj Rima Trojanec Enej (prva, ki za ustanovitelja Rima navajata Eneja, sta Helanik z Lezbosa, *FGrHist* 4 F 84, in Damast iz Sigeona, *FGrHist* 241 F 45). Trojansko identiteto so Rimljani v politične namene najbrž prvič uporabili v času vojn s Pirom (280–275 pr. Kr.), kasneje v času prve punske vojne in v 2. st. pr. Kr., ko je Rim posegel v Malo Azijo. Gl. Cornell, *Beginnings of Rome*, 64–65.

Pojasnjevanje procesov literarne komunikacije je opredeljeno z dejstvom, da je bila rimska kultura od vsega začetka prežeta z grško in da so se Rimljani čutili del helenistične kulture ter neposredni dediči literature in mitologije heleniziranega Sredozemlja. Pričakovanja rimskega občinstva so bila zato določena s sredozemsko literarno in kulturno tradicijo. Rimska literatura že samo zaradi tega dejstva ni mogla biti omejena na golo imitacijo, temveč je njeno produkcijo narekoval vsakokratni zgodovinski in družbeni horizont pričakovanja, ki je narekoval vedno novo aktualizacijo prisvojene literarne dediščine. Rimska mitologija, rimski bogovi in literatura so se oblikovali v odnosu do grške mitologije in literature. Pri tem ne gre za nekritično sprejemanje, temveč za zavestno, produktivno recepcijo grštva; v ozadju le-te je bil tudi interes rimske politične elite, ki je v prizadevanju za lastno afirmacijo in za zunanjepolitično uveljavitev republike rimsko državo postopoma vključevala v helenistični kulturni krog.¹⁰

Posledica tega je bil tudi nastanek rimske epike. Za ta podvig je rimska politična aristokracija angažirala tuje 'zaveznike', ki so ustvarili rimsko literaturo. Ti možje so bili Grki oziroma pol Grki,¹¹ izviralci so iz južne Italije, z etnično mešanega področja, na katerem so soobstajale in se med seboj prepletale različne kulture: grška in latinska; grška, latinska in oskijska. V Rim so prišli kot tujci; njihov prihod je bil povezan z rimskimi vojnami v Sredozemlju. Andronik, po rodu Grk iz Tarenta, je v Rim prišel kot vojni ujetnik po padcu Tarenta leta 272 pr. Kr. in kot osvobojenec od nekdanjega gospodarja prevzel ime 'Livij'; Nevij, Osk iz Kampanije, je služil v rimski vojski v zadnjih letih prve punske vojne; Enija, Oska oziroma Mesapa iz rimske Kalabrije, je v Rim s Sardinije, kjer je bil verjetno vojak, pripeljal Katon Starejši. Že etnično poreklo in kulturno ozadje imenovanih piscev, ki so kot posamezniki z latinskega obrobja pisali v latinščini, pojasni, zakaj je rimska literatura od samega začetka prežeta z grškimi kulturnimi vplivi, med drugim tudi z vplivi grške religije in mitologije.

Tako kot je bila spodbuda, ki jo je rimska elita dala epski poeziji, predvsem politično motivirana, je tudi prezentiranje rimske mitologije v literaturi in nasploh v javnosti treba razumeti predvsem v političnem kontekstu. Grška mitologija in grški bogovi so bili v Rimu prisotni najpozneje v drugi polovici 6. stoletja; iz časa okrog 530 pr. Kr. izvira terakotna plastika boginje Atene, ki vodi Herakla na Olimp. Stala je na Govejem forumu v Rimu. Zelo verjetno gre za upodobitev Heraklove apoteoze. Izbiro motiva je mogoče prepričljivo pojasniti kot element monarhične ideologije; ta odraža sočasno politično dogajanje v Grčiji v času tirana Pejzistrata, ki se je identificiral s Heraklom.¹² Grški mit je bil torej v Rimu od vsega začetka del javne politične sfere in je reflektiral aktualno politično dogajanje v rimski družbi. Zanimivo je, da je

¹⁰ O domnevah za možne motive po koncu prve punske vojne gl. Gruen, *Studies in Greek Culture*, 82–84.

¹¹ T. i. *semigraeci* (prim. Suet., *Gram.* 1).

¹² Cornell, *Beginnings of Rome*, 148.

rimska elita sredstva za svojo politično afirmacijo iskala zlasti zunaj svojega prvotnega kulturnega okolja, obenem pa so Rimljani ves čas načrtno ohranjali zavest o tem, da so grški miti in grški bogovi grški in da so v Rim prišli iz tujega, grškega sveta.¹³

O prvi javni predstavitvi Romula in Rema beremo pri Liviju (10.23.12). Ta med dogodki za leto 296 pr. Kr. navaja obnovitev dveh svetišč; svetišča Jupitra najboljšega največjega na Kapitolu, na vrhu katerega je bil postavljen kip Jupitra na kvadrigi, in Marsovega svetišča ob Apijski cesti. Razen tega Livij omenja tudi postavitve kipa volkulje z ustanoviteljema mesta pri ruminalski smokvi, kjer je volkulja domnevno našla in hranila dvojčka. Za navedeno sta poskrbela kurulska edila, brata Ogulnija:¹⁴

Eodem anno Cn. et. Q. Ogulnii aediles curules aliquot faeneratoribus diem dixerunt; quorum bonis multatis ex eo quod in publicum redactum est aenea in Capitolio limina et trium mensarum argentea vasa in cella Iovis Iovemque in culmine cum quadrigis et ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupae posuerunt semitamque saxo quadrato a Capena porta ad Martis straverunt.

Istega leta sta kurulska edila Gnej in Kvint Ogulnij določila plačilni dan nekaterim izposojevalcem denarja. Iz premoženjskih kazni, ki so pritekale v državno blagajno, sta v templju na Kapitolu namestila bronaste pragove, srebrne posode za tri mize v Jupitrovi celi, kip Jupitra na kvadrigi na vrhu templja in kip ustanoviteljev mesta v podobi dojenčkov pod seski volkulje pri ruminalski smokvi. Prav tako sta s kvadratnimi kamni tlakovala pot od Kapenskih vrat do Marsovega templja.

Zgodovinski kontekst, ki pojasni skrb za svetišči Jupitra in Marsa, predvsem pa ikonografijo obeh bronastih kipov, je preteča galsko-samnitska nevarnost. Kapitolinski Jupiter ima značilne atribute, ki aludirajo na gigantomahijo oz. na Zeusa kot zmagovalca nad sinovi Zemlje. Identifikacija Jupitra z 'mitičnim' Zevsom kot zmagovalcem nad destruktivnimi in kaotični silami jasno razkriva samopodobo Rimljanov kot branilcev civilizacije pred barbarstvom.¹⁵ Sporočilo kipa je še nazornejše povezano z drugim kipom, postavljenim istega leta, kipom volkulje z dvojčkoma. Glede na to, da so *simulacra infantium conditorum* navedena med darovi, posvečenimi Jupitru in Marsu, dvojčka Romula in Rema predstavljata božanska potomca Marsa, preko katerih so se Rimljani predstavljali kot Marsovi potomci.¹⁶

Livijeva pripoved je tudi prvo jasno poročilo o Remu. Formulacija *infantes conditores urbis sub uberibus lupae* se gotovo nanaša na Romula in Rema, čeprav na tem

¹³ Feeney, *Literature and Religion*, 64–67.

¹⁴ Ista brata sta leta 300 pr. Kr. z zakonom (*Lex Ogulnia*) dosegla, da so lahko bili v kolegij svečnikov in avgurjev izbrani tudi plebejci.

¹⁵ Feeney, *Literature and Religion*, 54–55.

¹⁶ Wiseman, *Remus*, 73.

mestu nista izrecno navedena. Zanimivo je tudi, da Livij uporablja plural (*infantes conditores*), torej kot ustanovitelja omenja oba brata dvojčka.¹⁷ Pri obeh že navedenih grških zgodovinarjih, Alkimu in Kaliju, se namreč Romul pojavlja kot edini ustanovitelj, brez brata dvojčka. Iz obeh grških zgodovinarjev, ki omenjata Romula, je mogoče sklepati: Romul se kot ustanovitelj Rima pojavlja od sredine 4. st. pr. Kr. naprej (od Alkima); kot ustanovitelj nastopa sam, brez brata ali brata dvojčka. Tudi dejstvo, da ima *Rhomos* pri Kaliju brata (*Rhomylos*), še ne pomeni, da gre za dvojčka-soustanovitelja.¹⁸ Iz pričevanj omenjenih grških historiografov je razvidno, da je obstajala različica mita, po kateri je ustanovitelj Rima le eden.

Pomembna strukturna sprememba v razvoju mita torej zadeva število ustanovitvenih junakov. Ta sprememba kaže na zgovorno poigravanje s fenomenom enosti in dvojnosti, ki ga simbolizirata – ne brata, temveč dvojčka. Interpretacija preobrazb mita o Romulu in Remu je zato nujno povezana z razlago simbolike števil v različnih historičnih in političnih okoliščinah. Na tak način ustanovitveni mit za republikansko obdobje interpretira Wiseman.¹⁹ V svoji ‘ustanovitveni’ hipotezi predlaga datacijo nastanka mita v 4. st. pr. Kr., pred leto 296 pr. Kr., ko je Rem prvič dokumentiran kot soustanovitelj. Vsebinske spremembe v mitu išče izključno v spreminjajočih se političnih in socialnih okoliščinah 4. in 3. st. pr. Kr. Te se po njegovi sodbi nujno odražajo v mitu in se skozi mit tudi potrjujejo. Osnovno vprašanje, na katerega skuša odgovoriti Wiseman, je, kateri dogodki so ključno zaznamovali rimsko zgodovino 4. in 3. st. pr. Kr. in katere spremembe v družbi so bile tako pomembne, da so našle izraz tudi na ravni mita.

Wiseman vidi izhodišče za prvo vsebinsko spremembo, ko enega ustanovitelja zamenjata brata dvojčka (uvedba Rema), v dogodkih 4. st. pr. Kr., povezanih s prizadevanjem plebejcev za izenačitev pravic s patriciji. Leta 376 pr. Kr. sta ljudska tribuna Gaj Licinij in Lucij Sekstij predlagala vzpostavitev konzulata in pripustitev plebejcev k tej funkciji. *Lex Licinia Sextia* iz leta 367 pr. Kr. je dopustila kandidaturo plebejcev, in leta 366 pr. Kr. je Lucij Sekstij postal prvi konzul iz plebejskih vrst. Leta 342 pr. Kr. je zakon Lucija Genucija določil, da mora biti eden od konzulov plebejec. Delitev oblasti med patriciji in plebejci v 4. st. pr. Kr. je osnovni pogoj za oblikovanje mita o dvojčkih. V mitu se zrcali prizadevanje plebejcev za delitev oblasti s patriciji. Mit o dvojčkih torej simbolizira delitev oblasti med patriciji in plebejci, kot je bila vzpostavljena v 4. st. pr. Kr. Ime Rem, tekmovanje in lokacija tekmovanja v ustanovitvenem mitu niso naključni. Če Romul in Rem simbolizirata delitev oblasti, potem Rem (prim. izpeljavo imena *Remus* iz glagola *remorari*, ‘odlašati, obotavljati

¹⁷ To se ne ujema s trditvijo v njegovi prvi knjigi (1.7.2), kjer kot ustanovitelja mesta Rim omeni izključno Romula. V deseti knjigi je verjetno uporabil drug, starejši vir. Za interpretacijo spomenika bratov Ogulnijev gl. Wiseman, *Remus*, 72–76.

¹⁸ Gl. opombo 6.

¹⁹ Wiseman, *Remus*, 103–28.

se') predstavlja plebejce, ki so si pravice pridobili kasneje, in Romul patricije.²⁰ Tudi umestitev Rema na Remurijo, kraj, od koder je opazoval let ptic in kjer je nameraval ustanoviti novo mesto, ter Romula na Palatin ni naključna. Remurijo locirajo bodisi na *mons Sacer* ali na Aventin na *mons Murcus*.²¹ Obe točki sta povezani s plebejci in njihovim prizadevanjem za samouveljavitev, s tem v zvezi tudi z odhodom plebejcev na eno od teh točk leta 494 in 449 pr. Kr. Remurija je tudi kraj, kjer je Romul pokopal svojega brata Rema.²²

Drug pomemben moment v mitu je Remova smrt na obzidju novega mesta, ki je bil po Wisemanovem hipotezi dodan kasneje, po letu 300 pr. Kr. Pri vsebinski interpretaciji tega novega elementa si Wiseman pomaga z literarno tradicijo, v kateri Rem nastopa v vlogi žrtve; značilen primer je Propercij, ki Rema prikazuje kot žrtev, s katero so si Rimljani zagotovili trdnost svojega obzidja: *caeso moenia firma Remo* (3.9.50). Enako je pri Floru Rem žrtvovan za trdnost mestnega obzidja: *prima certe victima fuit munitionemque urbis novae sanguine suo consecravit* (1.1.8). Romul si je varnost mesta zagotovil z bratovo smrtjo. Tudi v tem primeru se v spremembi števila ustanoviteljev zrcalijo dejanske okoliščine, ki so Rimljane pripeljale do odločitve za človeško žrtev. To naj bi bili dogodki leta 296 pr. Kr., ko je mestu pretila združena samnitska, galska in etruščanska nevarnost. Rimljani so se poleg ukrepov, ki jih za leto 296 pr. Kr. navaja Livij (10.23.12), to so prenova svetišč, postavitve kipa volkulje z dvojčkoma, obnova poti, odločili tudi za darovanje človeške žrtve.

II. ROMUL, PRVI RIMSKI HERAKLES

Prvo obsežnejšo literarno obdelavo je mit o Romulu in Remu dobil z Enijevimi *Anali*. Enij je v osemnajstih knjigah svoje epske pesnitve prikazal vso rimsko zgodovino od Enejevega bega iz Troje do svojega časa; opustil je samo prvo punsko vojno, ki jo je opisal že Nevij. Mit o Romulu in Remu zavzema skoraj celotno prvo knjigo. Ohranjeni so nekateri daljši odlomki, v katerih so dokumentirani vsi glavni akterji mita, kot so znani iz kasnejše literarne tradicije: Latin, Enej, Evridika,²³ Amulij, Ilija,²⁴ Mars, Romul, Rem, volkulja, Favstul, Aka Larentija. Številni novi elementi mita, ki jih je v rimsko literaturo vpeljal Enij, so pomembni za razumevanje ka-

²⁰ Z Romulom so povezani izrazi, ki pomenijo naglico, hitenje, nepremišljeno dejanje, kot so npr.: *perceleriter, celer, properare*. Prim. Wiseman, *Remus*, 111.

²¹ Wiseman, *Remus*, 114–17, Remurijo locira na *mons Sacer*, Skutsch, *Annals*, 222, na *mons Murcus*.

²² Dion. Hal., *Ant. Rom.* 1.87.3; Plut., *Rom.* 11.1.

²³ Kreuza kot Enejeva žena je prvič izpričana v avgustejski dobi pri Liviju (1.3.2) in Vergiliju.

²⁴ Trojanka. Enako ime je pri Neviju in Eniju. Kasneje, po vstavitvi serije trinajstih albanskih kraljev, večina zgodovinarjev uporablja ime *Rhea Silvia*. Numitorja, ki je v kasnejših verzijah njen oče, v ohranjenih fragmentih pri Eniju ni. Možno je, da ga Enij sploh ni omenil. V nasprotju z njim Amulij nastopa pri Neviju (fr. 24 Büchner-Blänsdorf) in Eniju (1.61), verjetno kot

snejših literarnih prikazov. Temeljna sta zlasti dva odlomka: avspicij (1.72–91) in Romulova apoteoza (1.105–11).

V prvem odlomku Romul in Rem nastopata v vlogi avgurjev (*augures*). Ustanovitveni spor rešujeta z opazovanjem znamenj ptičjega leta (avspicij), kar je bila tradicionalna oblika ugotavljanja božje naklonjenosti pred pomembnimi vojaškimi, javnimi in zasebnimi dogodki.²⁵ Božje znamenje na nebu bo odločilo, kdo bo ustanovil mesto in ga zaznamoval s svojim imenom (1.72–78):²⁶

Curantes magna cum cura tum cupientes
regni dant operam simul auspicio augurioque.
In monte Remus auspicio sedet atque secundam
solus avem servat. At Romulus pulcher in alto
quaerit Aventino, servat genus altivolantum.
Certabant urbem Romam Remoramne vocarent.
Omnibus cura viris uter esset induperator.

Z veliko skrbjo in željo po kraljestvu se skupaj posvetita avgurskemu avspiciju. Rem sedi na hribu in sam čaka na ugodno ptičje znamenje, lepi Romul pa gleda z visokega Aventina in opazuje visokoleteče ptice. Tekmovala sta, ali se bo mesto imenovalo Rim ali Remora. Vse može je skrbelo, kdo bo poveljnik.

Če drži branje verz 1.74, kot ga predlaga Skutsch,²⁷ je Enij Romulu in Remu za avspicij določil isti grič, Aventin. In sicer je Rema postavil *in Murco*, to je pečina (*saxum*) na severovzhodnem nižjem vrhu Aventina, ki je bila znana kot *mons Murcus* (po boginji Murciji), Romula pa je postavil *in alto Aventino*. Zanimivo je nesorazmerje med opisi, ki se nanašajo na Romula, in tistimi, ki zadevajo Rema. *In monte* proti *in alto Aventino* z adjektivom, ki se nadaljuje z *Remus* brez epiteta proti *Romulus pulcher* in naprej *avem* proti *genus altivolantum* ter *servat* proti *quaerit in servat*. Adjektiv *pulcher*, ki označuje Romula, je ponavadi rezerviran za bogove; Enij ga uporabi za Marsa (*homo pulcher*),²⁸ enkrat za Venero in enkrat za Romula, kar je namig na dejstvo, da Romul ni bil navaden smrtnik. Enij torej za Romula in njegovega očeta rabi isti adjektiv *pulcher*, ki pa ne stoji zraven Rema; nanj se nanaša predika-

---

sin kralja Latina (Evidikin brat), s katerega hčerjo Evridiko se je oženil Enej, in kot tekmeč Enejevih potomcev za prestol. Skutsch, *Annals*, 7 in 212–13.

²⁵ Scheid, *Introduction to Roman Religion*, 112–20.

²⁶ Vsi odlomki Enijevih fragmentov so navedeni po kritični izdaji Skutsch, *Annals*.

²⁷ Verz 74 je poškodovan. Skutsch, *Annals*, 224, op. 74, predlaga na tem mestu *in monte* (zelo verjetno se mu zdi *in Murco*) *Remus auspicio sedet atque secundam*. *Se devovet* namesto *sedet* se mu ne zdi možno. Wiseman, *Remus*, 171, op. 33, nasprotno predlaga branje: *in Murco Remus auspicio se devovet atque secundam*.

²⁸ Adjektiv *pulcher* sodi v religiozno sfero; tako je bralcu takoj jasno, da ne gre za navadnega smrtnika, temveč za boga. Skutsch, *Annals*, 197, op. 38.

tivni atribut *solus*. Z nesorazmerno rabo in izborom adjektivov Enij napoveduje izid avspicija in s tem zmagovalca.

Izid avspicija ne pomeni samo pravice do ustanovitve mesta ali pravice do njegovega poimenovanja, *Remora* po Remu ali *Roma* po Romulu.²⁹ Iz Enijevega odlomka je razvidno, da tekmovanje za poimenovanje mesta v resnici pomeni tekmovanje za vodilno vlogo v mestu: *omnibus cura viris uter esse induperator (= imperator) in utri magni victoria sit data regni* (1.80). Pri interpretaciji odlomka je ključnega pomena produktivna recepcija helenističnih ustanovitvenih zgodb, imenovanih *ktiseis*, na kateri sloni Enijev odlomek. *Ktisis* akt ustanovitve mesta opredeljuje tudi kot začetek rodu. Skozi dejanje ustanovitve se hkrati formira tudi *gens*, ki izvira iz mesta, in njegova identiteta. Ustanovitveni akt zato predstavlja priložnost za redefiniranje ljudstva in je povezan predvsem z vprašanjem njegove politične, družbene, verske in siceršnje identitete. Ustanovitelj mesta zato ni le *conditor urbis*, temveč je predvsem ustanovitelj v smislu začetnika rodu, je torej tudi *creator gentis*. Kot ustanovitelj formira tudi *gens*, ki izvira iz mesta in hkrati predstavlja njegov prvi in najboljši element. *Conditor urbis/gentis* predstavlja vrednostni sistem rodu in je njegov kulturni in religiozni prednik. Predstavlja model kolektivne vrednostne orientacije za prihodnost in se ponuja za zgled. Vzpostavitev vseh političnih in religiozних institucij sovpada z dejanjem ustanovitve mesta, njihov simbolni predstavnik je ustanovitelj. Nenazadnje ustanovitveni akt in dogodki, ki ga spremljajo, napovedujejo oz. prerokujejo prihodnost rodu, ki izhaja iz mesta, in njegovo prihodnjo zgodovinsko vlogo.

Družbene in moralne dimenzije ustanovitvene tradicije, ki so jo Rimljani prevzeli od helenističnih predhodnikov, so ključne tudi pri interpretaciji drugega Enijevega odlomka, t.i. *Concilium deorum* (1.51–55). Odlomek opisuje vlogo bogov pri ustanovitvi Rima. Tema bogovskega posveta je Romulova apoteoza (1.54):

Unus erit quem tu tolles in caerula caeli
templa

Enega boš povzdignil v sinja prostranstva neba.

Verz pripada dialogu med Marsom in Jupitrom; to je mogoče sklepati iz medbesedilne navezave na Enijevo pripoved v Ovidijevih *Fastih* (2.481–88) in *Metamorfozah* (14.812–15). V verzu 14.812 se Mars (direktni govor) zaradi ne-

²⁹ Toponim *Remora* se pojavlja samo pri Eniju, ki si je ime najbrž izmislil sam ali pa ga je izpeljal iz krajevnega imena *Remuria* (*Remoria*, *ager Remurius*); iz tega imena je zelo verjetno izpeljan tudi *Remus*, kot je *Romulus* izpeljan iz *Roma*. Toponim je bil za Enija zanimiv tudi zaradi pomenske igre, kot homonim besede *remora* (zamuda, odlašanje, ovira, zapreka), iz glagola *remorari* (muditi se, obotavljati se, odlašati, ustavljati). Očitno je Enij že s samim imenom mesta in tudi imenom njenega ustanovitelja želel razkriti, da se v tem imenu skrivajo slaba znamenja in da mesto ne bo nikoli ustanovljeno.

izpolnjene obljube neposredno sklicuje na *concilium deorum*, na katerem mu je Jupiter obljubil sinovo apoteozo:³⁰

Tu mihi consilio quondam praesente deorum
(nam memoro memorique animo pia verba notavi):
»unus erit, quem tu tolles in caerula caeli,«
dixisti.

Nekoč si mi na posvetu bogov dejal (na to opominjam in dobro pomnim pobožne besede): »Enega boš povzdignil v modro nebo.«

Feeney je s prepričljivo argumentacijo pokazal, da je med glavnimi akterji bogovskega posveta poleg Jupitra in Marsa tudi Junona in da je zaplet v zvezi z Romulovo apoteozo povezan prav z njo.³¹ Predlagal je razlago, po kateri Junona, ki na posvetu nastopa v svoji mitološki vlogi kot nasprotnica Trojancev,³² Romulovo apoteozo pogojuje s spremembo imena *Troia*.³³ Avspicij je posledica Junonine zahteve po določitvi novega imena: novo mesto bo nosilo ime po enem izmed bratov dvojčkov, ki bo zato nagrajen z apoteozo.³⁴ Odtod pri Eniju avspicij (1.72–91) in Jupitrova obljuba Marsu: *unus erit quem tu tolles in caerula caeli* – namreč tistega, ki bo dal novemu mestu svoje ime. To je tudi pojasnilo za poudarjeni števniki *unus* na začetku verza.

Na Enijev bogovski posvet se v avgustejski dobi navežeta Vergilijeva *Eneida* in Horacijeva tretja 'rimska oda' (C. 3.3). V *Eneidi* je Enijev *concilium* mogoče zaznati v ozadju kompromisa, ki ga na koncu pesnitve skleneta Jupiter in Junona (12.819–28):

Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
cum iam conubis pacem felicibus, esto,
component, cum iam leges et foedera iungent,
ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
aut vocem mutare viros aut vertere vestem.

³⁰ Romul je pri Eniju sin Marsa in Ilije (Serv., *Aen.* 1.273). Mars je Junonin sin, torej je Romul njen vnuk. Enej je Romulov ded, njegova mati *Ilija* je hči Eneja in njegove žene Evridike (*Eurydica*), preko Eneja je Romul povezan tudi z bogovskima prednikoma Venero in Jupitrom.

³¹ Feeney 1984, »Reconciliation of Juno,« 179–94.

³² Mitološki vzroki Junonine sovražnosti do Troje so natančneje opisani v dveh avgustejskih literarnih naslednicah Enijevih *Analov*, v proemiju *Eneide* in Horacijevi pesmi C. 3.3.

³³ To ime je nosila prva Enejeva naselbina v Laciju (Serv., *Aen.* 1.5).

³⁴ Potek bogovskega posveta v zvezi z Romulovo apoteozo je v primeru Enijevih *Analov* datiran bodisi pred izpostavitvijo dvojčkov ali pa pred samo ustanovitvijo mesta Rim. Feeney, »Reconciliation of Juno,« 190. V Horacijevi pesmi C. 3.3 posvet poteka tik pred Romulovo apoteozo.

Sit Latium, sint Albani per saecula reges,
sit Romana potens Itala virtute propago:
occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.

Tega, za kar te prosim, ne brani zakon usode; prosim te v imenu Lacija in ugleda tvojih: ko bodo sklepali mir z veselimi porokami ter določali zakone in dogovore, ne dovoli, da bi Latinci spremenili svoje staro ime, da bi postali Trojanci in se poimenovali Tevkri; da bi možje spremenili jezik in zamenjali nošo. Naj bo Lacij, naj bodo stoletja albanski kralji, naj bo rimski rod bogat z italsko vrlino. Troja je padla in pusti, da pade z njo tudi ime.

Junonine zahteve so zopet povezane s Trojo. V zameno za zmago Trojancev in Enejevo apoteozo boginja zahteva, da se Trojanci odrečejo svojemu imenu in spremenijo ime; Latinci naj ohranijo svoje prvotno ime (*nomen Latinum*), Trojanci naj postanejo Latinci, trojanski element naj bo izbrisan, prevlada naj latinski. Temeljne zahteve Junoninega govora se navezujejo na pet kategorij, ki definirajo ljudstvo: ime (*nomen*), jezik (*vox*), obleka (*vestis*), oblika vladanja (*reges*) in religija (*religio*).

Tudi osrednja tema Enijevih *Analov* je konstituiranje rimske identitete. Ta tako pri Eniju kot pri njegovih avgustejskih naslednikih sovpada z ustanovitvijo Rima. Rimljani, čeprav legitimni nasledniki Trojancev, se zaradi Junoninega nasprotovanja ne smejo navezati na trojansko dediščino. Bogovi torej prek avspicija izberejo dejanskega naslednika Trojancev, to so Rimljani. Novo, rimsko identiteto pooseblja izbrani ustanovitelj Romul, prvi predstavnik rimstva in prvi Rimljan.

Enijev Romul je nastal kot odziv na spremenjene družbene in zgodovinske razmere v Sredozemlju in s tem povezanimi pričakovanji rimskih aristokratov. Zmaga nad Kartagino, ki je za Rimljane predstavljala zgodovinsko konkretizacijo mitološke Troje,³⁵ je pomenila izziv kot izhodišče za literarno aktualizacijo stare homerske mitologije; dopolnitev mitoloških junakov sledi specifičnim pričakovanjem rimskega občinstva. Enijev Romul pomeni prevrednotenje trojanskega vzorca in pooseblja zmago rimskega principa. Iz perspektive Enijevega občinstva je Romul predstavnik novega rimstva; v njem je bilo mogoče prepoznati zgled in novo središče etnične identifikacije.

Enij je kot model za Romulovo apoteozo uporabil grškega junaka Herakla. S

³⁵ O tem Erskine, *Troy between Greece and Rome*. Povezava med Kartagino in mitično Trojo je bila vzpostavljena preko sovražne Junone, zaščitnice Kartagine. Čaščenje in kult te boginje je povezan s pomiritvijo zaščitnice Rimljanom sovražnega mesta in s pridobitvijo njene naklonjenosti, kar so narekovala številna nenavadna znamenja in vojaška nevarnost. To je lepo dokumentirano pri Liviju za čas druge punske vojne, ko so se Rimljani trikrat (leta 218, 217 in 207) odločili, da je potrebno pomiriti Junono. Livij Andronik je leta 208 pr. Kr. dobil naročilo, da napiše himno, s katero bi pomirili Junono in jo prosili, naj bo prizanesljiva do Rimljanov. O tem Hänninen, »Juno Regina,« 39–42.

prenosom Heraklovega vzorca na Romula je Enij ustvaril 'rimskega Herakla'.³⁶ Pri vzpostavitvi tega modela se je Enij oprl na tradicijo helenističnih panegirikov, v katerih se pogosto pojavlja Herakles na Olimpu pri gostiji med bogovi.³⁷ Cicero priča, da je bilo podobno kot glede Herakla tudi glede Romula razširjeno splošno prepričanje, da je božanskega izvora.³⁸ Tudi Heraklova apoteoza Enijevim bralcem ni bila neznan, saj je bila njena upodobitev na Govejem forumu znana od 6. st. pr. Kr. naprej. Med Heraklom in njegovim rimskim naslednikom obstajajo številne paralele: božanski oz. polbožanski izvor (oče je bog, mati je smrtna), premoč nad bratom dvojčkom,³⁹ *omen*, ki napove življenjsko usodo, samostojen nastop, *immortalia opera*, posebna znamenja, po katerih se ločita od ostalih,⁴⁰ apoteoza *post* oz. *propter ingentia facta*, poroka z božanskim partnerjem po apoteozi⁴¹ in Junonino sovraštvo.

Enijev 'rimski Herakles' se je pozneje uveljavil kot literarni model, ki je vrsti političnih akterjev omogočal individualno identifikacijo z 'mitičnim' ustanoviteljem. Neposredna identifikacija ali vsaj posredno sklicevanje na Romula se pozneje uveljavi kot konvencionalno sredstvo politične afirmacije, samohvale in propagande.⁴² Po drugi strani pa Heraklova herojska kariera in apoteoza nastopata tudi kot mitološka paradigma, ki jo Vergilij in Horacij aplicirata na rimsko zgodovino in individualne zgodovinske akterje.⁴³

III. ROMUL IN HORACIJ

Res publica restituta, ki jo je ob koncu 1. stol. pr. Kr. vzpostavil Oktavijan, je bila formalni okvir nove politične ureditve, ki se je prek Avgustove *auctoritas* sklicevala na oživiljanje, obnovo in prenovo starih republikanskih idej, vrednot in zgledov. V ta novi programski okvir so se lahko aktivno vključili tudi predstavniki 'stare' politič-

³⁶ O Heraklovi apoteozi kot modelu za bodoče apoteoze prim. Weinstock, *Divus Iulius*, 356–63, in Anderson, »Heracles and His Successors,« 7–58.

³⁷ V sedemnajsti Teokritovi idili, ki je v bistvu panegirik Ptolemaju, vladarju Egipta, iz časa okoli 270 pr. Kr. V njej nastopa Herakles na Olimpu v družbi bogov in vladarja Ptolemaja, ki je bil tudi sam deležen apoteoze in nastopa kot Heraklov oproda. Spremi ga do sobe, kjer ga čaka 'nova' žena Heba, boginja mladosti, Jupitrova in Junonina hči. V štiriindvajseti idili (*Herakliskos*) se, potem ko Herakles v zibki zadavi kači, ki ju je nadenj poslala Junona, pojavi videc Tejrezias in prerokuje, da bo Herakles postal zet bogov, ki bodo nadenj poslali pošasti.

³⁸ *Tusc.* 1.12.28. Romulovo apoteozo so slavili v Rimu že v 6. st. pr. Kr. Prim. Wiseman, *Remus*, 41–42, in Anderson, »Heracles and His Successors,« 30.

³⁹ Herakles je bil močnejši od svojega brata dvojčka Ifikla.

⁴⁰ Po sprejetju Heraklovega kulta se je Romul okitil s posebnimi insignijami, po katerih se je razlikoval od ostalih ljudi (Liv. 1.8.2–3).

⁴¹ Heraklova poroka s Hebo ustreza Romulovi poroki s Horo, ki je enako kot Heba postala boginja mladosti. Anderson, »Heracles and His Successors,« 55.

⁴² Tako je nastala cela serija novih Romulov. Gl. Weinstock, *Divus Iulius*, 175–86.

⁴³ Marinčič, »Roman Archaeology,« 143–61.

ne elite, pesniki, izobraženci in drugi; politična stabilnost je omogočila tudi razcvet literarnega delovanja.

Horacij kot priča enega najbolj burnih obdobij rimske zgodovine ni zavzel drže pasivnega in neangažiranega opazovalca, temveč se je (tudi prek prijateljskih zvez z nekaterimi ključnimi političnimi akterji)⁴⁴ aktivno udeleževal političnega dogajanja. Pozicija, ki jo je skupaj s še nekaterimi avgustejskimi pesniki zavzel v odgovor na razmere pozne republike, je arhaična grška pozicija pesnika, ki pred sodržavljani nastopa kot *videc (vates)* in posrednik transcendentne resnice.⁴⁵

Horacij samega sebe dobesedno poimenuje *vates Horatius*;⁴⁶ v pesmih nastopa kot *videc*, ki s svojo pesniško in preroško avtoriteto interpretira aktualne dogodke. V tej vlogi išče prastare vzroke, znamenja, vzorce in dogodke iz daljne mitološke preteklosti, ki dajejo pojasnilo za trenutno stanje v državi. Komunikacijo med pesniki-vidci in občinstvom omogočajo mitološke podobe, prerokbe, govori bogov in mitoloških junakov. Pesnik se postavlja v vlogo pevca-glasnika, ki z avtoriteto učitelja in svečenika nagovarja občestvo, ga svari ter mu deli npravstvene nauke.⁴⁷

Številne Horacijeve ode in epode je mogoče brati kot neposreden odziv na aktualne družbene razmere, v katerih se zrcali tudi širši socialnozgodovinski kontekst predavgustejskega obdobja. Horacij v dialogu z literarno preteklostjo ustvarja novo literaturo, ki skuša obenem ustreči estetskim pričakovanjem novih generacij bralstva in ponuditi odgovore na nove izzive, ki so nastali v spremenjenih političnih razmerah. Motiv Romula in Rema v aktualni preobleki nastopa v sedmi epodi (*Ep.* 7) in v tretji 'rimski odi' (*C.* 3.3).

Sedma epoda je ena od petih epod s politično tematiko. V tej pesmi je Romul kronološko in vsebinsko vpet v čas državljanskih vojn.⁴⁸ Glede nastanka se najpogosteje pojavlja hipoteza, da je epoda nastala konec leta 39 oz. v začetku leta 38 pr. Kr. in da odseva veliko razočaranje, ki je sledilo sklenitvi brundizijskega miru

⁴⁴ Primer tega je bitka pri Filipih, ki je zapečatila usodo republikancev, voditelji so po porazu naredili samomor, Horacij si je uspel življenje rešiti z begom. Svoje republikanske opredelitve in bitke pri Filipih Horacij ni nikoli zatajil ali poskušal zatajiti. Ravno nasprotno, po koncu državljanske vojne in tudi kasneje, ko je že bila vzpostavljena *res publica restituta* in je Horacij deloval v Mecenatovem krogu ter sodeloval z Avgustom (oba sta bila nekoč njegova politična nasprotnika), je še vedno ponavljal to svojo odločitev in ni zanikal drugih zagovornikov republikanske ideje. Prim. Galinsky, *Augustan Culture*, 419, op. 85, in Fraenkel, *Horace*, 12–13, 360. Kljub svoji nekdanji republikanski opredelitvi in dejstvu, da so se pri Filipih bojevali na nasprotnih straneh, je Horacija intimno osebno prijateljstvo družilo tako z Mecenatom kot z Avgustom. O tem Svetonij (*Hor.* 1.3).

⁴⁵ Gantar, *Študije o Horaciju*, 22–23.

⁴⁶ V šestnajsti epodi (16.66) se Horacij imenuje *vates: vate me*. Enako tudi v *Carmina* 4.6.44, kjer se poimenuje *vates Horatius*.

⁴⁷ McDermott, »Greek and Roman Elements,« 1662–63.

⁴⁸ Daticije sedme epode so različne: najzgodnejša postavlja pesem v leto 41 pr. Kr. Mankin, *Horace*, 143, jo datira v leto 32 pr. Kr., pred bitko pri Akciju. Za daticijo sedme epode prim. Fraenkel, *Horace*, 56, op. 3, Commager, *The Odes of Horace*, 161, op. 1, in Cavarzere, *Orazio*, 163–64.

med Oktavijanom in Antonijem septembra 40 pr. Kr. in miru v Mizenu 39 pr. Kr. med triumviri in Sekstom Pompejem; po teh dogodkih se je namreč konflikt med Oktavijanom in Markom Antonijem le še stopnjeval.

Quo quo scelesti ruitis? Aut cur dexteris
aptantur enses conditi?
Parumne campis atque Neptuno super
fusum est Latini sanguinis,
non ut superbas invidae Carthaginis
Romanus arces ureret
intactus aut Britannus ut descenderet
Sacra catenatus via,
sed ut secundum vota Parthorum sua
urbs haec periret dextera?
Neque hic lupis mos nec fuit leonibus,
numquam nisi in dispar feris.
Furorne caecus an rapit vis acrior
an culpa? Responsum date.
Tacent et albus ora pallor inficit
mentesque percussae stupent.
Sic est: acerba fata Romanos agunt
scelusque fraternae necis,
ut immerentis fluxit in terram Remi
sacer nepotibus cruor.

Kam drvite, zločinci? Čemu si v desnice nameščate meče, ki so bili doslej shranjeni v nožnicah? Ali je bilo po poljih in po morju prelito premalo latinske krvi? Torej ni bila prelita zato, da bi Rimljan požgal ošabne trdnjave zavistne Kartagine ali da bi nedotaknjen Britanec vklenjen stopal po Sveti cesti, temveč da bi to mesto, kot si želijo Parti, pogubila njegova lastna roka? Niti volkovi niti levi niso imeli takih navad, razen do drugih zveri. Vas napada slépi bes, višja sila ali krivda? Odgovorite! Molčijo, bledica prekrije obraz, duh je otopel od udarca. Tako je: trpka usoda preganja Rimljane, zločin bratomorilstva, odkar je v prekletstvo potomcev stekla na tla kri nedolžnega Rema.

Kot bi bilo od vedeža Horacija mogoče pričakovati, za stanje v pozni republiki ne išče podobne racionalne razlage kot za ostale vojne; slednje so po njegovem mnenju upravičene, zanje je bilo smiselno prelivati 'latinsko kri' (*sanguis Latinus*). Namesto tega se po razlago zateče v mitologijo. Horacijeva mitološka interpretacija že z uvodnim *scelesti* (namesto pričakovanega *Romani*) namiguje na ustanovitveni *scelus*, na

bratomor. To se potrdi na koncu pesmi, v zadnjih štirih verzih. Izbor epiteta *scelsti* v prvem verzu sedme epode je povezan s *scelus fraternal necis* v 18. verzu.⁴⁹

Odgovor na vprašanje, ki ga Horacij zastavi na začetku epode in nato v 14. verzu zahteva odgovor (*responsum date*), ni ena od treh možnosti, ki jih ponuja v verzih 13 in 14 (*furorne caecus an rapit vis acrior an culpa?*). Odgovor vsebuje vse tri: *furor caecus*, *vis maior* in *culpa*; vse tri dobijo pravo podobo šele v zaključnih verzih. *Culpa* (14) je *scelus fraternal necis* (18). To je Romulov zločin nad bratom dvojčkom Remom, izvirni greh Rimljanov, ki sproži mehanizem prekletstva državljskih vojn. *Vis acrior* (13) so *acerba fata* (17), posledica uboja Rema, ki preganja Rimljane in jih nezavedno sili (*agunt Romanos*)⁵⁰ v periodično ponavljanje Romulovega zločina, to je v *furor caecus* iz 13. verza.

Horacij skozi prizmo mitološkega Romula problematizira državljske vojne in politične razmere v pozni republiki nasploh. V ospredju je Romulov ustanovitveni zločin, ki za Horacija predstavlja ominožno napoved za vso prihodnjo rimsko zgodovino. Horacijev pesimizem izhaja iz narave zločina, ki se vedno znova uresničuje v državljskih vojnah, in iz dejstva, da so Rimljani s tem zločinom determinirani; to dejstvo je povezano z razumevanjem ustanovitvenega akta in ustanoviteljeve vloge.⁵¹ Horaciju Romulov zločin pomeni paradigmo delovanja rimske države v času pozne republike. Rimljani so kot Romulovi potomci obenem tudi dediči njegovega zločina; ta zločin usodno determinira njihovo zgodovino. Romulov zločin je bil bratomor, kazen za ta zločin prekletstvo bratomorilstva (*fraternal neces*) znotraj ljudstva. Zato je tudi Remova kri *sacer cruor immerentis Remi*. V tej sintagmi ima *sacer* pomen 'preklet', 'ki prinaša prekletstvo'.

Poleti leta 43 pr. Kr. je mladi, takrat devetnajstletni Oktavijan po bitki pri Mutini postal konzul. Na ta dan naj bi se mu prikazalo dvanajst ptic, enako znamenje kot Romulu, preden je ustanovil Rim.⁵² Leta 27 mu senat ni podelil naziva novi Romul, temveč *Augustus* (Suet., *Aug.* 7.2):

Postea Gai Caesaris et deinde Augusti cognomen assumpsit, alterum testamento maioris avunculi, alterum Munati Planci sententia, cum, quibusdam censentibus Romulum appellari oportere quasi et ipsum conditorem urbem, praevaluisset, ut Augustus potius vocaretur, non tantum novo sed etiam ampliore cognomine, quod loca quoque religiosa et in quibus augurato quid consecratur augusta dicantur, ab

⁴⁹ Na to pozarja že Fraenkel, *Horace*, 55, op. 1, in predvsem Carrubba, »Curse on the Romans,« 33–34, ki poleg te navaja še številne druge paralele v sedmi epodi.

⁵⁰ Carrubba, »Curse on the Romans,« 33, razume pomen *agunt Romanos* kot *agunt Romanos in furorem*.

⁵¹ Podobno kot Horacij za razlago aktualnih razmer v sedmi epodi (17–20) uporabi umor Rema, se Vergilij v pesnitvi *Georgika* (1.501–02) sklicuje na Trojo.

⁵² Svetonij (*Aug.* 95). Podobno tudi Apijan (*BC* 3.888) in Kasij Dio (46.46.2), ki govori o šestih in nato še o dvanajstih pticah, ki so se prikazale Oktavijanu.

auctu vel ab avium gestu gustuve, sicut etiam Ennius docet scribens: Augusto augurio postquam inclita condita Roma est.

Pozneje je prevzel kognomen Gaj Cezar in nato Avgust, prvega v skladu z oporoko daljnega strica, drugega na predlog Munacija Planka, ker je, kljub mnenju nekaterih, da mora biti kot ustanovitelj mesta imenovan Romul, prevladalo mnenje, naj bo raje imenovan Avgust. Ne toliko zaradi novosti, temveč predvsem zaradi večje posvečenosti imena, ker se sveta mesta in mesta, na katerih je z avgurskimi obredi kaj posvečeno, imenujejo 'vzvišena' (*augusta*), po besedi 'povišan' (*auctus*) ali po opazovanju vedenja ptic, kot uči že Enij, ko piše: »Potem ko je bil z vzvišenim avgurijem (*augurio augusto*) ustanovljen slavni Rim.«

Iz Svetonijevega odlomka (*quibusdam censentibus Romulum appellari oportere*) razberemo, da se je tudi Oktavijan spogledoval z Romulom in da so mu nekateri predlagali, da bi sprejel poimenovanje 'novi Romul', vendar si je premislil.⁵³

Na prvi pogled je bil Romul kot *conditor* zelo primeren za identifikacijo; na to opozarja tudi Svetonij (*quasi et ipsum conditorem urbis*). Tej identifikaciji se je Oktavijan verjetno odrekal, ker je bila že nekako izrabljena, predvsem pa je za njo stala močna reakcija zoper vzorec 'novega Romula'. Nasprotovanje spogledovanju z Vzhodom in helenističnemu modelu vladanja (*dominatio orientalis*) je pomenilo ključno točko v propagandi zoper Kleopatru in Antonija. Mark Antonij se je namreč ponašal, da izvira od Herakla – Herakles pa je prav tisti grški junak, ki se skriva pod preobleko Enijevega Romula. V kontekstu obnovljene republike je bil tako Romul karseda neprimeren zgled. Proti identifikaciji z Romulom so govorila tudi mračna dejstva iz Romulove zgodbe (umor brata Rema na obzidju novoustanovljenega mesta). Livij (1.16.4) omenja različico, po kateri so Romula raztrgali senatorji. V nasprotju z *Romulom* je bil naziv *Augustus* nov, skrivnosten, odprt za številne nove interpretacije in brez negativnih konotacij. Iz navedenega Svetonijevega odlomka (*Aug. 7.2*) je razvidno, da je ta naziv izhajal iz sakralne sfere (zato je bil *amplius cognomen*) in da je zaradi svoje etimologije spominjal tudi na Romula, natančneje na ustanovitveno znamenje, ki ga Enij imenuje *augustum augurium*.

Istega leta, ko je bil Oktavijanu podeljen naziv Augustus, je Horacij napisal eno izmed šestih 'rimskih od', odo 3.3. To je ena izmed najbolj enigmatičnih Horacijevih pesmi. Sodobni bralec v njej zlahka prepozna 'manjkajoči člen' Enijevega bogovskega posveta. Jedro ode, kar trinajst od osemnajst strof, namreč obsega Junonin govor o Romulovi apoteozi. Oda je nekakšna karikirana *laudatio funebris*, s katero Junona nastopi ob privolitvi v Romulovo apoteozo.

Poleg Enija kot nespornega starejšega zgleda je Horacij zelo verjetno poznal tudi

⁵³ O drugih povezavah med Oktavijanom in Romulom Commager, *Odes of Horace*, 213.

osnutke nastajajoče *Eneide*.⁵⁴ Hipoteza, da je Horacij poznal Vergilijevo pesnitev in se pri pisanju pesmi nanjo navezoval, je kronološko sicer težavna, vendar jo je mogoče podkrepiti z izbiro snovi – ta je izrazito epska (tako npr. motivi, kot so bogovski posvet, Junonin govor, motiv apoteoze), z analizo slogovne in ritmične kompozicije⁵⁵ in z izrazito 'vergilijanskim' modelom rimske zgodovine, ki se skriva v ozadju pesmi.⁵⁶

Interpretacijo Junoninega govora lahko začnemo s kratkim Feenejevim povzetkom: »The talk is all of the passing away of Troy.«⁵⁷ Začetek govora je strasten izbruh jeze, ki boginjo navda ob opisu osvořene Troje. Omeji se samo na tri ključne dogodke v zgodovini Troje: Parisovo sodbo, ugrabitev Helene in gradnjo trojanskega obzidja. V teh dogodkih se zrcalijo značilnosti Troje in vzroki za njen propad: podkupljivost, prešuštvo, prevara. Trojanska kraljevska hiša je od svojih začetkov sleparska, verolomna, podkupljiva in brezbožna. Junonona jo opiše takole: Laomedont, trojanski kralj, ki je dal zgraditi obzidje Troje, je *fraudulentus dux* (24), ker je pri denarju za obljubljeni plačilo opeharil in prevaral boga Pozejdona, ki mu je zgradil obzidje Troje, in boga Apolona, ki mu je dovolil pašo na gori Idi: *destituit deos mercede pacta* (21–22).⁵⁸ Kraljevska hiša njegovega sina Priama je *domus periura Priami* (26–27) – zaradi očetove krive prisege in zaradi siceršnje nemoralnosti Priama samega in nekaterih izmed njegovih petdesetih sinov. Priamov sin Paris je *fatalis incestusque iudex* (19), ker se je pri svoji sodbi pustil podkupiti Afroditi. V 26. verzu je *famosus hospes*, ki se pred prešuštnico Heleno blešči od lepote (*splendet*). Helena, ki je iz ljubezni do njega prevarala Menelaja, je *mulier peregrina* (20) in *Lacaena adultera* (25). Horacij ne Parisa ne Helene ne imenuje z imenom. Iz Junoninega govora jasno izhaja, da je Troja propadla zaradi lastnih grehov in nemoralnosti: Laomedontove prevare bogov ob ustanovitvi Troje (gradnji obzidja) in Parisove sodbe. Zaradi teh dejanj je bila Troja obsojena na propad:⁵⁹ *Ilion damnatam*, ker si je nakopala sovraštvo bogov,

⁵⁴ Vergilij je s pisanjem *Eneide* začel že ok. leta 29. pr. Kr. Svetonij (*Verg.* 59) navaja, da je najprej napravil osnutek v prozi, ga razdelil na dvanajst delov in šele nato začel z oblikovanjem in pisanjem verzov. Poleg tega se je v Rimu v krogu izobražencev vedelo, da se pripravlja 'nekaj velikega'. Odmev tega najdemo pri Properciju (2.34.63).

⁵⁵ Syndikus, *Lyrik des Horaz*, 37–38, o slogovnih vidikih pesmi.

⁵⁶ Tudi Horacij prikazuje slavno prihodnost rimske države v obliki prerokb (*vaticinia ex eventu*) oz. govorov bogov; tako kot Vergilij vizijo slavne prihodnosti pogojuje. Feeney, »Reconciliation of Juno,« 187, in Syndikus, *Lyrik des Horaz*, 35, opozarjata na podobnost med Horacijevimi odo 3.3 in prerokbami v *Eneidi* (1.257–96 in 12.808–28).

⁵⁷ Feeney, »Reconciliation of Juno,« 185.

⁵⁸ Gradnja trojanskega obzidja je bila Pozejdonova kazen, ker je skupaj s Hero in Ateno poskušal prikleniti Zeusa v verige; prim Homer, *Il.* 1.396–406.

⁵⁹ Nisbet in Rudd, *Commentary on Horace*, 44–45, vidita poudarek predvsem v Parisovi sodbi kot resničnem vzroku za jezo boginj (pri gradnji Laomedontovega obzidja Junona in Minerva nista igrali odločilne vloge). Zato tudi *mihi* in *castae Minervae* (*dativus auctoris*) ob participu perfekta *damnatam* in atribut *castus* poleg Minerve, ki je v ostrem nasprotju s Parisovim atributom *incestus*. *Ex quo* je odvisen od *damnatam* in ne od *vertit*.

zlasti Junone. Junonina podoba Troje je ravno nasprotna podobi pravičnega moža v uvodnih strofah.

V naslednjih treh strofah (25–36) postane jasno, zakaj Junona toliko govori o Troji; propad Troje je pogoj za končanje dolgotrajnih razprtij med bogovi, zaradi katerih se je trojanska vojna zavlekla (*nostrisque ductum seditionibus bellum*), in pogoj za Romulovo apoteozo; v to Junona končno privoli in s tem se nesoglasja med bogovi končajo. Iz pesmi je mogoče razbrati, da je v ozadju spor med Marsom in Junono; Junona nasprotuje izpolnitvi obljube, ki jo je Jupiter glede Romulove apoteoze dal Marsu. Čeprav Romula priznava za vnuka, ga imenuje *invisum nepotem* (31), ker je njegovo poreklo trojansko:⁶⁰ ko napove svojo odločitev (*protinus et graves iras et invisum nepotem /sc. Romulum/ ... Marti redonabo ... illum ego ... patiar*, 30–36), se njena napoved nanaša predvsem na Marsa, na soglasje, ki ga je z njim treba doseči glede Romula. V deveti strofi sledijo Junonine besede o tem, kako bo Romula naučila bogovskega vedenja in mu bo dovolila vstopiti med bogove (33–36):

illum ego lucidas
inire sedes, ducere nectaris
sucos et adscribi quietis
ordinibus patiar deorum.

Dovolila bom, da vstopi v svetla bivališča, pije sok nektarja in se zapiše v spokojne bogovske vrste.

Junona obljubi Romulovo apoteozo, ker Troja leži v ruševinah. Z Jupitrom je pripravljena skleniti kompromis. Toda njena privolitev ni brezpogojna, in njeno pogojevanje ne zadeva samo Romula. V strofah 10–17 boginja nagovarja celotno rimsko ljudstvo; od tod naprej ne govori več samo o Romulovi usodi, temveč o prihodnji usodi Rimljanov. V verzih 37–48 v resnobnem tonu navede pogoja, ki ju uvaja veznik *dum* na začetku stavkov: *longus inter saeviat Ilion Romamque pontus* (37–38) in *Priami Paridisque busto insultet armentum* (40–41). Junona od Rimljanov zahteva, da prelomijo s Trojo, in sicer tako v geografskem kot v čustvenem pogledu. Vzporedno odmevajo njene odobravajoče besede, ki ob izpolnitvi pogojev napovedujejo rimsko veličino in premoč: *regnato, stet Capitolium fulgens, possit dare iura, nomen in ultimas extendat oras* (39–46). Rim naj vlada svetu, naj širi oblast, naj določa zakone; edini pogoj je padec Troje, pretrganje stikov z njo; Troja naj zatone v pozabo. Z uresničitvijo tega pogoja si bodo Rimljani (Junona jih imenuje *exsules beati*, kar je neposreden namig na njihovo trojansko preteklost) zagotovili srečno prihodnost. V trinajsti in štirinajsti strofi Junona prihodnje rimske sreče ne pogojuje več, temveč

⁶⁰ Horacij sledi Enijeji verziji; Romulus je Enejev vnuk, sin trojanske svečenice Ilije in Marsa: *invisum nepotem, / Troica quem peperit sacerdos* (31–32). Mars je Junonin sin, torej je Romul njen vnuk.

jo stopnjuje v podobo države, ki je preseгла pohlep po zlatu (*aurum ... spernere fortior ... quam cogere*) in se ne razteza samo do oddaljenih, a poznanih geografskih točk, ampak do meja nepoznanega sveta. Od Rima Junona ne pričakuje samo vojaških in vodstvenih dosežkov, temveč tudi visoko moralno držo: Rim naj se odreče pohlepu po zlatu in naj spoštuje bogove. Temu sledi podoba imaginarnega rimskega imperija. To je Junonina dokončna, idealna podoba Rima.

V zadnjem delu svojega govora (15.–17. strofa) Junona zabiča Rimljanom, naj ne gradijo nove Troje (*tecta avitae*⁶¹ *Troiae*). To je edini pogoj za izpolnitev prerokbe: *bellicosus fata Quiritibus hac lege dico* (57–58). Če zraste nova Troja, zaradi pretiranega spoštovanja do trojanskih prednikov (*nimum pii*) ali zaradi pretiranega zaupanja v lastno moč (*rebusque fidentes*), jo čaka ista usoda kot prvo; enaka usoda čaka tudi tretjo – boginja bo sama poskrbela za njeno uničenje. Vsaka nova Troja je obsojena na propad, ker ji bogovi že ob sami ustanovitvi niso naklonjeni: *Troiae renascens alite*⁶² *lugubri fortuna* (61–62), v nasprotju z Rimom, kjer so Romulu bogovi ob ustanovitvi namenili ugodno znamenje (57–64):

Sed bellicosus fata Quiritibus
hac lege dico, ne nimum pii
rebusque fidentes avitae
tecta velint reparare Troiae.

Troiae renascens alite lugubri
fortuna tristi clade iterabitur
ducente victrices catervas
coniuge me Iovis et sorore.

Vendar to usodo bojevitim Kviritom napovedujem pod pogojem, da v preveliki pobožnosti in zaupanju v svojo stvar ne sklenejo obnoviti streh starodavne Troje. Če bo pod mračnim znamenjem zrasla nova Troja, se bo ponovilo nesrečno razdejanie, jaz sama, žena in sestra Jupitra, bom vodila zmagovite trume.

Morda še pomembnejše od neposrednih vsebinskih poudarkov so mitološke podobe (*exempla*), ki jih pesem evocira, zlasti podobi Troje in mitološkega junaka Romula. Ti podobi se presoji bralcev ponujata kot dva nasprotujoča si principa. Troja predstavlja družbeni, moralni in politični vzorec, ki je avgustejski ideji rimstva tuj. Predstavlja nerimski, vzhodnjaški princip, in sicer v ostrem nasprotju s podobo krepostnega moža, ki že v uvodnih verzih nakaže ideal rimskih *artes*.⁶³ Druga

⁶¹ Adjektiv *avitus* poudarja starodavnost, odmaknjenost Troje v daljno preteklost. Nisbet in Rudd, *Commentary on Horace*, 51.

⁶² *Ales* na tem mestu v pomenu *omen*, *augurium* asociira Enijev avspicij.

⁶³ Prim. Anhizovo prerokbo v *Aen.* 6.850–53, ki Rimljanom jasno predoči njihove *artes*.

mitološka podoba je Romul. Vprašanje njegovega sprejetja v bogovske vrste je izhodišče Junoninega govora; njegov pomen se jasno pokaže ob preobratu, ko Junona nenadoma ne govori več samo o Romulu, temveč o celotnem ljudstvu; že pri Eniju (*Ann.* 1.108) Romul kot *custos, genitor* in *pater* rimskega ljudstva uteleša njegove kolektivne vrline. Junoninega sovraštva ne pomiri uničenje Troje, temveč dejstvo, da se je trojanski potomec Romul oddaljil od nemoralnih trojanskih zgledov in se privadil novih rimskih *artes: hac (sc. arte) Quirinus Martis equis Acheronta fugit* (15–16).⁶⁴ V Junoninem govoru je Romulova apoteoza neposredno povezana s padcem Troje, to pa še poglobi nasprotje med starimi trojanskimi običaji in novimi rimskimi *artes*. Romulova apoteoza oznanja drugačno prihodnost Trojanцев: te prihodnosti ne bodo obteževale *graves irae*, ki so Trojanice spremljale od ustanovitve mesta naprej. Romul je zato mitološka prapodoba Rimljana, ki je pretrgal vez s trojansko preteklostjo in Trojanice osvobodil Junonine jeze.

Obenem Horacij ponuja mitološka *exempla* kot instrument za presojo aktualnih političnih razmer. Troja in Romul bralcu jasno predočita konflikt vrednot in нравstvenih norm, ki temelji na stigmatizaciji vzhodnjaštva. Pesmi tako ni mogoče brati izolirano od aktualnih političnih dogodkov, kot so Avgustova propaganda *zoper dominatio orientalis*, ki jo poseebljata Antonij in Kleopatra, obnova republike, Avgustov programski okvir moralne prenove. Večina komentarjev sicer zavrača idejo, da bi bila Horacijeva oda odgovor na dejanski načrt o premestitvi prestolnice na Vzhod;⁶⁵ kljub temu še današnji bralec v Junoninem govoru zlahka prepozna aluzije na politično situacijo v obdobju pozne republike. V opisu Parisa, ki je prikazan kot *fatalis*⁶⁶ *incestusque iudex in famosus hospes*, prepoznamo Antonija, Helena, *mulier peregrina* in *adultera Lacena*, spominja na Kleopatru, in Troja, *domus periura*, na Aleksandrijo, ki jo je leta 30 pr. Kr. zavzel Oktavijan. Tudi uvodna podoba pravičnega moža, ki ga ne splaši grozeče tiranovo obličje, *vultus instantis tyranni* (3), lahko spomni na Oktavijanovo zmago nad Antonijem in vzpostavitev rimskih *virtutes*.

Podobne politične asociacije ima mitološki *exemplum* Romula in Rema v Vergilijevi *Eneidi*. V prvem spevu (1.257–96) Jupiter tolaži objokano Venero z napovedjo prihodnje slave, ki je bodo deležni Enej in njegovi potomci: Askaniij, Romul,

⁶⁴ Prim. dvanajsti spev *Eneide* (12.823–28), kjer Junona od Jupitra zahteva, da Latinci pretrgajo vse vezi s svojo trojansko preteklostjo.

⁶⁵ Fraenkel, *Horace*, 267–69, zavrača vsako povezavo ode 3.3 z realno politično situacijo. Podobno Syndikus, *Lyrik des Horaz*, 49, zavrne politično osnovo za motiv Troje v tej odi. Prim. Feeney, »Reconciliation of Juno,« 192, op. 80, ter Nisbet in Rudd, *Commentary on Horace*, 37–38, za razlago zgodovinskega ozadja in razlogov za načrt premestitve prestolnice na Vzhod oziroma vzpostavitev nove prestolnice na Vzhodu predvsem iz ekonomskih in strateških vzrokov (Avgustov general Agripa zaradi Partov). Avgust je to zavrnil. Prav tako je pomembna tudi Antonijeva ideja o prestavitvi prestolnice v Aleksandrijo.

⁶⁶ Prim. C. 1.37.21: Horacij opisuje navdušenje v Rimu, ko je prispela novica o padcu Aleksandrije in smrti Kleopatre, ki jo pesnik imenuje *fatale monstrum*. O odnosu do Kleopatre Wyke, »Augustan Cleopatra,« 98–134.

Cezar in Avgust. Prerokuje ji čas, ko bo Junona spet naklonjena Rimljanom: *aspera Iuno ... consilia in melius referet, mecumque favebit Romanos* (1.279–82). V Jupitrovi prerokbi sta dvojčka omenjena dvakrat. Prvič v verzih 1.273–77:

donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Illia prolem.
Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
moenia Romanosque suo de nomine dicet.

dokler ne bo kraljeva svečenica Ilija z Marsom povila dvojni zarod. Nato bo Romul, ponosen na rjavo pokrivalo dojilje volkulje, nadaljeval rod, ustanovil Marsovo mesto in poimenoval Rimljane po svojem imenu.

Drugič dvojčka nastopita v verzih 292–93:

cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
iura dabunt.

Siva Zvestoba in Vesta, Kvirin z bratom Remom bodo postavljali zakone.

V prvem odlomku Rem z imenom ni omenjen. Jupiter pove, da bo *Ilia*⁶⁷ rodila dvojčka, potem govori samo še o Romulu. Opis Romula je nenavaden: *lupae fulvo nutricis tegmine laetus* (275), ravno tako metonimična omemba novega mesta: *Mavortia condet moenia*. Izbira imena za Romulovo mater, neomemba Rema, opis Romula in njegovega mesta, vse to so možni namigi na Herakla oz. na vzhodnjaški princip, ki mu je Junona sovražna. Jupiter na koncu napove: *Romanos suo de nomine dicet* (277); to je verjetno namig na spravo z Junono (izpolnitev njenega pogoja) in Romulovo apoteozo. Na koncu prerokbe (286–96) sledi prikaz časa, ko se bodo končala *aspera saecula*, ko bo *furor impius* premagan, ko bo Junona po sklenitvi kompromisa pomirjena in bo Romul deležen apoteoze. Romul je bog Kvirin, z njim je njegov brat dvojček Rem. Ta ni le živ, temveč skupaj z bratom določa zakone (*iura dabant*) in je tako kot on bog. Romul in Rem simbolizirata harmonično oblast, kakršno bi mit o dvojčkih po pričakovanjih tudi moral. V njiju je mogoče prepoznati bodisi Avgusta in Agripo,⁶⁸ Avgusta in pesnike ali Avgusta in senat z rimskim ljudstvom.

⁶⁷ Aluzija na Trojo. Tega je v prvi polovici Jupitrove prerokbe veliko (*Ilus, Ilia*); za Askanija pravi: *Ilus erat, dum res stetit Ilia regno* (*Aen.* 1.263); *geminam partu dabit Ilia prolem* (1.274). Izbor imena ni naključen (*Ilia* kot Trojanka). Uporabljala so se tudi imena *Rea, Silvia, Rea Silvia* (*Liv.* 1.3.11) in *Emilia*. Tudi Enij uporablja ime *Ilia*.

⁶⁸ *Serv., Aen.* 1.292. Očitno je obstajala razlaga, da je Kvirin predstavljal Avgusta in Rem Agripo, Avgustovega vojskovodjo, tesnega sodelavca in prijatelja. Wiseman, *Remus*, 145–46.

Junonin govor ima tudi kozmološko-politični sporočilni potencial. Navezava politike na kozmologijo izvira iz Enijevih *Analov*; že Enij je kozmologijo postavil za temelj rimske imperialne ideologije.⁶⁹ Vodilna tema epa, Romulova apoteoza, je dogodek kozmičnih razsežnosti in pomeni uresničitev ideje rimskega kozmičnega imperija. Ta ima po Junonini zaslugi predvsem nrvstveni predznak.

Romulova apoteoza je kot mitološki *exemplum* transponirana v rimsko politično aktualnost; v nizu junakov, ki so dosegli apoteozo, se lahko apoteoze in družbe bogov na Olimpu nadeja tudi Avgust kot zmagovalec nad zadnjim kraljestvom Orienta (9–12):

Hac arte Pollux et vagus Hercules
enisus arces attigit igneas,
quos inter Augustus recumbens
purpureo bibet ore nectar.

Opirajoč se na takšno vrlino, sta se v ognjeno trdnjavo povzpela Poluks in klateči se Herakles; med njima bo ležal tudi Avgust in s škrlatnimi usti srkal nektar.

IV. SKLEP

Če se ob koncu vrnemo na začetek, k vprašanju definicije 'zgodbe' o Romulu in Remu, lahko zaključimo, da je uporaba sintagme 'rimski mit' ravno pri tej zgodbi povsem upravičena. Tisto, kar zgodbo o Romulu in Remu opredeljuje kot mit, ni njena vsebina ali italska avtohtonost, temveč:

1. številne dokumentirane različice ter
2. aktualnost in družbena relevantnost njene vsebine v različnih obdobjih.

Pomen mitoloških različic je znan že iz teorije Lévi-Straussa: »A myth is made up of all its variants.«⁷⁰ Tudi Kirkova klasična definicija mita kot *traditional tale*⁷¹ temelji na množstvu različic in je nezdržljiva z idejo o statičnosti in fiksnosti mita. Zgodbo o Romulu in Remu je mogoče opredeliti kot mit že zaradi spreminjajoče se podobe in vloge glavnega junaka Romula, ki so si ga Rimljani najbrž izposodili iz grške antikvarske tradicije, njena raznolikost in nepreglednost pa je očitno botrovala tudi temu, da je Romul po potrebi dobil soustanovitelja, brata dvojčka. Pestrost mitoloških različic je posledica vsebinskih sprememb in dopolnitev, ki so vselej povezane z aktualnimi družbenimi in političnimi dogodki. Odzivnost mita in njegova

⁶⁹ Hardie, *Virgil's Aeneid*, 22–29.

⁷⁰ Lévi-Strauss, »Struktura mitov,« 232.

⁷¹ Kirk, *Myth*, 74–75.

občutljivost za spremembe v zgodovinskem okolju je zagotavljala njegovo družbeno relevantnost, ki je nujen predpogoj za posredovanje in ohranitev mita.⁷²

BIBLIOGRAFIJA

- Anderson, Andrew. »Heracles and His Successors: A Study of a Heroic Ideal and the Recurrence of a Heroic Type.« *Harvard Studies in Classical Philology* 39 (1928): 7–58.
- Bremmer, Jan in Nicholas Horsfall. *Roman Myth and Mythography*. University of London Institute for Classical Studies Bulletin Supplement 52. London: Institute for Classical Studies, 1987.
- Carrubba, Robert. »The Curse on the Romans.« *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 97 (1966): 29–34.
- Cavarzere, Alberto. *Orazio: Il libro degli Epodi*. Venezia: Letteratura universale Marsilio, 1992.
- Commager, Steele. *The Odes of Horace: A Critical Study*. New Haven: Yale University Press, 1962.
- Cornell, Tim J. *The Beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000–264 B.C.)*. London: Routledge, 1995.
- Erskine, Andrew. *Troy between Greece and Rome: Local Tradition and Imperial Power*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Feeney, Denis. »The Reconciliations of Juno.« *Classical Quarterly* 34 (1984): 179–94.
- . *The Gods in Epic: Poets and Critics of the Classical Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- . *Literature and Religion at Rome: Cultures, Contexts and Beliefs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Fox, Matthew. *Roman Historical Myths: The Regal Period in Augustan Literature*. Oxford Classical Monographs. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Fraenkel, Eduard. *Horace*. Oxford: Clarendon Press, 1957.
- Galinsky, Karl. *Augustan Culture: An Interpretive Introduction*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Gantar, Kajetan. *Študije o Horaciju*. Maribor: Založba Obzorja, 1993.
- Graf, Fritz. *Mythos in mythenloser Gesellschaft: Das Paradigma Roms*. Colloquium Rauricum 3. Stuttgart: Teubner, 1993.
- Gruen, Erich. *Studies in Greek Culture and Roman Policy*. Cincinnati Classical Studies NS 7. Leiden: E. J. Brill, 1990.
- Hänninen, Marja-Leena. »Juno Regina and the Roman Matrons.« V: *Female Networks and the Public Sphere in Roman Society*, ur. Päivi Setälä in Liisa Savunen, Acta

⁷² Članek v veliki meri temelji na besedilu diplomske naloge z enakim naslovom. Za popravke, vse koristne napotke in pripombe se zahvaljujem prof. dr. Marku Marinčiču.

- Instituti Romani Finlandiae 22, 39–52. Rim: Institutum Romanum Finlandiae, 1999.
- Hardie, Philip. *Virgil's Aeneid: Cosmos and Imperium*. Oxford: Clarendon Press, 1986.
- Kirk, Geoffrey. *Myth: Its Meaning and Functions in Ancient and Other Cultures*. Cambridge in Berkeley: Cambridge University Press / University of California Press, 1970.
- Lévi-Strauss, Claude. »Struktura mitov.« *Problemi* 4–5 (2003): 219–48.
- Marinčič, Marko. »Roman Archaeology in Vergil's Arcadia (Vergil *Eclogue* 4; *Aeneid* 8; *Livy* 1.7).« V: *Clio and the Poets: Augustan Poetry and the Traditions of Ancient Historiography*, ur. D. S. Levene in D. P. Nelis, *Mnemosyne Supplement* 224, 143–61. Leiden: Brill, 2002.
- Mankin, David. *Horace: Epodes*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- McDermott, Emily. »Greek and Roman Elements in Horace's Lyric Program.« *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2.31.3 (1981): 1640–72.
- Nisbet, R. G. M. in Niall Rudd. *A Commentary on Horace: Odes Book III*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Scheid, John. *An Introduction to Roman Religion*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 2003.
- Skutsch, Otto. *The Annals of Quintus Ennius*. Oxford: Clarendon Press, 1985.
- Syndikus, Hans Peter. *Die Lyrik des Horaz: Eine Interpretation der Oden*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001.
- Weinstock, Stefan. *Divus Iulius*. Oxford: Clarendon Press, 1971.
- Wiseman, Timothy. *Remus: A Roman Myth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Wyke, Maria. »Augustan Cleopatras: Female Power and Poetic Authority.« V: *Roman Poetry and Propaganda in the Age of Augustus*, ur. Anton Powell, 98–134. Bristol: Bristol Classical Press, 1992.

REMO CUM FRATRE QUIRINUS:
METAMORPHOSES OF THE ROMAN FOUNDATION MYTH
FROM ITS BEGINNINGS TO HORACE

Summary

From the first reference to Romulus by Alcimius, a historian from the mid-fourth century BC, where the hero appears alone, down to the age of Augustus, the story of the foundation of Rome underwent considerable plot changes. The two most important are, firstly, Romulus' later role not merely as a *conditor urbis*, but – in keeping with the Hellenistic tradition of *ktiseis poleon* – mainly as a *creator gentis* and a model of

the new Roman, who can subsequently embody a new ethnic identity; and, secondly, the later dichotomy of the founders. The interpretation of the Roman foundation myth must be therefore closely associated with the symbolism of numbers – one founder as opposed to twin founders – as it is reflected in different socio-political and historical contexts. In addition to shaping society, myth also documents all its changes. In the context of replacing a single founder with twin founders, Romulus and Remus, the first critical change is the introduction of Remus. The twin founders imply a double community, a notion which becomes meaningful in Rome only after the plebeian achievement of political equality between 367 and 342 BC. The second significant change is the death of Remus, involving the notion of a foundation sacrifice, for which the evidence points to the crisis of 296 BC.

The foundation story also serves as an explanation model for the events in the Late Roman Republic. Horace's pessimistic Seventh Epode evokes the foundation crime of fratricide to explain the tragic pattern of civil wars. As Romulus' successors, the Romans are also heirs to his crime, to the *scelus fraternae necis*, from which they cannot escape.

Moreover, Romulus as a *creator gentis* represents a potential source for the Roman change of identity, which was regarded as coincidental with the foundation act. This recurring theme is elaborated first in Ennius' *Annals* and later in Vergil's *Aeneid* and Horace's Third 'Roman Ode'. The central motif is Ennius' *concilium deorum* and its discussion of Romulus' apotheosis, which is opposed by Juno on account of his Trojan identity. Juno, the traditional mythological opponent of the Trojans, demands in exchange for Romulus' apotheosis a break with the old Trojan concept. This break is to be reflected in a new name for the city, which shall be named after its founder, chosen by the *auspicium* contest. The *auspicium* thus represents the divine election of the Trojans' legitimate successors, while Romulus' apotheosis symbolically fulfils the idea of a cosmic Roman empire predicted in Juno's Roman Ode speech. The two mythological *exempla* of Troy and Romulus serve as two opposing models, Troy being the eastern, un-Roman principle, and Romulus the embodiment of the Roman principle. In effect, they present the conflict of two different value systems, which is based on moral criteria and a negative characterisation of the eastern principle. These models are intended to guide the political, ideological and moral assessments of Augustan readers faced with watershed historical events. The contemporary allusions can hardly escape an attentive modern reader.

The main characteristic that defines the Roman foundation story as a myth is precisely its sensitivity to social and political changes – a prerequisite for its transmission and continuity, as well as an indicator of its social relevance at different moments in history.

HIPOKRATOVA PRISEGA IN NJEN POMEN ZA MEDICINSKO DEONTOLOGIJO

VLASTA MOČNIK DRNOVŠEK

Izvleček

Hipokratova prisega je najbolj slavna etična izjava hipokratskih spisov. Zdravnika zavezuje k najvišjim tehničnim in etičnim standardom, ki so se ohranili do danes. Raziskovanje besedila prisega in hipokratske misli odpira različne plasti in razsežnosti razumevanja etičnih norm, zdravja, bolezni, narave in življenja. Kompleksnost hipokratske morale terja pri razlaganju sodelovanje različnih ved in odpira vedno nove možnosti za raziskovanje, vrednotenje in prispevek k boljšemu razumevanju celote hipokratske misli, ki neločljivo poveže strokovna in moralna vprašanja medicinske prakse in teorije v interakciji z naravnim in družbenim okoljem človeka.

Abstract

The Hippocratic Oath is the most famous ethical statement of the Hippocratic Corpus. It binds the physician to the highest technical and ethical standards of medicine, which have laid the foundation of modern medical ethics. The study of the text of the Oath and of the Hippocratic thought reveals various layers and dimensions of understanding and interpreting ethical norms and such concepts as health and disease, nature and life. The complexity of the Hippocratic ethics demands the cooperation of various sciences for its interpretation, ever providing new possibilities of critical assessment and of contributing to a better understanding of the Hippocratic thought as a whole, which, in interaction with the natural and social environment, inseparably links the technical and moral questions of medical practice and theory.

I. UVOD

»Hipokrat s Kosa, Asklepijad,« tako so za njegovega življenja imenovali znamenitega zdravnika, da so ga ločevali od drugih Hipokratov, ker je bilo v tistem času to ime pogosto. Ime opredeljuje Hipokratovo domovino in njegovo družinsko poreklo. Kot

je možno domnevati na podlagi antičnih virov,¹ se je rodil okrog leta 460/59 na otoku Kosu v družini Asklepiadov, bil je vodilni zdravnik šole na Kosu in je kot zdravnik potoval po Grčiji. Umrl naj bi v Larisi okrog leta 370 pr. n. št. V Platonovem dialogu *Fajdros* Sokrat sprašuje, ali je mogoče »doumeti naravo duše, ne da bi doumeli naravo celote?« in Fajdros odgovarja, »če je treba verjeti Asklepijevemu potomcu Hipokratu, brez tega postopka to ni mogoče niti glede telesa.«² Ta dialog kaže na dejstvo, da je imela Hipokratova misel v antični Grčiji pomemben vpliv. Medicinski nazori o telesu in človeku so pogosto služili kot opora filozofskemu razmišljanju.³ Nekaj deset let kasneje je v svojem delu Hipokrata omenjal tudi Aristotel, ki je bil rojen v zdravniški družini, in hkrati priporočal filozofom, naj se seznanijo z medicino.⁴

Hipokrata štejemo za utemeljitelja znanstvene medicine in medicinske etike, sodi pa tudi med začetnike filozofske antropologije in ekologije. V tej zvezi je potrebno omeniti, da je v tistem času izobraževanje zdravnika obsegalo ne le znanja o človeku, temveč tudi retoriko, matematiko in verjetno filozofijo kot razumevanje sveta in narave. Antični viri (Strabon, Plinij Starejši)⁵ omenjajo, da je Hipokrat pridobil medicinska znanja s pomočjo zapisov na votivnih ploščah v svetišču Asklepija na Kosu, vendar raziskovalci takšnih plošč niso našli. Večina avtorjev meni, da racionalna medicina Asklepijevih potomcev ni izšla iz Asklepijevega svetišča in da je to tradicijo verjetno razširila duhovščina, da bi slavo velikega zdravnika s Kosa obrnila tudi sebi v korist.⁶ Zato kritično preučevanje različnih antičnih virov o Hipokratu, njegovem življenju in delu ostaja izziv za klasično filologijo ter za zgodovino znanosti in filozofije, kajti meja med legendo in zgodovino še vedno ni jasno postavljena.

Hipokratska medicina se umešča v zgodovino predsokratske filozofije in znanosti. Podoba človeka je zasnovala na preučevanju narave in zavrnila razumevanje bolezni kot poseganje bogov v procese nastanka in zdravljenja. Hipokrat v spisu *O božjasti* (*Περὶ ἰερωῆς νούσου*) pravi, da so vse bolezni božanske, a hkrati vse tudi človeške.⁷ Tako postane »nasprotje med božjim in človeškim nevtralizirano v medicinski perspektivi.«⁸

Hipokratska medicina razume človeka kot celoto in v dinamični interakciji z naravnim in kulturnim okoljem, v katerem živi. S tem postavlja temelj vedam o člo-

¹ Pl., *Prt.* 311b; Paus. 10.2.6.9; leksikon *Suidas*, s. v. Ἱπποκράτης.

² Pl., *Phdr.* 270c. Prevod Gorazd Kocijančič.

³ Nekaj primerov: Platonova teorija človeka v zaključnem delu dialoga *Timaj* povzema dognanja tedanje medicine; stoiška etika apatije se pogosto opira na tedanje medicinske nazore. Najbolj očiten primer vpliva medicine na filozofsko etiko je Galenov spis *O čustvih in zmotah* (*Περὶ ψυχῆς παθῶν καὶ ἀμαρτημάτων*), v katerem je filozofska etika nadomeščena z medicinsko dietetiko.

⁴ Jouanna, *Hippocrate*, 17–21.

⁵ Plin., *H.N.* 29.4.3, Str. 14.2.19.

⁶ Jouanna, *Hippocrate*, 35.

⁷ Hp., *Morb. Sacr.* 21.

⁸ Jouanna, *Hippocrate*, 299.

veku in hkrati utemeljuje ekologijo, ker preučuje različne okoljske vplive na zdravje, bolezen in življenje človeka. V delu *O vetrovih, vodah in deželah* (Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων) Hipokrat v smislu sodobnih javnozdravstvenih pristopov obravnava različne vplive na zdravje ljudi in povezuje medicino z etnografijo in antropologijo. Hipokratski zdravnik je tako razširil etiološko metodo, ki jo je razvil na osnovi medicinske izkušnje, na področje etnografije in ekologije, ko je preučeval klimatske vplive na telesne in vedenjske značilnosti človeka in različnih skupnosti. Poleg klimatskih vplivov in vplivov naravnega okolja je hipokratski zdravnik upošteval tudi vplive kulturnega okolja na zdravje in življenje ljudi. Ta človeški faktor, »ki ga Grki imenujejo νόμος in ki sočasno pokriva običaje in zakone,«⁹ je danes prepoznan kot odločujoč za zdravje ljudi.

Hipokratski spisi zato ne utemeljujejo le sodobne, na znanosti utemeljene medicine, temveč tudi medicinsko pravo. Navade (gr. ἔθνη) in zakoni (gr. νόμοι) pomenijo za skupnost to, kar pomeni pravi način življenja (gr. δίκαια) za zdravje posameznika. Kakor življenjski slog posameznika odločilno vpliva na njegovo zdravje, tako tudi običaji in zakoni vplivajo na zdravje in moralo skupnosti.¹⁰

Pomemben vidik hipokratske medicine predstavlja medicinska deontologija, ki opredeljuje zdravnikov odnos do bolnika, njegov racionalen odnos do bolezni in hkrati pomeni kritično refleksijo zdravnika o njegovi dejavnosti. Ti vidiki medicinskega delovanja in medicinske ter filozofske refleksije so strnjeni v besedilu Hipokratove prisega, ki ga bomo podrobneje predstavili.

ΟΡΚΟΣ

1 Ὁμνύω Ἀπόλλωνα ἱητρὸν καὶ Ἀσκληπιὸν καὶ Ὑγίαν καὶ Πανάκειαν καὶ θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας, ἴστορας ποιούμενος, ἐπιτέλεα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὄρκον τόνδε καὶ συγγραφὴν τήνδε· ἠγγήσασθαι μὲν τὸν διδάξαντά με τὴν τέχνην ταύτην ἴσα γενέτησιν ἑμοῖσιν, καὶ βίου κοινώσασθαι, καὶ χρεῶν χρηρίζοντι μετὰδοσιν ποιήσασθαι, καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀδελφειῶς ἴσον ἐπικρινέειν ἄρρεσι, καὶ διδάξῃν τὴν τέχνην ταύτην, ἣν χρηρίζουσι μανθάνειν, ἄνευ μισθοῦ καὶ συγγραφῆς,

PRISEGA

1 Prisegam na Apolona zdravnika in Asklepija, na Higiejo in Panakejo, na vse bogove in vse boginje, ki jih jemljem za priče, da bom po svoji moči in sodbi izpolnjeval tole prisego in tole pismeno pogodbo: da bom tistega, ki me je izučil te vede, cenil enako kakor svoje starše; da bom z njim delil življenjska sredstva in če bo v pomanjkanju, mu bom predal del svojega imetja; da bom njegove potomce imel za enake svojim lastnim bratom in jih bom poučeval v tej vedi, če se je želijo naučiti, brez plačila in brez pisne pogodbe; nauk, ustno razlago

⁹ Jouanna, *Hippocrate*, 313.

¹⁰ Jouanna, *Hippocrate*, 314.

παραγγελίας* τε καὶ ἀκροήσιος
καὶ τῆς λοιπῆς ἀπάσης μαθήσιος
μετάδοσιν ποιήσασθαι υἱοῖσι τε
ἐμοῖσι, καὶ τοῖσι τοῦ ἐμὲ διδάξαντος,
καὶ μαθηταῖσι συγγεγραμμενοῖσι
τε καὶ ὠρτισμένοις νόμῳ ἰητρικῷ,
ἄλλῳ δὲ οὐδενί.

- 2 Διαιτημάσι τε χρήσομαι ἐπ' ὠφελείῃ
καμνόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν
ἐμήν, ἐπι δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ
εἴρξειν.
- 3 Οὐ δώσω δέ, οὐδὲ φάρμακον
οὐδενί αιτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ
ὑψηγήσομαι ξυμβουλίην τοιήνδε·
ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν
φθόριον δώσω.
- 4 Ἄγνῳς δὲ καὶ ὁσίως διατηρήσω βίον
τὸν ἐμὸν καὶ τέχνην τὴν ἐμήν.
- 5 Οὐ τεμέω δὲ οὐδὲ μὴν λιθιῶντας,
ἐκχωρήσω δὲ ἐργάτησιν ἀνδράσιν
πρήξιος τῆσδε.
- 6 Ἐς οἰκίας δὲ ὀκόσας ἂν ἐσίω,
ἐσελεύσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων,
ἐκτὸς ἐὼν πάσης ἀδικίης ἐκουσίης
καὶ φθορίας, τῆς τε ἄλλης καὶ
ἀφροδισίων ἐργῶν ἐπὶ τε γυναικείων
σωμάτων καὶ ἀνδρώων, ἐλευθέρων τε
καὶ δούλων.
- 7 Ἄ δ' ἂν ἐν θεραπείῃ ἢ ἴδω, ἢ
ἀκούσω, ἢ καὶ ἄνευ θεραπηίης
κατὰ βίον ἀνθρώπων, ἃ μὴ χρή ποτε
ἐκλαλέσθαι ἔξω, συγῆσομαι, ἄρρητα
ἠγγεύμενος εἶναι τὰ τοιαῦτα.
- 8 Ὅρκιον μὲν οὖν μοι τόνδε ἐπιτελέα
ποιέοντι, καὶ μὴ ξυγγέοντι, εἴη
ἐπαύρασθαι καὶ βίου καὶ τέχνης δο-
ξαζομένῳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐς
τὸν αἰεὶ χρόνον· παραβαίνοντι δὲ καὶ

in vse ostalo znanje bom posredoval
tako svojim sinovom kakor sinovom
tistega, ki me je izučil, in učencem,
ki jih veže pogodba in prisega* v
skladu z medicinskim zakonom, si-
cer pa nikomur drugemu.

- 2 Medicinske ukrepe bom uporabljal
v korist bolnikov po svoji moči in
svoji sodbi; če pa je to njim v pogu-
bo in krivico, prisegam, da bom to
preprečeval.
- 3 Prav tako nikomur ne bom izročil
smrtnega zdravila, tudi če me zanj
zaprosi, niti ne bom spodbudil tak-
šnega nasveta; prav tako nobeni
ženski ne bom dal abortivnega pe-
sarja.
- 4 Svoje življenje in svojo vedo bom
ohranjal čisto in sveto.
- 5 Ne bom operiral niti tistih bolni-
kov, ki imajo kamne, temveč bom to
prepuštil specialistom za te posege.
- 6 V vse hiše, v katere bom prišel, bom
vstopil v korist bolnikov in se dr-
žal stran od vsake hotene krivice
in vsakega koruptivnega dejanja, še
posebej pa od ljubezenskih dejanj
na telesih žensk in moških, svobod-
nih ali sužnjev.
- 7 Vse, kar bom v teku zdravljenja ali
celo izven zdravljenja videl ali slišal
o življenju ljudi takega, da se tega
nikoli ne sme govoriti zunaj, bom
zamolčal, ker menim, da morajo
takšne stvari ostati tajne.
- 8 Če bom torej to prisego izvrševal in
je ne bom kršil, naj mi bo dano uži-

* Lami, *Ippocrate*, 257, ob tem pripominja:
»Očitno drugačna prisega kakor je ta, ki
je bila dana na začetku medicinskega izo-
brazevanja. Po pričujoči prisegi naj bi se
zapisovalo ob koncu izobraževanja in na
začetku samostojne poklicne prakse.«

* Gr. παραγγελίη 'nauk'; prim. Aristotel, *EN*
1104a7. Aristotel je moral prisego poznati.

ἐπιορκοῦντι, τανάντια τουτέων. (Hp.,
Jusi.; *Corpus medicorum Graecorum*
1.1, 4.2–5.10)

vati sadove svojega življenja in svoje vede, v spoštovanju od vseh ljudi za ves čas; če pa jo bom prelomil in krivo prisegel, naj me doleti nasprotno od tega.

V slovenščini obstaja več prevodov Hipokratove prisega.¹¹ Najbolj znan in najpogosteje uporabljan je prevod Antona Sovreta. Zaradi večplastnega pomena besedila smo prevode ponovno primerjali z originalnim besedilom in izdelali nov prevod, ki je morda bolj jasen, natančen in bliže sodobnemu medicinskemu jeziku ter izrazoslovju govora o človekovih pravicah. Kot primere razlik med prevodi lahko navedemo naslednje izraze:

- συγγραφή: »obljuba« (Sovrè), »obveza« (Derganc), »obljuba« (Hriberšek); nov prevod: pisna pogodba;
- κρίσις: »presodnost« (Sovrè), »razumnost« (Derganc), »presoja« (Hriberšek); nov prevod: sodba;
- παραγγελίη: »strokovna navodila« (Sovrè), »predpisi« (Derganc), »predpisi« (Hriberšek); nov prevod: nauk;
- τέχνη: »umetnost, poklic, veda« (Sovrè), »umetnost« ali neprevedeno (Derganc), »umetnost, stroka« (Hriberšek); nov prevod: veda;
- πεισός: »pripomoček za uničenje telesnega ploda« (Sovrè), »splavilo« (Derganc), »splavilo« (Hriberšek); nov prevod: abortivni pesar;
- διαίτημα: »dietično načelo« (Sovrè), »odredba« (Derganc), »zdravniško navodilo« (Hriberšek); nov prevod: medicinski ukrep.

Prevod je nastal na podlagi Heibergove izdaje Hipokratove prisega.¹² Iz te izdaje je prevzeta tudi členitev besedila.

Prevod je vedno tudi odraz določenega razumevanja besedila in razlaganja glede na celoto hipokratskih spisov in zgodovinski kontekst. Razlago Hipokratove prisega umeščamo v sodoben koncept zdravja in človekovih pravic znotraj sistematičnih prizadevanj za zagotavljanje varnosti in kakovosti zdravstvenih storitev, ki terjajo stalno presojo medicinskih praks v odnosu do družbenega in naravnega okolja ter spodbujanje sodelovanja bolnikov in državljanov v procesih odločanja o zdravju.

¹¹ Prevodi: Sovrè, »Hipokratova prisega,« 21; Derganc, »Hipokratova prisega,« 29; Hriberšek, »Hipokratova prisega,« 9. Pričujoči prevod sta pripravila avtorica in V. K.

¹² Heiberg, *Corpus medicorum Graecorum* 1.1, 4–5, in Lami, *Ippocrate*, 256–258.

II. STRUKTURA IN VSEBINA HIPOKRATOVE PRISEGE

Hipokratovo prisego lahko opišemo kot »svečano zaprisego«, kjer ima vsaka beseda svoje mesto, namen in težo, in to ne le v okviru medicine in medicinske etike, temveč tudi kozmologije in teorije človeka. Prisega se sklicuje na grške boginje in bogove, zato prisežniku nalaga odgovornost in zavezo, ki ima poleg človeških tudi metafizične razsežnosti. Prisega s tem postavlja človekovo nepopolno znanje in delovanje v odnos do božje popolnosti.

Zdravnik se zaveda svojih omejitev, nepopolnega znanja, zavajajočih preskusov, odgovornih odločitev, negotovih izidov in morebitnih nasprotnih učinkov zdravil, dietetičnih ukrepov in drugih terapij, zato deluje previdno in postopno ter se izogiba skrajnosti. Zdravnik se mora tehtno odločati v vsakem primeru posebej in natančno preučiti vse okoliščine zdravljenja. Svoje naloge ne opravlja sam, temveč si mora pri tem zagotoviti sodelovanje bolnika in njegove okolice.¹³ Prisego zdravnik izpolnjuje le po svojih najboljših močeh in po svoji najboljši presoji s sredstvi in znanji, ki jih ima na voljo kot človek. Ob zavedanju svojih omejitev in hkrati svojega potenciala za dobro se zdravnik zaveže, da bo svoje življenje ohranjal neomadeževano in sveto, ker bo le tako lahko sledil svojim človeškim in strokovnim idealom.

Hipokratovo prisego kot zavezo svetosti življenju lahko razumemo tudi kot zavezo k odličnosti življenja in medicinskega delovanja zdravnika, ki je posvečen v sveta vprašanja življenja in smrti. To zdravnika postavlja v odnosu do ostalih ljudi in do božjega v posebno pozicijo. Osebna in strokovna rast ter napredek stroke terja ne le celovito vrednotenje praks v perspektivi končnih ciljev, temveč tudi filozofsko refleksijo in družbeno angažiranje. Takšne naloge zmore le majhno število ljudi, zato je že Hipokrat ugotavljal, da je zdravnikov veliko po nazivu, vendar malo v resnici. Da bi zdravnik lahko učinkovito deloval v korist bolnikov in jih varoval pred škodo in krivico, mora imeti specifične človeške in strokovne kvalitete. Zato je za zdravnika ključnega pomena kakovost izobraževanja in medosebnih odnosov. Da bi dosegel visoko postavljene strokovne in moralne norme, ki jih terja prisega, mora zdravnik v svoji stroki in življenju izpolnjevati zahteve zdravniškega zakona ter ohranjati svoje osebno dostojanstvo in strokovno integriteto. Če zdravnik prisego prelomi, izgubi svoj človeški in strokovni ugled. Še v novejšem času so nekatera zdravniška združenja določila prisega jemala dobesedno in ob hudih kršitvah zdravnike izključila iz svojih vrst.¹⁴

Prvi sklop prisega opredeljuje naloge zdravnika do sinov ali učencev njegovih učiteljev, govori pa tudi o povezanosti, spoštovanju in solidarnosti z učiteljem in drugimi zdravniki, ki so prisegli po zdravniškem zakonu. Zgolj med zapriseženci lahko obstaja vzdušje bratstva, prost pretok znanja in izkušenj. Vsi drugi so iz bratovščine

¹³ Hp., *Aph.* 1.1.

¹⁴ Nutton, »Hippocratic Morality and Modern Medicine,« 50.

izloženi. Prisega je tisti zakon in hkrati tista garancija, ki odpira vrata v medicinsko stroko, ker človeka zaveže v celoti njegovega bivanja. Od zdravnika zahteva strokovno in moralno odličnost, ki jo zdravnik potrebuje v prizadevanjih za dobro drugega človeka. Šele stalno stremljenje k preseganju človeških omejitev in slabosti lahko na neki način posveti zdravnika za delo s trpečimi ljudmi. Ker zdravnik s svojimi dejanji posega v samo bit in svetost življenja, lahko prisego razumemo tudi kot neko vrsto iniciacije v skrivnosti narave in človeka, ki je omogočena le nekaterim ljudem. Zahteve prisega po ohranjanju življenja vidimo v »metafizični« perspektivi v smislu izvorne svetosti življenja, ki jo zdravnik v svoji filozofski in strokovno medicinski naravnosti potrjuje in izkazuje v svojih dejanjih. Številni avtorji sicer opozarjajo, da se je v antiki medicinska praksa, ki ni prepovedovala splava in pomoči pri samomoru, močno razlikovala od norm – tehničnih in moralnih – medicinskega delovanja, ki jih postavlja Hipokratova prisega.¹⁵ Vendar ta dejstva zgolj potrjujejo nujnost univerzalnih etičnih norm, ki se ohranjajo od Hipokrata dalje. V tem smislu lahko iščemo analogije z razumevanjem in udejanjanjem sodobnega koncepta človekovih pravic v času številnih kršitev človeškega dostojanstva in temeljnih svoboščin.

Drugi sklop zadeva odnos zdravnika do stroke in bolnikov in s tem neločljivo poveže medicinska strokovna ali tehnična vprašanja ter moralna vprašanja. Izpostavlja pomen kakovosti delovanja, zaupnosti in diskretnosti, ker si je le tako zdravnik lahko pridobil zaupanje bolnika in njegovih svojcev, ki je bilo nujno za njihovo sodelovanje. Razmislek o etičnih normah medicinskega delovanja je bil sestavni del postopkov kritične analize, vrednotenja tveganj in izidov zdravljenja ter preučevanja pogojev, sredstev in okoliščin, ki omogočajo dobre rezultate. Hipokratski zdravnik je vedel, da je zaupanje in sodelovanje bolnika predpogoj za uspešen proces zdravljenja, zato je na prvo mesto postavil načelo bolnikove koristi in zagotavljanje varne storitve. »Etične izjave, ki jih vsebujejo spisi, kot je Hipokratova prisega, so se razvile iz vzorca zdravilskih praks, ki so od zdravnika-zdravilca zahtevale natančno preučevanje bolnikovega telesa, ... pacienti pa so potrebovali zagotovilo, da bodo oni in njihovi družinski člani obravnavani dostojanstveno ...«¹⁶ Pri izbiri določenih metod zdravljenja zdravnik vedno razsoja v bolnikovo korist, kolikor je to le v njegovi moči. Po drugi strani pa bolnike vedno varuje pred škodo in krivicami, kar presega neposredni odnos zdravljenja in posega na širše področje zdravnikovega javnega delovanja in angažiranja. V skladu s sodobnim konceptom javnega zdravja si zdravnik prizadeva za zdravje in dobrobit svojih pacientov in tudi za varovanje zdravja populacije, ker je to hkrati v korist vsakega posameznega pacienta. Z medicinskega vidika je pomembno, da prisega omenja varnost in kakovost zdravnikovega dela, zato zdravnik operacijo kamnov prepušča kirurgu, ki je v tem

¹⁵ Kazenski zakonik Republike Slovenije prepoveduje napeljevanje k samomoru in pomoč pri samomoru (131. člen) ter opredeljuje odstopanja od zdravstvenih pogojev in načinov umetne prekinitve nosečnosti (132. člen).

¹⁶ Bartz, »Remembering the Hippocratics,« 17.

vešč. Prisega še posebej izpostavlja spoštovanje načela enakosti in nediskriminacije bolnikov, kajti zdravnik pri svojem delu ne sme odstopati od tistega, kar se je naučil – od sprejete medicinske doktrine –, njegove storitve morajo zato biti enake kakovosti za bogatega in za sužnja. Tudi v tem delu se je antična praksa razlikovala od zahtev prisega, vendar še danes ta vprašanja ostajajo nerešena, ker marginalnim socialnim skupinam v praksi (in velikokrat tudi zakonodajno) ni zagotovljena enaka dostopnost in kakovost zdravstvenih storitev.

V tretjem sklopu prisega zavezuje zdravnika k življenju. Jasno se opredeli do evtanazije, pomoči pri samomoru in prekinitve nosečnosti. Zdravnik ne sme napačno svetovati, ne sme dati smrtonosnega zdravila, niti na prošnjo bolnika niti pod drugim pritiskom. Tudi ženski ne sme pomagati pri splavu. Prisega od zdravnika terja, da spoštuje svetost življenja in s svojimi dejanji aktivno ne posega v odločitve o začetku in koncu življenja, kar ima poleg metafizične razsežnosti povsem praktičen pomen za vsakodnevno prakso, kjer je zdravnikovo splošno vodilo ohranjanje življenja in ne izpraševanje o smiselnosti ohranjanja življenj, »ki jih ni vredno živeti,« kajti kršitve načela svetosti življenja lahko hitro ogrozijo neposredne bolnikove koristi in pripeljejo do skrajnih evgeničnih postopkov ter drugih ukrepov, ki so se v nacistični Nemčiji končali z genocidom, v nekaterih drugih razvitih državah pa odražali v grobem kršenju temeljnih človekovih pravic najbolj ranljivih skupin prebivalstva.¹⁷

Hipokratski zdravnik je dober opazovalec in ve, da se večina ljudi oklepa življenja za ceno velikega trpljenja, kar kaže, da ima življenje posebno vrednost in dražest. Hipokratsko tradicijo in misel nadaljuje tudi Aristotel, ki opozarja, da je življenje takšno dobro, da se ga skoraj vedno obravnava kot implicitni cilj in dobro v vseh presojah ali vsaj kot pogojni cilj znotraj slojevitih ciljev človeškega delovanja. Čeprav prepoznamo prizadevanje za življenje v ozadju človeškega delovanja in vseh drugih človekovih ciljev, se pomen dobrega, ki je življenje, lahko tudi spremeni, ko razmišljamo o prekinitvi življenja, zato se Hipokratova prisega zavzema za življenje v vseh okoliščinah. Tudi Aristotel opozarja, da bi bila postavitev praga, pod katerim bi življenje izgubilo vso vrednost, težavna, zlasti zaradi elementa vrednote, ki se kaže kot objektivno in subjektivno dejstvo. Za hipokratskega zdravnika in kasneje tudi Aristotela, ki verjetno črpa iz te tradicije, nedvomno obstaja določen element vrednosti že v dejstvu, da je človek živ, če le ni prevelikega presežka na strani življenjskih muk.¹⁸ Tako pravi Aristotel v *Politiki*: »Za ljudi gotovo obstaja razsežnost lepega tudi v tem, da zgolj živijo v politični skupnosti, če tega preveč ne presežejo težave vsakdanjega življenja. Jasno je, da se mnogi ljudje oklepajo življenja, četudi prenašajo veliko trpljenje, kar kaže, da je v življenju samem neko dobro počutje in naravna dražest.« (1278b25–30).

Prepoved sodelovanja zdravnika pri prekinitvi življenja ne izključuje možnosti,

¹⁷ Hanauske-Abel, »Not a Slippery Slope or Sudden Subversion,« 1458.

¹⁸ Anagnostopoulos, »Euthanasia and the Physician's Role,« 281–86.

da je v nekaterih okoliščinah potrebno dopustiti, da se življenje izteče ali da se ga prekine. Te odločitve niso nujno del medicinske prakse, čeprav se neomajnost ciljev medicine in zdravniške avtoritete še danes odraža v mišljenju tistih, ki pripisujejo glavno besedo o vprašanih življenja in smrti zdravnikom, ker imajo znanje o telesnih stanjih in lahko predvidevajo razvoj bolezni. Ob soočanju s smrtjo, ki se dotika nerazumljivosti in predstavljalivosti ter se odpira h kazuistiki neskončnega in večnega, se zastavljajo temeljna filozofska vprašanja. Ta vprašanja povezujejo filozofsko antropologijo in etiko.¹⁹

V četrtem sklopu prisega jasno izpostavi, da je zdravnik dolžan ohranjati svoje življenje in svojo vedo neomadeževano in sveto. S tem zdravnik ni zavezan zgolj zakonom bivajočega temveč zakonom biti, ki niso vezani na čas in prostor. Eden od teh zakonov je tudi svetost življenja. Za udejanjanje teh zakonov zdravnik v skladu s svojo vrlino lahko zastavi le samega sebe.

V petem sklopu se zdravnik zaveže, da ne bo opravljal kirurških posegov, ki jih ni večč, temveč bo to prepustil drugim strokovnjakom. Takšno razumevanje besedila zahteva od zdravnika določeno varnost in kakovost storitve. Zdravnik mora biti kritičen do svojega znanja in večine in mora v tem smislu svojemu delovanju postavljati omejitve ali pa poiskati nasvet in pomoč kolegov. Nekateri avtorji ta del navezujejo na določeno filozofsko tradicijo (pitagorejci), ki zagovarja nedotakljivost človeškega telesa in zavrača stik s krvjo.²⁰ Razprave o vplivih pitagorejcev na prepoved prekinitve življenja so kompleksne in pogosto večznačne, ker le-ti zavračajo človekovo avtonomijo pri vprašanih življenja in smrti ter odločitev prepuščajo bogovom.²¹ Ta del prisega ostaja odprt za interpretacijo, saj se ga lahko razume kot prepoved kirurških postopkov, ki so v tistem času pomenili veliko tveganje, lahko bi govoril o odnosu zdravnikov do kirurgije, ki so jo imeli za manj vredno, lahko pa je njegov smisel tak, kot ga razumemo mi, se pravi, da prisega prepoveduje prakticiranje medicine izven meja zdravnikovih sposobnosti, ker bi bilo to lahko za bolnika smrtno nevarno. Vsekakor prisega z zagovarjanjem svetosti življenja odraža temeljna človekova prepričanja o vrednosti življenja in hkrati pričakovanja ljudi o tem, kako naj bi zdravnik ravnal pri teh vprašanih.

V šestem sklopu prisega izpostavi prvenstvo bolnikove koristi kot vodilo zdravnikovega delovanja in hkrati nedopustnost krivičnih ter drugih dejanj, še posebej ljubezenskih dejanj do bolnikov, ne glede na njihov status. Z vidika sodobnega razumevanja človekovih pravic in nediskriminacije določenih skupin ocenjujemo za pomembno, da prisega posebej izpostavlja spoštovanje načela enakosti, kajti govori o koristi vseh bolnikov in še posebej navaja najbolj ranljive skupine, kot so bili sužnji. V tem delu prisega zagovarja spoštovanje enakosti med ljudmi in izogibanje koruptivnih dejanj, ker se je le na takšen način mogoče izogniti stranpotem zdravništva.

¹⁹ Jonas, *Le Droit de mourir*.

²⁰ Nutton, »Hippocratic Morality and Modern Medicine,« 53.

²¹ Anagnostopoulos, »Euthanasia and the Physician's Role,« 263–66.

V sedmem sklopu se zdravnik zaveže k molčečnosti o vsem, kar mu je znanega o življenju bolnikov in njihovih družin in s tem k spoštovanju zaupnosti podatkov in zasebnosti posameznika, kar so danes zahteve mednarodnega prava človekovih pravic.

V zaključku, v osmem sklopu, je navedena kazen za kršitev prisega, ki ima »metafizične« in strokovne ter obče človeške razsežnosti, kajti zdravnika zadene nesreča v stroki in življenju. Danes kršitev prisega ni sankcionirana, ker to področje podrobno ureja zdravstvena zakonodaja, ki vedno vključuje tudi sankcije za kršitev določil.

Hipokratova prisega izpostavlja temeljna načela medicinskega delovanja in hkrati izraža splošne človeške moralne vrednote, ki pogojujejo odnos bolnik – zdravnik. Prisega še vedno velja za največji dosežek razvoja strogih etičnih konceptov v medicini, ki se ohranjajo do današnjih dni. Glavni namen svečane prisega je izraz in potrditev osrednjih vrednot stroke, ki jih terja kompleksnost medicinske prakse in večplastnost njenih ciljev, ter okrepitev zdravnikove profesionalne integritete. Hipokratova prisega je petindvajset stoletij utemeljevala življenjski in poklicni kredo, načela, nazore in prepričanja medicinske stroke. Še vedno predstavlja jedro deontoloških kodeksov in moralno vodilo, na katerega se sklicujejo zdravniki pri zagovarjanju moralnih odločitev. Njena uporaba kaže na zavezanost trdnim moralnim načelom medicine in njeni tradiciji.

III. OŽIVITEV ZANIMANJA ZA HIPOKRATOVO PRISEGO

Nekateri avtorji menijo, da je bila prisega v teku zgodovine po eni strani najbolj spoštovan dokument, po drugi stran pa pogosto napačno razumljen dokument, ki je zato doživel številne spremembe. Prisega naj bi bila po antiki ponovno uporabljena na medicinski fakulteti šele leta 1508, in sicer na Univerzi Wittenberg v Nemčiji, kot del slovesnosti ob prejemu diplom pa se uporablja šele od leta 1804, ko so jo vpeljali na Medicinski fakulteti v Montpellieru. Hipokratovo prisego je v začetku 20. stoletja zadela nemilost, verjetno zaradi hitrega znanstvenega napredka. V vse bolj racionalističnem vzdušju se je prisega zdela zastarela, nepomembna in nezavezujoča. Leta 1928 je le 19% medicinskih fakultet v ZDA vključilo prisego v zaključno slovesnost ob podelitvi diplom.

Z razkritjem vojnih zločinov, ki so bili storjeni v imenu medicine med 2. svetovno vojno, se je medicinska stroka ponovno oprla na zgodovinske temelje medicinske etike in stroke, kot jih je zapisal Hipokrat. Zaradi številnih dilem, ki jih je prinesel napredek medicine, zlorab in celo kriminalnih dejanj, ki so se zgodila v imenu napredka medicinske znanosti ter družbenega razvoja (npr. evgenika), in predvsem zato, ker je večina zdravnikov ohranila jasne cilje svojega poslanstva, je zanimanje za prisego, medicinsko etiko in bioetiko ponovno oživel kot tisti nujni,

vendar zanemarjeni del medicinske prakse. Medicinska stroka je spodbudila interes za prisego in na njenih idealih izgradila nacionalne kodekse medicinske etike, na ravni mednarodne skupnosti pa smernice, deklaracije in konvencije, na katerih temeljijo nacionalni zakoni za zagotavljanje človekovih pravic v zvezi z biomedicino in za izvajanje varnih in kakovostnih zdravstvenih storitev.

Svečana zaprisega je dobila pomembno vlogo na skoraj vseh medicinskih fakultetah, vendar pa je bilo njeno besedilo pogosto spremenjeno in prilagojeno družbenim vrednotam, navadam in prepričanjem. Objavljeni so bili številni članki in knjige, ki obravnavajo pomen Hipokratove prisega.²² Stekla je razprava o mestu prisega ob koncu študija medicine in o pomenu priseg in kodeksov za sodobno medicinsko prakso, čeprav je večina medicinskih komentatorjev mnenja, da je kakršnokoli priseganje v času prevlade utilitaristične etike, kjer je glavno vodilo finančna učinkovitost in korist družbe, v praksi neučinkovito. »Humanistična« usmerjenost medicinske prakse se danes zdi vse bolj ogrožena. Medicinska stroka, ki se tradicionalno čuti odgovorna za blaginjo bolnikov in zdravje skupnosti, ponovno tehta in preverja naravo svojih vrednot. Za moralno usmeritev in vrednotenje svojega položaja v kompleksnih zdravstvenih sistemih se je ponovno obrnila k Hipokratovi prisegi. Priseganje je postalo pomemben del začetka ali zaključka šolanja na mnogih medicinskih šolah. Študije so pokazale, da danes približno polovica medicinskih fakultet v Veliki Britaniji in skoraj vse v ZDA uporabljajo neke vrste prisego. To je običajno ob izročitvi diplome, redkeje ob začetku študija. Nekatere šole uporabljajo posodobljeno verzijo Hipokratove prisega ali Maimonidovo molitev ali Ženevsko deklaracijo, nekatere pa imajo svojo prisego. Tudi sam obred zaprisege se razlikuje. Nekatere fakultete zahtevajo pisno potrditev, ponekod se prisega glasno prebere ali recitira v zboru. V kolikšni meri je zaprisega prostovoljna, ni zabeleženo. Ni znanih primerov, da bi študenti zavrnili zaprisego, in ne vemo, kakšne bi bile posledice, če bi to storili.²³

Hipokratova prisega se je preko stoletij spreminjala, da bi odsevala prepričanja določenega časa. Iz mnogih različic prisega so izločili načela, ki ne odsevajo določenih medicinskih praks, in vnesli druge ideale, pomembne za določeno strokovno in socialno okolje. Načelo bolnikove avtonomije je na primer za današnjo medicinsko prakso pomembno, vendar ga Hipokratova prisega eksplicitno ne omenja. Nekateri avtorji zato menijo, da prisega ne ustreza več zahtevam sodobne bioetike, ki poleg načela bolnikove koristi in načela minimalne škode za zdravje izpostavlja načelo avtonomije in pravičnosti.²⁴

Podobno velja za druga načela, ki izhajajo iz prava človekovih pravic in predstavljajo danes pomemben del številnih izjav, ki se sprejemajo namesto prevoda

²² Millard, »Resurgence of Interest in Medical Oaths,« 1749; Markel, »I Swear by Apollo,« 2026–29.

²³ Hurwitz in Richardson, »Swearing to Care,« 1672.

²⁴ Nutton, »Hippocratic Morality and Modern Medicine,« 51–55.

Hipokratove prisega. Slednjo v njeni prvotni obliki uporablja le še majhno število medicinskih šol. Tudi Ženevska zdravniška zaobljuba, ki jo je leta 1948 (s kasnejšimi dopolnitvami) sprejelo Svetovno zdravniško združenje (z njo zaprisežejo slovenski zdravniki), stroge zahteve Hipokratove prisega razrahlja in jih postavi v okvir koncepta človekovih pravic: »Človeško življenje bom v največji možni meri spoštoval od spočetja dalje. Tudi grožnje me ne bodo prisilile, da bi svoje zdravniško znanje uporabljal zoper zakone človeštva.«²⁵ Večina sodobnih različic prisega ne opredeli kazni za kršenje določil, pogosto je izpuščena prepoved opravljanja evtanazije in splava, prav tako redka je tudi prošnja h kakemu božanstvu, še redkejša pa je ohranitev zaobljube spolne vzdržnosti pri stikih s pacienti.

Ali je Hipokratova prisega oziroma njene sodobne naslednice danes še vredna upoštevanja, bo verjetno ostalo vprašanje akademskih razprav. Nekateri avtorji trdijo, da prisega kaže na zavezanost trdnim moralnim parametrom in da njena uporaba v medicinskih šolah lahko okrepi zdravnikovo odločenost, da bo v ekstremnih okoliščinah ukrepal z vso svojo integriteto.²⁶

Ne glede na izid nadaljnje uporabe Hipokratove prisega v medicinskih šolah bo zdravnikova zavezanost skrbi za bolne vedno hvalevredna. Zdravnikovo zavzemanje, kolikor mu dopuščajo sredstva, da zdravi tiste, ki v svetu trpijo zaradi telesnih ali duševnih bolečin, potrjuje Hipokratova načela in moč koncepta, ki ga simbolizira prisega. Ta se ohranja skozi zgodovinska obdobja, čeprav v različnih verzijah, ki vendarle ohranjajo bistvo misli in premisleka Hipokrata Asklepijada s Kosa.²⁷

IV. HIPOKRATOVA PRISEGA KOT ZGODOVINSKI TEMELJ REFLEKSIJE O DOBREM IN MEDICINSKE DEONTOLOGIJE

Hipokratova prisega je sestavni del šestdesetih spisov, ki jih danes poznamo pod imenom *Corpus Hippocraticum*. Že za svojega življenja je bil Hipokrat tako slaven, da so mu pripisali celoto medicinskih del 5. in 4. stoletja pr. n. št. Zgodovinarji so si edini, da je velik del spisov nastajal vsaj sedemdeset let in da je bil med avtorji tudi Hipokrat. Delo kaže notranja neskladja, hitre spremembe stila in različne, tudi med seboj inkompatibilne poglede na svet. Kljub določeni neskladnosti in neenotnosti misli, ki je razvidna predvsem pri obravnavi razmerij med medicino in filozofijo, verjetno zaradi prispevka avtorjev, ki so pripadali različni medicinski tradiciji, *Corpus Hippocraticum* kot celota izraža določeno temeljno enotnost misli tako pri prikazu odnosa zdravnika do bolnika, kakor tudi do opazovanja, preučevanja in zdravljenja bolezni. In prav to specifično naravnost zdravnika in njegovo razumevanje življenja in sveta lahko poimenujemo hipokratska medicina.

²⁵ Dolenc, *Medicinska etika in deontologija*, 44.

²⁶ Hurwitz in Richardson, »Swearing to Care,« 1672.

²⁷ Baulieu, »Hippocrate, le 'père' de la médecine,« 41.

Velik del hipokratskih spisov zveni zelo sodobno, v današnjem medicinskem jeziku bi lahko rekli, da je Hipokrat sledil biopsihosocialni paradigmi obravnave človeka in bolezni. Pod njegovim imenom je medicinska stroka prvič razmišljala o svojem delovanju, o svojih metodologijah in o svoji etiki. Medicinsko prakso je Hipokrat utemeljil na razumu in jo odvrnil od neracionalnih mitoloških prepričanj. V tem času se prvič v zahodni zgodovini medicina postavi na znanstvene temelje in obravnava človeka kot celoto v interakciji z njegovim okoljem. Hipokrat je iskal razlage za zdravje in bolezni v samem človeku, v njegovem odnosu do sebe in okolja in ne več v odnosu do bogov. V tem smislu se medicinski spisi integrirajo v tedanje miselne tokove in razmislek o človeku, o njegovem položaju v svetu in njegovi zgodovini. Človek je obravnavan kot odraz svojega okolja, tako fizičnega kakor tudi moralnega, kajti človeško telo sledi ritmu narave in letnih časov ter spremenljivim vplivom zunanjega okolja.

V celoti misli hipokratskih spisov Hipokratovo prisego razumemo predvsem kot moralni razmislek, ki utemeljuje načine ravnanja in razmerja znotraj medicinske prakse, kot razmislek o dobrem in slabem ravnanju zdravnika ter o njegovem odnosu do bolnika, učiteljev, kolegov in do sveta. S te perspektive prisega utemeljuje medicinsko etiko kot širše polje refleksije in lahko pomeni tudi temelj sodobnega koncepta človekovih pravic. Čeprav se prisega običajno šteje za predhodnico medicinskih deontoloških kodeksov, trdimo, da je ne moremo razumeti zgolj kot neko togo pravilo, ki opredeljuje ravnanje zdravnika v odnosu do bolnika in razmerja znotraj medicinske prakse, temveč jo razlagamo v njeni kompleksnosti in večplastnosti.

Prisega je utemeljena na celovitem premisleku o človeku in človeškem dobrem, o človekovem odnosu do sebe, drugih ljudi, narave in sveta, o zdravju in bolezni, človeški krhkosti in ranljivosti ter o zdravnikovem delovanju znotraj ciljev medicine. Pri obravnavi vprašanj zdravja in bolezni, dobrega življenja in smrti je potreben tehten premislek o izbiri postopkov zdravljenja in načinov delovanja, potrebno je zagotoviti pretok znanja in kakovost izobraževanja, kjer je vsestranska odličnost učitelja bistvenega pomena. Znanje, veščine in vrline, potrebne za učinkovito medicinsko delovanje, se izgrajujejo v procesih stalnega vrednotenja praks, v kompleksnem odnosu učitelja in zdravnika do bolnikov, kolegov, učencev in družbe, v duhu medsebojne človeške solidarnosti in povezanosti, ki zagotavlja bolniku varnost in kakovost storitve, zdravniku osebni razcvet, priznanje in čast in medicinski vedi napredek v dobrobit človeštva.

Hipokratova prisega na določeni ravni zdravnika brezpogojno zavezuje k odličnosti in preseganju človeških omejitev, in prav ta vidik brezpogojnosti je danes razrahljan. Sodobna medicina je v veliki meri izgubila »metafizično« razsežnost, ki preveva Hipokratovo prisego. Z uporabo znanstvenih metodologij je medicina postala utemeljena na naravnih zakonih. Postavila je ločnico med tehničnimi in

etičnimi vprašanji medicinskega delovanja, ki jo danes znova poskuša zabrisati in preseči. Vprašanja kakovostnega medicinskega delovanja ne moremo več ločevati od razmisleka, kako moralno delovati in v praksi uresničevati koncept človekovih pravic in zdravja kot izraz človekovega prizadevanja za napredek in kulturni razvoj. Ob relativnosti vrednot potrošniške družbe in prevladi tržnih mehanizmov se je spremenil odnos posameznika do moralnih norm, zato je za doseganje temeljnih moralnih in strokovnih načel medicine potrebno iskati nove mehanizme. Večina razvitih držav danes ta vprašanja rešuje zakonodajno, s tem pa medicinska stroka izgublja svojo vodilno vlogo pri urejanju odnosov v medicini in posledično tudi v družbi.

Moralna načela, na katerih temelji medicinska etika, ne izhajajo iz neke predhodne etične dogmatične teorije ali neke specifične etike medicine, temveč opredeljujejo skupne moralne in strokovne temelje, ki zagotavljajo ohranitev človeškega dostojanstva v bolezni in trpljenju in učinkovito delovanje zdravnika v dobro bolnika. Zato so se deontološki temelji medicinske etike navkljub temeljnim spremembam v medicini, ki so bile posledica znanstvenega in tehnološkega napredka ter sociokulturnega razvoja, do danes ohranili in se v bistvenih zahtevah le malo spremenili od zahtev hipokratske medicine. Hipokratova prisega jasno, enostavno in na splošno veljaven način izrazi človeške ideale dobrega življenja, medsebojne povezanosti in strokovnega uspeha, zato je nadčasna in ostaja temelj medicinske etike ter vir refleksije v medicini. V kolikšni meri prisega zavezuje posameznega zdravnika k odličnosti njegovega delovanja, je odvisno od razumevanja tehničnih, etičnih in človeških razsežnosti medicine ter drugih norm, ki se v času spreminjajo. V svoji elementarni obliki je Hipokratova prisega imela, in še vedno ima, pomemben vpliv na zahodno medicino. V dvomu se zdravniki vedno znova vračajo k zgodovinskim temeljem medicinske etike kot viru refleksije za sodobni čas, ko se postavljajo pod vprašaj temeljne vrednote človekovega bivanja.

Hipokratove prisega ne vidimo kot skupka pravil in definicij, temveč predvsem kot celovit premislek o življenju in strokovnem delovanju, ki izpostavlja določene splošno veljavne moralne in tehnične norme medicine. Prisega potrjuje temeljna načela dobre medicinske prakse ali celovite kakovosti medicinske storitve in ščiti bolnika, ki je zaradi bolezni bolj ranljiv za morebitne zlorabe s strani zdravnika in drugih oseb, hkrati pa nima ustreznih medicinskih znanj (na ta dejstva je opozarjal tudi Aristotel). Prisega ne razrešuje vprašanja hierarhije vrednot, ki so vedno odraz različnih razsežnosti in ravni življenja, polarnosti in konfliktnosti raznih ravni človeka, kakor tudi kompleksnosti njegovega bivanja. Znotraj kompleksnih odnosov medicine norme in vrednote Hipokratove prisega razumemo in razlagamo v nekem dinamičnem ravnotežju, ki se spreminja glede na čas in okoliščine določene situacije.

V. ZAKLJUČEK

V prispevku smo Hipokratovo prisego umestili v optiko hipokratske medicine, ki je utemeljila znanstvenost medicine, čeprav ostaja religiozna. Hipokratski zdravnik je filozof, učitelj in pošten človek, katerega dejanja vodi prizadevanje za dobrobit bolnikov in ne materialna korist.²⁸ Iz izhodišč hipokratske medicine, ki preučuje in upošteva človekovo naravno, socialno in kulturno okolje, odkriva naravne zakone, zdravilne postopke (*vis medicatrix naturae*) ter vzročne povezave, smo prisego tudi razlagali.

Hipokratska medicina povezuje tehnično in moralno razsežnost dejanja – pri odločanju o metodah zdravljenja se zaveda negotovih izidov, zato se izogiba skrajnostim in zagovarja kritično refleksijo prakse, poroča o napakah in uspehih ter zahteva upoštevanje moralnih standardov, dobro komunikacijo in sodelovanje bolnika. Iz tega zornega kota prisego razumemo kot moderno, zato smo pri razlagi uporabili sodoben medicinski jezik in govorili o oceni tveganj, zagotavljanju varnosti in kakovosti storitev ter upoštevanju pacientovih pravic.

Kot so pokazali številni avtorji, Hipokratova prisega omogoča različne pristope, razumevanje in interpretacijo znotraj iste civilizacije.²⁹ Veliko avtorjev meni, da Hipokratova prisega ne ustreza več realnosti moderne družbe in da se njena bistvena tri načela – spoštovanje svetosti življenja, varstvo zasebnosti in delovanje v korist posameznega bolnika – danes v praksi vse pogosteje kršijo, spreminjajo in na novo interpretirajo.³⁰ Drugi avtorji takšnim stališčem nasprotujejo in menijo, da se v sodobni medicini vprašanje tveganja in škode za zdravje zaostre, zato je potrebno oživiti antične ideale, izražene v Hipokratovi prisegi.³¹ Ti avtorji menijo, da zdravnik deluje v duhu Hipokratove prisege, če se v določenih okoliščinah, potem ko pretehta vse odločilne faktorje – voljo pacienta in svojcev, prognozo bolezni, celovito zdravstveno stanje –, odloči, da ne bo aktivno ukrepal in da na primer pacienta ne bo oživljal ali ohranjal pri življenju z modernimi tehnologijami. Načelo prizadevanja za bolnikovo dobrobit dobi širšo razsežnost v okviru razumevanja človeškega življenja in dostojanstva.

Prisega opredeljuje dolžnosti zdravnika, zato je temelj medicinske deontologije, določa pa tudi načela, ki so postala del mednarodnega prava človekovih pravic. Prisega prvenstveno zahteva strokovnost oziroma profesionalnost zdravnika in učinkovito delovanje v dobro posameznika ter s tem spoštovanje njegovih temeljnih človekovih pravic. Prisega izraža zdravnikov *ethos* – način njegovega bivanja in delovanja –, to drugo človekovo naravo, ki jo mora zdravnik privzeti, da je pri delu lahko uspešen; zato jo razumemo kot nerazdružljivo vez med medicinsko etiko in medicinsko

²⁸ Nutton, »Hippocratic Morality and Modern Medicine,« 48.

²⁹ Nutton, »Hippocratic Morality and Modern Medicine,« 49–55.

³⁰ Loeffler, »Why Hippocratic Ideals are Dead,« 1463.

³¹ Roddy, »On Hippocrates,« 496.

vedo v vseh njenih razsežnostih. V Hipokratovi prisegi smo iskali tiste zgodovinske temelje medicinske etike in prakse (sicer nepopolne), ki v *Corpus Hippocraticum* povezujejo medicinsko prakso, teorijo, filozofijo, retoriko, pravo in druge vede o človeku in njegovem okolju in s tem vzpostavljajo medicinsko etiko in prakso kot nerazdružljivo celoto medicinskega delovanja in izobraževanja zdravnikov.

Hipokratovo prisego, ki znotraj ciljev medicine zdravniku predpisuje zdravniško delovanje, vpeto med tehnično možno in moralno zapovedano, smo postavili za izhodišče premisleka o univerzalnih normah medicinskega delovanja in prava človekovih pravic. Prisega že več kot dve tisočletji zavezuje zdravnika k uporabi strokovnih znanj v korist bolnika in zagovarja življenje kot posebno dobro ter postavlja obče veljavne norme, ki so se ohranile do danes.

Hipokratski spisi in Hipokratova prisega pri preučevanju odpirajo različne razsežnosti razumevanja človekovega zdravja, bolezni in življenja v odnosu do narave in kulture, kar hkrati odpira različnim vedam vedno nove možnosti za raziskovanje, vrednotenje in prispevek k boljšemu razumevanju celote hipokratske misli, ki odzvanja še danes in jo lahko odkrivamo v sodobnih celostnih in individualiziranih pristopih k zdravju človeka, zdravstveni ekologiji, okoljski medicini, medicinskem pravu in drugih vedah o človeku. Hipokratova prisega ne opredeljuje le nalog zdravnika, temveč tudi obveze vsakega posameznika, da zdravo živi v skladu s človekovo naravo. Ali kakor pravi Hipokrat v spisu *O mestih v človeku* (Περὶ τόπων τῶν κατὰ ἀνθρώπων): »Narava telesa je izhodišče medicinskega premisleka.«³²

Hipokratska morala je bolj raznolika in bolj kompleksna, kot bi to želela priznati medicinska stroka in sodobna bioetika. Oblikovana je bila za drugačen čas in na drugačni stopnji razvoja medicine, vendar človekovo trpljenje in pričakovanje bolnika zahteva specifičen odgovor medicine, ki ohranja svoje etične temelje. Hipokratski zdravnik je predvsem praktik, a tudi mislec in teoretik, natančen opazovalec človeka in njegovega okolja ter pozoren poslušalec in raziskovalec. In prav v tem je njegova nedvomna originalnost. Hipokratski spisi ohranjajo širino in globino premisleka o kompleksnosti človeškega bivanja v zdravju in bolezni in s tem svojo vrednost za današnji čas.

BIBLIOGRAFIJA

- Anagnostopoulos, Georgios. »Euthanasia and the Physician's Role: Reflections on Some Views in the Ancient Greek Tradition.« V: *Bioethics: Ancient Themes in Contemporary Issues*, ur. Mark Kuczewski in Ronald Polansky, 251–90. Cambridge, MA: MIT Press, 2000.
- Bartz, Robert. »Remembering the Hippocratics: Knowledge, Practice, and Ethos of Ancient Greek Physician-Healers.« V: *Bioethics: Ancient Themes in Contemporary*

³² Hp., *Loc. Hom.* 2.

- Issues*, ur. Mark Kuczewski in Ronald Polansky, 3–29. Cambridge, MA: MIT Press, 2000.
- Baulieu, Étienne-Émile. »Hippocrate, le 'père' de la médecine.« V: *Pour l'amour du grec*, ur. Jacqueline de Romilly in Jean-Pierre Vernant, 41. Paris: Bayard Editions, 2000.
- Derganc, Franc, prev. »Hipokratova prisega.« *Zdravniški vestnik* 1 (1929): 29.
- Dolenc, Anton. *Medicinska etika in deontologija: dokumenti s komentarjem*. Ljubljana: Tangram, 1993.
- Hanauske-Abel, Hartmut M. »Not a Slippery Slope or Sudden Subversion: German Medicine and National Socialism in 1933.« *BMJ* 313 (1996): 1453–63.
- Heiberg, Johan Ludvig, izd. *Corpus medicorum Graecorum 1.1*. Berlin in Leipzig: B. G. Teubner, 1927.
- Hriberšek, Matej, prev. »Hipokratova prisega.« *Lepotni bazar* 1 (1999): 9.
- Hurwitz, Brian in Ruth Richardson. »Swearing to Care: The Resurgence in Medical Oaths.« *BMJ* 315 (1997): 1671–73.
- Jonas, Hans. *Le Droit de mourir*. Paris: Eds. Payot & Rivages, 1996.
- Jouanna, Jacques. *Hippocrate*. Paris: Arthème Fayard, 1992.
- »Kazenski zakonik Republike Slovenije.« V: *Uradni list RS št. 63/1994*. 13.10. 1994.
- Lami, Alessandro, izd. *Ippocrate: Testi di medicina greca*. 8. izd. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli, 1996.
- Loeffler, Imre. »Why the Hippocratic Ideals Are Dead.« *BMJ* 324 (2002): 1463.
- Markel, Howard. »I Swear by Apollo – On Taking the Hippocratic Oath.« *New England Journal of Medicine* 350 (2004): 2026–29.
- Millard, Peter H. »Resurgence of Interest in Medical Oaths and Codes of Conduct.« *BMJ* 316 (1998): 1749.
- Nutton, Vivian. »Hippocratic Morality and Modern Medicine.« V: *Entretiens sur l'antiquité classique 43: Médecine et morale dans l'antiquité*, ur. François Paschoud, Bernard Grange in Charlotte Buchwalder, 31–56. Genève: Fondation Hardt, 1997.
- Kocijančič, Gorazd, prev. *Platon: zbrana dela*. Prevod in spremna beseda Gorazd Kocijančič. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Roddy, Edward. »On Hippocrates: Hippocratic Ideals Are Alive and Well in 21st Century.« *BMJ* 325 (2002): 496.
- Sovrè, Anton, prev. »Hipokratova prisega.« V: *Medicinska etika in deontologija*, ur. Anton Dolenc, 21. Ljubljana: Tangram, 1993.

THE HIPPOCRATIC OATH AND ITS RELEVANCE FOR MEDICAL DEONTOLOGY

Summary

The text of the *Hippocratic Oath* is translated and interpreted in the light of the *Hippocratic Corpus* writings and the modern concepts of consumer protection, safety and quality of medical services, where one of the possible definitions of quality could be related to customer satisfaction and to the respect for human rights, among them the right to human dignity, to life, integrity, to the protection of personal data and respect for private life. In this broad and complex field of medicine and public health, where moral and human rights issues are interlinked with the technical questions of modern medical science, we search for the ancient foundations of medical ethics and science promoting biopsychosocial approaches to health and an assessment of human functioning in the framework of the social and natural environment. The Oath clearly expresses the commitment of the Hippocratic physician to the highest medical and ethical standards. Moral and technical norms of medicine as stated in the eight parts of the *Hippocratic Oath* are interpreted from the perspective of the patient's expectations to preserve his dignity in the therapeutic relation with the physician and to receive the best possible treatment. The Hippocratic physician is well aware that he must gain the trust of the patient and his family in order to be successful in his practice and achieve the best treatment results. To attain these goals, he needs to secure the patient's cooperation as an essential element of the treatment process. To gain this fundamental trust, the physician must be an honourable and trustworthy person who abstains from all intentional wrong-doing and harm, corruption, sexual abuse, or any other act that might endanger the life of the patient. His primary ethical guidance must be the best interests of the patient and consideration of the highest medical technical standards. For these purposes he must constantly examine and critically analyse his practice and theory. The Hippocratic physician builds his medical theory on a close observation of the human body and natural phenomena in order to establish aetiological links between the causes of disease and the outcome of the treatment. In this respect we consider Hippocratic medicine the foundation of scientific medicine, as well as of medical and philosophical ethics, forensics, ecology, and other natural and social sciences and the humanities. Interdisciplinary and horizontal approaches to health and disease require medical knowledge, but equally important is the sociological, philosophical and other input. An attempt is therefore made to read the Oath as a very elementary expression of a complex and multilayered reflection on the duties of the medical profession, on the issues of health and disease, on man and his environment, on the complexity of life and nature. The *Hippocratic Oath* emphasises the role of the teacher and the need to

gain the necessary knowledge and expertise in an educational process that establishes a linkage between technical and moral norms, binding the Hippocratic physician in the totality of his personal and professional life. There are various interpretations of the relevance of the Oath for medical ethics today, at a time of highly technical medicine, consumerism, market economy and prevalence of utilitarian ethics. When in doubt, however, the modern physician still turns to the Hippocratic Oath as a source of reflection and guidance. In the last decades there has been a revival of interest in medical oaths and codes of conduct. Modified versions of the Hippocratic Oath are used in medical schools to reconfirm the core values of the medical profession. Although Hippocratic morality reflects different times, the core ethical statements in the Hippocratic Oath have remained relevant for almost 2500 years. This long tradition of medical ethics reconfirms the need for preserving the idealistic foundations of medical practice and its humanistic orientation, which guarantees that the criminal actions of the Nazi medicine will not happen again and that every human being will be treated with dignity in situations of extreme vulnerability.

PREGANJANJA KRISTJANOV IN CESARJI PREGANJALCI PRI LATINSKIH KRŠČANSKIH ZGODOVINARJIH 4. IN 5. STOLETJA

ALEŠ MAVER

Izvleček

Razprava obravnava prikaz preganjanj kristjanov in cesarjev preganjalcev v nekaterih ključnih besedilih latinskega krščanskega zgodovinopisja 4. in 5. stoletja, predvsem pri Laktanciju, Oroziju in v Avguštinovem *Božjem mestu*. Težišče je pri tem na primerjavi dveh najvplivnejših modelov obravnave teh preganjanj.

Prvi model izvira že iz zgodnje krščanske apologetike in prikazuje kot preganjalce le tiste cesarje, ki so jih za slabe vladarje šteli tudi pogani. Omenjena teorija se v svoji klasični obliki pojavlja v Laktancijevem spisu *Smrti preganjalcev*. Drugi model, ki ga je najbrž razvil Evzebij, govori o desetih preganjanjih in med preganjalce uvršča tudi »dobre« cesarje. Najvplivnejšo obliko mu je dal Orozij, ki je hkrati izrazil mnenje, da je poraz desetega preganjanja pomenil smrt poganstva in njegovih malikov. Njegovo različico je ostro napadel in zavrnil Avguštín, ki je vztrajal pri tem, da so preganjanja stalen sestavni del zgodovine Cerkve. To mnenje je zastopal še Rufin. Kljub temu je Orozijeva optimistična vizija v poznejših stoletjih uživala veliko priljubljenost.

Abstract

The paper discusses the depiction of anti-Christian measures of Roman emperors in the Roman Empire in some crucial texts of the Latin Christian historiography of the 4th and 5th centuries, especially in Lactantius, Orosius and in the Augustine's *City of God*. The main point is a comparison between the two most influential models of the persecutions against Christians in the Roman Empire.

The first could be traced back to the early Christian apologetics and depicts only those emperors as persecutors who were seen as bad rulers also by pagans. The mentioned theory found its classical form in the Lactantius' writing *How the Persecutors Died*. The other paradigm, developed probably by Eusebius, speaks of ten persecutions and lists the "good" emperors as persecutors as well. This theory was given its most influential form by the historian Orosius who also stated that the defeat of the tenth persecution meant the death of the pagan religion and its idols. His version was sharply attacked and refuted by Augustine by insisting that persecutions were a constant constituent of the Church history, an opinion shared also

by the Church historian Rufinus. Nevertheless the Orosius' vision enjoyed extreme popularity in later centuries.

I.

Vprašanje števila preganjanj in cesarjev preganjancev ni zaposlovalo le zgodnjih apologetov, marveč je bilo aktualno tudi še dolgo po zmagi krščanstva in je v mnogočem zaznamovalo pisanje latinsko pišočin zgodovinarjev 4. in 5. stoletja.

Zgodnji zagovorniki krščanske vere so se v prizadevanju, da bi ponazorili neškodljivost in celo koristnost krščanstva za rimsko državo, na moč trudili prikazati preganjanja zgolj kot delo redkih rimskih vladarjev, ki nikakor ne morejo veljati za zgledne. Meliton iz Sard je celo pozval naslovnika svoje apologije Marka Avrelija, naj se nikar ne uvršča v isto družčino s takšnima človekoma, kot sta bila Neron in Domicijan, marveč naj se raje zgleduje po Avgustu, za časa katerega je lahko krščanstvo nemoteno zacvetelo, in po drugih krščanstvu naklonjenih prednikih.¹ To je storil okrog leta 172 v nanj naslovljeni apologiji *Knjižica Antoninu*, ki se ni ohranila, a je odlomke iz nje v svojo *Cerkveno zgodovino* vključil Evzebij.² Meliton izhaja iz običajnih izhodišč svojih apologetskih kolegov in mu gre predvsem za zavrnitev obtožb, češ da je krščanstvo zaradi novosti in prevratnosti krivo nadlog, ki se zgrinjajo nad cesarstvom. Vendar ob soočanju z omenjenimi očitki razvije tako rekoč novo interpretacijsko paradigmo. Meni namreč, da bo lahko nasprotnikom uspešno kljuboval le, če pokaže, da se nad Rim po Kristusovem prihodu na svet ne samo niso zgrinjale nesreče, kot bajajo pogani, marveč je doživel celo razcvet. Za dosego cilja pa mu pride prav navezava na zelo ohlapno Lukovo povezavo Kristusa in Avgusta, ki je tam služila bolj ali manj le umestitvi Kristusove osebe v okvir svetovne politične zgodovine. Svojo nalogo Meliton izpolni z naslednjimi pri Evzebiju ohranjenimi besedami:

Naša filozofija je namreč najprej cvetela med barbari, vzcvetela pa je med tvoji mi ljudstvi pod veliko vladavino Avgusta, tvojega prednika, in postala za tvoje kraljestvo usodna dobrina. Od tedaj je namreč moč Rimljanov postala velika in sijajna; ti pa si postal Avgustov srečni naslednik in to boš tudi v prihodnje [...], če boš ohranjal filozofijo, ki se je začela in zrasla skupaj z Avgustom: filozofijo, ki so jo tudi tvoji predniki spoštovali ob drugih religijah. Največje znamenje, da je naš nauk zaradi nečesa dobrega dosegel razcvet skupaj s kraljestvom, ki se je dobro začelo, je to, da se od Avgustove vladavine ni zgodilo nič slabega, ampak je nasprotno vse svetlo in veličastno, kakor vsi molimo. Edina med vsemi (cesarji) sta naš nauk

¹ Meliton pri Evzebiju, *HE* 4.26.10 s. Gl. Klein, »Bild des Augustus,« 212.

² O Melitonu piše Evzebij v *HE* 4.26; prim. Kocijančič, *Logos v obrambo resnice*, 109–113.

želela obrekovati Neron in Domicijan, ki so ju nagovorili neki škodoželjni ljudje. Od njiju se je laž po nerazumni navadi obrekovanja razširila med takšnimi ljudmi. Toda njihovo nevednost so tvoji pobožni predniki popravili, ko so udarili z besedo po množici, ki si je glede tega drznila vpeljati novotarije. (Meliton pri Evzebiju, *HE* 4.7–10, navedeno v prevodu G. Kocijančiča)

Vprašanje je seveda, kako daleč je Meliton hotel iti v svojem poudarjanju medsebojne povezanosti uspešnosti Rima in krščanstva. Medtem ko je marsikdo zagovarjal mnenje, da je nekako že pripravljal pot Evzebiju in odkazal Rimu in njegovemu vladarju pravzaprav mesto v odrešenjski zgodovini,³ je Richard Klein po mojem mnenju pravilno opozoril, da je bil pogosto premalo upoštevan kontekst Melitonovih navidezno res daljnosežnih izjav. Le malo preden govori o razcvetu krščanstva pod Avgustom in s tem povezanim prenehanjem težav za Rim, se namreč pritožuje nad novotarijami (novimi ukrepi proti kristjanom), do katerih prihaja v zadnjem času pod vlado njegovega naslovnika Marka Avrelija in ki so očitno za posledico imele tudi lokalna preganjanja.⁴ Torej gre v prvi vrsti za *captatio benevolentiae* in za poskus, da bi dosegel preklic tam omenjenih »novih ukazov«, v okviru katerega postavi Marka Avrelija ob bok velikim predhodnikom, predvsem Avgustu, in rabi ob tem močnejše besede, kot bi jih rabil sicer.⁵ A ne glede na to, kaj je hotel s svojimi izjavami doseči Meliton, so le-te v poznejših stoletjih močno odmevale, največkrat kajpak v Rimu izrazito prijazni smeri.

V krščansko slovstvo pa je apologet iz Sard vpeljal še eno vplivno in za pričujoči zapis pomembnejšo inovacijo. Najbrž spet pod vtisom aktualnih dogodkov je kot prvi jasno povedal, da so krščanstvo preganjali le redki cesarji, večina med njimi pa ga je ščitila. Sicer ob omembi Nerona in Domicijana ne pove jasno, da sta bila to že nasploh slaba cesarja (čeprav bi na to kazala opazka, da so težave, ki sta jih povzročila kristjanom, popravili »pobožni«, torej dobri cesarji), in krivdo za njun spodrsljaj naprti drugim, vendarle je več kot očitno, da je v negativni luči želel prikazati v kolektivni zavesti tudi sicer nadvse slabo zapisana cesarja (Domicijana je navsezadnje zadela *damnatio memoriae*), medtem ko je pozitivno prikazal bolje zapisane cesarje Avgusta, Hadrijana in Antonina Pija (slednja v nadaljevanju besedila, ki ga nisem navedel). S takšnim selektivnim postopkom je pripravil pot poznejšim apologetom, med obravnavanimi avtorji predvsem Laktanciju, ki je domala šolsko uveljavil ta koncept v svojem prikazu preganjanj pred Dioklecijanom na začetku spisa *De moribus persecutorum*.⁶

Enako kot Meliton je preganjanja kristjanov zgolj slabim cesarjem, ki so nizko

³ Prim. Meinhold, *Geschichte der kirchlichen Historiographie*, 48; Paschoud, »La polemica,« 115.

⁴ Klein, »Bild des Augustus,« 212.

⁵ *Ibid.*, 214.

⁶ Gl. Christensen, *Lactantius*, 17; Cambi, *Uvod*, 9; Edwards, »The Constantinian Circle,« 266.

kotirali v senatnem izročilu, pripisal Tertulijan. Ob jasnem sklicevanju na omenjeno izročilo je o obeh prvih preganjancih in o naravi preganjalca kristjanov nasploh zapisal:

Consulite commentarios vestros; illic reperietis primum Neronem in hanc sectam cum maxime Romae orientem Caesariano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostrae etiam gloriamur. Qui enim scit illum, intellegere potest non nisi grande aliquod bonum a Nerone damnatum. Temptaverat et Domitianus, portio Neronis de crudelitate; sed, qua et homo, facile coeptum repressit, restituitis etiam quos relegaverat. Tales semper nobis insecutores, iniusti, impii, turpes, quos et ipsi damnare consuestis, a quibus damnatos restituere soliti estis. (Tertulijan, *Apologeticum* 5.3–4)

Poglejte v svoje zgodovinske zapise; tam boste odkrili, da je zoper to skupnost s cesarskim mečem kot prvi divjal Neron, ko se je mogočno pojavila v Rimu. A s takim začetnikom prekletstva nad nami se celo hvalimo. Kdor namreč ve zanj, bo zlahka spoznal, da Neron ne bi obsodil ničesar, ko ne bi bilo nekaj zelo dobrega. S tem je poskušal tudi Domicijan, po krutosti zgolj košček Nerona; a ker je bil vendarle človek, je začeto kmalu opustil in celo povrnil čast tistim, ki jih je bil izgnal. Naši preganjanci so bili vedno takšni, krivični, brezbožni, nesramni, skratka takšni, da jih navadno obsojate tudi vi, tiste, ki so jih oni obsodili, pa običajno rehabilitirate.

Cesarje, ki so bili v dobrih odnosih s senatom, je v Melitonovih tirnicah skušal v nadaljevanju navedenega besedila narediti za zaščitnike krščanstva, čeprav je imel predvsem s Trajanom nekaj težav. Presenetljiva je zgolj njegova pozitivna predstavitev pri senatu nepriljubljenega Tiberija.⁷ A čeravno Afričan upošteva poglede senata, po drugi strani v apologetski maniri izrazito poudari krščansko zvestobo monarhiji in zavračanje sleherne uzurpacije, kar je bilo v času nastanka njegovih spisov izjemno aktualno vprašanje.⁸

Kot je bilo omenjeno, je takšne prijeme do popolnosti izpilil Laktancij. Na njegove *Smrti preganjancev* je Tertulijan odločilno vplival še s svojim kratkim spisom *Skapulu*.⁹ V njem je obširno tematiziral že iz Svetega pisma in iz poganskega izročila znani motiv kazni za bogoborce oziroma preganjalce pravega bogoslužja. Skapulu, namestniku v provinci Afriki, ki preganja kristjane, postavi pred oči svarilne zglede iz nedavne preteklosti, kako je Bog kaznoval preganjanja svojih vernikov. Za Laktancijev spis je ob tem bistven predvsem poudarek, da preganjanju nujno sledi (po možnosti takojšnja) Božja kazen.

Očitno je podobno stališče kot Meliton in Tertulijan zastopal tudi mladi Evzebij,

⁷ Inglebert, *Les Romains Chrétiens*, 88.

⁸ Gl. Guyot in Klein, *Das frühe Christentum*, 214.

⁹ Obširna analiza v Heck, *Mē theomachein*, 102 ss.

ko mu je za opredelitev cesarja kot dobrega zadostovalo že to, da ni pregnjalec.¹⁰ A kot je pozneje svoje kriterije zaostрил, tako je verjetno prav on razvil najvplivnejši koncept, kar zadeva pregnanjanja kristjanov, shemo desetih pregnanj.¹¹ V *Cerkveni zgodovini* namreč med pregnjalce pred Dioklecijanom šteje devet cesarjev, in sicer Nerona, Domicijana, Trajana, Marka Avrelija, Septimija Severa, Maksimina Tračana, Decija, Valerijana in Avrelijana.¹² Pripomniti je potrebno, da samega števila pregnanj še ne omenja in da vsaj pri dveh pregnanjih – Trajanovem in tistem Marka Avrelija – izrecno poudari njun lokalni značaj. Podobno raztreseno se deset pregnanj ravno tako pojavi v Hieronimovi predelavi Evzebijeve kronike. Ne tam ne v *Cerkveni zgodovini* jim ni pripisan simboličen pomen.¹³

Potem ko se je Laktancij s svojo različico v *Smrtih pregnjalcev* spet približal starejšemu apologetskemu izročilu in med pregnjalce vključil samo slabe ali neuspešne cesarje, zaradi česar so ob Baluzovem odkritju spisa mnogi celo zanikali Laktancijevo avtorstvo,¹⁴ je shema desetih pregnanj dokončno obliko in ustrezen simbolični pomen dobila šele v *Kroniki Sulpicija Severa* in v Orozijevi *Zgodovini proti poganom* v začetku 5. stoletja. Oba sta pregnanjanja povezala s starozaveznimi desetiimi egiptovskimi nadlogami,¹⁵ pri čemer sta nemara lahko črpala iz starejšega, a žal danes nikjer v pisni obliki izpričanega krščanskega izročila iz 4. stoletja.¹⁶ Zanimivo je, da se je Hieronim, potem ko je v *Kroniki* govoril o desetih pregnanjih, ustrašil teoloških posledic takšnega govorjenja in se je v *Komentarju k Zahariju* iz leta 406 (torej med nastankom Sulpicijevega in Orozijevega dela) odločil za Laktancijevo različico.¹⁷ Kljub temu pa Orozija med obiskom v Palestini slabo desetletje pozneje očitno ni odvrnil od dosledne rabe sheme desetih pregnanj,¹⁸ ki prav v Špančevem besedilu dobi svojo klasično obliko.

Če je bila jedrna razlika med Evzebijevim in Laktancijevim pogledom na pregnanjanja, ki je ob pojavu *Smrti pregnjalcev* tako vznemirila Evzebijeve različice vajene bralce, v temeljno drugačnem pogledu na položaj krščanstva pred Konstantinom, saj je ena razlaga kazala na to, da so bila pregnanjanja bolj ali manj stalen in nenehen pojav, druga pa je v duhu starejših, na sporazum s poganskim vladarjem upajočih interpretacij v njih gledala zgolj občasno, na zeljniku v vseh pogledih problematičnih

¹⁰ Gl. Chesnut, *First Christian Histories*, 81.

¹¹ O tem pregledno Guyot in Klein, *Das frühe Christentum*, 301–303. Prim. še Paschoud, »La polemica,« 119–125.

¹² Evzebij, *HE* 2.25 (Neron); 3.17 (Domicijan); 3.32 (Trajan); 5.1–4 (Mark Avrelij in Lucij Ver); 6.1 (Septimij Sever); 6.28 (Maksimian Tračan); 6.39 ss. (Decij); 7.10.12 (Valerijan); 7.30.20–21 (Avrelijan).

¹³ Guyot in Klein, *Das frühe Christentum*, 301.

¹⁴ Christensen, *Lactantius*, 10–11.

¹⁵ Guyot in Klein, *Das frühe Christentum*, 301.

¹⁶ Paschoud, »La polemica,« 121.

¹⁷ Zecchini, »Latin Historiography,« 318.

¹⁸ Zecchini, *Recherche*, 27.

cesarjev zraslo dogajanje,¹⁹ se je težišče spraševanja o številu in pomenu preganjanj v prvih desetletjih 5. stoletja premaknilo. Šlo je za za sodobnike veliko aktualnejše vprašanje od tistega, kako je bilo s preizkušnjami za kristjane v predkonstantinski dobi. Zdaj je kristjane mučilo, ali je z nastopom krščanskih časov in po koncu desetega, najhujšega preganjanja le-teh konec za vedno ali pa se bodo še naprej nadaljevala. Kajpak noben avtor ne izreče določno misli, da so kristjani scela varni; celo španski duhovnik pusti (kot Sulpicij Sever) vrata odprta za zadnje, Antikristovo preganjanje.²⁰ Ampak ne glede na to so zdaj zagovorniki desetih preganjanj v vlogi optimistov, kakor so prej bolj kazali na brezupnost položaja kristjanov v poganski rimski državi, njihovi nasprotniki pa tisti, ki opozarjajo, da je preganjanje stalnica usode kristjanov in v oporo svoji tezi glasno navajajo zglede iz pokonstantinske dobe, tako znotraj cesarstva kot zunaj njega.²¹

Med v pričujoči razpravi obravnavanimi avtorji lahko samo Orozija prištejemo med zagovornike sheme desetih preganjanj, in to pravzaprav v njeni najbolj optimistični in (morda zato) v poznejših stoletjih najbolj uveljavljeni različici.²² Vsi drugi pisci se od Evzebijevega koncepta odmikajo. Laktancij ponuja bolj tradicionalno razlago apologetov, Avguštin samozadovoljni pogled na preganjanja izrecno zavrne in opozori na stalnost težav, v podobnem smislu pa se že kakšni dve desetletji prej izrazi Rufin, ko zelo v ospredje postavi preganjanji iz časa po konstantinskem preobratu.

II.

Laktancija lahko vsaj v kakem pogledu zares imamo za zadnjega predstavnika tistega toka apologetskega krščanskega slovstva, ki ga je začel Tertulijan in je zelo poudarjal maščevalno Božjo pravičnost.²³ Vodilna vloga slednje v *Smrtih pregnjalcev* nedvomno pomembno narekuje avtorjev izbor petih pregnjalcev pred Dioklecijanom in Galerijem, saj želi z opisom njihove usode bolj kot vse drugo opozoriti na delovanje Božje previdnosti v zgodovini. *Smrti pregnjalcev* se pri ocenjevanju tega delovanja od *Božjih uredb*, nastalih med velikim preganjanjem, ločijo zlasti po veliko jasneje izraženi ugotovitvi, da bo Bog že na tem svetu in bolj ali manj takoj kaznoval pregnjalce kristjanov s kruto usodo.²⁴ Da se bo spis razvijal v omenjeni smeri, programsko napove že v proemiju, ko se obrača na spoznavalca Donata:

¹⁹ Christensen, *Lactantius*, 10.

²⁰ Goetz, *Geschichtstheologie*, 65.

²¹ Prim. Zecchini, »Barbari,« 40 ss.

²² Guyot in Klein, *Das frühe Christentum*, 302.

²³ Inglebert, *Les Romains Chrétiens*, 118.

²⁴ Heck, *Mē theomachein*, 199–203. Za tovrstna izvajanja gl. Laktancij, *Divinae institutiones* 5.23.

Qui insultaverant deo, iacent, qui templum sanctum everterant, ruina maiore ceciderunt, qui iustos excarnificaverunt, caelestibus plagis et cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. Sero id quidem, sed graviter ac digne. Distulerat enim poenas eorum deus, ut ederet in eos magna et mirabilia exempla, quibus posteri discerent et deum esse unum et eundem iudicem digna videlicet supplicia impiis ac persecutoribus inrogare. De quo exitu nobis testificari placuit, ut omnes qui procul remoti fuerunt vel qui postea futuri sunt, scirent quatenus virtutem ac maiestatem suam in exstinguendis delendisque nominis sui hostibus deus summus ostenderit. Ab re tam non est, si a principio, ex quo est ecclesia constituta, qui fuerint persecutores eius et quibus poenis in eos caelestis iudicis severitas vindicaverit, exponam. (Laktancij, *DMP* 1.5–8)

Tisti, ki so žalili Boga, ležijo, tisti, ki so bili uničevali sveti tempelj, so se zrušili s silnejšim padcem, tisti, ki so mrcvarili pravične, so zaradi nebeških udarcev in zasluženega trpljenja izpustili svoje hudodelske duše. To se je zgodilo sicer pozno, a je bilo trdo in primerno. Bog je namreč odložil kazni zanje, da bi v njih pokazal velike in čudovite zglede, ob katerih bi se zanamci poučili, da je Bog eden in da kot sodnik nalaga brezbožnim in pregnjalcem primerne kazni. Sklenili smo pričevati o njihovem koncu, da bi vsi, ki so bili odmaknjeni od dogajanja ali ki bodo prišli za nami, vedeli, v kolikšni meri je najvišji Bog pokazal svojo moč in veličastvo v iztrebljanju in uničevanju sovražnikov svojega imena. Ni pa napak, če povem, kdo so bili pregnjalci Cerkve od njenega začetka in s kakšnimi kaznimi se jim je maščeval strogi nebeški sodnik.

Potem ko bralce spomni na nedaven sramotni konec zadnjih pregnjalcev, skoraj sočasno opozori, da je potrebno v njem gledati *magna et mirabilia exempla* Božjega delovanja v svetu in njegovega kaznovanja pregnjalcev, kar bo skušal s svojim pisanjem ohraniti prihodnjim rodovom. Da pa bi povedanemu o tetrahkih, ki so se spozabili nad Cerkvijo, dal večjo težo, se mu zdi primerno v začetku pritegniti še ravno tako eksemplarično kaznovane zgodnejše pregnjalce.

Tu pa je za Laktancija in vse apologetsko izročilo pred njim nastopila prva težava, na katero je najdoslednje opozarjal Heck.²⁵ Že Tertulijan bi v svojem spopadu z rimskim kredom, češ da rimsko pogansko bogoslužje zagotavlja rimski državi uspeh in da so tisti, ki tega bogoslužja ne opravljajo, krivi za namnožitve nesreč, z veseljem posegel po nasprotnih zgledih, iz katerih bi bilo razvidno, da so tisti, ki zanemarjajo pravo bogoslužje, v resnici pogani. A tak – iz Cicerona in retoričnega izročila dobro znani – kristjanom v prid obrnjeni *exemplum religionis neglectae* bi bil učinkovit le, ko bi protikrščanskemu ravnanju poganov (tudi cesarjev) sledila očitna in čim prejšnja Božja kazen. Za tovrstne primere pa so bili krščanski pisci v veliki zadregi. Vse,

²⁵ Prim. Heck, *Mē theomachein*, 136, 142 s., 172 in passim.

kar je uspelo apologetsko izročilo pred Laktancijem spraviti skupaj, so bili zgledi v Tertulijanovem spisu *Skapulu*²⁶ in dokaj nejasen Ciprijanov namig na Decijevo smrt pregnjalca v boju z Goti leta 251.²⁷ Nuja, da kot pregnjalce ožigosa tiste rimske vladarje, ki so zares doživeli mučen in neugleden konec (*mors persecutorum*), že v samem izhodišču bistveno okrne tudi Laktancijev manevrski prostor pri izbiri cesarjev za obravnavo v uvodnih poglavjih spisa.

Z Evzebijevega seznama sta namreč takoj odpadla cesarja Trajan in Hadrijan, pa nenazadnje še v krščanskem izročilu o pregnanjanjih precej navzoči Septimij Sever (červno mu Tertulijan, od katerega Laktancij marsikaj pobere, ne obeša odgovornosti za lokalna pregnanjanja v času njegove vlade).²⁸ Po drugi strani je kar nekaj krščanstvu naklonjenih cesarjev (npr. Aleksander Sever ali Filip Arabec) doživelo nasilno smrt, kar tudi ni bilo ravno v prid Afričanovi tezi.²⁹ Hkrati avtorju *Smrti pregnjalcev* nikakor ne gre za to, da bi postavil pod vprašaj Rim, njegova izročila in njegov imperij kot tak³⁰ (kakor tega ni počelo niti apologetsko izročilo, na katerega se je naslanjal). Zato je kljub Cambijevim pomislekom³¹ potrebno pripisati precejšnjo težo Laktancijevemu prizadevanju, da bi svoj katalog slabih vladarjev, pač v skladu s podmeno, da ti celo s pregnanjanji škodijo vsemu prebivalstvu in ne zgolj kristjanom,³² uskladil s predstavami poganskega senatnega historiografskega izročila.³³ Najbolj vidna je slednja poteza verjetno v opustitvi vključitve Marka Avrelija med pregnjalce, čeprav je zanjo obstajala podlaga pri krščanskih predhodnikih in čeprav bi vladarjeva smrt mogla obveljati za *mors persecutoris*.³⁴ Iz podobnih razlogov je lahko odpadel še Trajan (o katerem se je Tertulijan, kot sem omenil v uvodnem poglavju, izrazil precej dvoumno, ker mu kaj drugega niti ni preostalo), vendar pri njem na razpolago ni bilo niti strahotne smrti.

Jasno je, da niti drugega kriterija Laktancij ne more dosledno uveljavljati. Že Christensen in Inglebert sta opozorila na njegov odmik od poganskih prikazov pri dveh cesarjih 3. stoletja, pri Deciju in Avrelijanu.³⁵ Če Avrelij Viktor hvali junaško smrt Decija in njegovega sina na bojnem polju,³⁶ je to pač v kričečem nasprotju z besedami iz *Smrti pregnjalcev*, da »profectus adversum Carpos, qui tum Daciam Moesiamque occupaverant, statimque circumventus a barbaris et cum magna exer-

²⁶ Gl. Tertulijan, *Ad Scapulam* 3.

²⁷ Ciprijan, *Ad Demetrianum* 17.1. Gl. še Heck, *Mē theomachein*, 173–180.

²⁸ Inglebert, *Les Romains Chrétiens*, 89.

²⁹ Cambi, Uvod, 9.

³⁰ Gl. predvsem Inglebert, *Les Romains Chrétiens*, 132 s.

³¹ Gl. Cambi, Uvod, 8.

³² Kot je posebej poudaril Prete, »Der geschichtliche Hintergrund,« 507 s.

³³ Kar poudarja vrsta raziskovalcev, mdr. Moreau, »Introduction,« 52 ss.; Corsaro, »Le mos maiorum,« 37; Christensen, *Lactantius*, 17; Zecchini, *Richerche*, 10; Inglebert, *Les Romains Chrétiens*, 139 in passim.

³⁴ Zecchini, *Richerche*, 10.

³⁵ Gl. Christensen, *Lactantius*, 66 s., in Inglebert, *Les Romains Chrétiens*, 136 s.

³⁶ Avrelij Viktor, *Liber de Caesaribus* 29.5.

citus parte deletus ne sepultura quidem potuit honorari, sed exutus ac nudus, ut hostem dei oportebat, pabulum feris ac volucris iacuit» (Laktancij, *DMP* 4.3), v čemer z drastičnim opisom vladarjeve posmrtno usode verjetno odmeva že omenjeni Ciprijanov (veliko manj jasni) opis, še bolj pa najbrž spomin na pogubne posledice Decijevega pregnjanja, ki ga Heck (formalno pravilno) resda sploh ne uvršča med ukrepe, naperjene izključno zoper Cerkev,³⁷ ki pa je vendarle pustilo globoke rane, če ne zaradi drugega, zagotovo zaradi notranjih razprtij v krščanski skupnosti po koncu državne represije.³⁸

Ob liku cesarja Avrelijana je izhodiščni položaj nekoliko drugačen, saj mu je krščansko izročilo zaradi njegovega odnosa do znotrajkrščanskih sporov (zlasti v primeru Pavla iz Samosate) bolj naklonjeno kot Deciju,³⁹ pogansko pa manj. Avrelij Viktor ga resda slika kot sposobnega in vojaško uspešnega vladarja,⁴⁰ medtem ko Evtropij kljub nekaterim pozitivnim oznakam ne pozabi poudariti njegove krutosti.⁴¹ Za Laktancijevo odločitev, da Avrelijana uvrsti na seznam pregnjalcev (četudi je protikrščanske ukrepe šele načrtoval, ni pa z njimi začel), je bila verjetno odločilna njegova nenadna kruta smrt, ne da bi mu to pozneje zagotovilo stalno mesto med pregnjalci, saj ga je Sulpicij Sever izpustil.⁴²

Ob upoštevanju obeh temeljnih vodil, omenjenih zgoraj, in nekaterih drugih dejavnikov so se v Laktancijevem pregnjalskem kanonu znašli »neproblematični« Neron, Domicijan in Valerijan, glede katerih so bili pogani in kristjani soglasni, družbo pa sta jim, kot rečeno, delala Decij in Avrelijan, zadnji pregnjalec pred tetrarhi. Za opise njihovih pregnjanj in iz njih izvirajočih koncev v Afričanovi narativi je značilno, da so izjemno kratki in površni,⁴³ saj niti posledicam protikrščanskega nastopanja teh cesarjev pisec ne posveča velike pozornosti. Edina izjema je precej obširen opis sramotne Valerijanove usode po porazu s Perzijci, ki je hkrati najbolj klicala po plastičnem prikazu.

Zanimivo bi bilo nekaj besed nameniti še vprašanju, ki je tako mučilo krščanske pisce kakšno stoletje po nastanku *Smrti pregnjalcev*, namreč kako bo s pregnjanji v prihodnosti. Ali trenutni poraz pregnjalcev pomeni tudi konec pregnjanj nasploh? Zdi se, da Laktancijev triumfalizem, ki mu ga tako oponaša Momigliano,⁴⁴ bolj kaže proti drugi možnosti. Ampak po drugi strani se Afričan z doslednim govorjenjem o pravkar minulem pregnjanju izogne predaljnosežnim sklepom, tako v proemiju kot v epilogu. V proemiju tako pravi: »Ecce, ademptis omnibus adversariis, restituta per orbem tranquillitate, profligata nuper ecclesia rursus exurgit et maiore gloria tem-

³⁷ Heck, *Mē theomachein*, 150 s.

³⁸ Gl. Piétri in Piétri, *Geschichte des Christentums* 2, 162–167.

³⁹ Prim. Evzebij, *HE* 7.30.19.

⁴⁰ Avrelij Viktor, *Liber de Caesaribus* 35.

⁴¹ Evtropij, *Breviarium* 9.13.

⁴² Inglebert, *Les Romains Chrétiens*, 138.

⁴³ Cambi, Uvod, 9.

⁴⁴ Momigliano, »Pagan and Christian Historiography,« 57. Prim. še Zecchini, *Rcherche*, 15.

plum dei, quod ab impiis fuerat eversum, misericordia domini fabricatur« (Laktancij, *DMP* 1.2 s.). Kajpak bi bilo mogoče *ademptis omnibus adversariis* razumeti kot konec vseh nasprotnikov Cerkve nasploh, a oznaka se prav lahko nanaša zgolj na pregnjalce med tetrarhi. Tudi povedano o vnovični rasti krščanske skupnosti po pregnjanjih kljub evforičnim tonom ne pomeni nujno, da v prihodnosti ne bo še kakšnih rušilnih pretresov. Podobno bi lahko rekli za Laktancijeva sklepna razmišljanja v spisu, ko še enkrat glasno proslavi triumf krščanskega Boga:

Ubi sunt modo magnifica illa et clara per gentes Ioviorum et Herculiorum cognomina, quae primum a Dioclete ac Maximiano insolenter adsumpta ac postmodum ad successores eorum translata vigerunt? Nempe delevit ea dominus et erasit de terra. Celebremus igitur triumphum dei cum exultatione, victoriam domini cum laudibus frequentemus, diurnis nocturnisque precibus celebremus, ut pacem post annos decem plebi suae datam confirmet in saeculum. Tu praecipue, Donate carissime, qui a deo mereris audiri, dominum deprecare, ut misericordiam suam servet etiam famulis suis propitius ac mitis, ut omnes insidias atque impetus diaboli a populo suo arceat, ut florentis ecclesiae perpetuam quietem custodiat. (Laktancij, *DMP* 52.3–5)

Kje so zdaj tisti veličastni in slavni vzdevki rodov Jovijcev in Herkulijcev, ki sta jih kot prva objestno privzela Diokles in Maksimijan in so pozneje cveteli, preneseni na njune naslednike? Gospod jih je seveda uničil in zbrisal z zemlje. Vriskajoč torej praznujmo Božji triumf, obhajajmo Gospodovo zmago s hvalnicami, slavimo jo z molitvami podnevi in ponoči, da bi mir, ki ga je po desetih letih naklonil svojemu ljudstvu, utrdil na veke. Še zlasti ti, Donat, ki si bil vreden, da te je Bog uslišal, prosi Gospoda, naj v naklonjenosti in blagosti ohrani usmiljenje do svojih služabnikov, naj od svojega ljudstva odvrta vse hudičeve pasti in napade in naj cvetoči Cerkvi zagotavlja večni mir.

Tukaj se avtor z omembo propada Jovijcev in Herkulijcev bolj neposredno naveže na pravkar minule preizkušnje (prav tako na mestu, kjer govori o koncu desetletnega pregnanjanja). Toda toni, ki jih uporablja v nadaljevanju, hkrati bolj kot tisti z začetka spisa kažejo na njegovo prepričanje, da podobnih preizkušenj v prihodnosti ne bo več, čeprav ga iz previdnosti zavije v pajčolan poziva k molitvi za ohranitev pridobljenega *pacem* in *quietem*, pri čemer pa vendarle s precejšnjo gotovostjo upa na trajnost takega stanja, kar pokaže z izbiro izrazov.

III.

Kronološko bi bilo resda bolj upravičeno, da bi se po Laktanciju najprej posvetil razmisleku o preganjanjih v Rufinovi *Cerkveni zgodovini*, vendar bom slednji spis zaenkrat pustil ob strani in ga obravnaval pozneje v povezavi z Avguštinovimi izvajanjem. Pred tem bom nekaj prostora namenil najbolj znani različici drugega miselnega modela, ki je krožil med poznoantičnimi kristjani in o katerem sem spregovoril že v začetku razprave. Gre za Orozijevo shemo desetih preganjanj, kakor jo je predstavil v *Zgodovini proti poganom* in jo učinkovito povezal s starozavezno pripovedjo o desetih egiptovskih nadlogah.

Drugače kot Evzebij, ki je, kot smo videli, prav tako naštel deset preganjanj, je španski duhovnik svoje bralce vestno sproti opominjal na zaporedno številko preganjanj v svojem modelu. Prva dva pregnjalca, Neron in Domicijan, pri tem kajpak nista bila problematična, saj je glede njune neslavne vloge soglašalo celotno krščansko izročilo. Prva razlika med njegovim in Laktancijevim prikazom nastopi z uvrstitvijo na seznam pregnjalcev v rimskem poganskem izročilu za najboljšega⁴⁵ razglašane cesarja Trajana. Po eni strani taka Orozijeva sodba nikakor ni brez zgodnejših predhodnikov (kristjani so seveda poznali Trajanov reskript Pliniju, spomnim naj tudi na Tertulijanovo oceno in na Evzebijjevo poročilo), po drugi strani pa je tik pred njim podobno ravnal že Sulpicij Sever,⁴⁶ za katerega je resda potrebno pripomniti, da je bil rimski poganski dediščini naklonjen neprimerno manj od večine krščanskih zgodovinarjev,⁴⁷ hkrati pa je opozoril na Trajanovo ustavitev preganjanj, ko je postalo jasno, da kristjanom ne morejo do živenga. Ob poročilih predhodnikov je Orozijevo odločitev, da Trajanu odkaže mesto na svoji »črni listi«, nedvomno olajšalo tudi dejstvo, da mu ni bilo kot Laktanciju potrebno iskati dokazov za sramoten pregnjalčev konec, saj je v njegovem konceptu zadostovalo opozarjanje na nesreče, ki so zaradi vladarjevih dejanj zadele rimsko državo ali mesto. V konkretnem primeru so bile to požar Neronove *Domus aurea*, potres v Aziji in velika judovska vstaja v vzhodni diaspori ob koncu Trajanove vladavine.⁴⁸

Nekoliko nenavadna je ob upoštevanju Trajanove vloge nasprotnika Cerkve izjemno pozitivna slika, ki jo Orozij naslika že o njegovih vojaških uspehih v 7.12.2, še bolj pa podoba cesarja iz Hispanije zasije, ko ga postavi ob bok Teodoziju, ki je zanj kakor za Rufina najpopolnejši cesar. Ob Gracijanovi izbiri poznejšega zadnjega vladarja celotne rimske države namreč zapiše:

Anno ab Urbe condita MCXXXII Gratianus quadragesimus ab Augusto post mortem Valentis sex annis imperium tenuit, quamvis iam dudum antea cum pa-

⁴⁵ Prim. Bratož, *Rimska zgodovina*, 270.

⁴⁶ Sulpicij Sever, *Chronicorum libri* 2.31.2.

⁴⁷ Zecchini, »Latin Historiography,« 336 s.

⁴⁸ O takih nesrečah pod Trajanom piše Orozij 7. 12.4–7. Gl. Lippold, »Commento,« 482.

truo Valente et cum Valentiniano fratre regnaret. Qui cum adflictum ac paene conlapsum rei publicae statum videret, eadem provisione, qua quondam legerat Nerva Hispanum virum Traianum, per quem res publica reparata est, legit et ipse Theodosium aequae Hispanum virum et restituendae rei publicae necessitate apud Sirmium purpura induit orientisque et Thraciae simul praefecit imperio. (Orozij 7.34.2)

Leta 1132 po ustanovitvi mesta je kot štirideseti po Avgustu oblast imel šest let v rokah Gracijan, čeprav je bil že prej vladal s stricem Valensom in bratom Valentinijanom. Ko je spoznal nezavidljivo in skoraj uničeno stanje države, je z isto skrbjo, s katero je nekdaj Nerva izbral moža iz Hispanije Trajana, ki je okreplil državo, tudi sam izbral Teodozija, prav tako Španca, in mu zaradi potrebe po obnovi države v Sirmiju nadel škrlat ter ga hkrati postavil na čelo Vzhoda in Trakije.

Čeprav pozneje ob primerjavi obeh vladarjev iz svoje ožje domovine ugotavlja nesporne prednosti krščanskega cesarja,⁴⁹ vendarle ni moč prezreti njegovega priznanja cesarju pregnjalcu, da je »popravitl«⁵⁰ državo. V istem duhu je njegovo poročilo o Trajanovi protikrščanski dejavnosti ugodnejše od Tertulijanove dvoumne oznake in primerljivo z (resda precej krajše izraženim) mnenjem Sulpicija Severa. Orozij namreč ugotavlja, da je sicer zapovedal usmrtitve kristjanov, ki bi zavrnilo žrtvovanje malikom, da pa je »Plinii Secundi, qui inter ceteros iudices persecutor datus fuerat, relatu admonitus, eos homines praeter confessionem Christi honestaque conventicula nihil contrarium Romanis legibus facere, fiducia sane innocentis confessionis nemini mortem gravem ac formidulosam videri, rescriptis illico lenioribus temperavit edictum«⁵¹ (ibid., 7.12.3). Ob tem pisec sicer zmotno meni, da je Trajan s svojim reskriptom po prejemu Plinijevega poročila o neškodljivosti kristjanov ublažil protikrščanski edikt, ki naj bi ga bil najprej izdal.⁵⁰

Če Laktancij med Domicijanom in drugo polovico 3. stoletja ne navaja nobenega pregnjalca med cesarji, Orozij iz tega časa na seznam uvrsti ista imena kot Evzebij v *Cerkveni zgodovini*, namreč Marka Avrelija, Septimija Severa in Maksimina Tračana.⁵¹ Za vse zapise o njih je značilno, da je obsegu pregnjanj in njihovim žrtvam namenjenega izredno malo prostora, kar je bilo opaziti že pri Laktancijevih opisih zgodnjih pregnjanj. Največkrat se pisec zadovolji zgolj s stereotipno ugotovitvijo, da je bilo mučencev veliko. Več prostora kajpak v skladu s temeljno naravnostjo svojega dela vedno namenja kaznim, ki so po zatiranju Cerkve zadele njegove protagoniste in zlasti njihove podložnike.

Nič drugače ni ob njegovi obravnavi dveh najmanj spornih članov njegovega

⁴⁹ Goetz, *Geschichtstheologie*, 30 in 92 s.

⁵⁰ Lippold, »Commento,« 482.

⁵¹ Orozij 7.15.4 (Mark Avrelij), 7.17.4 (Septimij Sever), 7.19.1–2 (Maksim Tračan).

zboru pregnjalcev, Decija in Valerijana.⁵² Seveda pa si ni mogel kaj, da se ne bi za Laktancijem tudi on dlje pomudil ob Valerijanovih tegobah v perzijskem ujetništvu, čeprav je po svoji navadi spet obširneje predstavil nesreče, ki so zaradi vladarjevih dejanj prizadele rimsko državo kot celoto. V tem okviru je le malo prijaznih besed našel celo za v Evzebijevi *Cerkveni zgodovini* pozitivno prikazanega Valerijanovega sovladarja in poznejšega naslednika Galiena,⁵³ kar je po eni strani pogojeno z vrsto nesreč, ki so v času njegove vlade zadele državo (zaradi česar v Orozijeji perspektivi Galien ni mogel obveljati za pretirano dobrega vladarja), po drugi strani nemara tudi z vplivom prosenatnega zgodovinopisnega izročila, za katero je bil Galien lahkoživec.⁵⁴

Ambivalentnost istega izročila se odraža v Špančevi obravnavi drugega Galienovega naslednika Avrelijana. Kakor Evzebij in Laktancij ga sicer prišteje med pregnjalce (razglasi ga za devetega med njimi), vendar zapis o njegovih pripravah nanj doda šele ob koncu poročila, polnega laskavih oznak in hvaljenja vladarjevih uspehov.⁵⁵ To je hkrati eno redkih Orozijevih mest, kjer se cesarjeva (nasilna) smrt v Laktancijevih tirnicah neposredno navezuje na pregnjalsko dejavnost.⁵⁶

Potem ko pregnjalcem 2. in 3. stoletja slednjič doda še veliko pregnjanje, ki ga v vzhodnem delu države pripiše Dioklecijanu, v zahodnem Maksimijanu in za katero porabi – drugače od Laktancija – komaj kaj več besed kot za prejšnja,⁵⁷ se mora soočiti z očitki, da je kljub strahotnemu obsegu in razsežnostim protikrščanskih ukrepov v času tetararhov (pisec sicer zdaj govori le o Maksimijanu) samo obdobje minilo domala brez pretresov za vladarje in državo.⁵⁸ Na omenjeni očitke avtor *Zgodovine proti poganom* odgovori s sopostavitvijo desetih starozaveznih egiptovskih nadlog in desetih pregnjanj kristjanov v rimski državi.⁵⁹ V začetku se, da bi naredil svoje pisanje učinkovitejše za pogankega bralca, za pričevanje o Mojzesu (kakor že v prvi knjigi)⁶⁰ namesto na svetopisemski poročila sklicuje na Pompeja Troga in Tacita:⁶¹

In primo libello expositum a nobis est, Pompeium Trogum et Cornelium Tacitum commemorasse non plene quidem, nostrum vero Moysen, etiam ipsorum testimonio fidelem, fideliter sufficienterque dixisse, Aegyptios et regem eorum,

⁵² Orozij 7.21.2 (Decij) in 7.22.3 (Valerijan).

⁵³ Evzebij, *HE* 7.23. Prim. Piétri in Piétri, *Geschichte des Christentums* 2, 171–174.

⁵⁴ Gl. Evtropij, *Breviarium* 9.8; Avrelij Viktor, *Liber de Caesaribus* 33.6. Prim. še Zecchini, *Recherche*, 13.

⁵⁵ Orozij 7.23.3–6.

⁵⁶ Sicer temu pri Oroziju običajno ni tako, kakor sem že omenil. O tem piše Zecchini, »Latin Historiography«, 325.

⁵⁷ Orozij 7.25.13.

⁵⁸ Gl. Paschoud, »La polemica«, 119.

⁵⁹ Za obširni analizi tega pasusa prim. Paschoud, »La polemica«, 119–125, in Goetz, *Geschichtstheologie*, 30–33 in 64–65. Gl. še Marrou, »Geschichtsphilosophie«, 754.

⁶⁰ Gl. Orozij 1.10.2–4.

⁶¹ Goetz, *Geschichtstheologie*, 25 z op. 111.

cum populum Dei servire intentum et paratum Deo suo, impediendae devotionis instinctu ad lutum paleasque revocarent, decem acerbissimis plagis fuisse vexatos. Deinde violentia malorum edomitos non solum coegisse festinantem sed etiam propriis suis argenteis et aureis vasis accumulavisse. Post, oblitos plagae suae et cupidos praedae indebitae, invidos etiam religionis alienae, dum innocentes avidae persequuntur, mari Rubro ultime receptos omnes funditus interisse. Quod ego nunc refero ac renuntio, etsi forte fide non acceptatum, exitu tamen probandum, quia haec in figura nostri facta sunt. Uterque populus unius Dei est, una populi utriusque causa. Subdita fuit Israhelitarum synagoga Aegyptiis, subdita est Christianorum ecclesia Romanis. Persecuti sunt Aegyptii, persecuti sunt et Romani. Decem ibi contradictiones adversus Moysen, decem hic edicta adversus Christum; diversae ibi plagae Aegyptiorum, diversae hic calamitates Romanorum. (Orozij 7.27.1–3)

V prvi knjigi smo pokazali, da sta Pompej Trog in Kornelij Tacit resda ne na dolgo omenila, naš Mojzes, ki je tudi po njunem pričevanju zanesljiv, pa je zanesljivo in v zadostni meri povedal, da je Egipčane in njihovega kralja napadlo deset zelo hudih nadlog, ker so Božje ljudstvo, ki je želelo in bilo pripravljeno služiti svojemu Bogu, z namenom, da bi ovirali njegovo pobožnost, poklicali nazaj k blatu in plevam. Da nato, potem ko so jih ukrotile nasilne nesreče, niso zgolj priganjali tega ljudstva, ko je hitelo stran, marveč so ga celo zasipali s svojimi srebrnimi in zlatimi posodami. Da so pozneje, ker so pozabili na svojo stisko in si zaželeli nezasluženi plen, pa tudi, ker so bili sovražni do tujega verovanja, naposled vsi do zadnjega umrli v Rdečem morju, medtem ko so zagreto zasledovali nedolžne. Zadevo sedaj pripovedujem in o njej poročam, čeprav je morda niste sprejeli v veri, vendar morate pritrditi njenemu koncu, ker se je to zgodilo v naši podobi. Obe ljudstvi sta ljudstvi enega Boga, ena je zadeva obeh ljudstev. Shodnica Izraelcev je bila podvržena Egipčanom, krščanska cerkev pa Rimljanom. Preganjalci so bili Egipčani, pregnjalci ravno tako Rimljani. Tam je bilo deset ugovorov Mojzesu, tukaj deset odlokov proti kristjanom; tam različne nadloge nad Egipčani, tukaj različne nesreče nad Rimljani.

Orozij najprej napelje niti svoje primerjave. Opozori na popušcanje Egipčanov po preteku desetih nadlog in na njihovo zasledovanje Judov kljub nadlogam vse do Rdečega morja, kjer slednjič propadejo. Nato primerjavo zacementira z več analogijami: tako Mojzesovi rojaki kot kristjani v rimskem cesarstvu so bili Božje ljudstvo, oboji pa so bili sužnji krivičnih gospodarjev, Judje Egipčanov in kristjani (poganskih) Rimljanov. Omenjeni gospodarji so pripadnike Božjega ljudstva slednjič priganjali: Egipčani so desetkrat zavrnilo Mojzesovo prošnjo, naj odpustijo njegovo ljudstvo, poganski vladarji so izdali deset protikrščanskih odlokov. Kazen za to so bile po Oroziju v obeh primerih priganjanjem po številu enake nadloge.

Sledi obširna primerjava nadlog z Božjimi kaznimi po slehernem izmed preganjanj. Najdaljnosežnejše sklepe, ki so kmalu postali predmet kritike, o čemer bom spregovoril pozneje, je izpeljal po primerjavi desete nadloge z epilogom velikega preganjanja:

Ibi postremo decima plaga, quae et novissima omnium fuit, interfectio filiorum, quos primos quique genuerant: hic nihilo minus decima id est novissima poena est omnium perditio idolorum, quae primitus facta in primis amabant.

Ibi rex potentiam Dei sensit probavit et timuit ac per hoc populum Dei liberum abire permisit: hic rex potentiam Dei sensit probavit et credidit ac per hoc populum Dei liberum esse permisit. Ibi numquam postea populus Dei ad servitutem retractus: hic numquam postea populus Dei ad idololatriam coactus est. Ibi Aegyptiorum vasa pretiosa Hebraeis tradita sunt: hic in ecclesias Christianorum praecipua paganorum templa cesserunt. Sane illud, ut dixi, denuntiandum puto, quia, sicut Aegyptiis post has decem plagas dimissos Hebraeos persequi molientibus inruit per superductum mare aeterna perditio, ita et nos quidem libere peregrinantes superventura quandoque persecutio gentilium manet, donec mare Rubrum, hoc est ignem iudicii, ipso domino nostro Iesu Christo duce et iudice transeamus. Hi vero, in quos Aegyptiorum forma transfunditur, permissa ad tempus potestate saevientes gravissimis quidem permissu Dei Christianos cruciatibus persequuntur; verumtamen idem omnes inimici Christi cum rege suo Antichristo accepti stagno ignis aeterni, quod magna impediende caligine dum non videtur intratur, perpetuam perditionem immortalibus arsuri suppliciis sortientur. (Orozij 7.27.13–16)

Tam je bila naposled deseta nadloga, ki je bila hkrati med vsemi zadnja, pomor prvorojenih sinov: tukaj je ravno tako deseta, to je zadnja nadloga, poguba vseh malikov, ki so jih (Rimljani) najbolj ljubili, ker so jih najprej ustvarili.

Tam je kralj občutil in izkusil Božjo moč, se je ustrašil in po njej dovolil Božjemu ljudstvu prosto oditi. Tukaj je kralj občutil in izkusil Božjo moč in veroval vanjo ter po njej dovolil Božjemu ljudstvu prosto živeti. Tam ni bilo Božje ljudstvo nikoli več odvlečeno nazaj v sužnost: tukaj ni bilo Božje ljudstvo nikoli več prisiljeno v malikovanje. Tam so Egipčani Hebrejcem izročili dragocene posode: tukaj so se pomembna poganska svetišča spremenila v krščanske cerkve. Kakor sem dejal, je po mojem mnenju treba povedati, da, kakor je Egipčane, ko so snovali preganjanje po teh desetih nadlogah odpuščenih Hebrejcev, zadelo večno pogubljenje v podobi morja, ki jih je zalilo, tudi nam, ki sicer prosto romamo, nekoč preostaja pogansko preganjanje, dokler ne bomo pod vodstvom in po razsodbi samega našega gospoda Jezusa Kristusa šli čez Rdeče morje, se pravi čez ogenj sodbe. Ti pa, v katere se je prelila podoba Egipčanov, bodo z močjo, ki jim bo dana za določen čas, z Božjim dovoljenjem divjali in strahovito preganjali kristjane. Vendar bodo vsi Kristusovi

sovražniki s svojim vladarjem Antikristom deležni večnega pogubljenja, ko bodo za kazen goreli v nesmrtnih plamenih, vrženi v ognjeno jezero, v katerega se vstopi, ne da bi ga videli, ker to preprečuje gosta megla.

Odločilno vprašanje je kajpak bilo, kaj bo po desetem preganjanju. Pomeni to konec preganjanj ali pa so slednja možna tudi v prihodnosti? Lahko zapišem, da je Orozijev odgovor podoben Laktancijevemu. Čeprav ni povsem ekspliciten, je vendarle dokaj optimističen. Ker je moral povedati, kako se je Bog po njegovem odzval na veliko preganjanje, je dokaj razumljivo, da je izrekel precej pogumno trditev: desetemu preganjanju niso sledile zgolj posamične nesreče, marveč kar smrt poganstva, saj potlej kristjanov nihče več ni silil k žrtvovanju malikom, poganski templji pa so se morali umakniti krščanskim svetiščem,⁶² kar je po Orozijevo ustrezna posodam, ki so jih Egipčani prepustili Hebrejcem ob odhodu iz Egipta. Takšno stališče pušča le malo prostora za kakšno naslednje preganjanje, čeravno ob sklicevanju na poznejšo egipčansko odpravo za nekdanjimi sužnji navrže še ugotovitev, da krščansko občestvo čaka še sklepno pogansko preganjanje pod Antikristovim vodstvom. A celo tukaj, kakor je ugotovil Paschoud,⁶³ dokaj jasno izrazi prepričanje o zagotovljenem prehodu kristjanov čez Rdeče morje, ki se pod Kristusovim vodstvom nimajo česa bati, medtem ko njihove nasprotnike prav tako kot Egipčane čaka *stagnum ignis aeterni*. Kajpak je res, da Orozij ve za preganjanja v času po Konstantinu in jih vsaj na kratko omeni, s čimer vsaj posredno prizna možnost mučeništva tudi v krščanskih časih,⁶⁴ toda že z njihovo neuvrstitvijo v svoj seznam preganjanj (pa tudi s tem, da za razliko od prejšnjih desetih zanje ne uporabi izraza 'preganjanje') kaže na njihov manjši pomen.

Bržkone ne zgrešimo bistveno, če kljub drugačni shemi preganjanj Orozijevo končno sodbo o položaju Cerkve po koncu velikega preganjanja in nastopu krščanskih časov postavimo ob bok Laktancijevi. Izkaže se torej, da se obe temeljni predstavitvi predkonstantinskih protikrščanskih ukrepov iz pozne antike razlikujeta zgolj v odnosu do rimske poganske preteklosti, ne pa v oceni položaja krščanstva v (po)konstantinski rimski sedanjosti. Čeprav se oba avtorja spretno izogneta preveč usodnim opredelitvam, imata vendarle oba vseskozi na jeziku trditev, da za kristjane nevarnosti ni več. Ob majhni pozornosti, ki jo je bralstvo v poznejših desetletjih zaradi popolnoma spremenjenega položaja namenjalo *Smrtim pregnjalcev*, je k bistveno burnejšim odzivom na Orozijeva izvajanja o preganjanjih gotovo prispevalo doslednejše teološko utemeljevanje, ki ga je uporabil za potrditev svojih tez. Po drugi strani je verjetno prav slednje zagotovilo njegovi različici največji uspeh v srednjeveškem krščanskem imaginariju.

Nekaj let pred nastankom pravkar obravnavane različice se je Sulpicij Sever,

⁶² Paschoud, »La polemica,« 120.

⁶³ Paschoud, »La polemica,« 123.

⁶⁴ Kot opozarja Zecchini, »Latin Historiography,« 326.

ki je prav tako uporabljal vzporednico z desetimi egiptovskimi nadlogami, v svoji kroniki kritikam izognil tako, da je število že končanih preganjanj zmanjšal na devet in deseto, zadnje, v dobri milenaristični maniri pridržal za Antikrista in konec sveta (na Antikristovo preganjanje Orozij resda namiguje, a precej mimogrede in po končanih desetih preganjanjih).⁶⁵ Takšen pristop je razumljivo terjal spremembe v kanonu preganjancev, kamor je Sulpicij Sever kot praktično edini krščanski pisec umestil Hadrijana⁶⁶ (slednji je zaradi v izvorniku neohranjenega reskripta Miniciju Fundanu,⁶⁷ pa tudi zaradi zatrtja judovskega upora Bar Kohba in prepovedi vstopa Judom v Jeruzalem med kristjani užival precejšen ugled),⁶⁸ le da je svoj zapis o četrtem preganjanju pospremil s podobnim komentarjem kot tistega o Trajanovem, češ da si je vladar pozneje premislil in prepovedal nadaljnje ukrepe zoper kristjane. Da bi prišel do številke devet, je na drugi strani črtal omembi Septimija Severa in (tako ali tako dvomljivega, a kar pri treh ključnih avtorjih upoštevanega) Avrelijana. Tako se je izognil predaljnosežnim teološkim posledicam, ki jih Orozija očitno ni bilo strah.

IV.

Toliko glasnejšo nejevoljo je prikaz preganjanj v rimski državi v *Zgodovini proti poganom* zbudil pri naročniku besedila Avguštinu. Če je svoje siceršnje nezadovoljstvo v glavnem pokazal tako, da se za Orozijeve zapise ni zmenil ali pa je, kadar je imel na razpolago tudi njegovo različico, uporabil konkurenčno,⁶⁹ ga v primeru kanona preganjanj izrazi precej na glas. In čeprav se celo zdaj odreče poimenovanju španskega duhovnika, ni nobenega resnega dvoma, kdo se skriva za njegovo oznako *nonnulli*.⁷⁰ V *Božjem mestu* se najprej obregne ob seznam protikrščanskih cesarjev, ki je natanko tak kot pri Oroziju, nato pa tudi ob njegovo podmeno o zadnjem Antikristovem preganjanju, ki naj bi ustrezalo egiptovskemu zasledovanju Hebrejcev do Rdečega morja in bi hkrati zapečatilo poraz vseh nasprotnikov novega Božjega ljudstva. Avguštin pravi takole:⁷¹

Proinde ne illud quidem temere puto esse dicendum sive credendum, quod nonnullis visum est vel videtur, non amplius ecclesiam passuram persecutiones usque ad tempus Antichristi, quam quot iam passa est, id est decem, ut undecima eademque

⁶⁵ Guyot in Klein, *Das frühe Christentum*, 301; Zecchini, »Latin Historiography«, 336.

⁶⁶ Sulpicij Sever, *Chronicon libri* 2.31.6.

⁶⁷ Ohranil se je kot dodatek k Justinovi *Prvi apologiji*. Besedilo prinaša Evzebij, *HE* 4.9.1–3.

⁶⁸ Guyot in Klein, *Das frühe Christentum*, 325 s.

⁶⁹ Zecchini, »Barbari«, 55 s.; Hamm in Meier, »Orosius«, 537.

⁷⁰ Paschoud, »La polemica«, 121; O'Daly, *Augustine's City of God*, 262.

⁷¹ O njegovi zavrnitvi Orozijeve sheme gl. med drugim Goetz, *Geschichtstheologie*, 64–65; D'Elia, »Storia e teologia«, 448–450; Zecchini, »Barbari«, 56; Markus, *Saeculum*, 53–54; O'Daly, *Augustine's City of God*, 194.

novissima sit ab Antichristo. Primam quippe computant a Nerone quae facta est, secundam a Domitiano, a Traiano tertiam, quartam ab Antonino, a Severo quintam, sextam a Maximino, a Decio septimam, octavam a Valeriano, ab Aureliano nonam, decimam a Diocletiano et Maximiano. Plagas enim Aegyptiorum, quoniam decem fuerunt, antequam exire inde inciperet populus Dei, putant ad hunc intellectum esse referendas, ut novissima Antichristi persecutio similis videatur undecimae plagae, qua Aegyptii, dum hostiliter sequerentur Hebraeos, in mari Rubro populo Dei per siccum transeunte perierunt. Sed ego illa re gesta in Aegypto istas persecutiones propheticas significatas esse non arbitrator; quamvis ab eis, qui hoc putant, exquisite et ingeniose illa singula his singulis comparata videantur, non propheticis spiritu, sed coniectura mentis humanae, quae aliquando ad verum pervenit, aliquando fallitur. (Avguštin, *De civitate Dei* 18.52)

Zato menim, da ne smemo nespametno govoriti ali verjeti niti tega, kar se je zdelo ali se zdi nekaterim, da namreč cerkev do Antikristovega časa ne bo več trpela preganjanj razen teh, kolikor jih je že pretrpela, se pravi deset, tako da bi bilo enajsto in zadnje preganjanje Antikristovo. Za prvo štejejo tisto, ki ga je izvedel Neron, za drugo Domicijanovo, za tretje Trajanovo, za četrto Antoninovo, za peto Severovo, za šesto Maksiminovo, za sedmo Decijevo, za osmo Valerijanovo, za deveto Avrelijanovo, za deseto Dioklecijanovo in Maksimijanovo. Ker je bilo namreč egiptovskih nadlog, preden je začelo Božje ljudstvo odhajati (iz Egipta), deset, menijo, da jih je treba povezati s tem premislekom, da bi bilo zadnje Antikristovo preganjanje videti podobno enajsti nadlogi, med katero so Egipčani, ker so sovražno zasledovali Hebrejce, umrli v Rdečem morju, medtem ko je šlo Božje ljudstvo po suhem. A sam sodim, da ta dogodek v Egiptu ne nakazuje preroško omenjenih preganjanj. Čeprav se zdi, da so tisti, ki tako mislijo, izčrpno in bistroumno potegnili vzporednice med enim in drugimi dogodki, tega niso storili s preroškim duhom, marveč z domnevmi človeškega uma, ki včasih dospe do resnice, včasih pa se moti.

Škof iz Hipona Orozijevo domnevo o koncu preganjanj do zaključnega Antikristovega pobija z eno temeljnih tez svojega *Božjega mesta*, da namreč zgodovinskim dogodkom, o katerih ne poroča Sveto pismo, ker so se zgodili v času po njegovem nastanku, ni moč pripisovati preroškega pomena in jih v nobenem primeru ni moč šteti za »sveto zgodovino«. ⁷² V ozadju njegove jeze na Špančevo pisanje pa je tudi njegovo prizadevanje za sekularizacijo domnevnih »krščanskih časov« in rimskega cesarstva, v okviru katerega naj bi se slednji udejanjali, in k čemur Orozij s svojo optimistično in prorimsko vizijo sodobne zgodovine niti najmanj ne prispeva. ⁷³ Na površini Avguštin v nadaljevanju svoje zavrnitve skuša dokazati, da so preganjanja

⁷² O tem obširno Markus, *Saeculum*, predvsem 8–21.

⁷³ Gl. denimo Tanz, »Orosius,« 342 s.

po eni strani spremljala Cerkev od nekdanj (ne šele od Nerona) in da bodo ostala njeni spremljevalci vse do konca. V potrditev svoje trditve se na moč trudi napaberkovati kar največ zgledov mučeništva, do katerih je prišlo zunaj »kanoničnih« preganjanj. Za pokušino navajam zgolj uvodni in sklepni razdelek omenjenega dokazovanja:

Quid enim, qui hoc sentiunt, dicturi sunt de persecutione, qua ipse Dominus crucifixus est? In quo eam numero posituri? Si autem hac excepta existimant computandum, tamquam illae numerandae sint, quae ad corpus pertinent, non qua ipsum caput est appetitum et occisum: quid agent de illa, quae, postea quam Christus ascendit in caelum, Hierosolymis facta est, ubi beatus Stephanus lapidatus est, ubi Iacobus frater Iohannis gladio trucidatus, ubi apostolus Petrus ut occideretur inclusus et per angelum liberatus, ubi fugati atque dispersi de Hierosolymis fratres, ubi Saulus, qui postea Paulus apostolus factus est, vastabat ecclesiam, ubi ipse quoque iam fidem, quam persequebatur, evangelizans, qualia faciebat, est passus, sive per Iudaeam sive per alias gentes, quacumque Christum ferventissimus praedicabat? Cur ergo eis a Nerone videtur ordiendum, cum ad Neronis tempora inter atrocissimas persecutiones, de quibus nimis longum est cuncta dicere, ecclesia crescendo pervenerit? Quod si a regibus factas persecutiones in numero existimant esse debere: rex fuit Herodes, qui etiam post ascensum Domini gravissimam fecit. [...]

Nisi forte non est persecutio computanda, quando rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi catholici, quorum plurimi martyrio coronati sunt, sicut a quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant et se ista vidisse incunctanter recordabantur, audivimus? Quid modo in Perside? Nonne ita in Christianos feruit persecutio (si tamen iam quievit), ut fugientes inde nonnulli usque ad Romana oppida pervenerint? Haec atque huius modi mihi cogitanti non videtur esse definiendus numerus persecutionum, quibus exerceri oportet ecclesiam. Sed rursus adfirmare aliquas futuras a regibus praeter illam novissimam, de qua nullus ambigit Christianus, non minoris est temeritatis. Itaque hoc in medio relinquimus neutram partem quaestionis huius astruentes sive destruentes, sed tantummodo ab adfirmandi quodlibet horum audaci praesumptione revocantes. (Avguštin, *De civitate Dei* 18.52)

Kaj bodo namreč tisti, ki tako mislijo, porekli o preganjanju, med katerim je bil križan Gospod sam? V katero od teh desetih ga bodo uvrstili? Če pa sodijo, da je treba to preganjanje pri štetju izvzeti, češ da je potrebno šteti le tista, ki zadevajo telo, ne pa tistega, med katerim je bila napadena in umorjena glava, kaj bodo storili z onim, med katerim je bil po Kristusovem vnebohodu kamenjan blaženi Štefan, med katerim je bil z mečem pokončan Jakob, Janezov brat, med katerim je bil Pe-

ter, da bi ga umorili, zaprt in ga je rešil angel, med katerim so bili bratje pregnani iz Jeruzalema in so se razkropili, med katerim je Savel, ki je pozneje postal apostol, pustošil cerkev, med katerim je slednjič tudi on sam, ko je že oznanjal vero, ki jo je prej pregnjal, trpel isto, kar je prej počel drugim, bodisi v Judeji bodisi pri drugih poganskih ljudstvih, kjerkoli je pač kar najbolj goreče oznanjal Kristusa? Zakaj se jim torej zdi, da so se pregnanjanja začela šele z Neronom, ko pa je cerkev v Neronov čas dospela med rastjo sredi grozljivih pregnanj, pri katerih bi trajalo predolgo, ko bi hoteli o njih povedati vse. Če pa menijo, da je potrebno upoštevati zgolj pregnanjanja, ki so jih izvajali kralji, je bil kralj tudi Herod, ki je zelo ostro pregnanje izvedel po Gospodovem vnebohodu. [...]

Ali pa naj za pregnanje morda ne štejemo tistega, ko je gotski kralj z nenavadno okrutnostjo pregnjal kristjane v deželi Gotov, ker so bili tam sami katoličani, med katerimi so bili mnogi ovenčani z vencem mučeništva, kakor smo slišali od nekaterih bratov, ki so tedaj tam preživljali otroštvo in so se nemudoma spomnili, da so videli te reči. Kaj pa je bilo pravkar v Perziji? Ali ni tam pregnanje zoper kristjane divjalo tako močno (če se je sploh že poleglo), da so nekateri begunci dospeli vse do rimskih mest? Ko premišlujem o teh in tem podobnih rečeh, se mi zdi, da ni moč opredeliti števila pregnanj, ki jih mora prestatati cerkev. Toda nič manj nepremišljeno ne bi bilo trditi, da so pred nami še druga pregnanja vladarjev razen tistega poslednjega, o katerem ne dvomi noben kristjan. Zato puščamo zadevo ob strani in na nobeno vprašanje ne odgovarjamo niti pritrdilno niti nikalno, temveč zgolj svarimo pred predrznostjo, da bi o omenjenih stvareh z gotovostjo zatrjevali karkoli.

Avguštinovim sorodne misli o pregnanjih po velikem pregnanju v času tetrahov je že kakšni dve desetletji prej posredno izrazil Rufin, ko je v svoji *Cerkveni zgodovini* precej prostora namenil pregnanjema pod pokonstantinskima vladarjema Julijanom Odpadnikom in Valensom, ki ju je Orozij – tako kot omenjeno – odpravil izjemno na hitro. Iz tega bi bilo moč sklepati, da tudi pisec iz Konkordije ni bil naklonjen shemi desetih pregnanj, marveč je pregnanje kakor pozneje Avguštin pojmoval kot nekaj, kar je Cerkvi tako rekoč inherentno.⁷⁴

Predvsem negativna podoba Julijana kot *profanus princeps*⁷⁵ in obširno popisovanje njegovega šikaniranja kristjanov (ki doseže vrh v mukah spoznavalca Teodorja in ob poskusu gradnje templja v Jeruzalemu) je brez dvoma tudi posledica Rufinove želje, da bi opozoril na to, da krščanstvo nikakor ni varno pred sovražnimi ukrepi takšne ali drugačne državne oblasti. Julijan mu je tu ob Valensu, ki jo kot (resda kri-

⁷⁴ Zecchini, »Barbari,« 55.

⁷⁵ Prim. o tem predvsem Thelamon, *Paiens*, 281 ss.

voverski) kristjan v *Cerkveni zgodovini* vendarle odnese precej bolje, lahko služil za imeniten zgled,⁷⁶ zato je svojo sodbo o njem primerno zaostрил.

BIBLIOGRAFIJA

- Bratož, Rajko. *Rimska zgodovina: del 1: od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Ljubljana: Študentska založba, 2007.
- Cambi, Nenad. Uvod v: *Laktancije: O smrtima progonitelja*, 7–18. Split: Književni krug, 2005.
- Chesnut, Glenn F. *The First Christian Histories: Eusebius, Socrates, Sozomen, Theodoret and Evagrius*. Macon: Mercer University, 1986.
- Christensen, Arne Soby. *Lactantius the Historian*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1980.
- Corsaro, Francesco. »Le mos maiorum dans la vision éthique et politique du *De mortibus persecutorum*.« V: *Lactance et son temps: Recherches actuelles*, ur. J. Fontaine in M. Perrin, 25–49. Pariz: Éditions Beauchesne, 1978.
- D'Elia, Salvatore. »Storia e teologia della storia nel *De civitate Dei*.« V: *La storiografia ecclesiastica nella tarda antichità*, ur. S. Calderone, 391–481. Messina: Centro di studi umanistici, 1980.
- Edwards, Mark. »The Constantinian Circle and the Oration to the Saints.« V: *Apologetics in the Roman Empire*, ur. M. Edwards et al., 251–275. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Goetz, Hans-Werner. *Die Geschichtstheologie des Orosius*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980.
- Guyot, Peter in Richard Klein, ur. *Das frühe Christentum bis zum Ende der Verfolgungen: Eine Dokumentation*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997.
- Hamm, Ulrich in Mischa Meier. »Orosius.« V: *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, ur. S. Döpp in W. Geerlings, 536–537. Freiburg: Herder, 2002.
- Heck, Eberhard. *MH ΘEOMAXEIN oder die Bestrafung des Gottesverächters*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 1987.
- Inglebert, Hervè. *Les Romains Chrétiens face a l'histoire de Rome: Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe–Ve siècles)*. Pariz: Institut d'Études Augustiniennes, 1996.
- Klein, Richard. »Das Bild des Augustus in der frühchristlichen Literatur.« V: *Rom und das himmlische Jerusalem: Die frühen Christen zwischen Anpassung und Ablehnung*, ur. R. von Haehling, 205–236. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2000.
- Kocijančič, Gorazd, ur. *Logos v obrambo resnice: izbrani spisi zgodnjih apologetov*. Celje: Mohorjeva družba, 1998.
- Lippold, Adolf. »Commento.« V: *Orosio: Le storio contro i pagani II*, 405–535. Milano: Arnoldo Mondadori, 1976.
- Markus, Robert A. *Saeculum: History and Society in the Theology of St. Augustine*. 2. izd. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

⁷⁶ Zecchini, »Barbari,« 39.

- Marrou, Henri-Irénée. »Geschichtsphilosophie.« RAC 10 (1978): 752–779.
- Meinhold, Peter. *Geschichte der kirchlichen Historiographie I*. Freiburg: Karl Alber, 1967.
- Momigliano, Arnaldo. »Pagan and Christian Historiography in the 4th Century AD.« V: *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, ur. A. Momigliano, 57–79. Oxford: Oxford University Press, 1963.
- O'Daly, Gerard. *Augustine's City of God: A Reader's Guide*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Paschoud, François. »La polemica prodivenzialistica di Orosio.« V: *La storiografia ecclesiastica nella tarda antichità*, ur. S. Calderone, 391–481. Messina: Centro di studi umanistici, 1980.
- Piétri, Charles in Luce Piétri, ur. *Die Geschichte des Christentums: Altertum 2. Das Entstehen der einen Christenheit (250–430)*. Nemška izdaja Thomas Böhm et al. 2. izd. Freiburg: Herder, 2005.
- Prete, Severino. »Der geschichtliche Hintergrund zu den Werken des Laktanz.« *Gymnasium* 63 (1956): 365–382 in 486–509.
- Tanz, Sabine. »Orosius im Spannungsfeld zwischen Eusebius von Caesarea und Augustin.« *Klio* 65, št. 2 (1983): 337–346.
- Thelamon, Françoise. *Païens et chrétiens au IVe siècle: L'apport de l'Histoire ecclésiastique de Rufin d'Aquilée*. Pariz: Etudes Augustinienes, 1981.
- Zecchini, Giuseppe. »Barbari e Romani in Rufino di Concordia.« V: »Rufino di Concordia e il suo tempo II.« *AAAD* 31 (1987): 29–60.
- . *Ricerche di storiografia Latina tardoantica*. Rim: »L'Erma« di Bretschneider, 1993.
- . »Latin Historiography: Jerome, Orosius and the Western Chronicles.« V: *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century*, ur. G. Marasco, 319–345. Leiden: Brill, 2003.

DIE CHRISTENVERFOLGUNGEN UND DIE KAISER-VERFOLGER BEI DEN LATEINISCHEN CHRISTLICHEN HISTORIKERN DES 4. UND 5. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die Abhandlung behandelt die Schilderung der Christenverfolgungen im römischen Reich und der als Christenverfolger eingestuften Kaiser in der lateinischen christlichen Historiographie des 4. und 5. Jahrhunderts, vor allem bei Laktanz, Orosius, Sulpicius Severus und Augustin in seinem *Gottesstaat*. Den Schwerpunkt bildet dabei der Vergleich zweier meist verbreiteten Schemen, wobei eine bei Lesern einen mehr oder weniger expliziten Eindruck erweckt, dass der Sieg des Christentums

unter Konstantin auch das Ende der eigentlichen Christenverfolgungen bedeutet, die andere, vor allem von Augustin vertreten, aber sieht in den antichristlichen Maßnahmen eine Konstante der Geschichte des christlichen Volkes.

Zuerst wird auf die Vorgeschichte solcher Vorstellungen aufmerksam gemacht, wobei besonders Melito von Sardes und Tertullian einbezogen werden. Die beiden zählten nur sehr wenige Kaiser zu den Christenverfolgern, und zwar diejenigen, die auch in der heidnischen Tradition als schlechte Herrscher gesehen wurden. Diese Methode, nur schlechte Kaiser als Verfolger erscheinen zu lassen, fand später eine ziemlich breite Nachahmung. Sie wurde auch von Laktanz und dem jungen Euseb übernommen. Die Darstellung des Laktanz in seiner Schrift *Über die Todesarten der Verfolger* bildet eigentlich eine klassische Verwirklichung dieses Verfahrens. Der ehemalige Rhetoriklehrer wollte nämlich nur diejenigen römischen Herrscher als Christenfeinde schildern, die auch in Augen der senatsnahen Historiographie problematisch erscheinen und zugleich auch eines schmachvollen Todes gestorben waren. Daher gab er die Zahl der Verfolgungen mit nur sechs an. Zu den Christenverfolgern zählte er Nero, Domitianus, Decius, Valerianus, Aurelianus sowie die Tetrarchen. Bei Decius und einigermassen auch bei Aurelianus wich er damit von der heidnischen Historiographie ab, da diese vor allem Decius als einen guten Kaiser schilderte.

Einen ähnlichen Standpunkt vertrat offensichtlich auch der junge Euseb, der aber später in seiner *Kirchengeschichte* das Schema der zehn Verfolgungen entwickelte und auch einige 'guten' heidnischen Kaiser in seine Liste der Verfolger übernahm (z. B. Trajan). Dieses Schema findet sich auch in der von Hieronymus verfassten lateinischen Überarbeitung der Chronik Eusebs, obwohl es – wie auch in der *Kirchengeschichte* – theologisch nicht näher reflektiert wird. Hieronymus rückte später von dem Schema sogar ab und kehrte zu der begrenzten Verfolgerzahl des Laktanz zurück.

Sein Schüler Orosius gab der Theorie der zehn Verfolgungen jedoch ihre klassische und die meist verbreitete Form. Theologisch knüpfte er sie an das alttestamentliche Schema der zehn ägyptischen Plagen und entwickelte die These von dem Tod der Götzen und des Heidentums überhaupt als von der Strafe Gottes für die zehnte und schlimmste Verfolgung unter den Tetrarchen, die er vor allem dem Kaiser Maximian zuschreibt. Obwohl er nicht wagt, explizit von dem Ende der Verfolgungen zu sprechen und noch die letzte Verfolgung, diejenige des Antichrist, in Aussicht stellt, ist seine optimistische Perspektive mehr als deutlich und garantierte seinem Schema eine enorme Popularität im Mittelalter. Sulpicius Severus dagegen weicht von dem traditionellen Schema ab, indem er die zehnte Verfolgung als die noch bevorstehende Heimsuchung für die Christen in die Zukunft verschiebt.

Augustin lehnte die optimistische Vision seines ehemaligen Mitarbeiters in einer ungewöhnlich scharfen Form ab, als er in dem 18. Buch seines *Gottesstaates* die Verfolgung als einen permanenten Zustand der Kirche schilderte. Dabei ver-

wies er nicht nur auf die nachkonstantinische Entwicklung im römischen Reich unter Julian und Valens, sondern auch auf die Verfolgungen vor Nero, der allgemein als der erste Christenverfolger gesehen worden war, und auf die gegenchristlichen Maßnahmen außerhalb des Reiches. Eine ähnliche Tendenz ist auch bei dem etwas früher schreibenden Rufin zu erkennen, der den Schilderungen der staatlichen Repression gegen Katholiken unter Julian und Valens in seiner *Kirchengeschichte* sehr viel Aufmerksamkeit schenkt und damit die These vom Ende der Verfolgungen wirksam zurückweist.

NEKAJ UGOTOVITEV O RAZŠIRJENOSTI STAREJŠIH LATINIZMOV OZIROMA ROMANIZMOV V SLOVENŠČINI IN DRUGIH SLOVANSKIH JEZIKIH

AGATA ŠEGA

Izvleček

Avtorica analizira areale razširjenosti latinskih izhodiščnih besed za slovenske starejše latinizme in romanizme tako v romanskih jezikih kot tudi v starejših izposojenkah v ostalih evropskih, zlasti slovanskih jezikih. Na podlagi te analize predlaga klasifikacijo tovrstnih izposojenk v šest tipov, pri čemer posveča posebno pozornost tistim, ki so omejene na južnoslovansko govorno področje. Opozarja tudi na dve izhodiščni besedi, ki se v romanskih jezikih nista ohranili, preživel sta samo kot starejši izposojenki v slovenščini.

Abstract

The author analyses the areal distribution of the Latin etyma from which older Slovenian Latinisms and Romanisms are derived, taking into account both Romance languages and old loanwords in other – primarily Slavic – European languages. Based on this analysis, a classification of such loanwords into six types is proposed, with a special focus on those limited to the Southern Slavic language area. The discussion singles out two etyma which are not preserved in the Romance languages but survive only as old loanwords in Slovenian.

1. STAREJŠI LATINIZMI IN ROMANIZMI V SLOVENŠČINI

Naša analiza se opira na kakih 130 starejših latinizmov oziroma romanizmov v slovenščini (SLRS), ki smo jih identificirali v predhodni raziskavi.¹ Upoštevali smo samo stare in direktne izposojenke, se pravi tiste, ki so bile izposojene *neposredno*² iz nekega romanskega govora v praslovanskem ali nekoliko kasneje v praslovenskem obdobju: gre za čas pred začetkom 12. stoletja. To omejitev smo si postavili, ker gre za obdobje, ki ga označujejo trije zelo pomembni procesi: stalna naselitev Slovanov

¹ Šega, »Starejši latinizmi in romanizmi v slovenščini.«

² Pri identifikaciji neposrednih izposojenk se pojavljajo številne težave. Glej Šega, »Contributo alla conoscenza dei latinismi e romanismi antichi in sloveno,« 63–85, 69–72; Šega, »Methoden der Erforschung,« 159–169; gl. tudi spodaj, 2.2.5.

na novih ozemljih, prevzem krščanske vere in nastanek fevdalne družbe, ki se ravnano tako izoblikuje nekako do konca 11. stoletja. Z jezikoslovnega vidika pa gre za obdobje pred začetkom narečne diferenciacije slovenskega jezika, ki jo slavisti postavljajo na začetek 12. stoletja, in pred začetkom intenzivne germanizacije. Po tem obdobju postane romanski vpliv manj pomemben zunaj območij, kjer so govorce praslovenščine in kasneje slovenščine v neposrednem stiku z romanskimi govorce. V pričujočem prispevku smo sklenili upoštevati predvsem kriterij prostorske razširjenosti vsake od latinskih predlog, iz katerih izhajajo SLRS.

2. PROSTORSKA RAZŠIRJENOST

2.1. Obravnavane oblike

Najprej je treba poudariti, da smo sklenili razumeti pojem 'prostorska razširjenost' v najširšem možnem smislu. Zato smo zbrali več nizov podatkov o razširjenosti obravnavanih oblik tako na področju, kjer se še govorijo romanski jeziki, kot na tistem, ki je bilo del rimskega imperija, a se na njem romanstvo ni ohranilo. Ti dve področji imenujemo v romanistiki *Romania continua* in *Romania submersa*.

2.1.1. Razširjenost izhodiščnih besed za SLRS na področju *Romaniae continuae*

Najprej smo zbrali vse dostopne podatke o razširjenosti naših izhodiščnih besed na področju, imenovanem *Romania continua*. V okviru tovrstne raziskave se seveda nismo mogli spuščati v podrobnosti za vsa območja Romanije. Mreža podatkov je gostejša za območja, ki so blizu današnji Sloveniji, medtem ko smo za preostali del upoštevali predvsem jezikoslovna dejstva iz Meyer-Lübkejevega *Romanisches etymologisches Wörterbuch (REW)* in iz drugih velikih slovarjev romanskih jezikov. Areali razširjenosti romanskih besed, podedovanih iz latinskih izhodiščnih besed, ki nastopajo tudi kot predloge za SLRS, so lahko ožji ali širši, vendar je naša analiza pokazala, da med njimi skoraj ni takih, ki ne bi bile znane tudi na področju severne Italije.

2.1.2. Razširjenost izhodiščnih besed za SLRS v slovanskih jezikih

Zbrali smo tudi vse stare in neposredne izposojenke v slovanskih jezikih, ki izhajajo iz istih izhodiščnih latinskih besed kot SLRS. Med slovanskimi jeziki smo upoštevali zahodne in vzhodne, pa tudi staro cerkveno slovanščino, saj prisotnost izposojenke v slednji nedvomno potrjuje njeno starost. Razumljivo pa je, da smo posvetili posebno pozornost predvsem južnoslovanskim jezikom. Med njimi igra še zlasti pomembno vlogo hrvaščina, ne le ker je soseda slovenščine in ker se lahko pohvali z razmeroma visokim številom starejših romanizmov, ampak tudi zato, ker

imamo za ta jezik k sreči izjemno bogato mrežo podatkov. Prvi jih je začel zbirati in obdelovati že slavni romanist Petar Skok, kasneje pa so mu seveda sledili njegovi učenci.³

2.1.3. Razširjenost izhodiščnih besed za SLRS v obliki starih in neposrednih izposojenk v neromanskih in neslovanskih jezikih

Upoštevali smo tudi starejše izposojenke iz naših izhodiščnih besed v drugih jezikih na območju, ki je bilo del rimskega imperija, se pravi v germanskih in keltskih jezikih, v madžarščini, albanščini in berberščini. Upošteva je ob tem še podatke iz prejšnjega odstavka, lahko razmeroma pogosto ugotovimo, da je ista izhodiščna beseda prisotna kot stara in neposredna izposojenka v več jezikih ali v več skupinah jezikov. To se rado zgodi zlasti, kadar gre za zunanjo motivacijo izposoje,⁴ se pravi v primerih, ko je bila beseda prevzeta hkrati s predmetom, ki ga označuje. Tako na primer najdemo izposojenke iz lat. PIPER (*REW* 6521) v vseh slovanskih, germanskih in keltskih jezikih, še celo v baskovščini.

2.1.4. Starejše izposojenke s posredovanjem slovanskih jezikov, za katere so končni vir izhodiščne besede za SLRS

Izpričani so primeri, ko si je kak neslovanski jezik že v zgodnjem obdobju izposodil iz slovanščine besedo, ki je z vidika slovanskih jezikov starejši latinizem oziroma romanizem. Tudi teh podatkov nismo zanemarili, čeprav morda nismo zbrali prav vseh. Omejili smo se namreč na tiste, ki jih navajajo večji slovanski etimološki slovarji.⁵ Na prvi pogled se zdijo morda obrobni, vendar so neredko zelo pomembni, saj potrjujejo hipotezo o starosti izposojenke v slovanščini. Tako na primer obstoj nemškega slavizma *pogaetschen* 'panis subcinericius' v 13. stoletju in srednjelatinske oblike *pagachia* v 14. stoletju⁶ pričata, da je morala južna slovanščina že pred tem poznati romanizem *pogača*, izposojen iz *focacea* 'eine Art Kuchen' (*REW* 3396).

2.2. Klasifikacija podatkov in njihov pomen

Običajno etimologi sklepajo o starosti in izhodiščnem jeziku izposoje po substitutih, se pravi glasovih, ki v ciljnem jeziku nadomestijo glasove izhodiščnega jezika, in seveda po spremembah, ki jih ti glasovi doživljajo. To pa lahko storijo le takrat, kadar substituti niso enaki za različna obdobja izposoje in za različne izhodiščne jezike.

³ Glej predvsem serijo prispevkov Petra Skoka pod skupnim naslovom »Zum Balkanlatein.« Danes je temeljno za to področje zelo obsežno in poglobljeno delo hrvaškega romanista Vojmira Vinje *Jadranske etimologije I-III*.

⁴ Hope, »L'interprétation des mots d'emprunt et la structure lexicale,« 154.

⁵ Iz razumljivih razlogov, saj nam število zbranih primerov ne bi odtehtalo ob brskanju po etimoloških slovarjih najrazličnejših jezikov izgubljenega časa.

⁶ Prim. *LLMAI* 2, 467.

Vendar na žalost temu ni vedno tako. Ker nam glasovna podoba nekaterih besed ne more zagotoviti argumentov, s katerimi bi potrdili ali ovrgli hipotezo o neposredni in zgodnji izposoji, lahko prinese določene rezultate opazovanje areala razširjenosti izhodiščne besede in nam morda celo pomaga nagniti tehtnico na to ali na ono stran – pri čemer pa se moramo nujno zavedati nekaterih omejitev.⁷

Analiza vsakega od 130 nizov zbranih oblik je pokazala, da si obravnavanih izhodiščnih besed skoraj v nobenem primeru ni izposodila samo slovenščina. Ugotovimo lahko, da bi areale razširjenosti naših oblik lahko razvrstili v več tipov. Ti areali načeloma rastejo s starostjo izposoje. Odstopanja od tega pravila so izredno redka in zato tudi toliko bolj pomenljiva.⁸

2.2.1. Izhodiščne besede, prevzete v vse slovanske jezike

Najstarejši in prostorsko najbolj razširjeni latinizmi in romanizmi imajo skupno lastnost: kadar jih srečamo v vzhodnih in zahodnih slovanskih jezikih, jih pozna tudi južna slovanščina. To bi nas lahko navedlo na misel, da so bili izposojeni v vzhodne in zahodne slovanske jezike s posredovanjem južnoslovanskih ali da so bili iz teh prevzeti najprej v cerkveno slovanščino in šele prek nje nato v ostale slovanske jezike.⁹ Poleg tega lahko v takih primerih skoraj vedno ugotovimo, da obstaja paralelna izposojenka tudi v enem ali več neslovanskih jezikih.

2.2.2. Izhodiščne besede, prevzete v slovenščino (včasih tudi v hrvaščino) in zahodno (včasih tudi v vzhodno) slovanščino

V drugi tip smo uvrstili slovenske (včasih tudi hrvaške) izposojenke, ki nimajo vzporednic v srbščini, makedonščini in bolgarščini, pač pa jih najdemo v zahodnoslovanskih jezikih, včasih tudi v vzhodnoslovanskih. Tak areal daje razloge za domnevo, da ne gre za neposredno izposajo, ampak da so bile besede izposojene z germanskim posredovanjem.¹⁰

2.2.3. Izhodiščne besede, prevzete v slovenščino, v druge južnoslovanske jezike in v ruščino (včasih tudi v druge vzhodnoslovanske jezike)

Tak areal razširjenosti se da pojasniti s hipotezo, da gre pri južnoslovanskih jezikih za neposredno izposajo, medtem ko je bila v ruščino beseda morda izposojena prek stare cerkvene slovanščine. To pa seveda lahko utemeljeno domnevamo le, kadar najdemo paralelno izposojenko tudi tam. Morebitne ostale vzhodnoslovanske izposojenke so v takih primerih lahko tudi starejši ali mlajši rusizmi.

⁷ Gl. bibliografijo v opombi 2.

⁸ Gl. spodaj, 2.2.6.

⁹ Za potrditev te hipoteze bi bilo potrebno podrobno preučiti zgodovino vsake od teh izposojenk v vseh slovanskih jezikih, v katere so bile prevzete.

¹⁰ Prek stare visoke oziroma srednje visoke nemščine.

2.2.4. Izhodiščne besede, prevzete v vse južnoslovanske jezike

V tej skupini so zbrane izposojenke, ki jih najdemo v vseh južnoslovanskih jezikih. Analiza teh besed je pokazala, da veljata dve pravili:

a) Kadar je predloga prisotna kot stara in neposredna izposojenka na skrajnem zahodu južnoslovanskega govornega področja (se pravi v slovenščini) in hkrati na njegovem skrajnem vzhodu (se pravi v makedonščini in/ali bolgarščini), jo bomo po vsej verjetnosti našli tudi na vmesnem območju, torej v srbsčini in/ali hrvaščini. V nasprotnem primeru lahko sklepamo, da imamo opraviti z izposojajo s posredovanjem kakega drugega jezika. Ta jezik je za slovenščino običajno nemščina, za makedonščino in bolgarščino pa grščina.

b) Kadar najdemo predlogo kot staro in neposredno izposojeno v makedonščini in bolgarščini, obstaja kot taka tudi v slovenščini.¹¹ Res je, da imata makedonščina in bolgarščina zelo omejeno število starih in neposrednih izposojenk, ki jih drugi južnoslovanski jeziki ne poznajo. S tem mislimo na znani besedi *komka(vam)* ← *COMMUNIC(ARE) 'obhajati, podeliti obhajilo' (REW 2090) in *kopona* ← CAMPANA 'tehtnica' (REW 1556).¹²

Nekaj starejših neposrednih latinizmov oziroma romanizmov se pojavi v osrednjem in vzhodnem delu južnoslovanskega govornega območja, se pravi v hrvaščini, srbsčini, makedonščini in bolgarščini, medtem ko jih slovenščina ne pozna. Gre za štiri izhodiščne besede:

- a) CALX, –CE 'apno' (REW 1553) → hrv.–srb.–mak.–bolg. *klak*;
- b) BASILICUM 'bazilika' (REW 973) → hrv.–srb. *bosiljak*, mak.–bolg. *bosilek*;
- c) COTONEA 'kutina' (REW 2436) → hrv. *katunja*, CYDONEA (REW 2436) → srb.–mak.–bolg. *djulja, dunja*;
- d) VITTA 'ovoj, povoj' (REW 9404) > *VITTEA¹³ → hrv.–srb. *bječva, bičva* 'nogavica', v mn. tudi 'hlače', bolg. *bečvi(šta)*.

¹¹ O slovenskih in makedonsko–bolgarskih starejših latinizmih oziroma romanizmih podrobneje Šega, »Methoden der Erforschung.«

¹² Glagol COMMUNICARE z varianto *COMMUNICARE je, kot navaja REW, prisoten na območju celotne Romanije. Prva, potrjena različica je omejena na Iberski polotok, drugo, supponirano, iz katere izhaja tudi makedonsko–bolgarski latinizem, najdemo v romunskem *cumineca*, zlasti v narečjih in starejših razvojnih fazah jezika tudi v srednji in severni Italiji, na celotnem galoromanskem območju in v katalonščini, kot staro izposojenko pa tudi v baskovskem *komekatu* in celo v albanskem *kungoñ* (REW 2090, DELR 265–66). Tak areal bi nas lahko celo navajal na drzno, z danes znanimi jezikoslovnimi dejstvi docela nedokazljivo domnevo, da so morda tudi ostali južnoslovanski jeziki nekoč – morda samo kot enega od obstoječih sinonimov – poznali makedonsko–bolgarski paralelno staro izposojenko, ki pa so jo kasneje nadomestili konkurenčni domači izrazi (*obhajati, prevedeti, pričestiti*). Areal besede CAMPANA v pomenu 'tehtnica' (v običajnem pomenu 'zvon' je seveda prisotna po celotni Romaniji) nam ne dovoljuje zlahka kakih podobnih domnev: v sledeh je izpričana le na Siciliji in Sardiniji (cf. REW 1556) in se (razen kot starejši slavizem) ni neposredno ohranila niti v romunščini (DELR 266). Slednje pa je seveda spet vprašljivo: morda je obstajala v starejšem razvojnem obdobju romunskega jezika, ki pa je zelo slabo poznano, saj romunskih besedil iz časa pred 16. stoletjem ni.

¹³ To izpeljanko je supponiral Petar Skok v ERHSJ 1, 145.

Za pomen 'nogavica; hlače' uporablja slovenščina drug romanizem spoštljive starosti, namreč *hlača* s popolnoma enakim pomenom 'nogavica; (mn.) hlače',¹⁴ izhodiščna beseda izposoje pa je *CALCEA* 'nogavica' (*REW* 1495). Ni izključeno, da sta si pri tem dva stara romanizma z enakim pomenom nekako razdelila južnoslovensko govorno območje, še toliko bolj zato, ker izposojenke iz *CALCEA* na osrednjem in vzhodnem delu tega območja dobijo pomen 'žensko oblačilo, telovnik iz grobega blaga' ali preprosto 'blago', in torej na tem območju manjka izraz za pomen 'nogavica; hlače'. Za dva od pomenov, ki jih pokrivajo omenjene izposojenke, uporablja slovenščina mlajše germanizme, to sta *bazilika* in *kutina*. Kar se tiče besede *klak*, ki, kot smo omenili, v slovenščini ni izpričana, velja omeniti dejstvo, da je hrvaško *klak* zabeleženo le trideset kilometrov od slovenske meje. Ker je *klak* v hrvaščini arhaična beseda, ki jo najdemo le v narečjih in starejših zapisih, v drugih rabah pa jo je nadomestila beseda *apno*, bi lahko domnevali, da je morda beseda *klak* nekdanj obstajala tudi v slovenščini. Če gremo še dlje: ne moremo popolnoma izključiti možnosti, da tudi prej omenjena germanizma *bazilika* in *kutina* morda nadomeščata kake starejše, kasneje opuščene izposojenke, vzporedne s tistimi v ostalih južnoslovenskih jezikih. Da v jezikovnem razvoju mlajše izposojenke neprestano izpodrivajo starejše, za jezikoslovca ni nič novega. Za nekatere latinizme oziroma romanizme v slovenščini imamo na voljo konkretna jezikovna dejstva, ki tak proces potrjujejo: v slovenščini, ki je bila že vsaj od 11. stoletja izpostavljena še močnejšemu germanskemu vplivu kot poprej,¹⁵ poznamo več primerov, ko so germanizmi izpodrinili starejše izposojenke romanskega izvora. Naj navedemo le enega: za pomen 'sladek sok iz mletega grozdja ali sadja' je v slovenščini izpričana beseda *mest*,¹⁶ starejši latinizem iz *MUSTUM* 'mošt' (*REW* 5783).¹⁷ Standardna slovenščina danes pozna samo še glagol *mastiti*, ki je izpeljan iz tega samostalnika, medtem ko je beseda *mošt*, ki je zdaj v splošni rabi za naš pomen namesto omenjene *mest*, izposojena nekoliko kasneje iz srednje visoko nemškega *most*.¹⁸

2.2.5. V slovenščino in hrvaščino prevzete izhodiščne besede

Pri besedah s takim arealom razširjenosti je potrebna zelo velika previdnost: včasih gre res za neposredne in stare izposojenke, zaradi enakih substitutov pa jih večkrat ne moremo ločiti od besed, ki z vidika slovenščine niso nič drugega kot mlajši hrvatizmi.¹⁹ To utegne veljati, kadar besedo najdemo v standardni ali knjižni hr-

¹⁴ Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 1, 269. Edninske oblike *hlača* s pomenom 'nogavica' v knjižni slovenščini sicer ne najdemo, a je še živa v narečjih.

¹⁵ Zaradi intenzivnejše nemške kolonizacije v tem času, prim. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja*, 138–150.

¹⁶ Z izhodišnim polglasnikom *ə* iz psla. *ʋ*, ki se je glede na narečje vokaliziral v *a* ali v *e*; prim. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, 65, 154.

¹⁷ Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 1, 574.

¹⁸ To je seveda ravno tako izposojeno iz lat. *MUSTUM*, prim. *ESSJ* 2, 196.

¹⁹ V hrvaščini so te besede seveda res starejši romanizmi, jezik izposoje je bil pri tem neredko izumrla dalmatščina.

vaščini in slovenščini, v slovenskih narečjih pa ni znana. Te besede so specifične tudi po svojem pomenu: večinoma poimenujejo sredozemske rastline in živali. Navedimo na primer sln. *spužva*, kar je očitno iz hrv. *spužva*, v hrvaščino pa je bilo izposojeno iz dalmatske predloge, ki je nadaljevala lat. SPONGIA ‘spužva, morska goba’ (REW 8173). O tem priča hrvaški substitut *u* za nosni ojevski samoglasnik, medtem ko bi ob neposredni izposoji beseda vsebovala slovenski substitut za ta glas, namreč *o*, zato bi se glasila *spožva. Navedeni primer torej ni težaven, razlika v substitutih takoj pokaže na posredno izposajo. V nekaterih primerih pa beseda vsebuje le glasove, za katere poznata slovenščina in hrvaščina enake substitute. Ne glede na to, ali gre za posredni ali neposredni prevzem, sta torej slovenski in hrvaški rezultat homofoni besedi; to pa skoraj popolnoma onemogoči delo jezikoslovca, ki bi želel razlikovati neposredno prevzet starejši romanizem v slovenščini od mlajšega hrvatizma. Naša analiza je pokazala, da imajo romanizmi, ki jih lahko z gotovostjo uvrščamo med neposredne in stare izposojenke v slovenskem in hrvaškem jeziku, najpogosteje enak areal razširjenosti kot beseda *miza* ← MENSA (REW 5497), kar pomeni, da so izpričani tako v slovenščini (bodisi samo v narečjih bodisi tudi v standardnem jeziku kakor v našem primeru) kot tudi v zahodnih hrvaških narečjih.

2.2.6. Izhodiščne besede, prevzete samo v slovenščino

Morda najzanimivejšo, a tudi najmanj številno skupino besed med obravnavanimi izposojenkami sestavljajo starejši latinizmi oziroma romanizmi iz izhodiščnih besed, ki so med vsemi slovanskimi jeziki izpričane samo v slovenščini. Zdi se, da so bile te besede prevzete nekoliko kasneje kot besede s širšim arealom in da pričajo o jezikovnih stikih s staro furlanščino. Gre za zelo omejeno število besed, za katere je značilno, da jih knjižna oziroma standardna slovenščina ne pozna. Izpričane so le na zelo omejenem območju, v narečjih na skrajnem zahodu slovenskega govornega področja. Areal razširjenosti izposojenke *kudati* ‘misliti’ ← COGITARE (REW 2027) je dober primer za to: najdemo jo le v Beneški Sloveniji, se pravi na skrajnem robu slovenskega govornega področja.²⁰ Dva starejša latinizma oziroma romanizma pa nedvomno zaslužita posebno pozornost, saj se vulgarnolatinski izhodiščni besedi, iz katerih sta očitno prevzeta, v romanskih jezikih nista ohranili.²¹ To sta *podreka* ← *PATRIARCA(M) ‘(oglejski) patriarh’ (REW 6296a²²) in *jer* ← *JERU(M) ‘duhovnik, sveti mož’ (REW 4192a). V obeh primerih bi šlo torej z vidika vulgarne latinščine za grecizma, saj je prva iz gr. πατριάρχης ‘družinski poglavar; patriarh’, druga pa iz pridevnika ἱερός ‘svet’.²³ Prva beseda preživi v priimku *Podreka*, ki je omejen na

²⁰ Prim. ESSJ 2, 107.

²¹ Razen v kasnejših latinizmih, ki pa nas na tem mestu ne zanimajo.

²² V slovarju starejših latinizmov in romanizmov v slovenščini (Šega, »Starejši latinizmi«) sta ti suponorani besedi označeni z grško črko *α* za številko gesla, ki bi bilo v REW po abecedi pred njima. Tako že Rocchi, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*.

²³ Z elipso samostalnika v sintagmi s pomenom ‘sveti (mož)’. Dodatno potrditev predstavlja dejs-

skrajni zahod slovenskega govornega ozemlja, kjer je razmeroma pogost. Vendar pa vse kaže, da je bilo v starejšem obdobju razvoja južnoslovanskih jezikov, vsaj slovenskega in hrvaškega, drugače. Beseda je namreč zapisana tudi v nekem starem hrvaškem besedilu, a le enkrat samkrat. Gre za eno starejših besedil iz skupine zapisov s skupnim imenom *Istarski razvod*,²⁴ ki nosi letnico 1275.²⁵ Druga izposojenka je izključno slovenska, kot apelativ pa poznana bolj ali manj na istem področju kot *podreka* in *kudati*. Vendar pa toponimi na osnovi tega apelativa, ki jih lahko najdemo tudi v osrednji Sloveniji,²⁶ kažejo, da je moral biti areal te izposojenke nekaj nepri- merno širši, kot je danes.

3. REZULTATI IN UGOTOVITVE

Kakršnekoli končne ugotovitve je v vsakem primeru težko podati, saj je število obravnavanih besed tako majhno, da lahko nekatere podatke intepretiramo na različne načine, se pravi v prid neke hipoteze ali proti njej. Upravičeno pa lahko vseka- kor sklepamo, da starejši latinizmi in romanizmi v slovenščini predstavljajo le vrh ledene gore. Razmeroma veliko število dvojnic²⁷ pri tako omejenem številu primerov razkriva, da je nekoliko mlajša plast germanizmov²⁸ prekrila starejšo plast besed ro- manskega izvora in nam onemogočila, da bi si ustvarili pravo podobo jezikovnega stanja konec prvega in v začetku drugega tisočletja. Na skrajnem vzhodu južnoslo- vanskega govornega območja igra grški vpliv podobno vlogo kot nemški na zahodu. Največje število romanskih jezikovnih ostalin najdemo nedvomno na hrvaški obali, pri čemer izstopajo zlasti ribja imena in obalna toponomastika. Kljub temu pa tudi slovenski starejši latinizmi in romanizmi za romansko jezikoslovje niso tako nepo- membni, kot bi kdo glede na njihovo zanemarljivo majhno število morda lahko sodil. Izjemnega pomena je že dejstvo, o katerem pričata omenjeni besedi *podreka* in *jer*, da so bili v obravnavanem obdobju v vulgarni latinščini oziroma protoromanščini na tem področju očitno v splošni rabi nekateri izrazi, ki se niso ohranili v nobenem od romanskih jezikov. Takih dragocenih spoznanj sodelavci pri novem etimološkem slovarju romanskih jezikov *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom)*, ki so ga za-

---

tvo, da beseda *jer* nastopa tudi kot pridevnik; prim. Kelemina, »Langobardski spomini pri Slovencih,« 196.

²⁴ Hrvaški jezikovni spomenik, ki vsebuje dokumente v zvezi z razmejitvijo Istre iz let 1275–1394.

²⁵ Za starejše *podreka* najdemo v hrvaščini že zelo kmalu nato (v zapisu iz leta 1405) in odtlej vedno samo *patrijarh*.

²⁶ Npr. *Jerova vas* pri Grosupljem (ESSJ 1, 226–27).

²⁷ Poleg zgoraj omenjenega primera *mest* ← MUSTU(M) proti *mošt* ← srvn. *most* naj omenimo še *ocel* "jeklo" ← ACIALE(M) (REW 103) proti *jeklo* ← stvn. *eckel* (ESSJ 1, 225).

²⁸ Vendar pa že razmeroma stara, saj gre za izposojenke in stare visoke ali vsaj iz srednje visoke nemščine.

čeli pred kratkim pripravljati kot francosko–nemški projekt,²⁹ nikakor ne bi smeli spregledati, če želijo kar najbolj izčrpno predstaviti besedišče romanskih jezikov. Na žalost pa so med romanisti že od nekdaj izjemno redki tisti, ki razmišljajo tako široko in pronicljivo kot znameniti italijanski jezikoslovec Aurelio Roncaglia v naslednjem odlomku, s katerim se lahko le globoko strinjamo, čeprav je od njegove objave minilo že več kot četrto stoletje:

Če hočemo zares pridobiti več podatkov in razširiti stvarne temelje svojega znanja, se morajo naše raziskave povrniti k zgodovini, k medsebojnim vplivom med različnimi jeziki, ki v dejanskih zgodovinskih razsežnostih ne živijo vsak zase. Romansko jezikoslovje mora torej postati bolj odprto za razmišljanje o tistem, kar se je dogajalo onstran meja latinskega sveta.³⁰

SEZNAM OKRAJŠAV

LLMAI – Kostrenčić in Gortan, *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*
ERHSJ – Skok, *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*
REW – Meyer–Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*
BER – Georgiev in Duridanov, *Bälgarski etimologičen rečnik*
DELR – Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*
ESSJ – Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*

BIBLIOGRAFIJA

- Bezlaj, France. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. 4 zvezki. Ljubljana: Mladinska knjiga / ZRC SAZU, 1976–2005.
- Ciorănescu, Alexandru. *Dicționarul etimologic al limbii române*. Bukarešta: Editura Saeculum, 2005.
- Georgiev, Vladimir Ivanov in Ivan Duridanov, ur. *Bälgarski etimologičen rečnik*. 6 zvezkov. Sofija: Izdatelstvo na Bälgarskata akademija na naukite, 1971–2002.
- Hope, Thomas E. »L'interprétation des mots d'emprunt et la structure lexicale.« V: *Actes du Xe Congrès international de Linguistique et Philologie Romanes*, 1. zvezek, ur. Georges Straka, 149–55. Pariz: Klincksieck, 1965.
- Kelemina, Jakob. »Langobardski spomini pri Slovencih.« *Slavistična revija* 4, št. 3–4 (1951): 177–96.
- Kos, Milko. *Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1951.
- Kostrenčić, Marko in Veljko Gortan, ur. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*. 7

²⁹ Več informacij na <http://www.atilf.fr/derom>.

³⁰ Roncaglia, »L'effondrement de la quantité phonologique latine,« 122; prevod A. Š.

- zvezkov. Zagreb: Editio Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1969–1978.
- Meyer–Lübke, Wilhelm. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1935.
- Pleteršnik, Maks: *Slovensko–nemški slovar*. 2 zvezka. Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–95.
- Rocchi, Luciano. *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*. Videm: Campanotto Editore, 1990.
- Ramovš, Fran. *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana: Akademsko založba, 1936.
- Roncaglia, Aurelio. »L'effondrement de la quantité phonologique latine.« V: *Actes del XVIè Congrès Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques*, 1. zvezek, ur. Aina Moll in Jaume Vicens, 109–22. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1982.
- Skok, Petar. »Zum Balkanlatein.« *Zeitschrift für Romanische Philologie* 46 (1926): 385–410; 48 (1928): 398–413; 50 (1930): 484–532; 54 (1934): 175–215 in 424–499; 57 (1937): 462–480.
- . *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 4 zvezki. Zagreb: JAZU, 1971–74.
- Šega, Agata. »Contributo alla conoscenza dei latinismi e romanismi antichi in sloveno.« *Linguistica* 38, št. 2 (1998): 63–85.
- . »Methoden der Erforschung älterer Lehnwörter romanischer Herkunft im Slowenischen.« V: *Linguistics and Language Studies: Exploring Language from Different Perspectives*, ur. Irena Kovačič, Milena Milojević Sheppard, Silvana Orel Kos in Janez Orešnik, 159–69. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000.
- . »Starejši latinizmi in romanizmi v slovenščini.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, 2006.
- . »Lessico etimologico di latinismi e di romanismi antichi in sloveno.« V: *Atti del XII congresso internazionale di lessicografia: proceedings XII EURALEX international congress, Torino, Italia September 6th–9th, 2006*. 1. zv., ur. Elisa Corino, Carla Marelo in Cristina Onesti, 89–96. Torino: Edizioni dell'Orso / Università di Torino / Accademia della Crusca, 2006.
- Vinja Vojmir. *Jadranske etimologije*. 3 zvezki. Zagreb: HAZU / Školska knjiga, 1998–2004.

QUELQUES OBSERVATIONS SUR LA DISTRIBUTION SPATIALE
DES ANCIENS LATINISMES ET ROMANISMES EN SLOVÈNE ET DANS
LES AUTRES LANGUES SLAVES

Résumé

Notre travail se base sur quelque 130 anciens romanismes en slovène identifiés dans une étude préalable qui rassemble tous les mots empruntés au cours de la période du slave commun, à savoir avant le commencement du 12e siècle. Nous avons choisi de nous limiter à l'analyse de la distribution spatiale de chacun des étymons

latins en prenant en considération d'une part ses réflexes dans les langues romanes et d'autre part les emprunts dans les langues non-romanes. Une attention spéciale a été consacrée à la distribution des étymons analysés en slave, notamment dans les langues slaves méridionales. La comparaison des schémas de distribution a montré que les étymons examinés ne se limitent le plus souvent pas au slovène. Ils apparaissent souvent sous forme d'emprunts parallèles, sinon sur l'ensemble du territoire slave, du moins dans le reste des langues slaves méridionales ou, à la limite, en slovène et en croate. Nous pourrions naturellement supposer que leur aire de distribution est proportionnellement croissante avec leur ancienneté, mais il n'en est pas nécessairement toujours ainsi. En principe, la plus petite aire de distribution constatée couvre l'aire du slovène et des dialectes croates occidentaux. Même les deux étymons latins mentionnés qui survivent sous forme d'anciens latinismes ou romanismes exclusivement dans les dialectes slovènes occidentaux et dont les réflexes ne sont pas confirmés, selon les résultats actuels de recherche, dans aucune des langues romanes étaient très vraisemblablement présents autrefois sur un territoire plus large.

PREVODI

EVRIPID: *ALKESTIDA* 606–860
KAKO JE OČE OKRCAL SINA IN HERAKLES
IZMODRIL STREŽAJA

PREVOD JERA IVANC

ADMET

Meščani, ki ste se prijazno zbrali,
pozdravite, kot je navada, mrtvo
na njeni zadnji poti! Vse je že
pripravljeno, služabniki jo bodo
odnesli in jo položili v grob. 610

ZBOR

Poglej, tvoj oče se nam prav počasi
bliža. Nakit za tvojo ženo nosi,
da se pokloni z njim umrli.

FERES

Prihajam, ker žalujem s tabo, sin.
Dobro in plemenito ženo si 615
izgubil, česar ni lahko prenesti,
a vendar – treba je. Okras je zanjo.
Naj ga s seboj pod zemljo vzame.
Počasti z njim telo te ženske, sin,
ki je življenje zate dala. 620
Moj sin živi! Zaradi nje ne bom
na starost hiral brez otrok, brez tebe.
S tem plemenitim in pogumnim
dejanjem je ovenčala življenja
vseh žensk. Pozdravljena, rešiteljica 625
sina in očeta! Srečno v Hadu!
Jaz pravim – zakon, kot je ta, ljudem
koristi, saj drugače nima smisla.

ADMET

Na njen pogreb te nisem vabil
in te ne štejem med prijatelje. 630

Tega ne bo nikdar nosila!
Ničesar tvojega ne potrebuje.
Ob strani bi mi moral stati, ko sem
umiral, ti pa, stavec, pustil si,
da mlada ženska umre, in zdaj za njo 635
žaluješ?! Nisi me zaplodil ti
in tista, ki ji rečem mati,
me ni rodila. Na skrivaj ste me,
otroka sužnje, dali k prsim tvoje
žene. Zdaj se je izkazalo, kdo si – 640
in nimam se za tvojega otroka.
Ti si zares največji strahopetec.
Star si, pri koncu svojega življenja,
pa nisi hotel, nisi imel poguma,
da bi za svojega otroka umrl. 645
To si prepustil tujki. Njo edino
imam za svojo mater in očeta.
Umreti za otroka bi bila
še tvoja zadnja plemenita bitka,
tako ali tako ne boš več dolgo. 650
[Jaz pa bi z njo naprej živel in ne bi,
oropan nje, objokoval izgube.]
Ti si, kar je v življenju lepega,
doživel vse. Najboljša leta si
kot kralj preživel in dobil potomca, 655
da ti ni treba brez otrok umreti
in te dežele prepustiti tujcem.
In ne govori, da si me zato
izdal, ker nisem kazal spoštovanja
do tvojih let. Bil sem nadvse spoštljiv! 660
In kaj imam od vaju z materjo
v zameno? Raje hitro zaplodita
nove otroke, da bo kdo skrbel
za tebe, starca, in za tvoj pogreb.
Te roke te ne bodo pokopale. 665
Če bi bilo po tvoje, bi bil mrtev.
A jaz živim. Zaradi nje. In zanjo,
le zanjo bi ljubeče poskrbel!
Na stara leta si želite smrti,
hinavci, in robantite čez starost, 670

ko pa vas smrt pocuka za rokav,
vam starost kar naenkrat ni več v breme.

ZBOR

Ena nesreča je dovolj, Admet!
Nikar še bolj očeta ne izzivaj!

FERES

S kom dečko misli, da se pogovarja, 675
ko laja name? S kakšnim svojih sužnjev?
Ne ve, da sem zakonski sin Tesalca?
Ne ve, da sem svobodnega rodu?
Preveč si drzneš. Misliš, da lahko
brez kazni pljuvaš po očetu? 680
Rodil in vzgojil sem te za vladarja,
ampak umreti zate mi ni treba.
Smrt za otroka ni navada niti
v naši rodbini niti v tej deželi.
Za *svojo* srečo (ali pač nesrečo) 685
si rojen. Vse ostalo sem ti dal:
imaš oblast in v lasti mnogo zemlje.
To sem prejel od svojega očeta.
Sem ti krivico storil? Ti kaj jemljem?
Kot zate jaz ne bom, ti ne umiraj 690
zame. Rad gledaš sonce? Se ti zdi,
da oče ne? Čas spodaj je neskončen,
življenje pa je kratko, ampak sladko.
Brez trohice sramu si se upiral
smrti. Njo si ubil in s tem ubežal 695
usodi, zdaj pa mene zmerjaš z revo?!
Ti, ki si pustil, da te je rešila
ženska, mladenič, ti si strahopetec!
Res, dobro si se spomnil. Večno boš
živel, samo prepričati jih moraš, 700
eno za drugo, da umrejo zate.
Ne zmerjaj staršev, če si sam slabič.
Tišina! Ne le ti, vsi ljubimo
življenje. Če ne nehaš z žaljenjem,
ti bom povrnil – ampak ne z lažjo! 705

ZBOR

Dovolj očitkov sta si že izrekla.
Ne zmerjaj sina, oče, raje nehaj!

ADMET

Govori! Ker jaz bom! Če ne preneseš
resnice, ne počni napak.

FERES

Umreti
zate – to bi šele bila napaka! 710

ADMET

Umreti mlad ali pa star ni isto!

FERES

Vsi pa živimo eno in ne dve
življenji.

ADMET

Ti boš živel dlje od Zevsa!

FERES

Kaj sem ti storil, da mi to želiš?

ADMET

Saj bi rad dolgo živel, ali ne? 715

FERES

Ne gre namesto *tebe* njeno truplo v grob?

ADMET

To truplo dokazuje, da si reva!

FERES

Kako?! Jaz z njeno smrtjo nimam nič.

ADMET

O, da bi kdaj prišel do mene s prošnjo!

FERES

Poročaj se, da jih boš pokopaval!

720

ADMET

V sramoto tebi, strahopetec!

FERES

Ki ljubim sončne žarke. Res jih ljubim.

ADMET

Kako možato čustvo!

FERES

Zdaj bi se
ob mojem truplu muzal. Pa se ne!

ADMET

Ob smrti boš na slabem glasu!

725

FERES

Za to mi bo vseeno, saj bom mrtev.

ADMET

Starost je res brez vsakega sramu!

FERES

Sram je imela, pameti pa ne.

ADMET

Odidi! Pusti me, da jo pokopljem.

FERES

Saj grem. Ti le pokoplji svojo žrtev,
morilec. Njeni te poiščejo!
Akast bi bil navadna reva,
če ne bi lastne sestre maščeval!

730

ADMET

Izgini! Ti in tvoja žena si
zaslužita starost brez sina,

735

čeprav je sin še živ. Ne bom več stal
pod isto streho z vama. Če bo treba,
se ti odrečem tudi javno!
Pojdimo! Ogenj čaka, da jo sprejme.
Zdaj je, kar je, in moral bom prenesti. 740

ZBOR

Pogumna, a hkrati nesrečna.
Pozdravljena bodi, najboljša
in najplemenitejša žena! Hermes
in Had naj ti bosta naklonjena!
Če tam za dobroto obstaja plačilo, 745
naj tvoje bo prostor ob Hadovi ženi!

SLUŽABNIK

Stregel sem že številnim gostom,
ki so od vsepovsod prišli v to hišo,
a tale, ki mu strežem danes, ta pa
prekaša vse. Kaj takega! Obup! 750
Čeprav je videl, da gospod žaluje,
je prav nesramno zakorakal v hišo.

Potem mu ni ugajala postrežba -
ne oziraje se na našo žalost
nas je pošiljal po še več in več. 755

Na koncu je zagrabil kupo z vinom
in pil – ne da bi težko vino mešal
z vodo – potem pa si je dal že ves
razgret na glavo venec in začel
prepevati, čeprav ne zna. Tako 760
je, ne meneč se za nesrečo, krulil,
mi pa smo na skrivaj točili solze,

ker je Admet ukazal, naj jih skrivamo
pred gostom. Zdaj mu strežem, temu tujcu,
temu razbojniku najslabše vrste, 765
ona pa je odšla in nisem je
pospremil, nisem ji v slovo pomahal,

čeprav nam je bila vsem kakor mati.
Mirila je moža in nas nešteto krat
rešila iz težav. Je moral priti 770
prav zdaj, ko nas je tolikšna nesreča

zadela? Po pravici ga sovražim!

HERAKLES

Hej, ti! Oho, kako smo mrki danes.

Služabnik mora gostu kazati
vesel obraz! Ti pa si neprijazen 775

in kislo gledaš, ker te bolj skrbi
smrt neke tujke kot pa dobrobit
Admetovega starega prijatelja.

Sem pridi, da te malo izmodrim!

Veš, kaj pomeni biti umrljiv? 780

Očitno ne. Kako bi le? Poslušaj!

Vsi smrtniki umremo, slej ko prej,

in prav nihče ne more vedeti,
kako bo jutri z njim. Bo živ? Ne bo?

Usoda gre po svoje, kam, pa kljub 785

modrosti in izkušnjam nikdar ne
izveš. Tako je s to stvarjo. Zdaj veš,

pij in uživaj, ker je tvoj samo
trenutek, vse ostalo stvar usode,

najslajša pa boginja Afrodita. 790

Če se ti zdijo te besede modre –
in zdi se mi, da se ti zdijo modre –
pozabi na skrbi in mi zaupaj.

Stran z žalostjo! Nesrečo boš premagal

z vencem na glavi in s kozarcem v roki! 795

Verjemi mi. Požirek po požirek
se boš oddaljeval od črnih misli,

ki ti grbančijo obrvi. Res!

Človek naj misli in živi kot človek,

življenje tistih, ki so ves čas sitni 800

in kisli, pa po mojem mnenju ni
življenje, ampak ena sama beda.

SLUŽABNIK

Saj to vse vem. A zdaj res ni primerno,
da bi popival in se krohotal.

HERAKLES

Pa saj je umrla tujka in ne kdo 805

od tvojih gospodarjev. Pretiravaš!

SLUŽABNIK

Kako da ne? Ne veš, kaj se dogaja?

HERAKLES

Vem. Razen, če mi ni Admet lagal.

SLUŽABNIK

Preveč je gostoljuben. Res, preveč.

HERAKLES

Naj bom zaradi tujke slabe volje?

810

SLUŽABNIK

Tujke? Ja, take, da je ni bolj tuje.

HERAKLES

Mi je Admet prikrikl kaj hudega?

SLUŽABNIK

Ah, kar ga žalosti, je naša skrb.

HERAKLES

Torej ne gre za tujko?

SLUŽABNIK

Če bi šlo,
me tvoje pitje ne bi prizadelo.

815

HERAKLES

Kako? Le kaj mi je Admet zakuhal?

SLUŽABNIK

Najmanj od vsega potrebuje hiša
goste. Žalujemo. Saj vidiš naše
pričeske in obleke.

HERAKLES

Kdo potem?

Mu je umrl sin? Mogoče oče? 820

SLUŽABNIK

Admetu je umrla žena, tujec.

HERAKLES

Kako? In vi ste me še pogostili?!

SLUŽABNIK

Spoštuje te. Zato te ni zavrnil.

HERAKLES

O, revež! Kakšno ženo je izgubil!

SLUŽABNIK

Tudi za nas je konec, ne le zanjo. 825

HERAKLES

Opazil sem objokane oči
in žalost in postrižene lase...
Da pokopava *neko* žensko, je dejal.
Vsej pameti navkljub sem stopil v hišo,
kjer gospodar žaluje. Jaz pa z vencem 830
na glavi veseljačim in popivam.
Nič nisi rekel! To je res velika
nesreča za vso hišo. Kje je grob?
Povej, kam moram iti, da ga najdem?

SLUŽABNIK

V smeri proti Larisi, malo ven 835
iz mesta. Grobnica stoji ob poti.

HERAKLES

Srce in roka, mnogo sta prestala!
Zdaj pokažita, kakšnega otroka
je Elektríonova hči Alkmene
rodila Zevsu! Moram jo rešiti, 840
Alkestido, in jo domov privedi.
To sem dolžan Admetu za prijaznost.
Čakal jo bom v zasedi, črna Smrt,

gospodarico mrtvih, in ko pride,
da se krvi napije, bom skočil 845
iz skrivališča in jo zgrabil s temi
rokami. Dokler ne dobim gospe,
ne bom popustil. Ni je sile,
ki bi razprla ta jekleni primež!
Če pa ostanem praznih rok in je 850
ne bo k daritvi, bom šel dol, v temačni
dom Hada in Perzefone, ter prosil
zanjo. Ko jo dobim, jo vrnem v roke
prijatelja, ki me je kljub izgubi
sprejel v svoj dom. Kako je plemenit! 855
Namesto, da bi me odgnal, mi je,
ker me spoštuje, raje vse prikril.
Bolj gostoljubnega človeka ni
v vsej Grčiji. Zato ne bom dovolil,
da bi kdaj rekel, da sem nehvaležen! 860

PETER ABELARD IN NJEGOVE NESREČE

MATEJA ŠVAJNCER

ŽIVLJENJE PETRA ABELARDA

Peter Abelard se je rodil leta 1079 v Le Palletu, v bližini Nantesa.¹ V Lochesu se je približno med letoma 1093 in 1099 šolal pri Roscelinu, nato je okoli leta 1100 odšel v Pariz k Viljemu iz Champeauxa. Med letoma 1102 in 1105 je poučeval najprej v Melunu in nato v Corbeilu. Zaradi izčrpanosti se je nato za tri leta vrnil domov. Po okrevanju je odšel nazaj k Viljemu iz Champeauxa in ga izzval glede vprašanja univerzalij. Okoli leta 1112 se je Abelard ponovno odpravil domov, saj sta njegova starša vstopila v samostan. Leta 1113 je odšel k Anzelmom iz Laona, da bi se poučil v teologiji. Po izkušnji z Anzelmom se je okoli 1114 vrnil v Pariz kot učitelj v stolni šoli Notre-Dame. Okoli 1117 je živel v hiši kanonika Fulberta, kjer je zapeljal njegovo nečakinjo Heloizo; približno leto kasneje jo je odpeljal na svoj dom v Le Pallet, kjer je rodila njenega sina Astrolabija. Še istega leta sta se v Parizu poročila; ker so Fulbert in njegovi sorodniki poroko kljub dogovoru o tajnosti razglašali naokrog in grdo ravnali s Heloizo, ki je nato vse zanikala, jo je Abelard poslal v samostan Argenteuil in jo, z izjemo rute, oblekel v redovna oblačila. Fulbertovi sorodniki so se maščevali in Abelarda skopili. Po tem dogodku je Abelard Heloizo ukazal, naj si nadene redovno ruto, sam pa postal menih v Saint Denisu.

Okoli leta 1119 je Abelard nadaljeval svoje poučevanje v opatiji Saint Denis. Leta 1121 so na koncilu v Soissonsu obsodili njegovo knjigo *Theologia*; še istega leta je pobegnil h grofu Teobaldu v Provins. Leta 1122 se je zatekel v samotarsko bivališče blizu Troyesa in ga posvetil Parakletu. Med letoma 1125 in 1127 se je vrnil v Bretanjo kot opat samostana Saint Gildas; leta 1129 je odšel v Šampanjo in Paraklet prepustil Heloizo in njenim nunam, ki jih je opat Suger pregnal iz Argenteuila. Življenje z menihi iz Saint Gildasa je bilo težavno, po vsem sodeč za obe strani; napetosti so postale tolikšne, da so skušali okoli 1133 menihi Abelarda ubiti.

Še istega leta se je zato vrnil v Pariz kot učitelj na hribu svete Genovefe. Okoli

---

¹ Podatki o Abelardovem življenju in delu so povzeti po knjigi M. T. Clanchyja, *Abelard: človek v srednjem veku* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1999). Besedilo je prevedeno po kritični izdaji, ki jo je oskrbel Eric Hicks, izd., *La vie et les epistres Pierres Abaelart et Heloys sa fame*, Nouvelle bibliothèque du Moyen Âge 19 (Pariz: Champion-Slatkine, 1991), 3–44; v spodnjih opombah okrajšano s HC.

1139 se mu je v cerkvi sv. Hilarija pridružil Arnold iz Brescie. Leta 1141 ga je sveti Bernard na koncilu v Sensu obtožil krivoverstva;² Abelard se je pritožil v Rim, vendar brez uspeha. Zatekel se je v Cluny, kjer ga je zaščitil Peter Častitljivi. Umrl je okoli leta 1142 v clunyskem samostanu Saint Marcel, v bližini mesta Chalon-sur-Saône.

Veliko Abelardovih del je ohranjenih. *Dialectica*, delo o logiki, je bila spisa-na nekje med letoma 1117 in 1121. Okoli leta 1120 je napisal delo *Theologia summi boni*, ki vsebuje traktat *De unitate et trinitate divina*. Predelava te knjige z naslovom *Theologia christiana* je nastala med letoma 1121 in 1126. Tretja različica, z naslovom *Theologia scholarium*, je nastala med letoma 1132 in 1137. Temeljni predmet Abelardovega dela *Theologia* je nauk o Trojici. V delu *Sic et non*, ki je nastalo leta 1121, je zbral stotine navidez protislovnih stališč cerkvenih očetov, da bi se njegovi učenci s premišljevanjem o njih naučili iskanja resnice. Med letoma 1138 in 1139, morda že celo leta 1135, je nastalo njegovo delo *Ethica* ali *Nosce te ipsum*.

AVTENTIČNOST TEKSTA *HISTORIA CALAMITATUM*

Tekst poznamo iz devetih ohranjenih rokopisov, najstarejši je iz 13. stoletja.³ *Historia calamitatum* vedno nastopa skupaj s sedmimi drugimi Abelardovimi in Heloiznimi pismi, vedno na prvem mestu. Morda ni nobenega zgodnejšega rokopisa prav zato, ker pisma ob svojem nastanku niso prišla v javnost.⁴

Vprašanje avtentičnosti teh pisem je postalo aktualno šele v času, ko se je zgodovina skušala formirati kot znanstvena disciplina.⁵ Med letoma 1913 in 1940 je Bernhard Shmeidler izdal več razprav in v njih dokazoval, da je avtor vseh pisem Abelard in da gre za literarno fikcijo.⁶ Schmeidlerjeve dokaze proti avtentičnosti je zavrnil Etienne Gilson, ki je trdil, da je Heloiza avtorica svojih pisem, Abelard pa

² Za podrobnejšo razpravo glej Werner Robl, »Das Konzil von Sens 1141 und seine Folgen: Der Ketzerprozess gegen Peter Abaelard im Spiegel der Zeitgeschichte,« <http://www.abaelard.de/abaelard/Main.htm>.

³ Za podrobnejšo razlago prim. Eric Hicks, ur., *La vie et les epistres Pierres Abaelart et Heloysa sa fame* (Pariz: Champion-Slatkine, 1991), xliv–lii; Jacques Monfrin, ur., *Abélard: Historia calamitatum; Texte critique avec une introduction*, Bibliothèque des textes philosophiques (Pariz: J. Vrin, 1959), 9–51; J. T. Muckle, »Abelard's Letter of Consolation to a Friend (*Historia Calamitatum*)«, *Mediaeval Studies* 12 (1950): 163–67.

⁴ Muckle, »Abelard's Letter of Consolation,« 173.

⁵ Peter von Moos, *Mittelalterforschung und Ideologiekritik: Der Gelehrtenstreit um Héloïse* (München: Fink, 1974), kot navaja John Marenbon, »Authenticity revisited,« v: *Listening to Heloise: The Voice of a Twelfth-Century Woman*, ur. Bonnie Wheeler, The New Middle Ages (Basingstoke: Macmillan, 2000), 19.

⁶ John F. Benton in Fiorella Prosperetti Ercoli, »The Style of the *Historia Calamitatum*: A Preliminary Test of the Authenticity of the Correspondence Attributed to Abelard and Heloise,« *Viator* 6 (1975): 59–60.

svojih.⁷ Omeniti velja, da se je polemika nanašala predvsem na avtorstvo ostalih pisem v zbirki, ne pa na prvo pismo; *Historia calamitatum* je vedno veljala za pristno.

Pomemben zasuk je povzročil John Benton, ki je trdil, da so vsa pisma ponaredki, in sicer *Historia calamitatum* iz 12. stoletja, ostala pisma pa iz 13. stoletja.⁸ Muckle in Benton sta imela za nemogoče, da bi lahko srednjeveška nuna na ta način pisala o ljubezni in spolnosti ter tako živela dvojno življenje.⁹ Leta 1980 je Benton od svoje teze odstopil; *Historia calamitatum* se mu ni več zdela fiktivna, menil pa je, da je Abelard ponaredil Heloizina pisma.¹⁰ Na njegovih prvotnih izhodiščih je vztrajal Hubert Silvestre, ki je trdil, da Jean de Meun v 13. stoletju pisem ni le prevedel v francoščino, temveč je ponaredil tudi latinsko besedilo.¹¹ Obstajajo tudi modifikacije zgornjih teorij. Ena od novejših zastopa stališče, da je pisma napisal en sam avtor, torej Abelard, vendar pa ne izključuje vloge Heloize; Abelard naj bi povzel le diskusijo, ki je med njima dejansko potekala.¹²

D. W. Robertson je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja videl v celotni korespondenci Abelardovo predstavitev Heloizine poti, torej spreobrnitve od človeške mesenosti k položaju spoštovane opatinje.¹³ Peter von Moos je po drugi strani trdil, da je korespondenca delo obeh, tako Heloize kot Abelarda, in da sta jo sestavila namenoma. Leta 1988 se tudi on začel nagibati k predstavi o enem samem avtorju, še vedno pa je kolebal med tem, ali je to literarno fikcijo ustvaril Abelard ali je šlo za ponarejevalca.¹⁴ Po eni izmed možnih razlag je korespondenca nastala z namenom zagotoviti ustanovitvene listine za Paraklet; Eileen C. Sweeney sicer poudarja, da takšno stališče Heloizi in Abelardu ne odreka avtorstva.¹⁵

Zaenkrat torej ni trdnih dokazov proti avtentičnosti teksta; *Historia calamitatum* zato velja za pristno. Korespondenco med Abelardom in Heloizo pa je moral nekdo kljub temu urediti. Najverjetneje je bila to kar sama Heloiza.¹⁶

⁷ Etienne Gilson, *Heloise and Abelard*, prev. L. K. Shook, 3. izd. (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1968), 145–66.

⁸ M. T. Clanchy, izd., *Pierre Abelard: The Letters of Abelard and Heloise*, prev. Betty Radice (Harmondsworth: Penguin Books, 2003), lxvi.

⁹ Glej J. T. Muckle, »The Personal Letters Between Abelard and Heloise,« *Mediaeval Studies* 15 (1953): 47–67.

¹⁰ Clanchy, *Letters of Abelard and Heloise*, lxv.

¹¹ Marenbon, »Authenticity revisited,« 20–21; Clanchy, *Letters of Abelard and Heloise*, lxxviii.

¹² Clanchy, *Letters of Abelard and Heloise*, lxvi.

¹³ Peter Dronke, *Abelard and Heloise in Medieval Testimonies* (Glasgow: The University of Glasgow Press, 1976), 13–14.

¹⁴ Marenbon, »Authenticity revisited,« 26.

¹⁵ Eileen C. Sweeney, »Abelard's *Historia Calamitatum* and Letters: Self as Search and Struggle,« *Poetics Today* 28, št. 2 (2007): 307, op. 5.

¹⁶ Clanchy, *Letters of Abelard and Heloise*, lxxvii, lxx.; Dronke, *Abelard and Heloise in Medieval Testimonies*, 30–31; C. S. Jaeger, »The Prologue to the *Historia calamitatum* and the 'Authenticity Question',« *Euphorion* 74, št. 1 (1980).

ČAS IN VZROK NASTANKA TEKSTA

Historia calamitatum je po obliki pismo, razdeljeno na več tematskih sklopov. Pripoved se začne s prologom, kjer Abelard razkrije razloge za nastanek pisma. Prijatelju se je namreč odločil razkriti zgodbo o svojih nesrečah, da bi ta s primerjavo spoznal, kako neznatne so njegove lastne. Abelardovo življenje je torej *exemplum*, ki naj bi prijatelja pomiril. Poudariti je treba, da ne vemo, kdo naj bi ta prijatelj sploh bil.

Ker Abelard v tekstu ne navaja datumov, točnega nastanka dela ne poznamo. Zdi se, da je delo nastalo okoli leta 1132, ko je Abelard živel v samostanu Saint Gildas-de-Ruis v Bretanji. Tja je odšel, ker je menil, da bo tako od sebe vsaj malo odvrnil spletke vseh mogočih zavistnežev.¹⁷ Toda na lastno žalost je prišel med *Christianos atque monachos gentibus longe se vioseres atque peiores*.¹⁸ Godilo se mu je še slabše kot prej, saj so mu stregli celo po življenju. Svoje občutke opisuje sam; ker ni razumel njihovega jezika, se je v tej deželi počutil kot tujec, nanj pa so pritiskali tako menihi kot mogočen lokalni oblastnik, ki si je njihovo ozemlje podvrigel in ga izkoriščal sebi v prid. Abelard se je imel za obupno osamljenega: »Cum autem terre illius barbaries pariter exlex et indisciplinata esset, nulli erant hominum ad quorum confugere possem adiutorium, cum a moribus omnium pariter dissiderem.«¹⁹ Ferguson zato razlaga, da prvotna funkcija pisma ni tolažba prijatelja, temveč tolažba samega Abelarda; v okolju, kjer mu je tolažnikov močno primanjkovalo, mu morda ni preostalo drugega, kot da je to funkcijo prevzel kar sam.²⁰ To verjetno drži, vendar v luči stališča Mary McLaughlin, ki je menila, da je Abelard pismo namenil širši publiki; bilo naj bi nekakšna apologija. S takšnim zagovorom je skušal Abelard morda vnaprej zavrniti kritike, ki so opozarjali na to, kako neuspešno vodi opatijo Saint Gildas-de-Ruis. Pisanje bi mu torej omogočilo vrnitev v javno udejstvovanje, bodisi v Parakletu ali v pariških šolah.²¹

¹⁷ HC 14b1091–97.

¹⁸ HC 14b1098–99.

¹⁹ HC 14b1135–38.

²⁰ Chris D. Ferguson, »Autobiography as Therapy: Guibert de Nogent, Peter Abelard, and the Making of Medieval Autobiography,« *Journal of Medieval and Renaissance Studies* 13, št. 2 (1983): 201.

²¹ Mary M. McLaughlin, »Abelard as Autobiographer: The Motives and Meaning of His *Story of Calamities*,« *Speculum* 42, št. 3 (1967): 468.

PETER ABELARD
ZGODOVINA MOJIH NESREČ
ABELARDOVO TOLAŽILNO PISMO PRIJATELJU

PREVOD IN KOMENTAR MATEJA ŠVAJNCER

Večkrat zgledi vznemirijo ali pomirijo človeška čustva bolj kot besede¹. Po številnih osebnih pogovorih, namenjenih tebi v tolažbo, sem se ti zato odločil odsotnemu pisati o svojih izkušnjah lastnih nesreč, da boš spoznal, kako nične ali nezdatne so tvoje težave v primerjavi z mojimi in jih boš potrpežljiveje prenašal.

1. O NJEGOVEM ROJSTNEM KRAJU

Po rodu sem iz mesta po imenu Le Pallet,² ki stoji na začetku Bretanje, kakšnih osem milj vzhodno od mesta Nantes. Kakršna je narava moje dežele ali rodu, takšen sem tudi sam – lahkotnega duha, voljan in nadarjen za ukvarjanje s knjigami. Imel sem tudi očeta,³ ki se je, preden si je nadel vojaški pas, nekoliko poučil o znanosti. Znanost je zato tako ljubil, da se je odločil sinove,⁴ kolikor jih je imel, prej poučiti o knjigah kot o orožju. Tako se je tudi zgodilo. Pri meni, svojem prvorojencu, je za izobrazbo poskrbel toliko skrbneje, kolikor raje me je imel. Sam pa sem se v študij zakopal toliko bolj goreče, kolikor bolj in z večjo lahkoto sem v njem napredoval. Ta ljubezen do knjig me je zapeljala, da sem sijaj vojaške slave prepustil bratoma, skupaj z dediščino in s svojo pravico prvorojenca, ter se popolnoma odrekel Marsovemu dvoru, da bi se vzdajal v naročju Minerve. Ker pa sem dajal pred vsemi nauki filozofije prednost orožju dialektike, sem s tem orožjem zamenjal vsa druga in bolj kot vojne trofeje cenil spopad v razpravljanju. Hodil sem torej razpravljat po različnih krajih, za katere sem slišal, da v njih cveti zanimanje za to veščino; tako sem postal posnemovalec peripatetikov.⁵

¹ Tradicionalni naslov *Historia calamitatum* ter podnaslovi v tretji osebi so bili dodani kasneje, vendar so bili uveljavljeni že za časa Petrarke. Najboljši srednjeveški rokopisi pa so naslovljeni z *Abaelardi ad amicum suum consolatoria <epistula>*. – Za vse spodbude in sugestije pri prevodu se zahvaljujem dr. Davidu Movrinu; brez njegove pomoči te objave verjetno ne bi bilo.

² Le Pallet leži približno 19 kilometrov vzhodno in malce južno od Nantesa.

³ Očetu je bilo ime Berengar, materi pa Lucija.

⁴ Abelard je bil najstarejši od štirih sinov (poleg njega še Dagobert, Porkarij in Radulf), sam pa omenja še sestro, ki ji je bilo po nekrologu v Parakletu ime Dionizija.

⁵ Privrženci Aristotelove filozofske šole v Atenah. Aristotel je poučeval v gajih in v gimnaziju v Likejonu. Ena izmed zgradb je imela pokrito sprehajališče (*peripatos*), od koder izvira tudi ime

2. PREGANJA GA NJEGOVO UČITELJ VILJEM⁶

Naposled sem pristal v Parizu, kjer je ta disciplina najbolj cvetela. Prišel sem k svojemu učitelju Viljemu iz Champeauxa, ki se je takrat v resnici, pa tudi po splošnem mnenju odlikoval v poučevanju te discipline. Pri njem sem se le nekoliko zadržal. V začetku me je sprejel, kasneje pa sem se mu zameril, ker sem poskušal z dokazi ovreči nekatere njegove misli; vedno pogosteje sem mu v razpravi nasprotoval in večkrat se je zdelo, da ga pri tem prekašam. Tudi tisti sošolci, ki so se imeli za odlične, so to prenašali s toliko večjim gnevom, kolikor mlajši sem se jim zdel po starosti in slabši po dolžini študija. Tu je začetek mojih težav, ki se niso končale vse do danes; kolikor bolj se je širila moja slava, toliko bolj se je razvnela tuja zavist nad mojim uspehom.

Slednjič se je zgodilo, da sem kot mladenič, ki je svoj um precenil glede na zmožnosti svoje starosti, skušal doseči mesto vodje šole. Našel sem tudi kraj, kjer bi se to dalo storiti, namreč mesto Melun,⁷ v tistem času znan kraljevski sedež. Moj že omenjeni učitelj je to zaslutil in ker je skušal spraviti mojo šolo karseda daleč proč od sebe, je skrivaj na vse načine snoval, kako bi, – še preden bi se sam umaknil iz njegove šole, – preprečil priprave na mojo in mi predvideno mesto odvzel. Toda ker je imel nekaj tekmecev med zemljiškimi mogočneži, sem se zanašal na njihovo pomoč, kar se je tudi zgodilo, in si pridobil odobravanje večine. Ko sem s šolo začel, se je začelo moje ime v dialektiki tako širiti, da je že tako okrnjena slava, ne le mojih sošolcev, temveč tudi mojega učitelja, sčasoma ugasnila. Zato se je zgodilo, da sem svojo šolo s preveliko samozavestjo preselil v mesto Corbeil,⁸ ki je bliže Parizu, da bi ga od tam pogosteje brezobzirno napadal v razpravah. Ni preteklo veliko časa, ko sem zaradi nezmerne študija zbolel, zaradi česar sem se bil prisiljen vrniti domov. Čeprav me zato nekaj let ni bilo v Franciji,⁹ so me tisti, ki jih je vznemirjala dialektika, še bolj vneto iskali.

Po nekaj letih, ko sem si od bolezni že davno opomogel, je moj učitelj Viljem, pa-

---

šole. Druga razlaga pravi, da je imel Aristotel navado med poučevanjem 'hoditi okoli' (*peripatein*).

⁶ Viljem iz Champeauxa se je rodil okoli leta 1070 in umrl okrog leta 1120. Bil je sholastični filozof in teolog, učenec Manegolda iz Lautenbacha, Anzelma iz Laona in skrajnega nominalista Roscelina. Leta 1103 je začel učiti v Parizu. Po soočenju z Abelardom, svojim učencem, glede vprašanja univerzalij se je umaknil v opatijo svetega Viktorja. Ta je pod njegovim vodstvom postala opatija regularnih kanonikov (glej opombo 10). Glede univerzalij je bil zagovornik realizma, Abelard pa zmernega nominalizma. Leta 1112 in 1113 je bil škof v škofiji Châlons-sur-Marne. Prav on je svetega Bernarda postavil za opata v Clairvauxu in postal njegov dober prijatelj.

⁷ Mesto Melun je bilo ena od rezidenc Filipa I. Nekateri menijo, da je Abelard šolo odprl okoli leta 1102; točno leto ni znano.

⁸ Med Parizom in Melunom. Ravno v tem času ga je Ludvik VI. naredil za kraljevi fevd.

⁹ Približno 6 let. Bretanja je bila samostojna vojvodina, tako da vse do poznega 15. stoletja ni bila del Francije.

riški arhidiakon, zamenjal svoje staro oblačilo in prestopil k regularnim klerikom.¹⁰ To pa je storil, kot so govorili, zato, da bi mislili, kako je vse bolj veren, in ga povišali za stopnjo višje. Stvar se mu je kmalu posrečila in postal je škof v mestu Châlons-sur-Marne. Toda položaj in spreobrnitev ga nista odvrnila ne od Pariza ne od že vajenega študija filozofije, ampak je tudi v tem samostanu, kamor je odšel zaradi vere, po stari navadi takoj odprl javno šolo.

Tedaj sem se vrnil k njemu, da bi tam poslušal retoriko. Med različnimi poskusi najinega razpravljanja sem ga z jasnimi argumenti prisilil, da je ne le spremenil, temveč pobil svoje staro mnenje o univerzalijah.¹¹ O problemu univerzalij je trdil, da je stvar kot celota vsa hkrati bistveno navzoča tudi v svojih posameznih delih, pri katerih ni nobene razlike v bistvu, ampak je le raznovrstnost zaradi množine pritok. To svoje mnenje je popravil in kmalu nato trdil, da stvar ni ista po bistvu, temveč po nerazličnosti. Glede vprašanja univerzalij je sicer pri dialektikih vedno težava, in to takšna, da si je celo Porfirij, ko je v svojih *Izagogah*¹² pisal o univerzalijah, ni drznil opredeliti, rekoč: »To je izredno težka naloga.« Ko je Viljem svoje mnenje popravil oziroma ga je bil prisiljen opustiti, je njegovo predavanje zato padlo na tako nizko raven, da bi ga komaj še lahko obravnavali kot predavanje o dialektiki; zdelo se je, da je v tem problemu, namreč o univerzalijah, temeljilo bistvo njegove učenosti. Zaradi tega je moje poučevanje pridobilo takšno moč in ugled, da so tisti, ki so se prej z vso močjo oklepali mojega učitelja in so moj pouk spravljali najbolj v nevarnost, zdaj drli v mojo šolo. Tisti pa, ki je v pariški šoli nasledil mesto mojega učitelja, je svoj položaj ponujal meni, da bi se skupaj z drugimi lahko pridružil mojemu pouku tam, kjer je prej uspeval njegov in moj učitelj. Ko pa sem tam študij dialektike vodil le nekaj dni, je začel moj učitelj hirati zaradi takšne zavisti in se mučiti s takšno bolečino, da je to težko opisati. Ker nakopane si nesreče ni mogel dolgo prenašati, me je tedaj skušal premeteno odstraniti. A ker ni imel ničesar, zaradi česar bi lahko odkrito delal proti meni, je skušal šolo odvzeti tistemu, ki mi jo je odstopil, tako da ga je zasul z najhujšimi obtožbami in na njegovo mesto postavil mojega tekmeča.¹³

Tedaj sem se vrnil v Melun in tam kakor prej ustanovil svojo šolo. Kolikor očit-

¹⁰ V 11. in 12. stoletju je začela posvetna duhovščina težiti k zglednejšemu življenju. Nastale so skupnosti regularnih kanonikov in klerikov, ki so se razlikovali od menihov in sekularnih kanonikov. Slednji so živeli v ločenih hišah in ne v skupni ter pod skupnimi pravili kot regularni kleriki. Ti so sicer sledili zgledu svetega Avguština, ki je živel skromno. Pomagali so revnim, romarjem in bolnim. Zaobljubili so se čistosti in duhovniškemu poklicu.

¹¹ Univerzalije so splošni pojmi. Glede opredelitve njihovega nastanka in bistva je v obdobju sholastike potekala obširna razprava; vpleteni so se delili predvsem na realiste in nominaliste. Razprava je potekala v domeni logike; v bistvu je šlo za razpravo o odnosu esence in eksistence.

¹² Porfirij je bil grški učenjak in neoplatonistični filozof, ki se je rodil okoli leta 233 v Tiru in umrl okoli leta 305. Filozofijo je študiral v Atenah, v neoplatonizmu ga je v Rimu spreobrnil Plotin. Med njegovimi deli je omenjeni *Uvod v Aristotelove Kategorije* s pomočjo vprašanj in odgovorov. V latinščino sta ga prevedla tako Viktorin kot Boetij; slednji je dodal še dva komentarja.

¹³ Kdo je bil ta tekmeč, ni znano.

neje me je preganjala njegova zavist, toliko bolj mi je prinašala ugled, kot pravi pesnik: »Vzpenja zavist se v vrhove; vetrovi vršijo v višavah.«¹⁴ Ne dolgo po tem, ko je ugotovil, da skoraj vsi ugledni ljudje močno dvomijo o njegovi veri in vneto šušljajo o njegovem vstopu med klerike, saj se ni očitno niti najmanj umaknil iz mesta, je svojo šolo skupaj z majhnim zborom klerikov prenesel v neko vas, odmaknjeno od mesta.

Iz Meluna sem se takoj vrnil v Pariz, v upanju, da me bo pustil pri miru. Toda ker je, kakor sem rekel, poskrbel, da je moje mesto zasedel moj nasprotnik, sem tabor svoje šole postavil zunaj mesta na hribu svete Genovefe,¹⁵ kot da nameravam oblegati tistega, ki je zavzel moje mesto. Ko je to slišal moj učitelj, se je takoj nesramno vrnil v mesto in šolo, kakršno je pač premogel, skupaj z zborom bratov pripeljal v prejšnji samostan, kot da skuša iz naše zasede rešiti vojaka, ki ga je odslovil. Toda s svojo pomočjo mu je najbolj škodoval. Prej je imel oni namreč nekaj učencev, kakršnikoli so že bili, predvsem zaradi predavanja o Priscijanu,¹⁶ v poznavanju katerega je bil po mnenju drugih zelo dober. Ko pa je prišel njegov učitelj, je te učence izgubil vse do zadnjega. Tako je bil vodstvo šole prisiljen opustiti. Nedolgo potem se je tudi sam umaknil v samostansko življenje, ker je obupal nad nadaljnjo svetno slavo. Kakšne spopade v razpravljanju so imeli po vrnitvi mojega učitelja v mesto moji učenci tako z njim samim kot z njegovimi učenci in kakšni so bili uspehi, ki jih je nam, predvsem meni, namenila sreča v teh naših bojih, ti je že kar dolgo znano. Da bi se izrazil čim zmerneje, bom pogumno navedel naslednje Ajantove besede:

Če kdo se sprašuje,
kakšen je boja izid, bom rekel, da nisem izgubil.¹⁷

Tudi če bi molčal, bi dogodek in izid o tem kričala sama. Medtem ko se je to odvijalo, me je moja predraga mati Lucija prisilila k vrnitvi domov. Po odhodu mojega očeta Berengarja v samostan se je namreč odločila storiti isto tudi sama. Ko je to storila, sem se vrnil v Francijo, predvsem zato, da bi se še česa naučil o teologiji. Tedaj je bil moj že večkrat omenjeni učitelj Viljem zelo vpliven v škofiji Châlons-sur-Marne. V predavanju teologije pa je takrat zaradi svoje starosti užival največji ugled njegov učitelj Anzelm iz Laona.¹⁸

¹⁴ Ovidij, *Remedia Amoris* 1.369; prevod Barbara Šega-Čeh.

¹⁵ Ta je postal del mesta leta 1211 pod Filipom Avgustom.

¹⁶ Priscijan je bil rimski slovničar; rodil se je v Cezareji v Mavretaniji in deloval v Konstantinoplu v času cesarja Anastazija (491–518). Njegovo v latinščini napisano delo v 18 knjigah, *Poučevanje slovnic*, je bilo v srednjem veku zelo razširjeno.

¹⁷ Ovidij, *Metamorphoses* 13.89–90; prevod David Movrin.

¹⁸ Anzelm iz Laona (umrl okoli 1117). O njegovem šolanju je malo znanega, verjetno je preživel nekaj časa v Parizu. Verjetno je bil tudi učenec svetega Anzelma Canterburyjskega v Le Becu. Nato je poučeval teologijo v Laonu; bil je eden največjih teologov tistega časa. Napisal je delo *Glossa interlinearis*, komentar k Svetemu pismu, zapisan med vrsticami.

3. PRIHOD K UČITELJU ANZELMU V LAON

Prišel sem torej k temu starcu, ki se je ponašal z dobrim imenom bolj zaradi dolgoletnih izkušenj kakor zaradi razuma ali spomina. Vsak, ki je prišel trkat k njemu v dveh glede kakršnegakoli vprašanja, se je vrnil še bolj negotov. V očeh poslušalcev je bil izreden, pred očmi izpraševalcev pa nihče. Besede je rabil na čudovit način, toda bile so siromašnega pomena in brez kakršnegakoli reda. Ko je prižgal ogenj, je svoj dom napolnil z dimom, ni pa ga osvetlil s svetlobo. Tistim, ki so opazovali od daleč, se je zdelo njegovo slovito drevo olistano, toda tistim, ki so se približali in pogledali pazljujeje, se je razkrilo kot brezplodno.

Ko sem torej pristopil k njemu, da bi tam pobral sad, sem spoznal, da je to smokva, ki jo je Gospod preklel,¹⁹ ali pa stari hrast, s katerim je Lukan²⁰ primerjal Pompeja, rekoč:

Stal je, senca imena, ki nekdaj bilo je veliko.

Tak je kot hrast na polju bogatem, ki sega v višave ...²¹

Ko sem to spoznal, nisem več dolgo brezdelno ležal v njegovi senci. Sčasoma sem njegova predavanja obiskoval vedno poredkeje, kar so tedaj nekateri njegovi najboljši učenci težko prenašali, kot da sem začel takšnega učitelja zaničevati. Zato so ga začeli tudi skrivaj ščuvati proti meni, dokler niso s pokvarjenim prigovarjanjem povzročili, da me je zasovražil. Nekega dne se je pripetilo, da smo se študentje po primerjavi nekaterih misli iz Razodetja med seboj šalili. Eden izmed njih me je hotel preizkusiti, do tedaj namreč še nisem študiral drugega kot filozofijo, in me je vprašal, kaj si mislim o branju Svetega pisma; odgovoril sem, da je branje tega za rešitev duše zelo koristno, da pa se čudim, ker izobraženim za razumevanje niso dovolj sami spisi in glose, brez kakršnegakoli drugega pouka. Mnogi od navzočih so se mi smejali in me vprašali, če bi sam to zmožel ali če bi si sploh upal poskusiti. Odgovoril sem, da sem pripravljen poskusiti, če to hočejo. Tedaj so glasno vzkliknili, se še bolj smejali in dejali: »Seveda, tudi mi se strinjamo. Torej naj se ti poišče in naloži primer kakršnegakoli neobičajnega teksta, mi pa bomo preizkusili, kar si obljubil.« Vsi so se strinjali z izbiro izredno nejasnega preroka Ezekielja.²² Primer sem sprejel in jih takoj naslednji dan povabil k sebi na predavanje. Proti moji volji so mi svetovali, naj s takšno stvarjo ne hitim, temveč naj snov kot neizkušen dlje časa pretresam in okrepim komentar. Nejevoljen sem odgovoril, da nimam navade napredovati s pomočjo vaje,

¹⁹ Mt 21,18–22.

²⁰ Lukan, *Bellum Civile sive Pharsalia* 1.135–36.

²¹ Prevod Kozma Ahačič.

²² Prvo poglavje starozavezne Ezekijelove knjige je polno neuskkljenih podrobnosti. Nekatere prerokbe so razdrobljene; nered je mogoče posledica dela prerokovih učencev, ki so knjigo uredili, ali pa posledica Ezekielovega dopolnjevanja prvega poglavja.

ampak razuma. Dodal sem še, da bodo meni na ljubo prišli na predavanje – ali pa bom vse skupaj popolnoma opustil.

Na mojem prvem predavanju je bilo malo navzočih; vsem se je zdelo neumno, da bi meni, doslej še popolnoma neizkušenemu v razlaganju Svetega pisma, to lahko tako hitro uspelo. Toda vsem navzočim je bilo predavanje očitno tako všeč, da so ga močno pohvalili in me spodbujali k ponovnemu komentiranju na isti način. Ko se je to izvedelo, so tisti, ki niso bili prisotni na prvem predavanju, začeli kot za stavo dreti na drugo in tretje. Prav tako so se vsi trudili prepisati glose, ki sem jih povečini začel prvega dne.

4. ANZELM GA PREGANJA

Zato me je omenjeni starec, vznemirjen od silne zavisti in, kot sem že omenil, nastrojen proti meni zaradi prigovarjanja nekaterih, začel v teologiji preganjati z vsaj tolikšno vnemo, s kakršno me je prej moj učitelj Viljem v filozofiji. Bila pa sta takrat v šoli tega starca dva učenca, za katera se je zdelo, da prekašata druge, namreč Alberik iz Reimsa in Lotulf iz Lombardije.²³ Ta dva sta bila toliko bolj naperjena proti meni, kolikor bolj sta cenila sama sebe. Kot se je kasneje pokazalo, mi je ravno zaradi prigovarjanj teh dveh razburjeni starec prepovedal,²⁴ da bi v njegovi šoli dokončal že začeto delo glosiranja. Kot razlog je navedel strah pred tem, da bi slučajno kot nevešč tega početja po pomoti zapisal kaj, kar bi ljudje pripisali njemu. Ko je to prišlo na ušesa učencem, so bili vznemirjeni in močno ogorčeni nad tako očitno lažno in zavistno obtožbo, kakršna ni prej doletela še nikogar. Kolikor očitnejša je bila, toliko častnejša se je izkazala zame, s preganjanjem pa me je naredila še slavnjšega.

5. V PARIZU MU KONČNO USPE

Po nekaj dneh sem se vrnil v Pariz. Tam sem nekaj let v miru vodil šolo, ki mi je bila že zdavnaj namenjena in ponujena ter odkoder sem bil v začetku pregnan. Takoj na samem začetku sem si prizadeval izpopolniti glose k Ezekielu, ki sem jih začel v Laonu. Bralci so jih tako dobro sprejeli, da si nisem po njihovem mnenju pri predavanju teologije pridobil nič manjšega ugleda, kot so mi ga priznali že v filozofiji. Zaradi

²³ Alberik iz Reimsa in Lotulf iz Lombardije sta bila glavna nasprotnika Petra Abelarda na koncilu v Soissonsu. Leta 1113 je Alberik postal arhidiakon, torej škofov namestnik, v Reimsu, tam je skupaj z Lotulfom vodil tudi šolo. Leta 1137 je Alberik postal nadškof mesta Bourges. O Lotulfu je malo znanega, bil je iz Novare v Italiji.

²⁴ Kot *magister* je očitno prepovedal Abelardu poučevanje teologije; ta je zapustil Laon in odšel v Pariz, kjer so ga pričakali z odobravanjem.

študija obeh je število učencev v moji šoli močno naraslo. Kolikšen dobiček in ugled mi je prinesla, ni moglo zaradi moje slave ostati prikrito niti tebi.

Toda ker sreča neumneže vedno napihne, svetni mir pa oslabi čilost duha in jo s pomočjo mesenih skušnjav z lahkoto uniči, ter ker sem že mislil, da sem edini filozof na svetu in se nisem bal nobenega vznemirjenja več, sem začel rahljati vajeti poželenju; jaz, ki sem prej živel popolnoma vzdržno. Bolj sem napredoval v študiju filozofije in teologije, bolj sem se v nečistosti življenja od filozofov in teologov oddaljeval. Znano je namreč, da so filozofi, če sploh ne omenjam teologov, tistih, ki se ukvarjajo z razlaganjem Svetega pisma, najbolj vztrajali ravno pri okrasu vzdržnosti. Ko sem bil torej do vratu v ošabnosti in razsipnosti, mi je božja milost, čeprav proti moji volji, dala zdravilo za obe bolezni; najprej za nasladnost, nato pa še za ošabnost. Za nasladnost tako, da me je oropala tega, s čimer sem jo oskrboval; za ošabnost, ki se je pri meni najbolj razvila ravno zaradi mojega poznavanja knjig, – kajti kot pravi apostol Pavel: »Znanje napihuje,«²⁵ – pa tako, da me je ponižala s sežigom knjige,²⁶ s katero sem se najbolj ponašal. Hočem, da resnico o obeh dogodkih s pomočjo dejstev spoznaš točneje kot iz govoric, in to po vrstnem redu, kot sta si sledila.

Ker sem vedno preziral nečistost vlačug in me je neprekinjen študij odvrčal od druženja in obiskovanja žensk iz visoke družbe, sicer pa nisem kaj prida poznal niti druženja z običajnimi, je hudobna in, kot pravijo, priliznjena usoda našla primernejšo priložnost, da bi me laže vrgla z vrha te slave; še več, da bi me izredno ošabnega in pozabljivega glede prejete milosti zase pridobilo božje usmiljenje.

6. KAKO SE JE ZALJUBIL V HELOIZO IN ZATO PREJEL TAKO SRČNO KOT TELESNO RANO

V samem mestu Pariz je bila mladenka po imenu Heloiza, nečakinja kanonika Fulberta.²⁷ Kolikor bolj jo je imel rad, toliko bolj se je trudil, da bi napredovala v vsaki vrsti znanosti, v kateri bi le mogla. Čeprav tudi na pogled ni bila najslabša, je bila po širini znanja prva. Kolikor redkejši je ta dar, torej znanje, pri ženskah, toliko bolj je opozarjal na dekle in povzročil, da je zaslovela po vsem kraljestvu. Ko sem torej pregledal vse, kar običajno mika zaljubljenca, sem menil, da je ravno ona najprimernejša za združitev z menoj v ljubezni. Prepričan sem bil, da bom to lahko dosegel z največjo lahkoto. Takrat sem bil namreč tako znan, hkrati pa sem se odli-

²⁵ 1 Kor 8,1. Kjer ne odstopa od izvornika, je svetopisemsko besedilo vzeto iz Slovenskega standardnega prevoda Svetega pisma. Copyright © 1996, 1997. Društvo Svetopisemska družba Slovenije, z dovoljenjem. Vse pravice pridržane.

²⁶ Knjigo z naslovom *O božji edinosti in trojnosti* je dal sežgati koncil iz Saissonsa.

²⁷ Fulbert je bil Heloizin stric in skrbnik. Prvič je omenjen leta 1102, zadnjič pa 1126 kot notredamski kanonik v Parizu. Po Abelardovi kastraciji je bil kaznovan z izključitvijo in začasno zaplembo lastnine. Kanonikat so mu ponovno obnovili prvega aprila 1119.

koval tudi po mladosti in lepoti, da se nisem bal zavrnitve od nobene ženske, ki bi jo počastil s svojo ljubeznijo. Mislim sem, da bo to dekle pristalo še prej, saj je, kot sem vedel, poznalo in cenilo znanost. Prepričan pa sem bil, da bi se lahko spoznala tudi v odsotnosti, s pomočjo pisem, in da je o več stvareh moč pogumneje pisati kot o njih govoriti. Na ta način bi bila lahko vedno v prijetnem pogovoru.

Ves podžgan od ljubezni do te mladenke sem torej iskal priložnost, da bi jo spoznal in med vsakdanjim pogovorom lažje dosegel njeno privolitev. Da bi se to lahko zgodilo, sem se dogovoril s prej omenjenim dekletovim stricem, in sicer s pomočjo njegovih prijateljev, da me bo sprejel v svoj dom, ki je bil zelo blizu moje šole, v zameno za majhno plačilo. Kot pravi razlog sem kajpak navedel, da moj študij močno ovira skrb za hišo in da me preveliki izdatki preveč bremenijo. On pa je bil močno pohlepen in silno zavzet za napredek svoje nečakinje v znanju. Iz teh dveh razlogov sem zlahka pridobil njeno privolitev in dosegel, kar sem želel, ker je on ves hrepenel po bogastvu ter verjel, da bo njegova nečakinja napredovala zaradi mojega poučevanja. Mojim željam je ugodil bolj, kot sem prosil, in ljubezni pomagal bolj, kot sem si drznil upati, tako da jo je vso prepustil mojemu poučevanju. Vedno, tako podnevi kot ponoči, ko bi imel po vrnitvi iz šole čas, naj bi ji pomagal pri učenju; če bi se zdelo, da je brezbrizna, naj bi jo strogo kaznoval. Močno sem se čudil njegovi lahkovernosti; nič bolj se ne bi, ko bi nežno jagnje prepustil sestradanemu volku. Ko mi jo je prepustil ne le v poučevanje, temveč tudi v strogo kaznovanje, kaj je storil drugega, kot da je dal mojim željam prosto pot in mi celo v nasprotju z mojimi željami ponudil priložnost, da si jo lažje pridobim z udarci in z grožnjami, če si je ne bi mogel z dobrikanjem? Bili pa sta dve stvari, ki sta ga ves čas odvrčali od suma; ljubezen do nečakinje in dober glas o moji dotedanji vzdržnosti.

Kaj naj še rečem? Združila sva se, najprej pod isto streho, potem še v duši. Pod pretvezo učenja sva se popolnoma posvetila ljubezni, branje knjig pa nama je omogočilo umik v samoto. In tako so se pri odprtih knjigah bolj izrekele besede o ljubezni kot o tistem, kar sva brala, več je bilo poljubov kot stavkov. Roke so se pogosteje vračale k naročju kot h knjigam, ljubezen je najine oči večkrat obračala v drugega, kot jih je branje obračalo v spise. Da bi na naju ne padla senca dvoma, je ljubezen, ne bes, ter naklonjenost, ne jeza, delila udarce, ki so prekoračili sladkost vseh mazil. Kaj naj še rečem? V svoji strasti nisva izpustila nobene stopnice ljubezni in če je ljubezen le mogla izumiti kaj neobičajnega, sva poskusila tudi to. Kolikor manj sva bila izkušena v teh užitkih, strastneje sva se jim predajala in manj so naju odbijali.

Kolikor bolj me je ta sla prevzemala, manj sem se mogel posvečati filozofiji in delati za šolo. Zoprno mi je bilo celo iti v šolo ali se v njej zadrževati; tudi naporno je bilo, saj sem namenjal noč ljubezni, dan pa študiju. Pri predavanjih sem bil tedaj tako brezbrizen in mlačen, da sem vse razlagal iz gole navade, ne pa iz prirojene bistrumnosti. Bil sem le še bralec prejšnjih tem, če pa sem uspel kaj ustvariti, so bile to ljubezenske pesmi²⁸ in ne filozofske skrivnosti. Večina teh pesmi se še sedaj,

²⁸ Nobena od teh pesmi se ni ohranila.

kot veš tudi sam, pojavlja in prepeva na mnogih krajih, najbolj na tistih, ki jih razveseljuje podobno življenje. Težko si je celo predstavljati, kakšna žalost, kakšni vzdih in tarnanje so zaradi tega zajeli moje učence, ko so spoznali to zaposlenost, še huje, to zmedo mojega duha.

Stvar je bila tako očitna, da so jo spregledali le redki. Zdi se mi, da je pravzaprav ni spregledal nihče razen tistega, čigar sramote se je najbolj tikala, namreč dekletovega strica. Tudi ko so mu nekateri večkrat namignili, ni mogel verjeti, najprej zaradi že zgoraj omenjene silne ljubezni do nečakinje, pa tudi zaradi znane vzdržnosti mojega dotedanjega življenja. Težko je namreč sumničiti tiste, ki jih imamo najraje. Pri silni ljubezni ne more biti niti madeža sramotnega suma. O tem govori tudi odlomek iz pisma svetega Hieronima Kastricijanu: »Navadno zadnji izvemo za slabosti lastne hiše; ne vemo za napake otrok in žena, o katerih že vrabci čivkajo.«²⁹ Toda kar se izve zadnje, se vendarle enkrat zagotovo izve, in kar vsi vedo, je težko skriti le enemu; tako se je po mnogih mesecih zgodilo tudi z nama.

Kolikšna je bila stričeva bolečina ob tem spoznanju! Kolikšna bolečina ljubimcev ob ločitvi! Kako sem zardeval od sramote! Kako sem bil nesrečen zaradi dekletovega trpljenja! Kakšno žalost je pretrpela zaradi spoštovanja do mene! Nihče od naju ni tožil nad tem, kar je doletelo njega, ampak le nad tem, kar je drugega; nihče ni objokoval svoje, ampak nesrečo drugega. Ločitev teles je pomenila še večjo spojitev src in prepovedana združitev je ljubezen še bolj utrdila; zaradi sramote že prestano trpljenje pa naju je spet naredilo bolj nesramežljiva. Toliko manjše je bilo trpljenje zaradi sramote, kolikor prikladnejše se je zdelo dejanje. Tako sva bila ujeta pri dejanju, kot pripoveduje pesniška zgodba o Veneri in Marsu.³⁰ Nedolgo potem je Heloiza izvedela, da je zanosila, in mi o tem z največjim veseljem takoj pisala ter me povprašala, kaj mislim, da bi bilo treba storiti. Neko noč, ko njenega strica ni bilo, sem jo po dogovoru skrivaj odpeljal s stričevega doma in jo takoj poslal v svojo domovino.³¹ Tam se je skrivala pri moji sestri, dokler ni rodila fantka, ki ga je poimenovala Astrolabij.³²

Njen stric je bil po svoji vrnitvi skoraj ob pamet in nihče, ki ni tega sam doživel, ne more razumeti, kolikšna bolečina ga je vznemirjala in kako ga je bilo sram. Ni vedel, kaj naj mi naredi in kakšno past naj mi nastavi. Če bi me ubil ali poškodoval moje telo, se je najbolj bal tega, da bi bila njegova tako ljubljena nečakinja zato kaznovana v moji domovini. Nikakor me ni mogel ujeti ali me proti moji volji kje zajeti, še

²⁹ Hieronim, *Epistulae* 147.10. Pravzaprav je to pismo Sabinijanu, diakonu, ki ga Hieronim obtožuje prešuštva v Rimu in zapeljevanja nune v Betlehemu.

³⁰ Zalotil ju je Venerin mož Vulkan. Zgodbo je Abelard dobro poznal iz Ovidija, *Metamorphoses* 4.169–89 in *Ars Amatoria* 2.561 in nasl.

³¹ V Abelardovem drugem pismu Heloizi beremo, da je bila na poti preoblečena v nuno.

³² Po eni od razlag naj bi bilo ime Heloizina skovanka, ki bi pomenila 'tisti, ki sega po zvezdah'. Otrok je morda kasneje postal nantski kanonik in opat v današnjem Freiburgu.

posebej zato, ker sem sam mislil na to; nič nisem dvomil, da bi me hitro napadel, če bi mogel ali če bi si upal.

Naposled sem iz sočustvovanja do njegove neizmerne skrbi odšel k njemu; kot največji izdajalec sem samega sebe silno obtoževal zaradi prevare, ki jo je povzročila ljubezen. Prosil sem ga odpuščanja in mu obljubljal, kako bom storil vse, kar bo hotel, da se odkupim. Dodal sem, da se to ne zdi nič čudno tistemu, ki je izkusil moč ljubezni in ki se spominja, kako so že od samega začetka človeškega rodu ženske pogubljale celo najboljše može. Da bi ga še bolj pomiril, sem mu ponudil boljše zadoščenje, kot je sploh mogel upati; da se bom poročil s to, ki sem jo zapeljal, a pod pogojem, da se bo to zgodilo skrivaj in mi tako ne bo uničilo ugleda. Da bi me čim laže izdal, se je strinjal in dal tako svojo besedo kot besedo svojih bližnjih ter s poljubi sklenil premirje, ki sem si ga želel.

7. ZGORAJ IMENOVANO DEKLE GA ODVRAČA OD POROKE

Takoj sem se vrnil v domovino in prijateljico pripeljal nazaj, da bi se z njo poročil. Ona pa se ni s tem niti malo strinjala, temveč me je iz dveh razlogov skušala od moje namere celo popolnoma odvrniti. Prvič zaradi nevarnosti, drugič pa tudi zaradi sramote, ki bi si jo nakopal. Zatrjevala je, da njenega strica glede te zadeve nikoli ne bi mogel potolažiti noben občutek zadoščenja; tako se je nato tudi izkazalo. Spraševala se je, kakšno slavo neki bo požela, ko pa jo jemlje meni in obenem sebe in mene ponižuje. Kako bi jo moral kaznovati ves svet, če bi mu odnesla takšno luč! Kakšna prekletstva, kakšna izguba za cerkev in kakšne solze filozofov bi sledile tej poroki! Kako nespodobno, kako žalostno, da bi se jaz, ki me je narava ustvarila za vse, predal eni sami ženski in se izpostavil takšni sramoti. Tak zakon je docela zavračala, češ da je zame nadvse sramoten in mučen. Sklicevala se je tako na mojo sramoto kot na težave zakona, glede katerih nas apostol Pavel spodbuja, naj se jim ognemo, ko pravi: »Če nisi vezan na ženo, žene ne išči. Pa tudi če se oženiš, ne grešiš; in če se deviška omoži, ne greši, vendar bodo taki imeli stisko v mesu. Jaz pa bi vam rad prizanesel,«³³ – in tako dalje. Prav tako pravi: »Hočem, da bi bili vi brez skrbi,«³⁴ – in tako dalje. Tudi če ne sprejemam nasveta apostola Pavla o zakonskem jarmu niti prigovarjanj svetih, je rekla, naj poslušam vsaj filozofe in upoštevam, kar so na to temo napisali oni in kar je bilo napisanega o njih. To v opomin nam najvestneje počno sveti. Tudi sveti Hieronim v prvi knjigi *Proti Jovinijanu*³⁵ pripoveduje,

³³ 1 Kor 7,27–28.

³⁴ 1 Kor 7,32.

³⁵ O Jovinijanu nam je znano predvsem to, kar izvemo od Hieronima. Bil je nasprotnik krščanske askeze in leta 390 obsojen zaradi herezije. Njegova dela so obsodili na sinodi v Rimu pod papežem Siricijem, nato pa še na sinodi v Milanu, ki jo je sklical sveti Ambrož. Hieronimu jih je poslal prijatelj Pamahij. Sodeč po Hieronimovem delu v dveh knjigah, napisanem leta 393, je

kako skrbno je Teofrast³⁶ opisal neznosne težave in kako podrobno nenehni nemir zakona, da bi z najtehtnejšimi dokazi pokazal, zakaj se modrec ne sme poročiti.³⁷ Na tem mestu celo sveti Hieronim preneha z navajanjem teh filozofskih spodbud, rekoč: »Koga izmed kristjanov bi ne pokrila rdečica, ko Teofrast razpravlja na tak način,«³⁸ – in tako dalje. V isti knjigi nadaljuje: »Ko je Hirtij Cicerona po njegovi ločitvi od Terencije vprašal, ali bi se poročil z njegovo sestro, mu je ta odvrnil, da se ne more obenem posvetiti ženi in filozofiji.«³⁹ Ni rekel le »posvetiti«, temveč je pridal »obenem«, saj se ni hotel ukvarjati z nečim, kar bi se enačilo s študijem filozofije. »Tudi če pustim oviro študiju filozofije ob strani,« je nadaljevala, »premisli, kaj pošteno zakonsko življenje sploh je. Kaj je namreč lahko skupnega učencem in služkinjam, knjižnim omaram in zibkam, knjigam ali pisalnimi deskam in preslicam, pisalom ali trstikam in vretenom? Kdo more, osredotočen na ukvarjanje s Svetim pismom in filozofijo, prenašati otroško jokanje, ki ga pomirjajo pesmi dojlj, ter hrupno množico družine, tako moških kot žensk? Ali nespodobne in neprestane nesramnosti najmanjših? Rekel boš, da bogati to počno brez težav; njihove palače in velike hiše imajo veliko sob, njihovo bogastvo ne zazna stroškov in se ne trpinči z dnevnimi skrbmi. Toda povem ti, da položaj filozofov in bogatih ni enak; tisti, ki se trudijo za bogastvo ali se zapletajo v posvetne skrbi, nimajo časa za teološke ali filozofske študije.

Zato so si nekdam znameniti filozofi, ki so svet nadvse prezirali in ga niso toliko zapuščali, kot so pred njim bežali, prepovedali vse užitke, da bi počivali zgolj v objemu filozofije. Eden izmed teh, in to največji, Seneka, je med podučevanjem Lukilija dejal: 'Ne smeš se ukvarjati s filozofijo šele takrat, ko nimaš drugega dela, ampak se moraš vsakemu drugemu delu odreči, da bi mogel filozofirati, in se ves predati temu, za kar ni noben čas dovolj ... Ni velike razlike, ali filozofijo docela opustiš ali pa jo prekinjaš, saj ne obstane tam, kjer si jo prekinil ... Upreti se je treba svojim poslom in se jih znebiti, ne pa jih raztegovati.'⁴⁰ Na ta način pri nas sedaj iz ljubezni do Boga živijo tisti, ki se po pravici imenujejo menihi; na ta način so zaradi hrepenenja po filozofiji živeli tudi tisti, ki so postali slavni filozofi pri poganih. Pri vsakem ljudstvu, tako pri poganih kot pri Judih ali kristjanih, so namreč vedno obstajali nekateri, ki so druge prekašali po veri ali poštenosti in so se od ljudstva razlikovali po nekakšni

---

Jovinijan trdil, da ni pred Bogom devica nič boljša od žene, da ni post nič boljši od zmernega prehranjevanja ter da oseba, ki jo kristjost z Duhom in vodo, ne more grešiti. Po njegovem so vsi grehi enaki, vse pa čaka le ena vrsta kazni in ena vrsta nagrade.

³⁶ Teofrast (ok. 370–ok. 287 pr. Kr.) je bil grški filozof; bil je Aristotelov učenec in kot voditelj peripatetične filozofske šole v Atenah tudi njegov naslednik. Zanimala so ga vsa področja znanosti. V slovenščino so prevedeni njegovi *Značaji*.

³⁷ Hieronim, *Adversus Jovinianum* 1.47.

³⁸ Ibid. 1.48.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Seneka, *Epistulae Morales ad Lucilium* 72.3. Prevod Fran Bradač.

umirjenosti in enkratni vzdržnosti. Pri Judih so bili v davnih časih to nazirci,⁴¹ ki so se v skladu z zakonom zaobljubili Gospodu, ali pa sinovi prerokov, pristaši Elije in Elizeja,⁴² za katere smo po pričevanju svetega Hieronima⁴³ v Stari zavezi prebrali, da so bili menihi. Najnovejše pa so tiste tri filozofske šole, ki jih v knjigi *Starožitnosti* ločuje Jožef Flavij.⁴⁴ Ene imenuje farizeji,⁴⁵ druge saduceji⁴⁶ in zadnje eseni.⁴⁷ Pri nas pa so to menihi, ki posnemajo bodisi skupno življenje apostolov bodisi tisto zgodnejše Janezovo samotno življenje.⁴⁸ Pri poganih so bili to, kot rečeno, filozofi. Kot vemo tako po samem nastanku tega imena kot po pričevanju samih svetnikov, imena modrosti in filozofije niso povezovali s pridobivanjem znanja, temveč bolj s svetostjo življenja.

Na to se navezuje odlomek svetega Avguština iz osme knjige *Božjega mesta*, ki razlikuje vrste filozofov: 'Italska vrsta je imela za začetnika Pitagoro s Samosa, ki je baje prvič uporabil ime filozofija. Prej so tiste, za katere se je zdelo, da druge nekako prekašajo s hvalevrednim življenjem, imenovali modre; ko pa so njega vprašali, s čim se ukvarja, je odgovoril, da je filozof, to je občudovalec in ljubitelj modrosti, saj se mu je zdelo skrajno prevzetno razglabati samega sebe za modrega.'⁴⁹ Ko torej na tem mestu govori o tistih, 'za katere se je zdelo, da druge nekako prekašajo s hvalevrednim življenjem' in tako dalje, jasno kaže, da so se poganski modreci, to je filozofi, tako imenovali bolj zaradi hvalevrednega življenja kot zaradi znanja.

Ni moje delo, sklepati iz primerov, kako trezno in zmerno so sami živeli, saj bi se lahko zdelo, kot da poučujem Minervo. Če pa so tako živeli laiki in pogani, ki niso bili vezani z nikakršno izpovedjo vere, kaj bi moral storiti šele ti, ki si klerik

⁴¹ 4 Mz 6,1–21; Sod 16,17; Am 2,11. *Nazir* v hebrejščini pomeni 'Bogu posvečen'; nazirec se je moral odpovedati vinu in drugim opojnim pijačam.

⁴² 1 Kr 17–22; 2 Kr 1–13. Elija in Elizej sta starozavezna preroka.

⁴³ Hieronim, *Epistulae* 125 in 58.

⁴⁴ Jožef Flavij, *Antiquitates Judaicae* 18.1.2.

⁴⁵ Farizeji so bili judovska versko-politična skupnost, ki je delovala od konca 2. do konca 1. stoletja pr. Kr. Znani so bili po natančnem izpolnjevanju Mojzesovih zakonov; nekateri so jih grajali zaradi navidezne pobožnosti. Farizeja sta bila tudi Jožef Flavij in apostol Pavel.

⁴⁶ Saduceji so bili skupnost, ki je delovala v približno istem času. Bili so bogata in vplivna skupina; močno so vplivali na delovanje jeruzalemskega templja in na imenovanje velikih duhovnikov. Za sveto so priznavali samo peteroknjižje, drugo razodetje so zavračali in v nasprotju s farizeji niso verjeli v angele, demone in v posmrtno življenje. Leta 70 so ob uničenju templja izgubili vse vzvode oblasti.

⁴⁷ Tudi eseni so delovali v približno istem času, predvsem na zahodni obali Mrtvega morja in v drugih manjših odročnih krajih Palestine. Večina esenov je zavračala poroko. Leta 1947 so našli kumranske zapise, ki naj bi jih napisali eseni in skrili pred prihodom rimskih legij.

⁴⁸ Mr 1,2–8; Mt 3,1–12; Lk 3,1–9 in 15–17; Jn 1,19–28. Mišljen je Janez Krstnik (6–2 pr. Kr.–okoli 30 po Kr.), sin Zaharije in Elizabete. Ko je odrasel, je v sebi začutil božji klic in se odpravil v puščavo, kjer je živel kot asket, oblekel se je v kameljo kožo, jedel kobilice in med divjih čebel ter pozival ljudi k spreobrnjenju. Tiste, ki so se hoteli, je krstil v reki Jordan. Pri njem se je krstil tudi Jezus.

⁴⁹ Avguština, *De civitate Dei* 8.2.

in kanonik, da bi se namesto sramotnih naslad predal svetim dolžnostim, saj te bo ta Karibda sicer naglo pogoltnila in se boš brez sramu in nepovratno pogreznil v te nespodobnosti? Če se že ne meniš za prednosti klerika, obrani vsaj dostojanstvo filozofa. Če že preziraš spoštovanje do Boga, naj pomanjkanje sramu ublaži vsaj ljubezen do časti. Spomni se, kako je Sokrat, ki je bil poročen, za to sramoto filozofije plačal z zoprnim pripetljajem, da bi kasneje drugi upoštevali njegov zgled in postali previdnejši. To omenja tudi sam Hieronim. Takole piše o Sokratu v prvi knjigi *Proti Jovinijanu*: 'Ko je bil nekoč deležen vrste psovka, s katerimi ga je iz zgornjega nadstropja obmetavala Ksantipa, in ga je ta polila z umazano vodo, si je otresele lase in odvrnil le tole: Vedel sem, da bo tej nevihti sledil dež.'⁵⁰ Slednjč je še omenila, v kakšni nevarnosti bi se znašel, če bi jo pripeljal nazaj, in kako je njej ljubše in zame častneje, če se imenuje moja prijateljica kot pa žena, češ da naj me k njej vleče le naklonjenost, ne pa kakršnakoli prisila poročnih vezi. Ko bi bila nekaj časa ločena, bi ob srečanju čutila toliko prijetnejše radosti, kolikor manj pogoste bi bile. Ko s prepričevanjem in odvrčanjem s takšnimi in podobnimi razlogi ni mogla upogniti moje neumnosti, prizadeti pa me ni hotela, je med silnim vzdihovanjem in jokom zaključila svoj govor z besedami: »Naposled ostane le eno; pogubi obeh bo sledila bolečina, nič manjša, kot je bila prej ljubezen.« Kot je spoznal ves svet, ji tudi tu ni manjkalo duha prerokovanja. Ko se je rodil najin otrok, sva ga zaupala moji sestri in se skrivaj vrnila v Pariz. Ko sva po nekaj dneh v neki cerkvi prebedela noč v molitvi, sva bila prav tam navsezgodaj vpricho njenega strica ter nekaterih najinih in njegovih prijateljev združena s poročnim blagoslovom.

Kmalu sva skrivaj vsak posebej odšla na svojo stran. Kasneje sva se videvala poredko in prikrito, saj sva skrbno skrivala, kar sva storila. Njen stric in člani njegovega gospodinjstva pa so začeli razglašati sklenjeni zakon ter kršiti dano besedo, saj so skušali najti uteho svoji sramoti. Ona jih je nasprotno preklinjala in prisegala, da je to čista izmišljija. Zato jo je močno razdraženi stric pogosto obmetaval z žaljivkami. Ko sem za to izvedel, sem jo poslal v neko nunsko opatijo blizu Pariza po imenu Argenteuil,⁵¹ kjer so jo vzgajali in poučevali že kot deklico. Dal sem ji prirediti redovniško obleko, ki je ustrezala njenemu življenju v samostanu, s tem da sem izvzel ruto,⁵² in ji jo nadel. Ko so to slišali njen stric, sorodniki in njegovi pomočniki, so menili, da sem jih dokončno prevaral ter da se je želim znebiti, saj sem jo naredil za nuno. Zato so bili silno jezni in so se zarotili proti meni. Tako so me neke noči, ko sem počival in spal v odmaknjeni sobi svojega stanovanja, s pomočjo nekega podkupljenega služabnika kaznovali s skrajno okrutnim in sramotnim maščevanjem, ki ga je svet sprejel z največjim začudenjem. Odrezali so mi namreč tisti del telesa, s katerim sem storil to, kar so oni objokovali. Takoj so pobegnili,

⁵⁰ Hieronim, *Adversus Jovinianum* 1.48.

⁵¹ Ženski samostan svete Marije v Argenteuilu je bil ustanovljen med letoma 650 in 675.

⁵² To si je nadela kasneje, ko je tudi formalno postala nuna.

vendar sta dva, ki so ju lahko ujeli, ostala brez oči in rodil. Eden izmed njiju je bil prej imenovani služabnik, ki me je, medtem ko mi je služil, zaradi pohlepa izdal.

8. O TELESNI RANI OZIROMA KAKO JE BIL SKOPLJEN

Zjutraj se je pri meni zbralo vse mesto. S kolikšnim začudenjem so vsi obnemeli, kako so tarnali, me mučili s kričanjem in s kakšnim žalovanjem so me vznemirjali, je težko, celo nemogoče opisati. Najbolj so me mučili kleriki in še posebej moji učenci z neznosnim tarnanjem in javkanjem. In sicer tako, da me je dosti bolj ranilo njihovo sočutje kot pa bolečina zaradi rane in da sem precej bolj čutil sram kot rano ter precej bolj trpel zaradi sramu kot zaradi bolečine. Pred očmi sem imel svojo nedavno slavo in kako je bila ta slava z lahkoto ponižana, po sramotnem pripetljaju pa celo povsem uničena. Pomislil sem tudi, kako sem bil po pravični božji sodbi kaznovan na tistem delu telesa, s katerim sem se pregrešil, kako mi je ta, ki sem ga prej izdal, s pravično izdajo vrnil milo za drago, kako moji tekmeči pojejo hvalo tako očitni pravičnosti, kolikšno gorje zaradi trajne bolečine bo ta rana prinesla mojim staršem in prijateljem ter s kakšno naglico bo ta sramota brez primere obšla ves svet. Kakšna pot mi je sploh še odprta? S kakšnim obrazom naj stopim pred javnost, ko bodo vsi s prstom kazali za mano, ko me bodo vsi jeziki opravljali in bom za vse čudna prikazen. Zlasti me je zmedlo to, da so po uničujoči črki zakona evnuhi pred Bogom tako zaničevani, da ljudje, katerih moda so odrezana ali zmečkana, kot smrdljivi in nečisti ne smejo vstopiti v cerkev. Tudi pri žrtvovanju takšne živali ne pridejo v poštev. Knjiga *Števil*, triinsedemdeseto poglavje: »Živali, ki ima zmečkana ali stolčena ali odtrgana ali zrezana moda, ne darujte Gospodu!«⁵³ Knjiga *Devteronomij*, enaindvajseto poglavje: »Evnuh z zmečkanimi ali odrezanimi modi in odrezanim moškimi udom ne bo vstopil v božjo cerkev.«⁵⁴ Priznam, ko se me je polastila takšna nesrečna potrtoost, me je v skrivališče samostanske celice pognala bolj zmeda zaradi sramu kot pa zaobljuba spreobrnjenja. Ona pa si je na mojo željo že prej rade volje nadela nunsko oblačilo in vstopila v samostan. Tako sva si oba skupaj oblekla sveto oblačilo, jaz v opatiji svetega Dionizija,⁵⁵ ona pa v že prej imenovanem samostanu Argenteuil. Spominjam se, kako so jo mnogi med obžalovanjem njene mladosti zaman odvrčali od jarma samostanskih pravil kot od neznosne kazni, ona pa je med solzami in ihtenjem po svojih močeh odvrnila z znano Kornelijino tožbo, rekoč:

... soprog ti največji,

komaj sem vredna zakona s teboj; kdo dal je usodi
moč nad takšno glavo? Zakaj sem te vzela, nesrečna,

⁵³ V resnici je to 3 Mz 22,24, torej Levitik.

⁵⁴ 5 Mz 23,1.

⁵⁵ St. Denis v Parizu.

jaz, ki prinašam polom? V zameno kaznuj me, naloži kazen, ki sama jo rada dobim.⁵⁶

S temi besedami je pohitela k oltarju, z njega nemudoma pobrala ruto, ki jo je blagoslovil škof, in se pred vsemi zaobljubila samostanskemu življenju. Komaj sem si opomogel od rane, so se pri meni že zbirali kleriki ter tako od mojega predstojnika kot od mene z neprestanimi prošnjami zahtevali, naj vse, kar sem do sedaj počel zaradi želje po dobičku in slavi, zdaj počnem iz ljubezni do Boga ter se posvetim študiju. Naj vendar ne pozabim, da mi je ta talent zaupal Bog in da ga bo izterjal z obrestmi; naj se jaz, ki sem se doslej posvečal le poučevanju bogatih, odslej ukvarjam s poučevanjem ubogih. Spoznam naj, da se me je sedaj Gospodova roka dotaknila predvsem zato, da bi se proč od mesenih vabil in nemirnega posvetnega življenja svobodneje ukvarjal s študijem ter zares postal ne toliko svetni kot božji filozof. Opatija, kamor sem se napotil, se je predajala skrajno posvetnemu in sramotnemu življenju. Celo njen opat je živel toliko slabše in bil toliko bolj razvpit, na kolikor višjem položaju je bil v primerjavi z drugimi. Ker sem njihovo neznosno izprijenost pogosto ostro grajal, tako zasebno kot javno, sem vsem postal čez mero nadležen in zoprn. Vsakodnevnega vztrajanja mojih učencev so bili nadvse veseli, saj so v tem videli priložnost, da me spravijo proč od sebe.

Ker so učenci dolgo pritiskali name in me močno nadlegovali, zraven pa so se vmešali še opat in bratje menihi, sem se umaknil v neko celico in se tam po nekdanji navadi ukvarjal s šolo. Tam se je kmalu zbrala takšna množica učencev, da prostor ni zadostoval za prenočišče, zemlja pa ne za hrano. Tam sem se posvetil zlasti študiju Svetega pisma, kar je najbolj ustrezalo mojemu poklicu, vendar tudi svetnih umetnosti nisem povsem zanemaril; bil sem jih namreč bolj vajen in zanje so me najbolj prosili. Iz teh sem naredil nekakšen trnek in jih, zapeljane s slastjo filozofije, z njim potegnil k preučevanju prave filozofije. *Cerkvena zgodovina*⁵⁷ omenja, da je tako počel tudi Origen,⁵⁸ največji krščanski filozof. Ker se je zdelo, da mi Gospod tudi pri preučevanju svetih reči ni namenil nič manjšega ugleda, kot mi ga je pri preučevanju svetnih, se je začelo število učencev moje šole na obeh predavanjih neizmerno povečevati, v vseh drugih šolah pa močno upadati. S tem sem podžgal zavist in sovraštvo učiteljev do mene in kjer so me lahko, so me omejevali. V odsotnosti so mi vedno očitali predvsem dvoje, – prvič, da je študij posvetnih knjig povsem neskladen z meniškim življenjem, ter drugič, da sem si nepoučen dovolil poučevati Sveto pismo,

⁵⁶ Lukan, *Bellum Civile sive Pharsalia* 8.94 in nasl.

⁵⁷ Evzebij iz Cezareje, 6.19. V latinščino je delo prevedel Rufin iz Akvileje.

⁵⁸ Origen (185–254 po Kr.) je bil prvi veliki učenjak med grškimi cerkvenimi očeti. Bil je na čelu aleksandrijske krščanske šole ter začetnik biblične tekstne kritike. Ohranili so se fragmenti njegovega dela *Heksapla*, izdaje Stare zaveze, ki vsebuje v šestih vzporednih stolpcih hebrejsko besedilo in grško besedilo. Ohranila se je razprava *O prvih načelih*, prvo delo krščanske dogmatike. Nekatere njegove ideje so obveljale za heretične.

– in sicer zato, da bi mi poučevanje preprečili. K temu so neprenehoma spodbujali škofe, nadškofe, opate in sploh vse cerkvene dostojanstvenike, ki so jih lahko.

9. O KNJIGI NJEGOVE *TEOLOGIJE*⁵⁹ IN O TEM, KAKO SO GA OD TAKRAT PREGANJALI SOŠOLCI

Pripetilo se je, da sem se v začetku posvetil pojasnjevanju same osnove naše vere s primerami človeškega razuma. Za svoje učence, ki so povpraševali po človeških in filozofskih razlogih ter zahtevali tisto, kar se more bolj razumeti kot izraziti z besedami, sem sestavil teološko razpravo *O božji edinstvi in trojnosti*. Govorili so, da je navajanje besed odveč, če jim razum ne sledi, in da nečesa ni mogoče verjeti, če ni bilo prej razumljeno, ter da je smešno, če nekdo razglaša drugim nekaj, česar ne more dojeti sam, čeprav jih uči. Gospod sam pravi, da so to slepi vodniki slepih.⁶⁰

Ko so to razpravo mnogi videli in prebrali, je začela povečini vsem ugajati, saj se je zdelo, da je v njej glede tega enako zadoščeno vsem vprašanjem. Ker pa so se ta vprašanja zdela težja od vseh drugih, so toliko bolj cenili natančnost njihove rešitve, kolikor očitnejša je bila njihova težavnost. Zato so moji tekmeči, ki so bili silno razdraženi, med njimi najbolj stara spletkarja Alberik in Lotulf, proti meni sklicali koncil. Omenjena dva sta po smrti njunih in mojih učiteljev, Viljema in Anzelma, skušala vladati namesto njiju ter ju naslediti kot dediča. Ker sta imela oba šoli v Reimsu, sta proti meni z večkratnim prigovarjanjem naščuvala svojega nadškofa Radulfa. Na svojo stran sta pridobila tudi škofa Konana iz Palestrine, ki je tedaj opravljal funkcijo papeževega odposlanca v Galiji. Pod imenom koncil so priredili sestanek v mestu Soissons in me povabili, naj s seboj prinesem delo, ki sem ga bil spisal o Trojici. Tako se je tudi zgodilo. Preden pa sem prispel tja, sta me omenjena tekmeča tako oklevetala pred duhovščino in ljudstvom, da je na dan mojega prihoda to skoraj kamenjalo mene in redke učence, ki so prišli z menoj. Govorili so, kot sta jih onadva prepričala, da častim in opisujem tri bogove. Ko sem prišel v mesto, sem šel k papeževemu odposlancu ter mu svojo knjižico izročil v branje in presojo. Rekel sem, da sem pripravljen popraviti ali spremeniti, če sem napisal oziroma rekel karkoli nasprotnega katoliški veri. On pa mi je takoj naročil, naj to knjižico odnesem nadškofu in svojim tekmečem, da bi mi sodili tisti, ki me zaradi nje obtožujejo, ter da bi se na mojem primeru izpolnil naslednji izrek: »Tudi naši sovražniki so sodniki.«⁶¹ Knjižico so pregledovali in prebirali znova in znova, ker pa niso našli ničesar, kar bi si na zaslišanju drznili proti meni potegniti na dan, so tako zaželeno obsodbo knjige odložili vse do konca koncila. Sam pa sem pred zasedanjem koncila vsak dan

⁵⁹ *Theologia summi boni* ali *Teologija največjega dobrega* je vsebovala traktat *O božji edinstvi in trojnosti*.

⁶⁰ Mt 15,14.

⁶¹ 5 Mz 32,31.

javno in vsem razlagal katoliško vero, kot sem jo opisal. Vsi, ki so me slišali, so z velikim občudovanjem opozarjali tako na moje izražanje kot na pomen besed. Ko sta to videla ljudstvo in duhovščina, so začeli drug drugemu govoriti: »In glejte, javno govori in mu nič ne rečejo.⁶² Koncil gre h koncu in kot smo slišali, je bil sklican predvsem zaradi njega. Mar so sodniki spoznali, da so sami v večji zablodi kakor on?« Moji tekmeči so zato postajali iz dneva v dan bolj razdraženi.

Nekega dne je k meni prišel Alberik z nekaj svojimi učenci, da bi me zavedel. Po nekaj sladkih besedah je rekel, da se čudi nečemu, kar je opazil v tisti knjigi. Da namreč jaz, čeprav je Bog rodil Boga in ne obstaja nič drugega kakor en sam Bog, zanikam, da je Bog rodil samega sebe. Na to sem takoj odgovoril takole: »Če hočete, lahko to razložim.« On je dejal: »Ne zanima nas ne človeško mnenje niti vaša sodba v teh zadevah, ampak le besede avtoritete.« Na to sem odvrnil: »Obrnite list in našli boste avtoriteto.« Knjiga, ki jo je on sam prinesel s seboj, je bila ravno pri roki. Poiskal sem mesto, ki sem ga poznal, sam pa ga ni našel, saj je iskal le tisto, kar bi mi škodilo. Po božji volji sem hitro naletel na tisto, kar sem iskal. To je bila misel, pod katero je bil podpisan Avguštin, *O Trojici*, prva knjiga: »Tisti, ki misli, da ima Bog moč, da rodi samega sebe, se močno moti; tega namreč ne more storiti ne Bog ne kakšno drugo duhovno ali telesno bitje. Nobene stvari namreč ni, ki bi rodila sama sebe.«⁶³ Ko so to slišali njegovi navzoči učenci, so otrpnili in zardeli. Sam pa je, da bi se nekako obranil, rekel: »To je treba prav razumeti.« Dodal sem, da ni to nič novega in da se stvar ne tiče tega razgovora, saj je sam iskal samo besede in ne pomena. Če pa kljub temu želi poslušati smisel in razlago, sem rekel, da sem mu pripravljen, če se strinja, pokazati, kako je zašel v herezijo, v skladu s katero je oče tudi svoj lastni sin. Ko je to slišal, je pobesnel in se pri priči zatekel h grožnjam, češ da mi v tej pravdi ne bodo pomagale ne moje razlage ne avtoritete. In tako je odšel.

Zadnji dan koncila sta začela pred zasedanjem papežev odposlanec in nadškof skupaj z mojimi tekmeči ter nekaterimi drugimi osebami preudarjati, kaj naj se sklepe glede mene in moje knjige, ki je bila glavni razlog za srečanje. Ker pa v mojih besedah in v spisu, ki so ga imeli pri sebi, niso našli ničesar, s čimer bi me lahko obtožili, so za nekaj časa vsi utihnili ter me manj očitno poniževali. Gaudrif,⁶⁴ škof Chartresa, ki je po slovesu svoje pobožnosti in ugledu svojega škofovskega sedeža prekašal druge škofove, pa je svoj govor začel takole:

»Gospodje, vsi tu navzoči veste, da sta nauk tega človeka, kakršenkoli že je, in njegova nadarjenost v vsem, česar se je lotil, imela mnogo pristašev in privrženecv, da je močno zatrl slavo tako svojih kot naših učiteljev ter »svoje mladike razširil kakor trto od morja do morja.«⁶⁵ Če ga boste obtožili z vnaprej ustvarjeno sodbo, – česar po mojem mnenju ne boste storili, čeprav bi bilo prav, – vedite, da boste užalili

⁶² Jn 7,26.

⁶³ Avguštin, *De Trinitate* 1.1.

⁶⁴ Geoffrey iz Levesa, je bil od leta 1116 do leta 1149 škof mesta Chartres.

⁶⁵ Ps 80,12.

mnoge in da ne bo malo takšnih, ki ga bodo hoteli braniti; še zlasti ker v spisu pred nami nismo opazili ničesar, kar bi odkrito vsebovalo kakšno lažnivo trditev. Kot pravi Hieronim:⁶⁶ 'Hrabrost ima javno vedno tekmece, strele in neurja le v najvišje goré udarjajo.'⁶⁷ Pazite, da ne boste z nasilnim ravnanjem povečali njegove slave in sami sebi nakopali več obdolžitve zaradi zavisti kot njemu zaradi pravičnosti. Kakor piše omenjeni učitelj: »Prazna govorica kmalu utihne in poznejše življenje sodi o prejšnjem.«⁶⁸ Če pa se odločite z njim ravnati po kanonih, naj se njegov nauk in spis objavita in naj mu bo na vprašanja dovoljeno svobodno odgovarjati, da bo, če bo obsojen ali če bo priznal, popolnoma obmolknil. To je vsaj v skladu z mislijo svetega Nikodema,⁶⁹ ki je želel predvsem osvoboditi samega Gospoda in je rekel: »Ali naša postava koga sodi, če ga prej ne posluša in ne spozna, kaj dela?«⁷⁰

Ko so to slišali moji tekmeči, so takoj zagnali hrup in zakričali: »Resnično moder nasvet, naj se borimo z blebetanjem tistega, čigar dokazom in prevaram se ne more upreti ves svet!« Toda zares, veliko teže se je bilo pripraviti s samim Kristusom, pa je Nikodem vseeno terjal, naj se Kristusa posluša v skladu z odredbo zakona.

Ker jih škof ni mogel pripraviti do tega, kar je predlagal, je skušal njihovo zavist obrzdati po drugi poti. Rekel je, da za razpravljanje o takšni zadevi ne morejo zadovoljati maloštevilni navzoči in da je za to stvar treba več raziskovanja. Njegov končni sklep je zato le to, naj me moj opat, ki je bil tam prisoten, odpelje nazaj v mojo opatijo, torej v samostan svetega Dionizija. Tam naj se skliče več bolj izobraženih ljudi in se s skrbnejšo preiskavo sklene, kaj je treba storiti glede tega. S tem zadnjim predlogom so se strinjali tako papežev odposlanec kot vsi ostali. Legat je takoj nato vstal, da bi pred udeležbo na koncilu maševal, ter mi preko škofa zaupal dano dovoljenje za vrnitev v samostan, kjer naj počakam na to, kar se bo določilo.

Moji tekmeči so mislili, da niso dosegli ničesar, če se bo ta zadeva reševala zunaj njihove škofije, saj jim njihova moč tam ne bi koristila. Na pravičnost so se manj zanesli in so prepričali nadškofa, kakšna sramota da je zanj, če bo ta pravda prenesena na drugo sodišče, in da je lahko nevarno, če se bom na tak način izvlekel. Takoj so pohiteli k legatu, spremenili njegovo mnenje in ga proti njegovi volji pregovorili, da je knjigo obsodil brez kakršnekoli preiskave, jo takoj pred vsemi celo zažgal, mene pa obsodil na dosmrtno ječo v tujem samostanu. Govorili so namreč, da mora biti za obsodbo knjige dovolj to, da sem si jo drznil brati javno brez priporočila rimskega papeža in Cerkve ter da sem jo sam dal že mnogim v prepis. Za krščansko vero da bo zelo koristno, če se bo z mojim zgledom preprečila podobna predrznost mnogih.

Ker pa je bil oni legat izobražen manj, kot bi bilo treba, se je opiral predvsem na

⁶⁶ Hieronim, *Hebraicae quaestiones in libro Geneseos*, Praef.

⁶⁷ Horacij, *Carmina* 2.10.11–12. Prevod Kajetan Gantar.

⁶⁸ Hieronim, *Epistulae* 54.13. Prevod nekaterih Hieronimovih pisem Franc Ksaver Lukman.

⁶⁹ Nikodem je bil farizej in član velikega zbora, ki je kasneje branil Jezusa in poskrbel za njegov pogreb.

⁷⁰ Jn 7,51.

mnenje nadškofa, kot se je nadškof na mnenje onih. Ko je to zaslučil škof iz Chartresa, me je o teh spletkah takoj obvestil in spodbudil, naj stvar prenašam toliko mirneje, kolikor bolj je vsem jasno, da ravnajo vse nasilneje, ter naj ne dvomim, da bo tako očitno zavistno nasilje najbolj škodovalo njim samim, meni pa koristilo. Svetoval mi je tudi, naj se glede zapora v samostanu nikar ne vznemirjam, saj sam zanesljivo ve, da me bo sam legat, ki je to storil pod prisilo, po nekaj dnevih po odhodu odtod osvobodil. In tako me je po svojih močeh jokajočega tudi sam v solzah potolažil.

10. O SEŽIGU NJEGOVE KNJIGE

Zato sem poklican takoj prišel na koncil, kjer so me brez kakršnekoli raziskave in razpravljanja prisilili, da sem svojo knjigo z lastno roko vrgel v ogenj. Tako je zgorela. Zaradi zburjanja videza, da se je kaj govorilo, je eden izmed mojih nasprotnikov še na skrivaj zamrmral, kako da je v knjigi opazil napisano, da je samo Oče Bog vsemogóčni. Legat je to narahlo ujel z ušesom in onemu ves začuden odgovoril, da takšne zmote ne bi smeli predpostavljati niti pri otroku, ko pa izpoveduje, da so vsemogóčni trije, in se tega drži. Ko je to slišal neki Terik,⁷¹ predstojnik šole, je v smehu odvrnil s temi Atanazijevimi⁷² besedami: »Pa vendar niso vsemogóčni trije, ampak je vsemogóčen samo eden.« Ko pa ga je začel njegov škof psovati ter ga je zatrl kot kakega obtoženca, krivega žalitve veličanstva, se je pogumno uprl in rekel, kot bi navajal Danijelove besede: »Ste tako nespametni, Izraelovi sinovi? Brez preiskave in zanesljivega spoznanja ste obsodili Izraelovega sina? Vrnite se na kraj sodbe⁷³ in sodite samemu sodniku, vi, ki ste za poučevanje vere ter popravljanje napak postavili takšnega sodnika, da je med sojenjem z lastnimi usti obsodil sebe. Danes božja milost jasno osvobaja nedolžnega, kot je nekoč Suzano⁷⁴ pred lažnivima tožnikoma.«

Tedaj je nadškof vstal in potrdil legatovo izjavo, vendar je po svoji potrebi spremenil nekaj besed in dejal: »Zares, gospod, Oče je vsemogóčen, Sin je vsemogóčen, Sveti Duh je vsemogóčen. Tisti pa, ki se s tem ne strinja, je očitno izgubljen in ga ni treba poslušati. Če se vam zdi zdaj primerno, bi bilo dobro, da ta brat pred vsemi izpove svojo vero, da se bo, kot je treba, ali potrdila ali zavrgla in popravila.«

Ko pa sem vstal, da bi izpovedal in izkazal svojo vero ter z lastnimi besedami

⁷¹ To je bil verjetno Thierry iz Chartresa. Do 1140 je poučeval v Parizu, leta 1141 je postal vodja šole v Chartresu, umrl je po letu 1149. Znan je bil po poznavanju svobodnih umetnosti, predvsem matematike.

⁷² Sveti Atanazij se je rodil leta 296, umrl pa leta 373. Leta 328 je postal aleksandrijski patriarh. Zaradi svojega boja proti arijanstvu je moral petkrat v izgnanstvo.

⁷³ Dan 13, 48–49.

⁷⁴ Suzana je bila Jojakimova žena. Vanjo sta se zagledala dva stara sodnika in si jo nekega dne skušala vzeti na silo, vendar je poklicala pomoč. Starca sta se zlagala, da je bil pri njej mladenič, zato so Suzano obsodili na smrt. Rešil jo je Daniel, ki je zaslišal vsakega posebej in ju ujel na laži.

izrazil, kar sem čutil, so nasprotniki rekli, da mi ni treba nič drugega kot prebrati Atanazijevo veroizpoved, kar bi lahko storil vsak otrok. Da se ne bi izgovarjal z nepoznavanjem, češ da teh besed nisem uporabljal, so poskrbeli, da so mi v branje prinesli besedilo. Po svojih močeh sem bral med vzdih, ihtenjem in jokom. Nato sem bil kot obtoženec in obsojenec izročen opatu svetega Medarda,⁷⁵ ki je bil navzoč, in odpeljan v njegov samostan kot v zapor. Koncil se je takoj končal.

Opat in menihi tega samostana so menili, da bom pri njih ostal dlje, ter so me sprejeli z največjim veseljem. Zaman so me skušali potolažiti, čeprav so se mi posvečali z vso pazljivostjo. Bog, ki presojaš pravičnost, s kakšnim gnevom v srcu, s kakšno zagrenjenostjo uma sem te jezen obsojal in te besen obtoževal, tako da sem pogosto ponavljal znano tožbo blaženega Antona: »Dobri Jezus, kje si bil?«⁷⁶ Kakšna bolečina me je vznemirjala, kakšen sram me je obhajal in kakšen obup me je mučil, vse to sem takrat lahko čutil, zdaj pa ne morem povedati. Kar sem prenašal tedaj, sem primerjal s tistim, kar sem nekoč telesno pretrpel; mislil sem, da sem najnesrečnejši izmed vseh ljudi. Tisto izdajo sem imel za majhno v primerjavi s to krivico. Dosti bolj sem objokoval izgubo slave kot oslabitev telesa, saj sem prvo doživel zaradi neke krivde, k temu tako odkritemu nasilju pa sta me pripeljala iskren namen in ljubezen do naše vere, ki sta me spodbudila k pisanju.

Vsi, do katerih je prišla govorica o tem tako krutem in nepremišljenem dejanju, so ga močno obsojali. Posamezniki, ki so bili pri tem udeleženi, so krivdo odganjali od sebe in jo prenašali na druge, tako da so tudi moji tekmeči znikali, da se je stvar zgodila po njihovem nasvetu, legat pa se je s tem v zvezi javno zgražal nad francosko zavistjo. Takoj ga je prevzelo kesanje in po nekaj dneh, ko je dal pod prisilo za nekaj časa duška njihovi zavisti, me je odpeljal iz tujega samostana in me poslal nazaj v lastnega. Kot sem že omenil, so mi bili tam malone vsi že prej sovražni, saj so zaradi svojega sramotnega življenja ter nesramnega obnašanja vedeli, da bodo moje obtožbe težko prenašali.

Po nekaj mesecih jim je usoda ponudila priložnost, da me poskusijo uničiti. Med branjem sem nekega dne v *Razlagi apostolskih del*⁷⁷ slučajno naletel na Bedovo trditev, da je bil Dionizij Areopagit verjetneje škof Korinčanov kot pa Atencev. Zdelo se je, da to močno nasprotuje njim in njihovemu širokoustenju, da je njihov Dionizij ravno ta Areopagit, saj njegova *Gesta* očitno trdijo, da je bil atenski škof. Ko sem to odkril, sem Bedovo pričevanje kot v šali pokazal nekaterim okoli stoječim bratom, kajpak tisto, kar nam je nasprotovalo. Oni pa so vsi ogorčeni dejali, da je Beda največji lažnivec med pisci ter da imajo za verodostojnejšo pričo svojega opata Huldoina,⁷⁸ ki je med raziskovanjem tega problema dolgo potoval po Grčiji in ko je spoznal resnico

⁷⁵ Geoffrey iz St. Medarda, ki je pozneje postal škof v škofiji Châlons-sur-Marne.

⁷⁶ Sveti Atanazij, *Vita Antonii* 9.

⁷⁷ Beda Častitljivi, *Expositio Actuum apostolorum* 17.

⁷⁸ Letnica in kraj njegovega rojstva sta neznana, leta 815 je postal opat v opatiji St. Denis. Bil je duhovnik Ludvika Pobožnega, ki mu je leta 834 naročil, naj napiše življenjepis svetega Denisa.

zadeve, o kateri je pisal v svojih *Gestah*, je ta dvom popolnoma ovrgel. Ko me je nato eden izmed njih presenetil z neprijetnim vprašanjem, kaj mislim glede tega spora, namreč med Bedo in Huldoinom, sem odgovoril, da sem bolj naklonjen avtoriteti Bede, čigar spise najdemo po vseh latinskih Cerkvah.

11. PREGANJAJO GA NJEGOV OPAT IN BRATJE MENIHI

Nato so začeli vsi razburjeni kričati, da sem sedaj jasno pokazal, kako sem našemu samostanu vedno povzročal neprijetnosti, in odvzel čast še celotnemu kraljestvu, češ da sem odnesel tisto, s čimer se nadvse ponaša, ko sem zanikal, da bi bil Areopagit njihov zaščitnik. Jaz pa sem odvrnil, da tega nisem zanikal in da ni treba preveč skrbeti, ali je bil to sam Areopagit ali kdo drug, da si je le pri Bogu pridobil takšno krono. Seveda so takoj pohiteli k opatu⁷⁹ in mu sporočili, kar so mi naprtili. Ta je z veseljem prisluhnil in se veselil ponujene priložnosti, da me uniči; mene se je namreč bal toliko bolj, kolikor sramotnejše od drugih je živel. Takrat je zbral svoj svet in svoje brate ter mi ostro zagrozil, češ da me bo takoj poslal h kralju, ki me bo kaznoval, ker sem njegovemu kraljestvu pobral slavo, njemu pa krono. Ukazal je, naj me dobro čuvajo, dokler me ne bo predal kralju. Sam pa sem se, če sem že bil kaj zakrivil, zaman ponujal za redni postopek.

Tedaj sem se njihove zlobe močno prestrašil, nesreča me je namreč spremljala že dolgo. Bil sem povsem obupan, kot bi se proti meni zarotil ves svet. V dogovoru z nekaterimi brati, ki so se me usmilili, ter z odobravanjem nekaterih učencev sem ponoči skrivaj zbežal in se umaknil na sosednje ozemlje grofa Teobalda,⁸⁰ kjer sem prej bival v samostanu. Kajpada sem nekoliko poznal tudi njega; sočustvoval je z mano zaradi zatiranja, za katero je slišal. Tam sem začel bivati v mestu Provins, v neki celici menihov iz Troyesa,⁸¹ katerih prior se je že prej izkazal za mojega prijatelja in me je imel zelo rad. Mojega prihoda se je zelo razveselil in je zame skrbel z vso prizadevnostjo.

Nekega dne pa se je zgodilo, da je v mesto k omenjenemu grofu po nekakšnih opravih prišel moj opat. Ko sem za to izvedel, sem šel s tem priorjem h grofu ter ga

---

Pri tem si je pomagal s Psevdodionizijevimi besedili; prvi je napačno dokazoval, da sta Dionizij Areopagit iz 1. stol. in sveti Denis iz Pariza ista oseba. Huldoin je umrl leta 840.

⁷⁹ Adam, opat v St. Denisu od 1099 do 1122. Po njegovi smrti ga je zamenjal Suger.

⁸⁰ Teobald II. je imel mnogo naslovov, najpogosteje je bil kar »šampanjski grof«. Med letoma 1107–1152 je bil grof Bloisa in Chartresa. Bil pa je tudi grof Šampanje, Provinsa, Meauxa in Troyesa. Na angleškem prestolu je podpiral svojega brata Štefana, angleškega kralja od 1135 do 1154. Abelard je na njegovih posestvih ostal, dokler ni med 1125 in 1127 odšel v Bretanjo. Bil je fevdalni pokrovitelj tako sv. Bernarda kot Abelarda; kasneje je Heloizi potrdil darovnico iz Parakleta. Bil je prisoten na Abelardovem sojenju na koncilu v Sensu leta 1141; umrl je leta 1152.

⁸¹ Samostan Saint Ayoul v Provinsu, ustanovljen leta 1088.

prosil, naj posreduje zame pri mojem opatu, da bi me odvezal in mi dal dovoljenje za samostansko življenje, kjerkoli bi že naletel na sebi primeren kraj. On in tisti, ki so bili z njim, pa so dali zadevo v posvet, da bi grofu s tem v zvezi odgovorili dan pred svojim odhodom. Ko so s posvetovanjem začeli, se jim je zdelo, da hočem prestopiti v drugo opatijo in da bo to za njihovo izredna sramota. Šteli so si namreč v veliko čast, da sem se po odločitvi za menišтво zatekel k njim, kot bi prezrl vse druge opatije. Govorili so, da jim zdaj preti silna sramota, če bi jih zavrnel in prestopil k drugim. Zato niso hoteli s tem v zvezi poslušati ne mene ne grofa. Še več, zagrozili so mi, da me bodo izobčili, če se ne bom hitro vrnil. Priorju, h kateremu sem se zatekel, pa so na vse možne načine preprečevali, da bi me še zadrževal, če se ne želi tudi sam izpostaviti izobčenju. Ko sva to slišala, naju je s priorjem zaskrbelo.

Opat je pri tem vztrajal, se vrnil in po nekaj dneh umrl. Ko ga je nasledil drugi,⁸² sem skupaj s škofom iz Meauxa odšel k njemu,⁸³ da bi mi ustregel v tem, kar sem bil prosil od njegovega predhodnika. Ker tudi on najprej ni soglašal, sem se s pomočjo nekaterih prijateljev v tej stvari obrnil na kralja⁸⁴ ter na njegov svet. Tako sem dosegel, kar sem želel. Takratni kraljevi upravitelj Štefan⁸⁵ je opata in njegove prijatelje namreč poklical na stran ter jih vprašal, zakaj me hočejo proti moji volji zadržati, ko bi zaradi tega lahko izbruhnil škandal in ne bi imeli od tega nobene koristi, saj se moje in njihovo življenje nikakor ne moreta ujeti. Vedel sem, da je mnenje kraljevega sveta, da je ta opatija zaradi svojih številnih nepravilnosti toliko bolj podvržena in koristna kralju, seveda glede svetne koristi. Zato sem bil prepričan, da bom z lahkoto dosegel privolitev kralja in njegovih ljudi. Tako se je tudi zgodilo. Da pa moj samostan ne bi izgubil slave, ki sem mu jo prinesel, so mi dovolili, da odidem v poljuben samotni kraj, če se le ne pridružim nobeni opatiji. S tem sta se strinjali in to tudi potrdili obe strani v prisotnosti kralja in njegovih ljudi.

Tako sem se napotil v neki samotni kraj⁸⁶ v okraju Troyes, ki sem ga poznal že prej. Tam sem s privoljenjem krajevnega škofa⁸⁷ na zemlji, ki so mi jo podarili,

⁸² Marca 1122 je Adama nasledil opat Suger. Rodil se je okoli leta 1081 in umrl 1151. Že od otroštva je bil menih v St. Denisu, čeprav se je izobraževal zunaj opatije. Zahteval je vrnitev samostana Argenteuil St. Denisu ter leta 1129 od tam izgnal Heloizo in njene nune. Bil je svetovalec in življenjepisec Ludvika VI. V Abelardovo sojenje na koncilu v Sensu verjetno ni bil vpleten, saj je takrat obnavljal opatijsko cerkev v St. Denisu.

⁸³ Škof Burhard.

⁸⁴ Takratni francoski kralj je bil Ludvik VI. (1108–1137).

⁸⁵ Štefan iz Garlande (okoli 1070–okoli 1148) je bil eden izmed petih bratov, povezanih s kraljevim dvorom. Ko je okoli leta 1100 Abelard prišel v Pariz, je bil notredamski kanonik. Filip I. ga je 1101 celo predlagal za škofa v Beauvaisu, vendar mu je to preprečil Ivo iz Chartresa. 1104 je postal notredamski naddiakon. Bil je kancler Filipa I. in Ludvika VI. Leta 1127 so ga odslovili iz vseh kraljevih služb. Kancler je ponovno postal leta 1133, vendar je s smrtjo Ludvika VI. leta 1137 oblast spet izgubil. Okoli leta 1140 se je umaknil v svetoviktorsko opatijo.

⁸⁶ Na bregu reke Ardusson, približno 6,5 km jugovzhodno od kraja Nogent-sur-Seine v župniji Quincey.

⁸⁷ Škof Hatton.

najprej zgradil iz trstik in slame oratorij po imenu Sveta Trojica. Tam sem se skrival skupaj z nekim svojim klerikom in resnično sem lahko prepeval Gospodu naslednje: »Glej, na begu sem se oddaljil, ostal sem v puščavi.«⁸⁸

Ko so to izvedeli učenci, so prihiteli od vsepovsod. Zapustili so mesta in vasi ter začeli naseljevati samotne kraje. Namesto velikih domov so si postavljali majhne šotore, namesto razkošne hrane so jedli poljske rastline in črn kruh, namesto mehkih ležišč so si pripravljali slamo in steljo, namesto miz pa so si nanесли zemljo; videti je bilo, da se ravna po nekdanjih filozofih, o katerih Hieronim v drugi knjigi *Proti Jovinianu* pripoveduje takole:⁸⁹ »Pregrehe pridejo v dušo skozi pet čutil kakor skozi nekakšna okna. Glavnega mesta in trdnjave razuma ni mogoče zavzeti, če skozi vrata ne vdre sovražna vojska ... Če kdo uživa v cirkuških igrah ali v tekmovanju atletov, v okretnosti igralcev, v ženski lepoti, v sijaju dragulja, oblek in drugih podobnih stvarih, je skozi okna oči zavzeta svoboda duše in izpolni se tista prerokba: 'Smrt je prilezla skozi naša okna.'⁹⁰ Ko torej prek teh vrat vstopijo v trdnjavo našega razuma čete skušnjav v svojem prodiranju, kje bo njegova svoboda? Kje bo njegova hrabrost in kje razmišljanje o Bogu, še zlasti ko si prevaran slika pretekle užitke in s spominjanjem na pregrehe sili dušo, da sočustvuje ter nekako opravlja tisto, česar sicer ne počne?

Iz teh razlogov mnogi filozofi zapustijo množičnost mest in predmestne parke z zalivano zemljo, listjem dreves, ščebetom ptic, zrcalasto bleščečo vodo studenca, šumečim potokom ter mnogimi dražili za oči in ušesa, da ne bi zaradi razkošja in izobilja bogastva oslabela hrabrost duše ter se oskrunila njena čistost. Zares škodljivo je pogosto gledati tisto, kar bi te lahko prevzelo, in se prepustiti preizkušanju tistega, kar bi težko pogrešal. Tudi pitagorejci,⁹¹ ki so se prav tako umaknili pred množico, so se navadili živeti v osami in na zapuščenih krajih ... Tudi sam Platon je svojemu bogastvu navkljub pustil Diogena⁹² z blatnimi nogami teptati po postelji; in da bi se lahko posvetil filozofiji, je izbral Akademijo,⁹³ primestno vas, ki ni bila le zapuščena, ampak tudi nezdrava, da bi se s skrbjo in ponavljanjem bolezni zlomili napadi poželenja ter da njegovi učenci ne bi čutili nobene druge naslade, razen tiste v stvareh, ki so se jih učili.«

Govori se, da so tako živeli tudi sinovi prerokov, ki so bili pristaši Elizeja, o ka-

⁸⁸ Ps 55,8.

⁸⁹ Hieronim, *Adversus Jovinianum* 2.8–9.

⁹⁰ Jer 9,20.

⁹¹ Pitagorejci so dobili ime po Pitagori, ki je živel v 6. stol. pr. Kr.; vsestranski učenjak, mislec, filozof in mistik se je rodil na Samosu in se preselil v Kroton v Veliki Grčiji. Tam je s svojimi privrženci ustanovil komuno, kjer so živeli po njegovih pravilih, predvsem so se v tišini poglabljali sami vase.

⁹² Diogen, grški kiniški filozof iz Sinope, ki se je rodil okoli 400 in umrl 325 pr. Kr. Prigodo omenja Diogen Laertski (3. stol. po Kr.) v svojem delu *Življenja in misli znamenitih filozofov*.

⁹³ Akademija je bila svetišče v oljčnem gaju v Atenah, posvečena heroju Akademu. V klasični dobi je bila tudi sedež gimnazija; tu je Platon verjetno leta 380 pr. Kr. ustanovil šolo Akademija. Delovala je vse do leta 529 po Kr., ko je dal cesar Justinijan zapreti vse poganske šole v Atenah.

terih kot o menihih tistega časa tudi sam Hieronim v pismu menihu Rustiku⁹⁴ med drugim piše: »Sinovi prerokov, o katerih v Stari zavezi beremo, da so bili menihi, so si, potem ko so zapustili množice in mesta, ob reki Jordan gradili ute ter jedli ječmenovo kašo in poljske rastline.«⁹⁵ Tudi moji učenci so si tam nad reko Ardusson postavljali ute in so bili videti bolj puščavniki kot učenci.

Kolikor več učencev se je tam zbiralo in kolikor težje življenje so živeli, ko sem jih poučeval, toliko bolj so moji tekmeci to šteli meni v slavo, sebi pa v sramoto. Ko so proti meni storili vse, kar so mogli, so bili žalostni, ker se je vse obrnilo v mojo korist, v skladu s Hieronimovo mislijo:⁹⁶ »Daleč od mest, trga, preprirov in množice me je, kot pravi Kvintilijan,⁹⁷ 'skritega našla zavist.'« Sami pri sebi so tiho tožili in vzdihovali ter govorili: »Glejte, ves svet je odšel za njim,⁹⁸ nič nismo dosegli s preganjanjem, temveč smo ga naredili le še slavnjšega. Trudili smo se uničiti njegovo ime, pa smo ga le okrepili. Glejte, v mestih imajo učenci pri roki vse potrebno, pa vendar prezirajo mestne užitke, se zgrinjajo k bedi samote ter po svoji volji postajajo nesrečni.«

Tedaj me je posebej neznosna revščina prisilila k ustanovitvi šole, kajti »kopati ne morem, beračiti me je sram.«⁹⁹ Zatekel sem se torej k večini, ki sem jo poznal, in bil namesto ročnega dela prisiljen k delu z jezikom. Vrh tega so mi učenci priskrbeli vse, kar sem potreboval, tako pri hrani kot pri obleki, obdelovanju polja ali stroških za stavbe, da me ne bi kakršnakoli skrb za gospodinjstvo odvracala od študija. Ker pa moj oratorij ni mogel sprejeti niti peščice študentov, so ga iz potrebe razširili ter ga izboljšali, saj so ga gradili iz kamenja in lesa.

Čprav je bil ustanovljen v čast svete Trojice in tej kasneje tudi posvečen, sem ga, ker sem po božji milosti kot begunec in obupan tukaj našel nekaj tolažbe, v spomin na to milost poimenoval Paraklet. Ko so to slišali, so se mnogi čudili, nekateri pa so to ostro obojali, češ da nobene cerkve ni dovoljeno posvetiti le Svetemu Duhu bolj kot pa Bogu Očetu, ampak v skladu s starim običajem bodisi samo Sinu bodisi obenem celotni Trojici.

Brez dvoma so do te obtožbe prišli predvsem zaradi zmote, misleč, da med imenom Paraklet in Duhom Parakletom ni nobene razlike. Kot se tudi sama Trojica in katerakoli oseba v Trojici imenuje Bog ali pomočnik, tako se ji lahko upravičeno reče tudi Paraklet, to je Tolažnik, kot pravi apostol Pavel: »Slavljen Bog, Oče našega Gospoda Jezusa Kristusa, Oče usmiljenja in Bog vse tolažbe. On nas tolaži v vsaki naši

⁹⁴ Sveti Rustik je bil po rodu Galec; po koncu izobraževanja je odšel v Rim, kjer je postal govornik, nato pa je vstopil v samostan in leta 427 ali 430 postal škof v mestu Narbonne. Umrl je leta 461.

⁹⁵ Hieronim, *Epistulae* 125.7.

⁹⁶ Hieronim, *Hebraicae quaestiones in libro Geneseos*, Praef.

⁹⁷ Kvintilijan, *Declamationes maiores [sp]* 13.2.

⁹⁸ Jn 12,19.

⁹⁹ Lk 16,3.

stiski.«¹⁰⁰ Pa tudi glede na to, kar pravi Resnica: »In dal vam bo drugega Tolažnika.«¹⁰¹ Zakaj ne bi hiše Gospodove prav kakor Sinu posvetili tudi Očetu ali Svetemu Duhu, ko pa je vendar vsaka cerkev posvečena v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha ter se njihova posest v ničemer ne razlikuje? Kdo bi si drznil s pročelja vhoda izbrisati ime tistega, ki mu hiša pripada? Sin se je poleg tega ponudil za žrtev Očetu in zato se pri obhajanju maše posebej nagovarja Očeta, pa tudi hostija se daruje njemu; zakaj bi se torej ne štelo, da je oltar tistega, komur sta v prvi vrsti namenjena molitev ter darovanje? Je mar pravičnejše reči, da je oltar tistega, ki se daruje, ali tistega, ki se mu daruje? Še več, kdo bo rekel, da Gospodovemu križu ali grobu ali blaženemu Mihaelu ali Janezu ali Petru ali kateremu drugemu svetniku pripada oltar, kjer se ti niti ne darujejo niti se ne daruje ali moli njim? Tudi med malikovalci se oltarji in templji niso imenovali po komerkoli, ampak po tistih, katerim so sami žrtvovali in se klanjali.

Toda kdo bi lahko rekel, da se Očetu ne cerkve ne oltarji ne smejo posvečati zato, ker ni nobenega njegovega dejanja, zaradi katerega bi se mu priznal poseben praznik. Ta razlog velja za Trojico, za Svetega Duha pa ne, ker ima tudi sam Duh zaradi prihoda svoj praznik na binkoštno nedeljo, kakor ima Sin svoj praznik zaradi rojstva. Kot gre praznik Sinu zaradi prihoda na Zemljo, tako gre Svetemu Duhu, ker je bil poslan med učence.

Če se pozorneje posvetimo ugledu apostolov in delovanju samega Duha, se zdi primernejše posvetiti cerkev Duhu kot pa katerikoli drugi izmed oseb. Apostol Pavel namreč nobeni izmed treh oseb izrecno ne pripiše posebnega svetišča, razen Svetemu Duhu. V prvem pismu Korinčanom namreč ne opisuje cerkve Očeta ali cerkve Sina, temveč cerkev Svetega Duha, ko piše:¹⁰² »Kdor pa se druži z Gospodom, je z njim en duh,« in pa: »Mar ne veste, da so vaša telesa tempelj Svetega Duha, ki je v vas in ki ga imate od Boga? Ne pripadate sebi.« Kdo ne ve, da se zakramenti božjih darov, ki se podeljujejo v cerkvi, pripisujejo zlasti delovanju božje milosti, pod čimer se razume Sveti Duh? Iz vode in Svetega Duha se pri krstu ponovno rodimo in takrat prvič postanemo nekakšen poseben božji hram. Pri birmi smo milosti Duha deležni v sedmerih oblikah,¹⁰³ s katerimi se božji hram okraši in posveti. Je potem kaj čudnega, če tisti osebi, ki ji je apostol Pavel izrecno pripisal duhovni hram, mi pripišemo snovnega? Za katero osebo se bolj po pravici reče, da ji cerkev pripada, kot za tisto, katere delovanju se še zlasti pripisujejo vsi darovi, ki se podeljujejo v cerkvi? Vendar z vsem tem ne pravim, da sem v začetku, ko sem svojo cerkev poimenoval Paraklet, to posvetil samo eni osebi; to sem storil iz že omenjenega razloga, v spomin na tolažbo, ki sem jo našel tam. Toda četudi bi storil, kakor se misli, to ne bi nasprotovalo razumu, čeprav bi ne bilo v skladu z običajem.

¹⁰⁰ 2 Kor 1,3–4.

¹⁰¹ Jn 14,16.

¹⁰² 1 Kor 6,17 in 19.

¹⁰³ Dar modrosti, razumnosti, svéta, moči, spoznanja, pobožnosti in strahu božjega; prim. Iz 11,2.

12. PREGANJATA GA TAKO IMENOVANA NOVA APOSTOLA

Ko je bilo moje telo skrito na tem kraju, se je glas o meni takrat bliskovito širil po vsem svetu, zelo podobno tisti pesniški izmišljiji, ki ji pravijo Eho¹⁰⁴ in ima sicer veliko glasu, vendar nobene snovi. Moji prejšnji tekmeci pa so, ker so imeli sami po sebi že manj moči, proti meni naščuvali dva nova apostola¹⁰⁵, ki jima je svet močno zaupal. Prvi izmed njiju se je ponašal s tem, da je ponovno vzbudil življenje regularnih kanonikov, drugi pa življenje menihov. Ta dva sta potovala po svetu, pridigala proti meni in me po svojih močeh cefrala na koščke ter povzročila, da sta me za nekaj časa močno prezirali tako cerkvena kot posvetna oblast. O mojem življenju in veri sta razširila tako slab glas, da sta od mene odvrnila tudi moje najboljše prijatelje; če so kateri izmed njih ohranjali še kaj stare ljubezni do mene, so to iz strahu pred njima na vse načine prikrivali.

Bog sam mi je priča: če sem izvedel, da je kje kakšen sestanek cerkvenih ljudi, sem bil vedno prepričan, da je namenjen moji obsodbi. Takoj sem otopel, kot bi pričakoval udarec prihajajoče strele, pričakoval, da me bodo kot heretika ali nevernika vlačili po koncilih in sinodah.

Če napravim primerjavo bolhe z levom in mravlje s slonom, me moji tekmeci niso preganjali nič manj zagrizeno kakor nekoč heretiki svetega Atanazija. Bog ve, da sem pogosto padel v takšno potrtost, da sem se odločil zapustiti krščansko ozemlje in prestopiti k poganom ter tam med Kristusovimi sovražniki krščansko živeti v miru, pod kakršnimikoli pogoji glede plačila davka. Domneval sem, da bodo oni toliko bolj naklonjeni mojemu življenju tam, kolikor manj bodo zaradi naprtenega mi zločina sumili, da sem kristjan, in bodo menili, da bi se me dalo zaradi tega lažje napeljati k njihovi veri.

13. O OPATIJI, KAMOR JE BIL SPREJET, IN O PREGANJANJU TAKO S STRANI SINOVI, TO JE MENIHOV, KOT OBLASTI

Ko me je nenehno mučil takšen nemir in mi je preostajal ta skrajni ukrep, da bi se pri Kristusovih sovražnikih zatekel h Kristusu, se mi je ponudila priložnost, s katero sem upal te spletke nekoliko odvrniti od sebe; toda zašel sem med kristjane in menihe, daleč bolj divje in pokvarjene od poganov. V Bretanji, v škofiji Vannes, se je po smrti pastirja namreč izpraznila opatija Saint Gildas-de-Ruis. Tja so me s soglasnim izborom in s privolitvijo zemljiškega gospoda poklicali bratje. Od mojega opata in bratov so to tudi z lahkoto dosegli. Francoska zavist me je tako pregnala na

¹⁰⁴ Ovidij, *Metamorphoses* 3.359.

¹⁰⁵ Po mnenju J. T. Muckla naj bi bila 'nova apostola' Alberik in Lotulf. Več zagovornikov meni, da sta bila to sveti Bernard in sveti Norbert, saj sta veljala za apostola svojega časa.

zahod, kakor je rimska Hieronima na vzhod.¹⁰⁶ Bog ve, da ne bi nikoli soglašal s to stvarjo, če ne bi skušal na vse mogoče načine odvrniti napadov, ki sem jih, kakor sem povedal, nenehno prenašal. Ta dežela je bila povsem barbarska, njen jezik pa meni neznan. Sramotno in nebrzdano življenje teh menihov je bilo dobro znano malone vsem. Ljudstvo te dežele je bilo divje in preprosto. Kakor nekdo, ki se prestrašen zaradi grozečega meča vrže v globino in v želji za trenutek ubežati eni smrti, plane v drugo, tako sem tudi jaz iz ene nevarnosti zavestno silil v drugo. Tam sem ob valovih bobnečega oceana, ko se mi na koncu zemlje ni več ponujala možnost bega, v svojih molitvah pogosto ponavljal besede: »Od konca zemlje kličem k tebi, ko moje srce upada.«¹⁰⁷

Mislím, da že vsi vedo, s kakšno zaskrbljenostjo je ta razuzdani zbor bratov, nad katerimi sem prevzel nadzor, dan in noč mučil moje srce, medtem ko sem presojal nevarnosti tako za svojo dušo kot za telo. Prepričan sem namreč bil, da ne bom mogel preživeti, če jih poskusim prisiliti k rednemu življenju, h kateremu so se zaobljubili; če pa tega ne bi niti poskusil, bi me bilo treba obsojati. Samo opatijo si je že davno podvrigel neki oblastnik, najmogočnejši v tisti deželi, ki se mu je ta priložnost ponudila zaradi nereda v samem samostanu in ki si je prilastil ter v svojo korist izrabil vse kraje ob samostanu, menihe pa mučil s težjimi davki kakor dajatvam podvržene Jude. Menihi so pritiskali name, naj poskrbim za njihove vsakdanje potrebe, čeprav niso imeli v skupnosti ničesar, s čimer bi lahko upravljali, temveč je vsak z lastnimi sredstvi vzdrževal sebe in svoje priležnice skupaj s sinovi ali hčerami. Veseli so bili, da sem se mučil s tem, sami pa so kradli in odnašali, kar so lahko, da bi bil zaradi neuspešnega upravljanja prisiljen prenehati z uveljavljanjem reda ali se celo popolnoma umakniti. Ker pa je bila ta barbarska dežela obenem vsa brez zakonov in neobrzdana, ni bilo nobenih ljudi, na katere bi se lahko obrnil po pomoč; tudi po navadah sem se namreč od vseh razlikoval. Zunaj me je nenehno zatiral oblastnik s svojimi spremljevalci, notri pa so mi nenehno pripravljali zasedo bratje, tako da je imel po vsem sodeč apostol Pavel v mislih mene, ko je dejal: »Zunaj boji, znotraj strahovi.«¹⁰⁸

Razmišljal in obžaloval sem, kako nekoristno in žalostno je moje življenje, kako brezplodno živim zase in za druge, koliko sem prej koristil klerikom in koliko zdaj, ko sem jih zapustil zaradi menihov in nisem uspešen ne pri njih ne pri menihih, in kako neuspešnega se izkažem pri vsem svojem početju in vseh poskusih, tako da bi bilo najbolj pravično, ko bi mi vsi očitali: »Ta človek je začel zidati, pa ni mogel dokončati.«¹⁰⁹ Do konca sem obupaval, ko sem se spomnil, od česa sem bežal, in premišljal, kam sem zašel. Že sem imel prejšnje tegobe skoraj za nične in sem vzdihovaje pogosto govoril sam pri sebi: »Po pravici trpim, ker sem zapustil Paraklet, to je Tolažnika, in silil v zanesljivo osamelost ter se bežeč pred grožnjami zatekel

¹⁰⁶ Leta 385.

¹⁰⁷ Ps 61,3.

¹⁰⁸ 2 Kor 7,5.

¹⁰⁹ Lk 14,30.

h gotovim nevarnostim.« Najbolj me je grizlo, da po odhodu iz svoje cerkve nisem mogel prav skrbeti za opravljanje bogoslužja, saj je prevelika revščina kraja komajda zadoščala potrebam enega človeka. Toda ko sem glede tega najbolj obupaval, me je potolažil sam Paraklet in poskrbel za lastno cerkev, kot je bilo treba.

Zgodilo se je namreč, da si je moj opat, torej opat svetega Dionizija,¹¹⁰ nekako pridobil že omenjeno opatijo Argenteuil, v kateri si je bolj moja sestra v Kristusu kot pa moja žena Heloiza nadela obleko redovnice; trdil je, da po starem pravu pripada njegovemu samostanu. Od tam je nasilno izgnal samostan redovnic, kjer je imela moja spremljevalka položaj predstojnice. Ko so se te kot izgnanke razkropile po različnih krajih, sem spoznal, da mi je Gospod ponudil priložnost, naj poskrbim za svoj oratorij. Torej sem se vrnil tja in jo skupaj z nekaterimi drugimi iz iste skupnosti, ki so ostale z njo, povabil v omenjeni oratorij. Ko sem jih pripeljal tja, sem jim prepustil in daroval oratorij z vsem, kar mu je pripadalo. Kasneje je ta moj trajni dar njim in njihovim naslednikom s soglasjem in pomočjo tamkajšnjega škofa¹¹¹ s privilegijem potrdil papež Inocenc II.¹¹²

Tam so sprva živele siromašno in bile nekaj časa večinoma osamljene, a jih je kmalu potolažil pogled božjega usmiljenja, ki so mu vdano služile. Ta se jim je izkazal za pravega Tolažnika in povzročil, da je okoliško prebivalstvo postalo do njih usmiljeno in njim naklonjeno. Bog ve, da so se v enem letu po mojem mnenju z zemeljskimi darovi okrepile bolj, kot bi se jaz, če bi ostal tam, v stotih letih. Kajpada, kolikor je ženski spol šibkejši, toliko bolj je njihovo pomanjkanje žalostno, zato z lahkoto gane človeška čustva, njihova krepost pa je dražja tako Bogu kot ljudem. Bog je namreč tisti moji sestri, ki je druge prekašala, v očeh vseh namenil takšno milost, da so jo škofje ljubili kakor hčer, opati kakor sestro in laiki kakor mater. Vsi so enako občudovali njeno vero, razsodnost in neprimerljivo milino potrpljenja v vseh zadevah. Čim redkeje se je pokazala, saj se je želela v zaprti sobi nemoteno posvečati pobožnemu razmišljanju ter molitvam, toliko silneje so tisti zunaj povpraševali po njeni navzočnosti in po nasvetih duhovnega pogovora.

14. O OČITKU NESPODOBNOSTI

Ker so me vsi njihovi sosede silno obtoževali, da se za njihovo stisko zanimam manj, kot bi se mogel in moral, ter da bi to lahko storil vsaj s svojo pridigo, sem jih začel pogosteje obiskovati, da bi jim na katerikoli način pomagal. Pri tem pa ni manjkalo zavistnega mrmranja; zaradi mojega početja, h kateremu me je spodbudila iskrena

¹¹⁰ Opat Suger.

¹¹¹ Škof Hatton iz Troyesa.

¹¹² Privilegij je datiran 28. novembra leta 1131. Papež Inocenc je bil papež v obdobju 1130 in 1143. Po smrti protipapeža Anakleta II. je leta 1138 znova uveljavil papeško oblast nad vso Cerkvijo.

dobrota, me je skrajno nesramno obtoževala običajna pokvarjenost obrekljivcev. Govorili so, da sem še vedno v oblasti naslade nad mesenim poželenjem, zaradi katere skorajda ali sploh ne morem prenašati odsotnosti tiste, ki sem jo včasih ljubil. Pogosto sem pri sebi razmišljal o tožbi svetega Hieronima, ko je v pismu Azeli¹¹³ o lažnih prijateljih dejal: »Nič drugega mi ne očitajo kot to, da sem možki, in tudi to šele zdaj, ko se Pavla odpravlja v Jeruzalem.«¹¹⁴ In dalje: »Preden sem spoznal hišo svete Pavle, je bilo vse mesto zame enodušno vneto. Skoraj vsi so sodili, da sem vreden najvišjega duhovniškega dostojanstva; toda v nebeško kraljestvo znam priti pri dobrem in slabem glasu.«¹¹⁵ Ko sem se torej spominjal krivičnega blatenja časti takšnega moža, mi je bilo to v veliko tolažbo in rekel sem: »Ko bi moji tekmeči proti meni našli takšen vzrok za sum, s kakšnim klevetanjem bi me napadali! Ker pa sem sedaj zaradi božjega usmiljenja tega suma rešen, kako naj sum še obstaja, ko pa mi je bila odvzeta možnost, da bi se te nespodobnosti lotil? Kaj naj pomeni ta zadnja nesramna obdolžitev?«

Ta okoliščina namreč pri vseh do te mere odvrča vsak sum glede nespodobnosti, da vsi, ki se trudijo žene skrbneje čuvati, te obdajo z evnuhi; tako pripoveduje sveta zgodovina o Esteri¹¹⁶ in o drugih dekletih kralja Ahasverja. Beremo, da je vse zaklade kraljice Kandake upravljal njen mogočni evnuh, h kateremu je bil poslan apostol Filip, da bi ga spreobrnil ter krstil.¹¹⁷ Takšni so si namreč pri krepostnih in poštenih ženah vedno pridobili toliko več ugleda in zaupnosti, kolikor dlje so bili od tega suma. Kakor piše v šesti knjigi *Cerkvene zgodovine*,¹¹⁸ je največji krščanski filozof Origen hotel popolnoma odvrniti sum, ker se je lotil poučevanja žensk v svetem nauku, in je položil roko na samega sebe.

Toda menil sem, da je bilo božje usmiljenje v tem bolj naklonjeno meni kot njemu. Velja namreč, da je on ravnal nepremišljeno in je bil zato deležen hude graje; meni pa se je to pripetilo po tuji krivdi, da bi me svobodnega pripravilo k podobnemu delu. Moja kazen je bila toliko manjša, kolikor krajša in nepričakovana je bila; ko so me dobili, nisem tako v trdnem spanju čutil malodane ničesar. Ker pa sem tedaj manj pretrpel zaradi rane, sem sedaj kaznovan s klevetanjem in bolj trpim zaradi izgube dobrega imena kakor zaradi telesne izgube, kot je pisano: »Dobro ime je boljše kakor veliko bogastvo.«¹¹⁹ Tudi sveti Avguštín pravi v nekem govoru *O življenju in navadah klerikov*: »Kdor se zanaša na svojo vest in zanemarja svoj dober glas, je krut.« Pred tem pa pravi: »Kakor pravi apostol Pavel: 'Za dobro pač ne skrbimo le v očeh Gospoda, ampak tudi v očeh ljudi.'¹²⁰ Zaradi nas nam je dovolj naša vest. Zaradi

¹¹³ Sveta Azela je umrla okrog leta 406.

¹¹⁴ Hieronim, *Epistulae* 45.2.

¹¹⁵ Hieronim, *ibid.* 3 in 6; 2 Kor 10,13.

¹¹⁶ Est 2,8.

¹¹⁷ Apd 8,27–40.

¹¹⁸ Evzebij, *Historia ecclesiastica* 6.8.

¹¹⁹ Prg 22,1.

¹²⁰ 2 Kor 8,21.

vas pa se naš dober glas ne sme onečastiti, temveč mora imeti med vami ugled ... Vest in dober glas sta dve različni stvari. Vest zate, dober glas pa za tvojega bližnjega.«¹²¹

Kaj bi namreč njihova zavist očitala samemu Kristusu ali njegovim udom, tako prerokom, apostolom in tudi drugim svetim očetom, če bi živeli v njihovem času, ko bi jih videli, kako se družijo z ženskami, čeprav telesno nepoškodovani, v posebno prijateljskem pogovoru? Tudi sveti Avguštin v knjigi *O delu menihov*¹²² omenja, da so se same ženske kot neločljive spremljevalke tako držale Gospoda Jezusa Kristusa in apostolov, da so jih spremljale celo, ko so šli oznanjat.

»Vrh tega,« pravi, »so šle z njimi tudi verne ženske, ki so imele zemeljsko imetje in so jih oskrbovale iz svojega lastnega premoženja, da ne bi trpeli pomanjkanja česa, kar je potrebno za to življenje.« Kdor ne verjame, da so tako počeli apostoli in da so svete žene potovale skupaj z njimi, kjerkoli so pridigali evangelij, naj posluša evangelij in spozna, kako so to delali po zgledu samega Gospoda. V evangeliju namreč piše: »Potem je hodil od mesta do mesta in od vasi do vasi, oznanjal in razglašal evangelij o božjem kraljestvu. Z njim so bili dvanajsteri in nekaj žena, ki jih je ozdravil zlih duhov in bolezni: Marija, imenovana Magdalena ..., Ivana, žena Herodovega oskrbnika Husa, Suzana in veliko drugih, ki so jim stregle iz svojega premoženja.«¹²³

Tudi Leon IX. v delu *Proti pismu Parmenijana Studita* pravi:¹²⁴ »Nedvoumno izjavljamo, da se škofu, prezbiterju, diakonu in poddiakonu ni dovoljeno odreči svoji skrbi za lastno ženo zaradi vere tako, da bi ji ne dajal dovolj hrane in obleke; meseno ležati pa z njo ne sme. Beremo, da so tako počeli sveti apostoli. Sveti Pavel je rekel: 'Ali nimamo pravice s seboj vzeti verujočo ženo kakor bratje Gospodovi in Kefa?'¹²⁵ Vidiš, neumnež, da ni rekel: 'Mar nimamo pravice objemati sestro ženo,' ampak 's seboj vzeti'; seveda zato, da bi jih s plačilom za pridiganje vzdrževali, ne pa, da bi bila med njimi telesna zveza.«

Tudi sam farizej, ki je o Gospodu pri sebi rekel: »Ko bi bil ta prerok, bi vedel, kdo je ženska, ki se ga dotika, in kakšna je; videl bi, da je grešnica,«¹²⁶ je mogel po človeški sodbi mnogo primerneje ugibati o Gospodovi sramoti kot pa oni o meni. Tudi tisti, ki so videli, kako je bila njegova mati zaupana mladeniču ali kako se preroki gostijo pri vdovah in se družijo z njimi, bi jih lahko bolj upravičeno sumničili.

Le kaj bi moji obrekovalci dejali, če bi videli ujetega meniha Malha, o katerem je pisal sveti Hieronim,¹²⁷ kako živi skupaj z ženo v isti celici? V kolikšen zločin bi mu pripisali to, o čemer je ta odlični učitelj, potem ko je to videl, v pohvalo dejal: »Tam je

¹²¹ Avguštin, *Sermones* 355.

¹²² Avguštin, *De opere monachorum* 4–5.

¹²³ Lk 8,1–3.

¹²⁴ Citat ni točen. Besedilo je napisal Humbert, kardinal papeža Leona IX., in sicer v odgovor na spis meniha Nikete Studita v Konstantinoplu. Pravi naslov je torej *Contra Nicetam monachum monasterii Studii*. Prim. Ivo Carnotensis, *Panormia*.

¹²⁵ 1 Kor 9,5.

¹²⁶ Lk 7,39.

¹²⁷ Hieronim, *Vita Malchi*.

bil neki starec po imenu Malh, ... domačin v tistem kraju; v njegovi celici je bila tudi starka ..., oba sta bila goreče verna ter sta obrabila vhod cerkve, tako da bi mislil, da sta to Zaharija in Elizabeta iz evangelija, le da med njima ni bilo Janeza.«¹²⁸

Zakaj se slednjič zdržujejo klevetanja svetih očetov, o katerih smo pogosto brali in celo videli, kako so ustanavljali tudi ženske samostane in jim pomagali po vzoru sedmerih diakonov, ki so jih pri skrbi za mize ter ženske apostoli postavili za svoje namestnike? Šibkejši spol namreč potrebuje pomoč močnejšega, zato apostol Pavel določa,¹²⁹ naj bo mož ženi vedno kakor glava, in naroča, naj ima v znak tega ženska glavo vedno pokrito.

Zato se močno čudim navadam, ki so se v samostanih prijele že dolgo tega, da se na čelo žensk postavlja opatinja, kakor se na čelo moških opat, in da se morajo tako ženske kot moški zavezati istemu pravilu; večine tamkajšnjih določb namreč ženske nikakor ne morejo izpolniti, naj bodo prednice ali nižjega položaja. Večkrat lahko opazimo, kako prednice, pa tudi ostale nune, v nasprotju z naravnim redom zapovedujejo klerikom, ki se jim podreja ljudstvo; k sprevrženim željam jih zapeljejo toliko laže, kolikor večjo oblast imajo nad njimi in kolikor bolj jih podvržejo temu silno težkemu jarmu. To je imel v mislih satirični pesnik, ko je napisal: »Nič ni bolj neznosno kot ženska bogata.«¹³⁰

O tem sem pogosto razmišljal sam pri sebi in se odločil, da bom tistim sestram pomagal po svojih močeh in skrbel zanje ter zaradi večjega spoštovanja nanje pazil tudi s telesno navzočnostjo in jim tako laže pomagal pri vsem, kar je treba. Ker so me sinovi zdaj preganjali pogosteje in bolj, kot so me nekoč bratje, sem se zaradi silovitosti tega viharja k njim zatekel kakor v nekakšno pristanišče miru in si tam nekoliko oddahnil; če že nisem imel nobenega vpliva pri menihih, sem nekaj lahko dosegel vsaj pri njih. To je bilo zame toliko koristnejše, kolikor je bilo zaradi njihove šibkosti potrebno.

Zdaj pa me je Satan tako udaril, da ne najdem, kje bi si mogel odpočiti ali sploh živeti, ampak kot klatež in izgnanec tavam vsenaokrog kakor prekleti Kajn.¹³¹ Kot sem že zgoraj povedal, me neprestano mučijo »zunaj boji, znotraj strahovi,«¹³² celo zunaj in znotraj obenem boji in strahovi. Proti meni mnogo nevarneje in pogosteje besni preganjanje sinov kakor sovražnikov. Ti so namreč vedno navzoči in njihove zasede moram tudi neprenehoma prenašati. Če se oddaljim od samostana, vidim nasilje sovražnikov kot nevarnost za svoje telo, v samostanu pa nenehno prenašam tako nasilne kot zvijačne spletke sinov, to je menihov, ki so mi bili zaupani kot opatu, se pravi očetu. Kolikokrat so me poskušali pogubiti s strupom, kot se je zgodilo sve-

¹²⁸ Zaharija in Elizabeta sta imela sina Janeza Krstnika.

¹²⁹ 1 Kor 11,3.5.

¹³⁰ Juvenal, *Saturae* 6.460.

¹³¹ 1 Mz 4,12 in 14.

¹³² 2 Kor 7,5.

temu Benediktu!¹³³ Že samo ta razlog, zaradi katerega je on zapustil hudobne sinove, me je močno nagovarjal, da bi po vzoru takšnega očeta ravnal enako, saj bi se sicer izpostavljal zanesljivi nevarnosti in se izkazal bolj za predrznega zapeljivca kot častilca Boga, še huje, za moralca samega sebe. Ker sem se po svojih močeh varoval pred njihovimi tovrstnimi vsakodnevnimi zasedami pri uživanju hrane in pijače, so me skušali zastrupiti pri sami daritvi na oltarju in so mi v kelih vlili strupa. Ko pa sem nekega dne prišel na obisk k bolnemu nantskemu grofu in sem stanoval v domu enega od svojih rodnih bratov, so me hoteli tam zastrupiti s pomočjo služabnika, ki je bil v mojem spremstvu, prepričani, da bom na takšno spletko manj pozoren. Tedaj pa se je po božji volji zgodilo, da je v trenutku, ko še nisem posegel po zame pripravljeni hrani, neki brat izmed menihov, ki sem jih pripeljal s seboj, iz nevednosti zaužil to hrano in se na mestu zgrudil mrtev. Služabnik pa, ki si je drznil to storiti, je zbežal, prestrašen tako zaradi svoje vesti kot zaradi očitnosti vsega skupaj.

Zaradi njihove vsem tako jasne podlosti sem se začel po svojih močeh odkrito izogibati tem zasedam, se ogibati samostana in živeti v ločenih celicah z le nekaj brati. Če so menihi izvedeli, da nameravam kam oditi, so postavili na ceste ali poti z denarjem podkupljene razbojnike, da bi me ubili. Ko sem trpel zaradi teh nevarnosti, me je nekega dne močno zadela Gospodova roka; nesrečno sem padel s konja in si zlomil vratno vretence. In ta zlom me je bolel in oslabil dosti bolj kot pa nekdanja rana.

Ko sem njihov neukrotljivi upor brzdal z grožnjo izključitve, sem nekatere izmed njih, ki sem se jih bal bolj, prisilil, da so mi z besedo ali prisego obljubili svoj popolni umik iz opatije, češ da me ne bodo več v ničemer vznemirjali. Tako dano besedo kot izrečeno prisego so javno in brez sramu prekršili, vendar so bili naposled zaradi ugleda rimskega papeža Inocenca, ki je zato določil svojega odposlanca, v navzočnosti grofov in škofov znova prisiljeni priseči to in še mnogo drugega. Vendar se še vedno niso pomirili. Ko sem se po izgonu zgoraj omenjenih nedavno vrnil v samostan in se zaupal preostalim bratom, ki sem jih manj sumil, sem odkril, da so ti še hujši kot oni prej. Razmišljali so že, da me ne bodo zastrupili, ampak mi bodo v vrat zasadili meč, ko sem komaj ušel pod zaščito nekega zemljiškega gospoda. V tej nevarnosti trpim še zdaj in vsak dan čutim, kot da mojemu vratu grozi meč, zato med obedom komaj diham; prav kakor tisti, o katerem se bere,¹³⁴ da je imel moč in nakopičeno bogastvo tirana Dionizija za največjo srečo, ko pa je zrl v meč, ki je na niti visel nad njim, je spoznal, kakšna sreča sledi zemeljski moči. To zdaj nenehno doživljam tudi sam, ko sem od revnega meniha napredoval v opata; postal sem namreč toliko nesrečnejši, kolikor bogatejši sem. Moj zgled naj tako obrzda častihlepje tistih, ki po tem hrepenijo sami.

¹³³ O tem je pisal papež Gregor Veliki (540–604) v *Dialogih*.

¹³⁴ Ciceron, *Tusculanae disputationes* 5.21. Pisec misli na Damokleja, ki je sicilskemu tiranu Dioniziju I. zavidal oblast in moč. Ta ga je zato povabil k sebi na pojedino in nad njim na tanko nit obesil meč, da bi mu pokazal, kako je vladar vedno izpostavljen nevarnosti.

Preljubi brat v Kristusu in najljubši spremljevalec v vzvišenem pogovoru, naj bo ta zapisana zgodovina mojih nesreč, ki jih neprestano trpim že od zibelke, dovolj za tvojo otožnost in za pretrpljeno krivico; kot sem rekel na začetku pisma, boš imel svoje zatiranje v primerjavi z mojim lahko za nično ali neznatno in ga boš prenašal toliko potrpežljiveje, za kolikor manjše ga boš imel. V tolažbo se vedno spomni na tisto, kar je Gospod rekel svojim udom o udih Satana: »Če so preganjali mene, bodo preganjali tudi vas. Če vas svet sovraži, vedite, da je mene sovražil pred vami. Če bi bili od sveta, bi svet ljubil, kar je njegovo.«¹³⁵ Apostol Pavel pa je rekel: »Sicer pa bodo preganjani vsi, ki hočejo res pobožno živeti v Kristusu.«¹³⁶ In na nekem drugem mestu: »Si mar prizadevam, da bi ugajal ljudem? Ko bi še hotel ugajati ljudem, ne bi bil Kristusov služabnik.«¹³⁷ Psalmist pa je dejal: »Tisti, ki ugajajo ljudem, so zmedeni, ker Bog take prezira.«¹³⁸ Sveti Hieronim, za čigar naslednika se imam predvsem v klevetniških žalitvah, pa je s temi besedami v mislih pisal Nepotijanu: »Če bi hotel ugajati še ljudem, pravi apostol, 'bi ne bil Kristusov služabnik.' Nehal je ugajati ljudem in postal Kristusov služabnik.«¹³⁹ Isti je v pismu o lažnih prijateljih pisal Azeli: »Zahvaljujem se svojemu Bogu, ker sem vreden, da me svet sovraži.«¹⁴⁰ In menihu Heliodoru: »Motiš se, brat, motiš, če misliš, da kristjan kdaj ni preganjan ... Naš nasprotnik hodi okrog kakor rjoveč lev in išče, da bi koga požrl, ti pa meniš, da miruje. V zasedi sedi z bogatini,«¹⁴¹ – in tako dalje. Ohrabreni s temi zgledi in primeri toliko mirneje prenašajmo nesreče, kolikor bolj po krivici nas zadenejo. Ne smemo pa dvomiti, da nam to koristi, če že ne za zasluženje, pa vsaj za očiščenje. Ker se vse dogaja po božji odločitvi, naj se vsak vernik v stiski tolaži vsaj s tem, da najvišja božja dobrota ne dopušča naključij; če se dogaja kaj krivičnega, Bog to konča z najboljšim koncem. Zato mu lahko vedno upravičeno rečemo: »Naj se zgodi tvoja volja.«¹⁴² Kakšna tolažba za vse, ki Boga ljubijo, je v besedah apostola, ki pravi: »Sicer pa vemo, da njim, ki ljubijo Boga, vse pripomore k dobremu,«¹⁴³ – in tako dalje. Na to je skrbno pazil najmodrejši izmed modrih, ko je v Pregovorih rekel: »Karkoli se zgodi pravičnemu, ga ne razžalosti.«¹⁴⁴ Tako jasno kaže, da se od pravičnosti oddaljijo vsi, ki se za vsako svojo težavo jezijo na tisto, o čemer ne dvomijo, da se jim je pripetilo po božji odločitvi, in se tako bolj podvržejo lastni kot pa božji volji. S skritimi hrepenenji se upirajo tistemu, kar odmeva v besedah: »Naj se zgodi tvoja volja,« in dajejo tako lastni volji prednost pred božjo. Zbogom!

¹³⁵ Jn 15,20 in 15,18–19.

¹³⁶ 2 Tim 3,12.

¹³⁷ Gal 1,10.

¹³⁸ Ps 53,6.

¹³⁹ Hieronim, *Epistulae* 52.13.

¹⁴⁰ Hieronim, *ibid.* 45.6.

¹⁴¹ Hieronim, *ibid.* 14.4.

¹⁴² Mt 26,42.

¹⁴³ Rim 8,28.

¹⁴⁴ Prg 12,21.

DIDAKTIKA KLASIČNIH JEZIKOV

POUK KLASIČNIH JEZIKOV V GRŠKEM SREDNJEM ŠOLSTVU

VASILIKI VARSAMAKIDOU

»Izobraževanje ... ima za svoj cilj etično, duhovno, poklicno in telesno vzgojo Grkov, razvoj nacionalne in religiozne zavesti ter izoblikovanje svobodnih in odgovornih osebnosti.«¹ To so splošni cilji javnega izobraževalnega sistema, ki jih narekuje grška ustava, medtem ko Ministrstvo za šolstvo pojasnjuje: »Duh časa ter potrebe in zahteve sodobnosti govorijo v prid splošnemu izobraževanju in ne specializaciji. To pomeni, da mora izobraževalni sistem zagotavljati celovit razvoj učencev in učenk. Njegov cilj morajo biti razmišljujoči, omikani in ustvarjalni ljudje.«²

V tem okviru se vsakič znova sprašujemo o vlogi, ki naj bi jo dandanes imelo učenje klasičnih jezikov. Porajajo se vprašanja kot: »Kaj nam lahko danes nudi znanje starogrškega jezika in književnosti?« in »Kako se približati starogrškim piscem?« Gre za vprašanja, ki si jih mogoče zastavljajo tudi izobraževalni sistemi drugih dežel, a dobijo posebno težo, če je posredi nacionalni dejavnik.³ Zato je pouk stare grščine od nekdanj žgoča tema grškega izobraževalnega sistema, ki je zaposlovala vsako reformo, tako notranjo kot zunanjo,⁴ vse pa so bile tesno povezane z družbenimi, političnimi in ideološkimi spremembami ter z zgodovino moderne grške države.

POUK KLASIČNIH JEZIKOV V GRŠKI ŠOLI: POGLED V ZGODOVINO

»Vsi brez izjeme morajo biti pismeni, domovina mora v vseh vaseh zgraditi šole za dečke in deklice. Napredek, ki krasi svobodne narode, se rodi iz omike. Naj se berejo stari zgodovinarji, v večjih mestih naj se učita francoski in italijanski jezik, medtem

¹ Ustava Republike Grčije iz leta 1975, 16. člen, drugi odstavek.

² Ypourgeio Ethnikis Paideias kai Thriskeumatou (YPEPTH), *Οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Γυμνάσιο, σχολικό έτος 2002–2003* [Navodila Ministrstva za šolstvo za pouk filoloških predmetov v gimnaziji, šolsko leto 2002–2003] (Atene: OEΔB, 2002), 12.

³ Nikos Chourmouziadis, spremna beseda v: M. I. Finley, »Η κρίση στα κλασικά γράμματα,« *Φιλολόγος* 4 (1965): 157–170.

⁴ Zunanja reforma se ukvarja z organizacijskimi vidiki šolstva, z zakonodajo, vrstami izobraževalnih ustanov itd., medtem ko se notranja reforma ukvarja z globljim jedrom vzgojno-izobraževalnih ustanov, kot so učni načrti, učbeniki, metodika itd. Ta delitev je deloma umetna, ker sta oba vidika tesno prepletena. Nikos Terzis, »Απόψεις για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: εξωτερική και εσωτερική μεταρρύθμιση (1976–1980),« *Φιλολόγος* 23 (1981): 272–281.

ko naj bo grški jezik obvezen.«⁵ To je napredna izobraževalna vizija, ki jo je v svoji *Ustavi* zapisal Rigas iz Fer⁶ mnogo let prej, kot je grški narod dobil svojo državo. Vzgoje niso zanemarila niti narodna zborovanja⁷ v času upora proti Turkom, katerih naporu za vzpostavitev nacionalnega izobraževalnega sistema so bili več kot očitni. Leta 1824 je petčlanska komisija, ki jo je vodil Anthimos Gazis,⁸ pripravila načrt organizacije šolskega sistema. Na nižji stopnji naj bi se poučevalo branje, pisanje in aritmetika, na srednji stopnji pa stara grščina, latinščina, francoščina, filozofija in naravoslovne vede. V okviru univerze se je predvidevala ustanovitev štirih fakultet: teološke, pravne, filozofske in medicinske.⁹

Čeprav so Joannisa Kapodistriasa, predsednika prve grške vlade,¹⁰ obtoževali, da je »ugaševalec luči«, ker je preložil ustanovitev univerze, je bil njegov izobraževalni načrt realističen in je odgovarjal potrebam grške stvarnosti. Ker je verjel, da je šolski sistem temeljni vzvod gospodarskega in socialnega napredka na novo nastale grške države, je dajal prioriteto šolam, ki bi bile usmerjene v praktično uporabnost in bi združevale fizično delo z intelektualnim. Značilno je njegovo pismo švicarskemu bankirju Jean-Gabrielu Eynardu: »Odločen sem podpreti napredek Grčije, katerega temelja naj bosta dva: delo in osnovno izobraževanje.«¹¹ Razume se, da v takšnem šolskem sistemu stara grščina in latinščina nista bili najbolj dobrodošli. Vse pa se je zelo hitro obrnilo na glavo, ko je Kapodistrias leta 1831 umrl v atentatu in je v Grčijo prišel Oton.¹²

Med letoma 1833 in 1837 so bili postavljeni temelji grškega izobraževalnega sistema, kakršen se je ohranil vse do začetkov dvajsetega stoletja. Na žalost pa takšna organizacija šolstva ni ustrezala potrebam grške stvarnosti in je bila zvesta adaptacija nemškega sistema. V šolskem programu je bilo klasičnima jezikoma namenjeno ogromno prostora. V obdobju med letoma 1867 in 1884 sta stara grščina in latinščina

⁵ Rigas iz Fer, *Σύνταγμα και Θούριος*, izd. Euaggelos Stathis (Atene: Αρμός, 1966).

⁶ Rigas iz Fer (1757–1798), pionir grškega razsvetljenstva. Zaradi prizadevanj za osvoboditev balkanskih ljudstev izpod turške nadoblasti je bil leta 1797 v Trstu aretiran. Leta 1798 so ga usmrtili v Beogradu.

⁷ Narodna zborovanja (Εθνοσυνελεύσεις) so bila štiri srečanja predstavnikov s Peloponeza, osrednje Grčije in Egejskih otokov v času upora proti Turkom: v Epidavru (1821–22), v Astrosu v Kunuriji (1823), v Troizeni (1827) in v Argosu (1829).

⁸ Predstavnik novogrškega razsvetljenstva. Živel je na Dunaju in bil tesen sodelavec Jerneja Kopitarja.

⁹ Aleksis Dimaras, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε* (Atene: Εστία, 1973).

¹⁰ Joannis Kapodistriasis je izviral iz ugledne krfske družine, katere daljne korenine segajo v Koper. Preden je postal predsednik prve grške vlade, je bil zunanji minister ruskega carja. Udeležil se je kongresa svete alianse v Ljubljani leta 1821, kjer je na diplomatski ravni pomembno pripomogel h grškemu uporu proti Turkom.

¹¹ *Ιστορία του ελληνικού Έθνους ΙΒ* (Atene: Εκδοτική Αθηνών, 1975), 374.

¹² Bavarski princ Oton, sin Ludvika I. Bavarskega. Po atentatu na Kapodistriasa so ga Anglija, Francija in Rusija določile za grškega kralja.

zasedali 55% vseh učnih ur. Berila v osnovnih šolah so bila napisana v stari grščini, pretežni del pouka je bil namenjen učenju starogrške slovnice.¹³

Eden od argumentov, ki so jih uporabljali zagovorniki stare grščine, je bila narečna raznolikost. Dajala je vtis, da je Grčija večjezična in da se Grki med sabo ne morejo sporazumevati. Ker ni bilo jezika, ki bi bil za vse popolnoma sprejemljiv, se je edina logična izbira zdel jezik, ki je že imel jasno izoblikovan sistem oblikoslovja in skladnje in je poleg tega predstavljal vez z bleščečimi dosežki preteklosti. Čeprav so se postopoma množili glasovi protesta, ki so zahtevali reformo šolskega sistema, so v parlamentu glasovali proti vsakemu resnejšemu poskusu modernizacije šolstva.

Odločitve, ki urejajo grški šolski prostor, so praviloma tesno povezane s prevladujočimi ideološkimi in političnimi težnjami in z velikimi nacionalnimi vprašanji, ki jih je država primorana razrešiti. V takem ozračju so vedno naletele na plodna tla ideje, ki so državo skušale popeljati na pot napredka tako, da so zglede iskale v slavni preteklosti in podpirale staro grščino kot skupni sporazumevalni jezik. Tako se je uveljavil umetni jezik *katharevousa*, ki je bil kompromis med dvema včasih povsem nasprotnima stališčema. Dandanes smo pogosto presenečeni nad intenzivnostjo konfliktov,¹⁴ do katerih je prihajalo med nasprotnima taboroma. V teh nenehnih in dolgotrajnih navzkrižjih je vidno vlogo odigralo Pedagoško društvo, ki je delovalo v Atenah med letoma 1910 in 1927. Njegovi člani so bili pristaši ljudskega jezika in so preperevali, da bi se šolstvo v dobi uvajanja reform vrnilo na stara pota.

Prvi načrti, da bi vsaj v osnovni šoli ukiniли pouk stare grščine, so se pojavili že leta 1913. Na delu grškega ozemlja¹⁵ so se uresničili v obdobju 1917–1920, na celotnem področju pa leta 1923. Kasnejša reforma leta 1929 je klasičnemu značaju šolstva dodala komaj kak nov element. Aleksandros Delmouzos¹⁶ takole brani pomen starogrške kulture: »Novogrška kultura je še revna in nedovršena in če samo pomislimo na ljudski jezik, vidimo, da je tudi zanj in za njegovo izpopolnitev nujno znanje kla-

¹³ Leta 1856 so z odlokom določili, da naj bo slovnica stare grščine že od prvega razreda edina slovnica, ki se poučuje v šoli. Po odloku z dne 31. 12. 1936 (člena 15 in 81) je pouk stare grščine zasedal v celoti 59 ur in pouk latinščine 22 ur, medtem ko je bilo zgodovini namenjenih 6 ur, matematiki 10 in francoskemu jeziku 20 ur (gre za število tedenskih ur v posameznem šolskem letu).

¹⁴ Še posebej ostra sta bila dva konflikta: »evangeljski« nemiri, do katerih je prišlo leta 1901 zaradi prevoda *Evangelijev v dimotiki* in ki so privedli celo do smrtnih žrtev, ter »orestejski« leta 1903. Spor je zanetil predlog, da bi Državno gledališče v *dimotiki* uprizorilo Ajshilovo *Orestejo*. Prim. *H μάχη της γλώσσας, Ιστορικά* 253 (Atene: Ελευθεροτυπία, 2004).

¹⁵ V tem času je prišlo do spora med kraljem Konstantinom in predsednikom vlade Venizelosom glede stališča države v prvi svetovni vojni. Spor je dobil razsežnosti nacionalnega razkola, ko je Venizelos s svojimi pristaši ustanovil vlado s sedežem v Solunu. Napredne reforme je izvajala vlada v Solunu.

¹⁶ Zagovornik ljudskega jezika, ki so ga preganjali zaradi napredne pedagogike. Ker se je boril za jezikovno reformo, ima njegovo mnenje posebno težo. Pogosto so izpostavljali prav navedeno stališče, ki so ga njegovi nasprotniki izrabljali sebi v prid.

sičnega jezika.«¹⁷ Vseeno pa je dopuščal, da se v prvih razredih gimnazije poučujeta tako *dimotiki* kot *kathareuoussa*. Vsaj začasno je prišlo do še ene spremembe: latinščina je izgubila status obveznega predmeta in postala izbirna, medtem ko nobena od drugih deklaracij o tem, kako se bo šolstvo v večji meri usmerilo v praktično uporabnost, ni doživela uresničitve. Seveda je tudi ukinitve latinščine kot obveznega predmeta naletela na ostro reakcijo. Vsako novost, ki so jo v šolstvo uvedli, so sčasoma ukinili, in tako se je tudi latinščina kaj kmalu vrnila v šolo kot obvezen predmet.

Leta 1936 se je Grčija znašla pod diktatorskim režimom Joannisa Metaksasa in šolski pouk je dobil temu ustrezno orientacijo. Ukinili so branje Periklejevega *Nagrobnege govora*, ki mu je bilo pri pouku stare grščine mesto vedno zagotovljeno, kot ideal pa je v ospredje stopila špartanska vzgoja.¹⁸

Tudi v reformah po drugi svetovni vojni je šolstvo v enaki meri ostalo usmerjeno k teoretičnim vedam in klasični vzgoji, vse do kratkotrajne reforme leta 1964, ki je pouku klasičnih jezikov prinesla nov status. Podobnosti z današnjim šolskim sistemom so več kot očitne. Najprej »se uzakoni brezplačno šolanje v javnih šolah vseh stopenj in obvezno devetletno šolanje za vse grške otroke ... Temelj in zagotovilo resnične demokracije je, da imajo vsi državljani brez razlike enak dostop do vzgojnih dobrin.«¹⁹ Izobrazba se, tako kot na samih začetkih grške države, povezuje z gospodarstvom in poudari se njena usmerjenost v praktično uporabnost. »Če zanimanja naših mladih ne usmerimo k tehničnim poklicem in če jih ne izobrazimo tako, da jim bo zagotovljen poklicni uspeh, ne moremo pričakovati, da bi grško gospodarstvo postalo konkurenčno.«²⁰ *Dimotiki* postane jezik osnovnega šolstva, medtem ko je v gimnaziji *kathareuoussa* z njo enakopravna. Prvič v zgodovini se starogrška književnost poučuje na podlagi novogrških prevodov, kar je v filoloških krogih seveda zanetilo ostre polemike in navzkrižja. Ta reforma pa je bila skupaj z vsemi novostmi, ki jih je vpeljala, pokopana z nastopom diktatorskega režima leta 1967.

Padec diktatorskega režima leta 1974 je državo vrnil na pot demokracije. Z novo ustavo, ki so jo sprejeli leta 1975, je uradni jezik države, torej tudi šole, postala *dimotiki*. Leta 1982 so za njeno zapisovanje uvedli monotonični sistem.²¹

Tako se je v praksi začel uveljavljati nov šolski sistem,²² v katerem se je starogrška

¹⁷ Citirano po: Christos Katsikas in Kostas Therinos, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004* (Atene: Σαββάλας, 2004), 126.

¹⁸ Navkljub svoji ideologiji pa je Metaksas večjo vlogo v osnovni šoli namenil *dimotiki*. V enem od intervjujev pravi, da je dimotizem čisto nacionalno gibanje in da njegovo slabljenje koristi samo levičarjem. Na ta način je skušal pridobiti na svojo stran intelektualce generacije tridesetih, kar mu je deloma tudi uspelo.

¹⁹ Uvodna pojasnila k zakonu 4379/1964.

²⁰ Ibid.

²¹ Predsedniški odlok 297/1982. Ukinili so starogrška pravopisna pravila. V monotoničnem sistemu se naglas (nekdanji akut) piše samo na večzložne besede.

²² Zakon 309/76, »Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδύσεως« [Zakon o organizaciji in upravi splošnega šolstva], in zakon 576/1977, »Οργάνωση μέσης και ανώτερης

književnost v gimnaziji poučevala na podlagi branja prevodov. Starogrški jezik se je poučeval samo na liceju in samo tu se je starogrška književnost brala v izvorniku. V osemdesetih letih se je odprla razprava, ali je bil izgon stare grščine iz gimnazije,²³ se pravi iz obveznega izobraževanja, pravilna poteza, in prišlo je do novih sprememb. Leta 1991 se v gimnazijo ponovno uvede pouk starogrškega jezika, a z novimi učbeniki in didaktičnimi prijemi, medtem ko se starogrška književnost še naprej poučuje tudi s pomočjo standardnih novogrških prevodov.

POUK STARE GRŠČINE DANES

Temelj danes veljavne zakonodaje na področju vzgoje in izobraževanja je bil torej postavljen leta 1976, potem ko je bila ponovno vzpostavljena demokracija. Njene glavne postavke so:²⁴

- antropocentrični značaj izobraževanja, pravica do brezplačnega šolanja na vseh stopnjah šolskega sistema in enake možnosti za pridobitev izobrazbe;
- devetletno obvezno šolanje;
- delitev srednjega izobraževanja na dva samostojna cikla, gimnazijo (Γυμνάσιο) in licej (Λύκειο), ki se deli na splošni (Γενικό Λύκειο) in poklicni licej (Επαγγελματικό Λύκειο). Učenci licej izberejo po končani triletni gimnaziji, ki je del obveznega izobraževanja;
- o vstopu na tretjestopenjsko izobraževanje se odloča v tretjem letniku liceja na nacionalni ravni (vsegrški izpiti, gr. πανελλαδικές). Fakultete, na katere se kandidati vpisujejo, so razdeljene na področne skupine, vsaka fakulteta ima *numerus clausus*. Predmeti v zadnjih dveh letnikih liceja se delijo na splošno izobraževalne (Μαθήματα Γενικής Παιδείας), ki jih obiskujejo vsi učenci, in na predmete usmeritve (Μαθήματα Κατεύθυνσης), ki hkrati opredeljujejo izpitna področja vsegrških izpitol;²⁵
- v gimnaziji se pri pouku starogrškega jezika in književnosti uporabljajo tudi novogrški prevodi.

τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης» [Organizacija srednjega in višjega tehničnega in poklicnega izobraževanja].

²³ V sodobnem grškem šolskem sistemu je gimnazija (Γυμνάσιο) triletna šola, ki jo obiskujejo vsi učenci po uspešno zaključeni šestletni osnovni šoli (Δημοτικό) in je del obveznega šolstva; prim. preglednico »Grški šolski sistem«.

²⁴ Zakon 309/76, »Περί οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης« [Zakon o organizaciji in upravi splošnega izobraževanja], in zakon 576/1977, »Οργάνωση μέσης και ανώτερης τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης« [Organizacija srednjega in višjega tehničnega in poklicnega izobraževanja].

²⁵ Več tem v poglavju »Stara grščina in latinščina na zaključnih izpiti.«

Preglednica Grški šolski sistem

Prvostopenjsko izobraževanje	
<ul style="list-style-type: none"> • mala šola (Νηπιαγωγείο), 2 leti • osnovna šola (Δημοτικό), 6 let, obvezno izobraževanje 	
Drugostopenjsko izobraževanje	
gimnazija (Γυμνάσιο), 3 leta, obvezno izobraževanje	poklicne šole, 1-2 leti
<ul style="list-style-type: none"> • splošni licej (Γενικό Λύκειο), 3 leta ali	trg delovne sile
<ul style="list-style-type: none"> • poklicni licej (Επαγγελματικό Λύκειο), 3 leta 	
Postdrugostopenjsko izobraževanje	
Tretjestopenjsko izobraževanje (preko izpitov)	višje strokovne šole
univerze pedagoške akademije tehnične univerze tehnološki inštituti umetniške akademije	Grška odprta univerza (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο), prost vpis

Viri: YPEPTH [Ministrstvo za nacionalno šolstvo in religijo], www.ypepth.gr; YPEPTH, *The Greek education system: Facts and Figures* (Atene: ΥΠΕΠΘ, 2001); idem, *Ανώτατη εκπαίδευση. Πανεπιστήμια και Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της Ελλάδας* (Atene: ΥΠΕΠΘ, 2003); zakon 3475/2006, »Οργάνωση και λειτουργία της Δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις« [Organizacija in delovanje drugostopenjskega poklicnega izobraževanja in druge uredbe]; Christos Katsikas in Kostas Therianos, *Η Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης* (Atene: Εκδόσεις Σαββάλας, 2004).

Starogrški jezik in književnost se poučujeta na gimnaziji in na splošnem liceju, medtem ko v predmetniku poklicnega liceja stare grščine ni. Latinski jezik in književnost se poučujeta dve leti na teoretski smeri (Θεωρητική Κατεύθυνση) splošnega liceja, kjer je latinščina obvezen predmet. Znanje stare grščine in latinščine se preverja tudi na vsegrških izpiti. Zaključni izpit iz stare grščine in latinščine opravljajo dijaki, ki kandidirajo za vpis na eno od fakultet s področja humanistike, družboslovja ali prava.²⁶

Pouk starogrškega jezika in književnosti ima zaradi humanistične izobraževal-

²⁶ Prim. poglavje »Stara grščina in latinščina na zaključnih izpiti.«

ne usmeritve grškega šolstva, a tudi zaradi nacionalnega dejavnika, v izobraževalnem sistemu posebno mesto. Temeljni cilj pouka stare grščine je spoznavanje antičnega človeka, kot se manifestira preko starogrških literarnih del. Konkretnější učni smotri, ki jih skuša doseči pouk starogrškega jezika in književnosti, pa so:²⁷

- spoznanje bistva antičnega sveta, kot se to konkretizira v vlogi, ki jo je v njem imel človek (antropocentrizem), v vsestranskem raziskovanju človeka kot aktivne osebe in državljana, pa tudi v zmožnosti zvajanja konkretnega na splošna načela (na podlagi epistemologije);
- spoznavanje antičnega sveta, komunikacija z njegovimi duhovnimi in umetniškimi dosežki, zavest o pomenu, ki ga imajo za razvoj civilizacije;
- razvijanje zavesti o »evropski razsežnosti« antičnega sveta in o pomenu, ki ga ima starogrški svet za druge narode;
- učenje starogrškega jezika kot nosilca duhovne ustvarjalnosti;
- zavest o začetkih in kontinuiteti grškega jezika in nacionalne samobitnosti (s poudarjanjem različnih razvojnih faz, vplivov, sprememb, modifikacij, prevrednotenj itd.)²⁸

Ker pa je posebnost pouka stare grščine v tem, da je hkrati pouk jezika in književnosti, navedene splošne cilje dopolnjujejo konkretnější cilji jezikovnega pouka in pouka starogrške književnosti. Cilji pouka starogrškega jezika so torej naslednji:

- učenci se postopoma spoznajo s starogrškim jezikovnim sistemom (oblikoslovljem in skladnjo) in besediščem in so sposobni razumeti starogrška besedila;
- izoblikuje se učenčeva zavest o kontinuiteti grškega jezika;
- učenci razpoznavajo podobnosti, a tudi razlike med novogrškim in starogrškim jezikom;
- razširi se učenčev jezikovni kod.

Znanje, ki ga morajo učenci osvojiti, se gradi spiralno, od lažjih in pogostejših jezikovnih pojavov h kompleksnejšim in redkejšim. Izhodišče tega procesa je novogrški jezik. Učenci, ki so dodobra osvojili svoj materni jezik, iz novogrškega jezika črpajo podatke o jezikovnih pojavih, ki jih obravnavajo pri pouku stare grščine, in novogrški jezikovni sistem primerjajo s starogrškim.²⁹

Cilji jezikovnega pouka se seveda v gimnaziji in liceju razlikujejo. V gimnaziji učenci spoznavajo osnovne značilnosti starogrškega jezikovnega sistema. V ta na-

²⁷ ΥΡΕΡΘΗ, *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Γυμνάσιο, σχολικό έτος 2002–2003* [Navodila za pouk filoloških predmetov v gimnaziji, šolsko leto 2002–2003] (Atene: ΟΕΔΒ, 2002), 7–96; idem, *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Ενιαίο Λύκειο, σχολικό έτος 2004–2005* [Navodila za pouk filoloških predmetov v splošnem liceju] (Atene: ΟΕΔΒ, 2004), 5–102; gl. tudi Michalis Koutsos, *Διδακτική του αρχαιοελληνικού λόγου* (Atene: Εκδόσεις Ζήτη, 2006).

²⁸ Nekateri izmed smotrov so bili deležni kritike. Za zelo visokoteleče in ambiciozne veljajo besede o vsestranskem spoznavanju človeka, evropski razsežnosti in komunikaciji z umetniškimi dosežki. Skoraj vsi kritiki se strinjajo, da je obseg učne snovi prevelik. Koutsos, *ibid.*

²⁹ Nikos Pagkousis, «Αρχαία ελληνικά από το πρωτότυπο,» *Νέα Παιδεία* 106 (2003): 64–83.

men so nastali učbeniki, v katerih je učna snov vsake lekcije razdeljena na naslednje enote:

- prvi del: uvodne besede, besedilo (pogosto prirejeno), jezikovni komentar, vsebinski komentar, vprašanja, ki se nanašajo na vsebino besedila, interdisciplinarna vprašanja;
- drugi del: sezname besed, podatki o etimologiji, etimološke vaje, vaje primerjave med staro in novo grščino;
- tretji del: oblikoslovna in skladenjska pravila, preverjanje in poglobljanje znanja.

Sledi dodatek, ki prinaša primerljiva besedila, namenjena utrjevanju znanja, in preglednice oblikoslovnih in skladenjskih pojavov.

Jezikovni pouk v splošnem liceju dopolnjuje in razširja znanje, ki so ga učenci osvojili v gimnaziji. Učna snov ni natančno določena.³⁰ Prvi letnik je posvečen obravnavi starogrškega oblikoslovja in skladnje. V drugem letniku splošnega liceja se dijaki odločajo med naravoslovno-matematično (θετική), tehnološko (τεχνολογική) in teoretsko (θεωρητική) usmeritvijo; s sistematičnim poglobljanjem znanja starogrškega jezika nadaljujejo samo dijaki, ki izberejo teoretsko smer.³¹ Učenci na tej smeri pri pouku obravnavajo besedila, napisana v klasični atiščini, katerih izbira je prepuščena učitelju. Ob branju se utrjuje pridobljeno jezikovno znanje. Učitelj lahko po lastni presoji dodaten čas nameni obravnavi izbranih oblikoslovnih in skladenjskih tem.³²

POUK STAROGRŠKE KNJIŽEVNOSTI

Drugi pol pouka stare grščine predstavlja starogrška književnost. Medtem ko se v gimnaziji obravnavajo samo prevodna dela, se v splošnem liceju obravnavajo izvorniki in kot dopolnilno gradivo odlomki iz standardnih novogrških prevodov.³³ To je gotovo najbolj kompleksno in ustvarjalno področje didaktike starogrškega jezika in književnosti, zato so se nabori besedil, jezik, ki se preko njih poučuje, učni cilji in metodika poučevanja starogrške književnosti pogosto znašli v središču pravega viharja.

³⁰ Ponavljajo in poglobljajo se osvojeno znanje, poučujejo se posebni, redkejši in težji jezikovni pojavi kot samostalniki tipa *πῆχυσ* in *πειθώ*, pridevniki tipa *ἥδύς* in *χαρίεις*, glagoli na *-(νυ)μι*, *kapa* aorist, sklonoslovne posebnosti, kot je raba roditeljskega vlogi stavčnega objekta, nekateri predlogi in odvisniki.

³¹ Vse tri smeri imajo v predmetniku splošno izobraževalni predmet »Starogrški jezik in književnost«, ki je posvečen obravnavi izbranih starogrških književnih del. Več o tem v poglavju »Pouk starogrške književnosti«.

³² Obravnavajo se slovnična poglavja, kot so skrčeni samostalniki *a-* in *o-* deklinacije, števnik, raba verbalnega adjektiva na *-τός* in *-τέος*, posebnosti v rabi pogojnih period (npr. eliptični pogojni stavki), natančneje odvisni govor, absolutni genitiv in akuzativ, *dativus possessoris* in *dativus ethicus* itd.

³³ Prevode, ki se uporabljajo pri pouku starogrške književnosti, določi grško Ministrstvo za šolstvo.

Učni cilji, ki si jih zastavlja moderni pouk starogrške književnosti, so seveda prilagojeni starostni dobi učencev ter stopnji njihovega intelektualnega in čustvenega razvoja. Ti cilji so:

- učenci spoznajo duhovno ustvarjalnost starih Grkov, izraženo v besedilih vseh obdobjih – od homerskega časa do aleksandrske dobe – in vseh literarnih zvrsti;
- vzpostavijo komunikacijo z besedili, ki predstavljajo pomembne trenutke starogrške kulturne ustvarjalnosti in nudijo relativno zaokroženo podobo tega sveta (t. j. literarnih zvrsti in piscev, pa tudi idejnih usmeritev);
- spoznajo literarno vrednost starogrških književnih del in ob branju estetsko uživajo;
- učenci poglobljeje spoznajo vsebinske in formalne vidike starogrške književnosti;
- ob interpretaciji besedila razvijajo sposobnosti ustnega in pisnega sporočanja.

O širini in kompleksnosti znanja, ki ga učenci pridobivajo pri pouku starogrške književnosti, najbolje pričajo učni načrti za posamezne letnike gimnazije in liceja. Ti so sumarno predstavljeni v nadaljevanju.³⁴

Prvi letnik gimnazije

Obravnavata se Homerjeva *Odiseja* in Herodotove *Zgodbe*. Uporabljajo se standardni novogrški prevodi. Homerju sta namenjeni dve uri tedensko v prvem polletju, Herodotu pa enako število ur v drugem polletju. V okviru obravnave Herodotovega dela se učenci seznanijo tudi s prostorom in časom, v katerem se odvija zgodovinsko dogajanje, in s Herodotovim historiografskim konceptom. Obravnavajo se naslednji odlomki:

- Hom. *Od.* 1.1–498, 5.50–552, 9.240–518, 10.518–582, 16.1–260, 23.151–278, druga vsebina se povzame;
- izbor iz Herodotovih *Zgodb*: proemij, Krez in Solon, zgodba o Adrastu, Krez in Kir (izbor), Grki na obalah Male Azije, upor Joncev, Egipt in Egipčani (izbor), Polikratov prstan, Arion in delfin, bitka na Maratonskem polju, Kserkses in Demarat, bitka pri Termopilah, bitka pri Salamini, bitka pri Platajah in Mikalah (izbor).

Drugi letnik gimnazije

V prvem polletju se po dve uri tedensko obravnava Homerjeva *Iliada*, v drugem polletju pa je enako število ur namenjenih antologiji z naslovom *Antična Grčija: prostor in ljudje*. Iz *Iliade* se obravnavajo naslednji odlomki:

³⁴ Prim. YPEPTH, *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Γυμνάσιο, 2002–2003* [Navodila za pouk filoloških predmetov v gimnaziji 2002–2003] (Atene: ΥΠΕΠΘ, 2002); idem, *Επιμορφωτικό υλικό για την εκπαίδευση των επιμορφωτών στα πανεπιστημιακά κέντρα επιμόρφωσης, τ.3: κλάδος ΠΕ02* [Gradivo za strokovno izpopolnjevanje šolskih svetovalcev v visokošolskih centrih strokovnega izpopolnjevanja na področju filologije III] (Atene: ΥΠΕΠΘ 2007); Koutsos, *Διδακτική του αρχαιοελληνικού λόγου*.

- natančnejša interpretacija: Hom. *Il.* 1.1–52, 1.106–303, 1.531–600; 6.369–529, 9.307–431, 16.783–867, 24.678–805;
- pregledno branje: Hom. *Il.* 5.349–431 (Diomedova junaška dela), 6.119–236, 9.225–306, 19.1–153, 22.247–394, druga vsebina se povzame.

Homer se torej obravnava v dveh letnikih.³⁵ V praksi se je namreč izkazalo, da zaradi težav, ki jih predstavlja interpretacija *Iliade*, snov ni primerna za mlajše učence. Cilj obravnave homerskih epov je učence seznaniti:

- z mitom in zapletom;
- z epskim pesništvo in pripovedno tehniko;
- z dejanji in značajem glavnih junakov;
- s kulturnozgodovinskim ozadjem obdobja;
- s temeljnimi razlikami med obema epoma.

Antologija *Antična Grčija: prostor in ljudje* (obrnava se v drugem polletju) je zbirka besedil, s pomočjo katerih učenci prehodijo pokrajine, povezane z značilnimi dejavnostmi antičnega človeka: Atene, Šparto, Makedonijo, Tebe, Korint in Aleksandrijo. Ena izmed lekcij je posvečena športu in športnim panogam. Z njo se uvede interdisciplinarna metoda, nova filozofija podajanja učne snovi, ki je bila v grški šolski prostor uvedena pred nedavnim.³⁶

Tretji letnik gimnazije

Obravnava se starogrška dramatika. Cilj pouka je predstaviti moč dramskih besedil, zanimanje, ki ga vzbujajo izven svojih časovnih in prostorskih okvirov, razvoj misli in književnosti v grški antiki. Učence se spodbuja k iskanju sporočil in namenov ustvarjalca ter k iskanju povezav med besedilom in kulturnozgodovinskim kontekstom. Opozarja se na posebnosti odrskega pesništva ter na različne postavitve in interpretacije, ki jih dopušča besedilo. Obravnavata se naslednji dramski deli:

- Evripid, *Helena*. Tragediji sta namenjeni dve uri tedensko v prvem polletju. Delo učence izzove, da se poglobijo v zgradbo tragedije, da junakinjo postavijo v kontekst literarnega izročila, ki obravnava njen lik, da dojamajo pomen iznajdljivosti pri premagovanju težav, občudujejo argumentacijo, spoznajo Evripidovo misel in rahlo tragično ironijo;
- Aristofan, *Ptiči*. Delo se obravnava v drugem polletju po dve uri tedensko. Medtem ko je tragedija od nekdaj samoumeven del pouka starogrške književnosti, je komedija do pred nedavnim (približno do sredine sedemdesetih let) veljala za težko in celo neprimerno čtivo.³⁷ Pričujoče delo učence vzpodbuja, da uživajo

³⁵ ΥΡΕΡΤΗ, *Επιμόρφωση στελεχών της Δ.Ε. και εκπαιδευτικών στο Δ.Ε.Π.Π.Σ.* [Strokovno izpopolnjevanje pedagoških delavcev na drugostopenjskem izobraževanju v okviru interdisciplinarnih učnih programov]; idem, *Αναλυτικά προγράμματα σπουδών* [Predmetni učni načrti] (Atene: ΥΠΕΠΘ, 2006).

³⁶ Gl. poglavje »Moderni didaktični pristopi k pouku stare grščine.«

³⁷ Ilias Spyropoulos, »Η αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία στο Λύκειο,« *Φιλολόγος*

v duhovitosti in slikovitosti dramskih likov, da se prepričajo o sledih, ki jih je starogrška komedija pustila na sodobni dramatiki in ljudskem gledališču, da se zavedo posebnosti »drugega« glasu, ki na odru komentira aktualno politično in družbeno dogajanje. Dojamejo izvirnost in očarljivost dela, ki se manifestira preko zoperstavljanja realnega sveta domišljjskemu, preko večpomenskosti, poetičnosti jezika, pregovornih domislic.

STAROGRŠKA KNJIŽEVNOST V LICEJU

V liceju se obravnavajo izvirna starogrška besedila. Prevodna dela imajo vlogo dopolnilnega gradiva, ki obravnavana besedila osvetljuje z novih vidikov. V nadaljevanju je predstavljen pouk starogrške književnosti v posameznih letnikih liceja.³⁸

Prvi letnik liceja

Obravnavajo se starogrški zgodovinopisci, učni cilji so:

- dijaki dojamejo povezavo med zgodovinopisjem in književnostjo;
- spoznavao prizadevanja zgodovinarjev, da bi dognali objektivno resnico;
- dijaki uživajo v branju pripovedi;
- dijaki izoblikujejo zgodovinsko, politično in nacionalno zavest.

Obravnavana besedila:

- prvo polletje: Ksenofont, *Grška zgodovina* ali *Agezilaj*; odlomki: Ksen. *Hell.* 2.1.16–32, 2.2.1–4, 2.16–23, 2.3.11–16, 2.50–56, 2.4.1–17, 2.18–23, 2.37–43 ali Ksen. *Ag.* 1.1–28, 1.36–38, 2.9–16, 3.1–5, 4.1–6, 7.1–7, 11.1–16. Obravnavi so namenjene štiri ure tedensko. Izbira skupine odlomkov je prepuščena učitelju;
- drugo polletje: izbor iz Tukidida. Obravnavajo se odlomki: 1.24–44, 7.30–32, 8.75–77 in 84–87 ali 3.70–83, 7.30–32, 8.75–77 in 84–87. Na voljo so prav tako štiri ure tedensko, izbira skupine odlomkov je prepuščena učitelju.

Drugi letnik liceja

V tem letniku dijaki, ki obiskujejo splošni licej, izberejo usmeritev. Izbirajo med tremi smermi, naravoslovno-matematično (*θετική*), tehnološko (*τεχνολογική*) in teoretsko (*θεωρητική*). Starogrška književnost se še naprej poučuje na vseh treh smereh kot eden izmed splošno izobraževalnih predmetov (*Μαθήματα Γενικής Παιδείας*), ki sta mu v drugem letniku namenjeni dve uri, v tretjem letniku pa ura tedensko. Teoretska smer ima pouku starogrškega jezika in književnosti v drugem letniku liceja namenjene dodatne štiri ure tedensko, v tretjem letniku pa pet ur teden-

18 (1979): 225–26.

³⁸ Prim. ΥΠΕΠΘ, *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Λύκειο, 2004–2005* [Navodila za pouk filoloških predmetov v liceju 2004–2005] (Atene: ΥΠΕΠΘ 2004); Koutsos, *Διδακτική του αρχαιοελληνικού λόγου*.

sko. Izbira smeri ponavadi implicira izbiro visokošolskega študija. Dijak, ki uspešno zaključi teoretsko smer liceja, se praviloma poteguje za eno od študijskih mest na področju humanistike, družboslovja ali prava.³⁹

Pri pouku starogrške književnosti v okviru splošno izobraževalnega predmeta Starogrški jezik in književnost dijaki vseh smeri v drugem letniku liceja obravnavajo odrsko pesništvo, in sicer Sofoklovi tragediji Antigono in Ajanta. Antigona se obravnava deloma v izvorniku in deloma s pomočjo standardnega literarnega prevoda. V izvorniku se obravnavajo verzi: 1–99, 280–331, 441–581, 635–780, pregledno se obravnavajo verzi 944–1353, ostalo se bere v prevodu. Na voljo sta dve uri tedensko. Ajant se obravnava v prevodu in ne spada med izpitne vsebine vsegrških izpitov.⁴⁰ Obravnava je namenjenih šest ur.

Učni cilji:

- dijaki se seznanijo s presunljivim literarnim delom, ki združuje elemente odrske uprizoritve z besedno umetnostjo, glasbo, plesom, scenografijo in igralsko interpretacijo;
- dijaki so sposobni tragedijo umestiti v zgodovino starogrške književnosti in jo ceniti kot otroka demokracije;
- ob branju primerljivih besedil spoznajo vpliv, ki ga je imela tragedija na kasnejšo dramatiko, in dojamejo trajna vzgojna sporočila;
- dijaki so sposobni oceniti vlogo, ki jo imajo pri uprizoritvi odrskega dela gledališki ustvarjalci;
- sposobni so doživeti katarzo in v literarnem delu estetsko uživati;
- dijaki spoznajo zgradbo in elemente tragedije, njene kvalitativne in kvantitativne dele, spremljajo zaplet in razplet zgodbe, značaj junakov, misel/ideološka stališča, seznanijo se z ocenami dela, pa tudi s slogom, ki razkriva literarno vrednost besedila.

V oddelkih teoretske smeri učenci v drugem letniku liceja obravnavajo starogrško retoriko in arhaično poezijo. Obravnavajo se naslednji govori:

- Lizias, *Za Mantineja*. Obravnava je namenjenih 12 ur;
- Demosten, *O svobodi Rodošanov*. Obravnava je namenjenih 12 ur. V prevodu se bereta odlomka 5–16 in 25–33, samo pregledno se obravnavata odlomka 21–34 in 35 (epilog), ki nista del izpitne snovi. Vse ostalo se obravnava v izvorniku.
- Izokrat, *O miru*. Obravnava je namenjenih 9 ur. V prevodu se obravnava odlomek 17–27, zgolj pregledno 63–144 in 145 (epilog). Navedeni odlomki niso del izpitne snovi. Vse ostalo se obravnava v izvorniku.

Cilj obravnave starogrškega govorništva je dijake seznaniti:

- z vzorčnimi govori velikih antičnih govornikov;

³⁹ Več v poglavju »Stara grščina in latinščina na zaključnih izpitih«.

⁴⁰ Ibid.

- z retoriko kot posebno zvrstjo govora, ki se odlikuje po strukturi, logični ureditvi, argumentaciji in posebnem jezikovnem izrazu;
- z vidiki javnega in zasebnega življenja starih Grkov.

Obpravavi arhaične poezije je namenjenih približno 16 ur. Po splošnem uvodu se obravnava Arhilohova, Mimnermova, Sappina, Pindarjeva in Simonidova poezija. Poskuša se pojasniti posebnosti te poezije, tako zunanje (narečje, metrum, struktura in izraz) kot notranje (družbenopolitične okoliščine, življenje pesnika, tematska raznolikost), razvoj misli in izraza glede na starejše in kasnejše literarne zvrsti (homerski epi, zgodovinopisje, tragedija itd.)

Tretji letnik liceja

Periklejev *Nagrobni govor* se je pri pouku starogrške književnosti obravnaval v tako rekoč vsej zgodovini grškega šolstva in tudi danes ima zagotovljeno mesto v predmetniku liceja. Vsi dijaki, ki obiskujejo splošni licej, ga obravnavajo v tretjem letniku v okviru splošno izobraževalnega predmeta Starogrški jezik in književnost, ki mu je namenjena ura tedensko. Nespremenjen ostaja tudi splošni didaktični cilj. Dijaki se seznanijo z bistvom atenske demokracije, izraženim v zgoščeni in idealni obliki, in spoznajo značilne poteze atenskega državljana. Poleg tega se naučijo ceniti zgoščen, bogat in raznolik Tukididov slog.

Pouk stare grščine na teoretski smeri je posvečen filozofski prozi. Obravnavata se Platonova dialoga *Protagoras* in *Država* ter Aristotelova *Nikomahova etika* in *Politika*. Poznavanje teh vsebin se preverja tudi na vsegrških izpitih.⁴¹ Nekateri deli besedil se obravnavajo v izvorniku, drugi po standardnih novogrških prevodih, tretji zgolj pregledno.

Učni cilji:

- dijaki spoznajo bistvene značilnosti starogrške filozofske proze, ki so jo sposobni umestiti v zgodovinski razvoj starogrške književnosti;
- dijaki vzpostavijo stik z besedili obeh znamenitih filozofov;
- spoznajo njune skupne točke in razlike pri pojmovanju družbenega ustroja, izobrazbe in osebne odgovornosti državljanov za njihovo osebno življenje in za družbeno celoto;
- dijaki se zavedo vloge, ki jo imajo zakoni in pravičnost pri zagotavljanju blaginje skupnosti, zunaj katere sreča posameznika ni mogoča;
- razumejo pomen, ki ga je za stare Grke imela politična vrlina, spoznajo, da je imela posameznikova sreča duhovne korenine.

Kot je znano, je pedagoško delo kompleksen proces. Če je določitev didaktičnih ciljev kompas in izbira učne snovi orodje, je didaktika sredstvo za doseganje ciljev. Nujen predpogoj za to pa je, da se ustvarijo učni pogoji, ki zagotavljajo dejavno in ustvarjalno udeležbo učencev v učnem procesu, medtem ko se mora metodika

⁴¹ Ibid.

pouka književnosti prilagajati literarni zvrsti, pisatelju in konkretnemu besedilu. Interpretacija starogrške književnosti se opira na predpostavko, da besedilo predstavlja organsko celoto, katerega deli se osvetljujejo in interpretirajo v medsebojni odvisnosti.⁴² Obravnava se praviloma začne s predstavitvijo najpomembnejših vidikov obravnavanega dela, poudarijo se tematska središča in struktura dela, natančno se opredelita vsebina in zvrst, v zaključku sledi pregled najpomembnejših elementov obravnavanega besedila. Osnovni cilj je umestitev literarnega dela v kulturnozgodovinski okvir, v katerem je nastalo. Odnos, ki ga učenci vzpostavijo do besedila, mora temeljiti na opazovanju bistvenih elementov literarnega dela (t.j. likov, misli, čustev, vrednot, motivacije, vzročnosti in posledičnosti, idej itd.), umetniške forme (t.j. izraznih sredstev, pripovednih tehnik itd.), zapleta in razpleta ter celote, ki jo tvorijo navedeni elementi. Če se pri pouku starogrške književnosti obravnava izvorno besedilo, je razlaga slovnice in besedišča smiselna samo, kadar pomembneje pripomore h globljemu razumevanju. Vsako starogrško literarno besedilo, ki je namenjeno obravnavi v okviru šolskega pouka, mora biti zato opremljeno z opombami, ki se delijo na: jezikovno-prevodne, leksikalno-semantične, stvarno-idejne in refleksivno-interpretativne.⁴³

V okviru metodike pouka starogrške književnosti v liceju se zastavlja tudi vprašanje, koliko se je pri pouku smotrno posvečati prevajanju starogrških besedil v novo grščino. Mnenja o tem so deljena. Kot pravi Dimitris Maronitis, mora v ospredju stati interpretacija besedila kot literarnega dela, ki ima prednost pred natančno pomensko in slovnico analizo. Dijaki naj parafrazirajo krajše odlomke, medtem ko je natančnejše prevajanje alternativna metoda, po kateri se posega samo občasno.⁴⁴ Čeprav ima prevajanje v okviru šolskega pouka le eksperimentalno vrednost, ostajajo dejstvo številne objektivne težave, ki spremljajo vsako prevajalsko delo in so povezane z jezikovnimi kompetencami, življenjskimi izkušnjami, estetskim čutom prevajalca in širino njegovega poznavanja antičnega sveta.⁴⁵ Šele soočenje s temi težavami vodi v boljše zavedanje semantike, strukture in izraznih sredstev obeh jezikov.⁴⁶ Tako ima prevajanje pri pouku načeloma vlogo kompleksne jezikovne vaje, ki dopolnjuje interpretacijo izvirnika.

Del vsakega izobraževalnega procesa je preverjanje in vrednotenje znanja, ki mora slediti zakonodajni ureditvi. Način ocenjevanja v gimnaziji, kjer ima pouk očitno dvojno vlogo (pouk starogrške književnosti, v okviru katerega ima osrednjo

⁴² YPEPTH, *Οδηγίες για τη διδασκαλία στο Ενιαίο Λύκειο*.

⁴³ Koutsos, *Διδακτική του αρχαιοελληνικού λόγου*.

⁴⁴ Dimitris Maronitis, »Η σχολική μετάφραση,« *Φιλολόγος* 71 (1993): 6–29.

⁴⁵ Joannis Kakridis, *Το μεταφραστικό πρόβλημα*, Βιβλιοθήκη του Φιλολόγου 7 (Atene: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1961).

⁴⁶ Koutsos, *Διδακτική του αρχαιοελληνικού λόγου*.

vlogo interpretacija besedil, in pouk starogrškega jezika), in način ocenjevanja v liceju se precej razlikujeta.⁴⁷

Sistem preverjanja znanja v gimnaziji:

- pri preverjanju znanja starogrške književnosti morajo učenci pokazati poznavanje 20–30 vrstic dolgega besedila, ki so ga obravnavali pri pouku, in odgovoriti na štiri vprašanja, ki se nanašajo na literarno zvrst in pisatelja (4 točke), na vsebino odlomka (4 točke), na njegovo strukturo in izrazne načine ter na osebe in civilizacijske teme, ki se v njem pojavljajo (6 točk);
- pri preverjanju znanja starogrškega jezika morajo učenci pokazati poznavanje besedila, ki so ga obravnavali pri pouku, in odgovoriti na vprašanja, ki se nanašajo na oblikoslovje (2 točki), skladnjo (2 točki), besedišče oz. semantiko (2 točki) in na vsebino (2 točki). V drugem letniku morajo dijaki odgovoriti še na vprašanje, ki se nanaša na primerljivo besedilo, medtem ko morajo v tretjem letniku v novo grščino prevesti odlomek iz besedila.

Na liceju je tip nalog enak kot na vsegrških izpitih.⁴⁸

MODERNI DIDAKTIČNI PRISTOPI K POUKU STARE GRŠČINE

Metodika je kompleksno področje pedagoškega dela, na katerega po eni strani vplivajo trajne vrednote, po drugi strani pa mora slediti zahtevam svojega časa. Tako sta bili v grški šolski prostor s šolskim letom 2005/06 uvedeni dve didaktični novosti, in sicer interdisciplinarnost in nove tehnologije. Njun cilj je izboljšanje učnega procesa, aktualizacija znanja in zagotovitev pogojev, ki bodo omogočili večjo udeležbo učencev pri pouku in vsestransko razvijanje njihovih spretnosti in dali večji poudarek interesom učencev.

Interdisciplinarni pristop kot didaktična metoda vključuje preko vsebin in tem, ki jih obravnavajo različne znanstvene panoge, več šolskih predmetov. Primer iz stare grščine: obravnava starogrških književnih besedil se skuša povezati z drugimi šolskimi predmeti, filološkimi⁴⁹ in nefilološkimi, pa tudi z vidiki zunajšolskega vsakdanjika. Na ta način se jasneje prikažejo sinhroni in diahroni vidiki obravnavanih šolskih vsebin. Cilj je torej celovito in zaokroženo branje starogrške književnosti, ki bo vzpostavilo povezavo z drugimi sorodnimi vedami in pokazalo na podobnosti ter razlike med njimi in na njihove razvojne specifike. Interdisciplinarni pristop je

⁴⁷ Predsedniški odlok 319/2000, tretji člen.

⁴⁸ Prim. poglavje »Stara grščina in latinščina na zaključnih izpitih«.

⁴⁹ Filološki predmeti: Starogrški jezik in književnost, Novogrški jezik in književnost, Zgodovina, Latinščina, Evropska civilizacija in njene korenine, Temelji filozofije in Problemi filozofije. Te predmete poučujejo diplomanti, ki so na eni od grških ali na ciprski filozofski fakulteti zaključili študij grške filologije (vključuje tudi študij latinščine), zgodovine in arheologije ali filozofije, psihologije in pedagogike.

v šolske programe že dodobra umeščen, saj mu je v gimnaziji namenjena četrtnina učnih ur. Od šolskega leta 2005/06 se pri pouku uporabljajo učbeniki, ki upoštevajo ta novi pedagoški trend.

Vpeljevanje novih tehnologij v pedagoški proces je povezano z nujnostjo prilagajanja šolskega prostora novim pogojem ne le na področju znanja, ampak tudi na področju družbene realnosti, v kateri deluje.⁵⁰ Informacijska tehnologija seveda ne more nadomestiti učitelja. V pedagoškem procesu ima zgolj dopolnilno vlogo in se pojmuje kot delovno okolje. Učenci in še posebej skupine učencev z njeno pomočjo raziskujejo, primerjajo, odkrivajo in sintetizirajo. Nove tehnologije omogočajo vzpostavitev ustvarjalnega pedagoškega pristopa, ki razvija učenčevu sposobnost skupinskega dela, iniciativnosti in kritičnega mišljenja. Čeprav je uvajanje novih tehnologij v pedagoški proces iz vrste objektivnih in subjektivnih razlogov naletelo na nemalo ovir, se ti poskusi vseskozi dopolnjujejo in nadgrajujejo. Organizirajo se strokovna usposabljanja pedagoških delavcev in nastajajo elektronske zbirke učnega gradiva.

Gradiva za pouk stare grščine in nasveti za njihovo uporabo v pedagoškem procesu se med drugim nahajajo na naslednjih spletnih straneh:

www.e-yliko.gr

<http://edsoft.cti.gr/edsoft/>

www.pi-schools.gr/programms/ktp/epeaek/yliko.htm/

www.netschoolbokko.gr

www.greek-language.gr

Spletne strani prinašajo slovarje, korpuse besedil, antologije atiških proznih piscev za pouk tematologije, alternativne novogrške prevode, preglednice oblikoslovja, etimologije itd.

POUK LATINSKEGA JEZIKA IN KNJIŽEVNOSTI

Če je pouk starogrškega jezika in književnosti ter starogrške kulture in njenih dosežkov integralen del grškega srednješolskega izobraževalnega sistema, je pouk latinskega jezika in književnosti izgubil pomen, ki ga je imel v preteklosti.⁵¹ Latinščina se danes poučuje samo v drugem in tretjem letniku teoretske smeri splošnega liceja. Kot že rečeno, se po končanem prvem letniku splošnega liceja dijaki odločijo za eno od treh usmeritev, naravoslovno-matematično, tehnološko ali teoretsko. Na teoretski smeri je latinščina obvezen predmet.⁵² V predmetniku so ji namenjene štiri ure

⁵⁰ ΥΡΕΡΘΗ, *Επιμορφωτικό υλικό για την εκπαίδευση των επιμορφωτών στα πανεπιστημιακά κέντρα επιμόρφωσης* [Gradivo za strokovno izpopolnjevanje šolskih svetovalcev v visokošolskih centrih strokovnega izpopolnjevanja].

⁵¹ Prim. poglavje »Pouk klasičnih jezikov v grški šoli: pogled v zgodovino«.

⁵² Poleg splošno izobraževalnih predmetov, ki so skupni vsem trem smerem liceja, ima vsaka

tedensko v drugem letniku ter dve uri v prvem polletju in tri ure v drugem polletju tretjega letnika.

Cilji pouka latinščine v liceju so:⁵³

- dijaki spoznavajo latinski jezik; poznajo temeljne značilnosti jezikovnega sistema in osnovno besedišče, sposobni so razumeti izvirna besedila;
- razvijejo zavest o medsebojni povezanosti starogrškega in latinskega jezika;
- seznanijo se z latinsko književnostjo.

Pri pouku latinščine se uporabljata učbenika *Λατινικά Β Λυκείου* (*Latinščina za drugi letnik liceja*) in *Λατινικά Γ Λυκείου* (*Latinščina za tretji letnik liceja*) avtorjev Michalisa Pashalidisa in Giorgosa Sabbantidisa. Kot dodatno gradivo se priporoča *Latinska slovnica* Achilleasa Tzartzanosa. Natančnejši učni načrt je predstavljen v nadaljevanju.

Drugi letnik liceja

Pouk latinskega jezika in književnosti v drugem letniku liceju sestavljata dve vsebinski enoti:

- uvod v latinski jezik in književnost: latinski jezik, nastanek latinske književnosti, njena obdobja in glavne značilnosti;
- dvajset lekcij jezikovnega pouka. Dijaki spoznajo osnovno besedišče, oblikoslovje in skladnjo latinskega jezika. Snov se podaja tako, da se opozarja na podobnosti s staro grščino. Zlasti v začetnih urah je posebna pozornost namenjena pravilni izgovarjavi in pravilnemu naglaševanju.

Tretji letnik liceja

Dijaki poglobijo znanje, ki so ga pridobili v drugem letniku. Obravnava se trideset lekcij, didaktični pristop ostaja nespremenjen.

Pri preverjanju znanja v drugem in tretjem letniku liceja morajo dijaki v novo grščino prevesti besedilo, ki so ga obravnavali pri pouku (40 točk), ter rešiti dve oblikoslovni in dve skladenjski nalogi (12,5 točk v drugem letniku in 15 točk v tretjem letniku). V tretjem letniku se doda literarno vprašanje (10 točk).

Eno od besedil, ki so jih dijaki obravnavali pri pouku latinščine v liceju, se kot izpitna naloga pojavi na vsegrških izpitih.

Pouk stare grščine in latinščine seveda nista edina vira, iz katerih učenci črpajo znanje o zgodovini, civilizaciji, književnosti in umetnosti starogrškega in rimskega

---

smer svoje obvezne predmete, medtem ko sta dve uri tedensko namenjeni pouku izbirnih predmetov. Obvezni predmet na teoretski smeri je poleg stare grščine in latinščine v drugem letniku filozofija, v tretjem letniku pa so poleg stare grščine in latinščine obvezne dodatne ure pouka novogrške književnosti in zgodovine.

⁵³ ΥΡΕΡΤΗ, *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Ενιαίο Λύκειο, σχολικό έτος 2004–2005* [Navodila za pouk filoloških predmetov v splošnem liceju, šolsko leto 2004–2005] (Atene: ΥΠΕΠΘ ΟΕΔΒ, 2004), 97–102.

sveta. Tovrstne vsebine so sestavni del drugih šolskih predmetov, kot so: zgodovina v prvem letniku gimnazije in liceja, kjer antična zgodovina predstavlja glavnino učne snovi, Evropska civilizacija in njene korenine,⁵⁴ Temelji filozofije⁵⁵ in Novogrška književnost.

STARA GRŠČINA IN LATINŠČINA NA ZAKLJUČNIH IZPITIH

Dijaki teoretske smeri splošnega liceja se s staro grščino in latinščino praviloma srečajo tudi na ti. vsegrških (*πανελλαδικές*) ali zaključnih izpitih. Ti so še posebej pomembni zato, ker so edini kriterij za vpis na javne visokošolske ustanove.

Zaključni izpit dijaki opravljajo iz enega od petih strokovnih področij (*γνωστικά πεδία*), ki so neposredno povezana s študijskimi usmeritvami na visokoškolskem študiju.⁵⁶ Primer: dijak, ki želi študirati klasično filologijo, mora na vsegrških izpitih doseči dovolj točk za vpis na enega od filoloških oddelkov na sedmih grških filozofskih fakultetah. Zato praviloma v drugem letniku liceja izbere teoretsko smer, na zaključnem izpitu pa prvo strokovno področje. To pomeni, da se bo v drugem in tretjem letniku liceja učil več zgodovine, filozofije, književnosti, stare grščine, obvezni predmet bo tudi latinščina. Na vsegrških izpitih bo opravljal izpit iz štirih obveznih predmetov na teoretski smeri, to je iz zgodovine, novogrške književnosti, stare grščine in latinščine, in iz dveh splošno izobraževalnih predmetov, to je iz nove grščine in iz še enega predmeta po lastni izbiri. Dijak izbira med matematiko, fiziko, biologijo, novogrško zgodovino in osnovami statistike, izbira pa je odvisna od smeri, izpitnega področja in od fakultete, na katero se želi vpisati.⁵⁷ Ker ima vsaka fakulteta *numerus clausus*, morajo kandidati za vpis na zeleno fakulteto na zaključnih izpitih obvezno doseči določeno število točk (t.i. osnovo, gr. *βάση*). To se iz leta v leto spreminja.⁵⁸ Odvisno je od števila kandidatov in vpisnih mest, od vpisnih želja

⁵⁴ Izbirni predmet v prvem letniku liceja (2 uri tedensko). Tema prve lekcije je »Antična Evropa: mit – antiteza med Evropo in Azijo – geografija.«

⁵⁵ Obvezni predmet na teoretski smeri v drugem letniku liceja (4 ure tedensko), v okviru katerega se obravnavajo naslednja poglavja: ontologija in spoznavna teorija, etika in estetika. Med drugim se dijaki učijo o misli predsokratskih filozofov, sofistov, Sokrata, Platona, Aristotela, stoikov in skeptikov.

⁵⁶ Prvo področje: humanistika, družboslovje in pravo; drugo področje: naravoslovne znanosti; tretje področje: medicina; četrto področje: tehnične vede; peto področje: ekonomija in uprava.

⁵⁷ Prvo strokovno področje in s tem eno od družboslovnih ali humanističnih fakultet lahko izbere tudi dijak, ki v liceju ni obiskoval teoretske smeri. V tem primeru se eden od splošno izobraževalnih predmetov, iz katerih opravlja zaključni izpit, nadomesti s predmetom, ki je pomemben na področju, kjer želi študirati. V primeru dijaka, o katerem govorimo, bi bila ta predmet zgodovina.

⁵⁸ Predsedniški odlok 246/98, »Αξιολόγηση μαθητών Ενιαίου Λυκείου« [Vrednotenje znanja dijakov splošnega liceja], in vladna uredba št. Φ253/120785/B6/1-11-2005, »Πρόσβαση των

kandidatov, od kraja univerze. Leta 2007 so morali za vpis na oddelek za klasično filologijo na eni od grških filozofskih fakultet kandidati zbrati naslednje število točk: najvišji vstopni prag je imela Filozofska fakulteta v Atenah s 17030 točkami, za njo je bila solunska Filozofska fakulteta s 16658 točkami, sledile so Filozofska fakulteta v Patrasu (16203 točke), v Joannini (15486 točk), v Kalamati (15249 točk), na Kreti (15220 točk) in v Komotini (15000 točk).

Medtem ko so v preteklosti vrata grških univerz za mnoge ostala zaprta, se v zadnjih letih vse večjemu številu kandidatov uspe vpisati na željeno fakulteto, zlasti odkar so se leta 1983 grške filozofske fakultete razdelile na oddelke za zgodovino in arheologijo, filologijo in na oddelke za psihologijo, filozofijo in pedagogiko. Leta 2008 se bo za 70.701 mesto na grških visokošolskih institucijah potegovalo 94.600 kandidatov. Na področju družboslovja, humanistike in prava je letos razpisanih 17.909 študijskih mest.

Snov, ki se preverja na vsegrških izpitih, določi Ministrstvo za šolstvo, ki je v celoti odgovorno za izvedbo vsegrških izpitov. Vsebine za zaključni izpit iz stare grščine so v šolskem letu 2007/08 naslednje:

- znano besedilo, ki ga dijaki obravnavajo pri pouku stare grščine v liceju. Tako kot nekaj zadnjih let je tema starogrška filozofska proza. Dijaki morajo poznati življenje, delo, filozofijo, ideje in metodologijo Sokrata, Platona in Aristotela. Pri pouku obravnavajo odlomke iz Platonovih dialogov *Protagoras* in *Država* ter odlomke iz Aristotelove *Nikomahove etike* in *Politike*. Eden od obravnavanih odlomkov se kot izpitno vprašanje pojavi na vsegrških izpitih;
- neznano prozno besedilo, napisano v klasični atiščini;
- oblikoslovje in skladnja stare grščine.

Izpitne vsebine za zaključni izpit iz latinščine pa so:

- latinska besedila iz šolskega učbenika. Dijaki jih morajo znati prevesti v novo grščino;
- latinsko oblikoslovje in skladnja.

Tip izpitnih nalog je vnaprej določen. Enak tip nalog se uporablja pri preverjanju znanja v liceju. V prilogi so v slovenščino prevedene izpitne naloge, ki so jih dijaki reševali na vsegrških izpitih iz stare grščine in latinščine leta 2007.

κατόχων απολυτηρίου Ενιαίου Λυκείου ή άλλου τύπου Λυκείου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση» [Vstop imetnikov zaključnega spričevala splošnega liceja ali druge vrste liceja na tretjestopenjsko izobraževanje].

PRILOGA: PREIZKUS ZNANJA IZ STARE GRŠČINE IN LATINŠČINE NA
VSEGRŠKIH IZPITIH LETA 2007

Stara grščina

1. Znano besedilo

Aristotel, *Nikomahova etika* B1, 5–8

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἁμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθῆ φαύλης. Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ καθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται καθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοὶ. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.

Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σῶφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιᾶς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

1.1. Na izpitne pole prevedite odlomek: »Ἀνάλογον δὲ ... αἱ ἕξεις γίνονται!«
(10 točk)

2. Na izpitne pole napišite odgovore na spodnja vprašanja!

2.1. Kakšna je vloga učitelja pri pridobivanju etične vrline, sodeč po odstavku »Μαρτυρεῖ ... ἀγαθοὶ ἢ κακοί!«? (15 točk)

2.2. Kaj nam o vlogi, ki jo imata »ἐνέργεια« in »ἕξις« pri doseganju etične vrline, pove odstavek »Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν!«? (15 točk)

2.3. Predstavite Aristotelovo politično teorijo v odlomkih *Politike*, ki ste jih obravnavali pri pouku! (10 točk)

2.4. Za vsako izmed spodnjih besed navedite po dve besedi z istim koren timer. Besede so lahko starogrške ali novogrške, sestavljene ali nesestavljene. (10 točk)

μαρτυρεῖ:	.....
ἁμαρτάνουσιν:	.....
φθείρεται:	.....
ἀνα-στρέφεται:	.....
ἀποδιδόναι:	.....

3. Neznano besedilo

Demosten, *Contra Spudiam* 23–24

Ἄλλὰ μὴν, ὦ ἄνδρες δικασταί, τοῦτό γε δεινὸν δῆπου, εἰ πρὸς τὰ συγκεχωρημέν' ὑπ' αὐτῶν τούτων ἐξέσται νῦν ἀντιλέγειν, καὶ μηδὲν σημεῖον ὑμῖν ἔσται, διότι πάντες ἄνθρωποι πρὸς τὰ μῆτ' ἀληθῆ μῆτε δίκαια τῶν ἐγκλημάτων οὐ κατασιωπᾶν, ἀλλὰ παραχρῆμ' ἀμφισβητεῖν εἰώθαμεν, μὴ ποιήσαντες δὲ ταῦτα, ἂν ὕστερον ἀντιδικῶσιν, πονηροὶ καὶ συκοφάνται δοκοῦσιν εἶναι. ταῦτα μὲν τοίνυν Σπουδίας οὐδὲν ἤττον ἐμοῦ γινώσκων, ἀλλ' οἶμαι μὲν καὶ ἀκριβέστερον, ὅσῳ καὶ πυκνότερον ἐνταυθοῖ παρέρχεται, πᾶσιν ἐναντία τοῖς πεπραγμένοις αὐτῶ λέγων οὐκ αἰσχύνεται. καίτοι πολλάκις ὑμεῖς ἐν μόνον σκευώρημα συνιδόντες, τούτῳ κατὰ τῶν ἄλλων τῶν ἐγκαλουμένων ἐχρήσασθε τεκμηρίῳ.

3.1. Na izpitno polo prevedite zgornje besedilo! (20 točk)

3.2.1. Besede iz zgornjega besedila postavite v zahtevane oblike! (5 točk)

ἐξέσται: 3. oseba ednine imperfekta.

κατασιωπᾶν: 3. oseba množine konjunktiva prezenta (isti glagolski način).

ἀμφισβητεῖν: 2. oseba množine indikativa aorista (isti glagolski način).

αἰσχύνεται: 1. oseba množine optativa aorista pasiva.

ἐχρήσασθε: 3. oseba ednine indikativa prezenta.

3.2.2. Besede iz zgornjega besedila postavite v zahtevane oblike! (5 točk)

ἄνδρες: zvalnik ednine.

μηδέν: dajalnik množine moškega spola.

τὰ ἀληθῆ: tožilnik ednine moškega spola.

ἤττον: imenovalnik množine moškega spola (ista stopnja pridevnika).

ἐμοῦ: rodilnik množine (ista oseba).

3.3.1. Določite skladenjsko vlogo, ki jo imajo navedene besede v zgornjem besedilu! (6 točk)

δικασταί: .....

ἀντιλέγειν: .....

σημεῖον: .....

τοῖς πεπραγμένοις: .....

αὐτῶ: .....

τεκμηρίῳ: .....

3.3.2. Izpišite stavka, v katerih sta uporabljena navedena glagola, in določite njuno vrsto! (4 točke)

ἐξέσται: .....
ἀντιδικῶσιν: .....

Latinščina

1. Na izpitne pole prevedite spodnji odlomek! (40 točk)

Tum Pacuvius dixit sonora quidem esse et grandia quae scripsisset, sed videri tamen ea sibi duriora et acerbiora.»Ita est,« inquit Accius, »ut dicis; neque id me sane paenitet; meliora enim fore spero, quae deinceps scribam. Nam quod in pomis est, idem esse aiunt in ingeniis: quae dura et acerba nascuntur, post fiunt mitia et iucunda; sed quae gignuntur statim vieta et mollia, non matura mox fiunt sed putria.«

Aesopi nostri Licinus servus tibi notus Romā Athenas fugit. Is Athenis apud Patronem Epicureum paucos menses pro libero fuit, inde in Asiam abiit. Postea Plato quidam Sardinianus, cum eum fugitivum esse ex Aesopi litteris cognovisset, hominem comprehendit et in custodiam Ephesi tradidit.

2. Vprašanja

2.1. Postavite besede v zahtevane oblike! (10 točk)

quod: tožilnik ednine moškega spola.

pomis: tožilnik množine.

idem: tožilnik ednine ženskega spola.

nostri: isti sklon, drugo število, isti spol.

servus: ablativ množine.

tibi: ablativ ednine zaimka za 3. osebo.

menses: rodilnik množine.

litteris: imenovalnik istega števila.

hominem: zvalnik ednine in rodilnik množine.

2.2. Postavite pridevnike v zahtevane oblike! (5 točk).

meliora: vse tri stopnje prislova.

matura: enaka oblika v drugih pridevniških stopnjah.

libero: tožilnik in ablativ ednine srednjega spola, komparativ in superlativ.

3.1. Postavite glagole v zahtevane oblike! (9 točk).

dixit: ablativ gerundija.

esse: 2. oseba množine imperativa II.

scripsisset: futur II, ista oseba in isti način (upoštevajte, kdo je osebek).

videri: infinitiv futurja, isti način.

fugit: 2. oseba konjunktiva imperfekta in imperativa I, isti način.

cognovisset: imenovalnik ednine gerundiva, moški spol.

comprehendit: infinitiv, isti čas in način.

tradidit: 3. oseba množine indikativa prezenta pasiva.

3.2. Pri prvi besedi navedite oblike vseh deležnikov v imenovalniku ednine moškega spola! Pri drugi besedi navedite konjunktiv prezenta, imperfekta in pluskvamperfekta za isto osebo in pri tem upoštevajte, kdo je stavčni osebek! (6 točk)

nascuntur: .....

abiit: .....

4.1. Na izpitne pole prepisite spodnje stavke, ki jih dopolnite s skladenjskimi vlogami navedenih besed! (7 točk)

id: je ..... v .....

me: je ..... v .....

fore: je ..... v .....

servus: je ..... v .....

Romā: je ..... v .....

menses: je ..... v .....

fugitivum: je ..... v .....

4.2. Določite vrsto spodnjih stavkov (2 točki), besede, ki jih uvajajo (2 točki), in razložite rabo načina in časa v njih (4 točke)! (skupno 8 točk)

quae scripsisset

cum eum fugitivum ... cognovisset

5.1. Pretvorite iz aktiva v pasiv! (5 točk)

Plato quidam Sardinianus hominem comprehendit.

5.2. Pretvorite stavek v odvisni govor, ki bo odvisen od »Cicero dixit«! (6 točk)

Licinus servus Athenas fugit et in Asiam abiit.

5.3. Spremenite v prepoved, ki jo izrazite na oba načina! (4 točke)

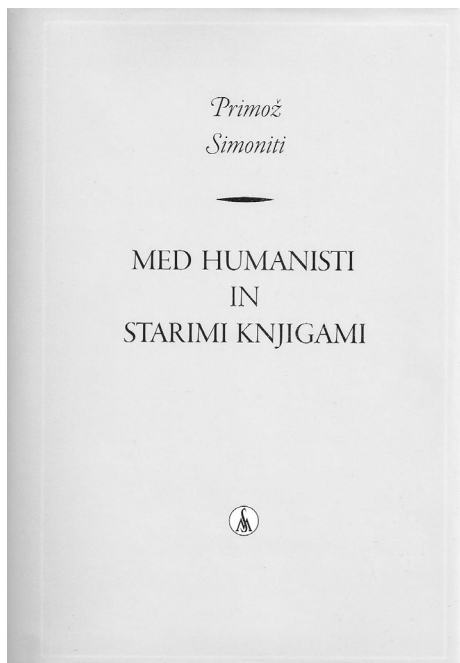
Tu hominem tradidisti.

Prevod Jerneja Kavčič

OCENE

Primož Simoniti. *Med humanisti in starimi knjigami*. Razprave in eseji 59. Ljubljana: Slovenska matica, 2007. [386 str.]

Ne bo pretirano, če zapišem, da se nobene knjige že dolgo nisem tako razveselil kot takrat, ko sem lanske jeseni v izložbi zagledal Simonitijeve izbrane razprave, ki so izšle pri Slovenski matici. Domneval sem pač, da so z izidom te knjige širšemu občinstvu končno na voljo številna avtorjeva dognanja, od katerih jih je

veliko doživelo svojo krstno objavo v pri nas manj znanih in teže dostopnih revijah in sem tudi sam zanje vedel zgolj po naslovu (ali še to ne). Nisem se zmotil, kajti devetinpetsdeseti zvezek Matičine zbirke *Razprave in eseji* dejansko prinaša pester prerez več kot tridesetletne Simonitijeve raziskovalne dejavnosti in je nekakšno nadaljevanje (na nekaterih mestih pa tudi dopolnitev) njegove prelomne študije *Humanizem na Slovenskem*, od katere nastanka prav letos mineva trideset let.

Podobno kot slednja tudi *Med humanisti in starimi knjigami* na široko odpira vpogled v obdobja in ustvarjalnost, o kateri je v splošni zavesti ostalo malo ali nič. Številna imena in naslovi, s katerimi se srečujemo v knjigi, so na Slovenskem praktično neznani, pa najsi gre za učenjake in literate iz današnjih slovenskih dežel ali za njihove kolege iz tujine. Naslov knjige dobro povzema njen vsebinski razpon. Ker menim, da ni smiselno kataloško naštevati vseh v njej zbranih razprav, naj mi bo dovoljeno, da se zgolj nekoliko pomudim ob bistvenih poudarkih iz izbora.

V njegovem osrčju so znova humanisti in humanizem. Prispevek o (novo odkriti) elegiji Bazinija iz Parme posega že v humanistično ustvarjalnost 15. stoletja. Vendar je rdeča nit knjige drugje, in sicer v iz-

redno zapletenem vprašanju razmerja med (renesančnim) humanizmom in reformacijo. To nikakor ni naključje, saj je veliko humanistov s slovenskega ozemlja v pozabo zdrsnilo prav zato, ker mnogi literarni zgodovinarji niso zmogli ali hoteli videti povezav med njihovimi prizadevanji in vznikom ter prvo eksplozijo slovenske slovstvene tvornosti s Trubarjem in njegovimi tovariši. V širokih krogih je celo obveljala (krivična in v Simonitijevih spisih večkrat evocirana) Kidričeva ocena, da so bili iz slovenskih dežel izvirajoči humanisti svojim domačim krajem zgolj »zunanji okras«, na nastanek slovenske književnosti v obdobju protestantizma pa naj ne bi imeli nikakršnega opaznega vpliva. Drugačni glasovi, kot je bil denimo Slodnjakov, niso naleteli na odmev. Upati je, da bo knjižna izdaja Simonitijevih dognanj o tem vprašanju, ki so deloma nastala že pred desetletji, vendarle prebudila zanimanje za ponovno ovrednotenje vsaj količinsko ne tako zanemarljivega opusa predreformacijskih piscev iz slovenskih dežel. Splošnim premislekom o teh problemih sta posvečena denimo članek o kulturnozgodovinskem pomenu humanizma pri Slovencih in prispevek »K vprašanju razmerja med humanizmom in reformacijo,« ki že z naslovom nakazuje jedrno dilemo. Le-ta je bila še kako pereča tudi v širšem evropskem prostoru, kot nakazuje recimo ena osrednjih razprav v izboru, ponatis Simonitijevega uvoda h kritični izdaji *Odgovora proti Apologiji Filipa Melanchthona* avguštince in Lutrovega učitelja in prijatelja Bartolomeja Arnoldija iz Usingena (avtor knjige je domnevno izgubljeni spis odkril v Narodni in

univerzitetni knjižnici v Ljubljani). Slednji je bil kot še mnogo njegovih humanističnih kolegov goreč zagovornik prenove Cerkve in je pozdravil nastop svojega učenca, vendar se je pozneje od njegovega početja distanciral. Podoben odnos do reformacije je imel na Slovenskem rojeni in precej časa tudi delujoči humanist, arhitekt in antikvar Avguštin Tyfernus, ki mu je ravno tako posvečen eden izmed prispevkov v knjigi. V sklop raziskovanja zvez med humanizmom in reformacijo bi lahko slednjič prišleli še krajša zapisa o Budinovem rokopisu Aristofana in o Glareanovem prevodu *Iliade*, čeravno slednja z eno nogo že stojita v drugem glavnem razdelku, pod katerega streho so se znašle takšne in drugačne stare knjige.

Drugo pomembno vprašanje, navzoče v kar nekaj besedilih, se tiče etnične zavesti slovenskih humanistov in (predvsem) protestantov s Slovenskega. Ob prispevku s podobnim naslovom velja v to vrsto uvrstiti vsaj še – za knjižno izdajo znatno dopolnjeni – tekst o Dekretu ali pričevanju Aleksandra Velikega o Slovanih, katerega odmev je moč najti v znamenitem Bohoričevem predgovoru k njegovi prvi slovenski slovnici, pa tudi sicer razmišljanje o tem, kako so o svojem izvoru sodili v razpravah omenjani pisci in učenjaki, vedno znova pride na površje. Na tem mestu Simoniti znova opozori, da je humanizem s svojim poudarjanjem človekove individualnosti pripravil pot ustreznemu ovrednotenju individualnosti posameznih skupnosti in v mnogočem omogočil precej daljnosežne izjave kakega Trubarja o »ljubih Slovencih«. Posebej zanimiva je avtorjeva posrečena analiza

premisleka o vlogi ljudskih jezikov pri Eneju Silviju Piccolominiu in njegove klasifikacije slovanskih ljudstev. Sočasno moram pohvaliti njegovo zelo umestno previdnost pri rabi etničnih oznak, glede katerih v preteklosti ni bilo tolikšne zadržanosti (in je ni niti v splošni zavesti), kot bi bila nedvomno potrebna. *Med humanisti in starimi knjigami* daje vedno, kadar na to nanese beseda, jasno vedeti, da etnične zavesti ljudi 16. stoletja nikakor ne kaže preprosto prelivati v etnično zavest 19. ali 20. stoletja. Kar v času, ko zaradi togega vztrajanja pri neupravičenih zgodovinskih mitih sodobne evropske države ostajajo pred vrati mednarodnih organizacij in na robu obstoja, ni nepomembno. V obnebjeh ukvarjanja s protestantizmom sodita še zanimiva prispevka o jezuitski disputaciji v Gradcu leta 1575, ki je imela kar nekaj nadaljevanj, v njih pa je pomembno vlogo odigral Trubarjev sin Primož, in o začetkih tiskarstva na Štajerskem. Seveda so protestanti pomembno sooblikovali tudi novolatinsko književnost v drugi polovici 16. stoletja v slovenskih deželah, o kateri je govor v posebnem članku. Ravno tu se lahko bralec sreča s precej imeni, za katera sicer zlepa ne more slišati.

Kot rečeno, je drugi, po obsegu nekoliko manj obsežni del knjige posvečen starim knjigam. Ključno mesto v njem zajemata besedili o slovenski in hrvaški protestantiki v Vatikanski knjižnici in zlasti o gornjegrajski knjižnici ljubljanskih škofov s privlačno napisanim prikazom zgodovine njenega nastajanja in usode nekaterih knjig iz nje.

Posebno omembo si nedvomno zasluži članek »Avtonomija univerze

skozi čas,« ponatisnjen iz *Delove Sobotne priloge* izpred skoraj natanko dvajsetih let. Povedati moram, da ponuja tekst bistveno več, kot obeta naslov, saj gre v njem za briljanten zgoščen prikaz zgodovine evropske univerze, ob katerem bralec ne spoznava zgolj njenih skozi čas precej zabrisanih korenin, marveč se zave tudi na trenutke dramatičnih razlik med ustrojem pionirskih univerz na naši celini in njihovih sedanjih naslednic. Po mojem mnenju gre pri »Avtonomiji« za tisti del knjige, ki bo nagovoril najširše občinstvo. V zadnjem prispevku v izboru Simoniti odstre še nekaj tančic z vrat svoje prevajalske delavnice, ko razmišlja o prevajanju srednjeveških pesniških besedil in z bralcem podeli prenekateri duhovit prevajalski prijem, kakršne smo lahko občudovali v njegovem *Srednjeveškem cvetniku* (pa seveda tudi v njegovih starejših, danes že legendarnih prevodih).

Prav klen jezikovni izraz je tista poteza celotnega devetinpetdesetega zvezka Matičinih Razprav, ki ostane ob branju najbolj v spominu. Ko se temu pridružijo še že evocirano odpiranje vznemirljivih (in v letošnjem jubilejnem letu izredno aktualnih) vprašanj o kulturnih tokovih v slovenskih deželah pred in med rojevanjem slovstva v slovenščini, opozarjanje na domala neznane pojave in like kulturnega snovanja na naših tleh in pripovedi o pogosto fantastični usodi starih knjig, je jasno, da je izbor Simonitijevih člankov ena osrednjih knjižnih novosti lanskega leta.

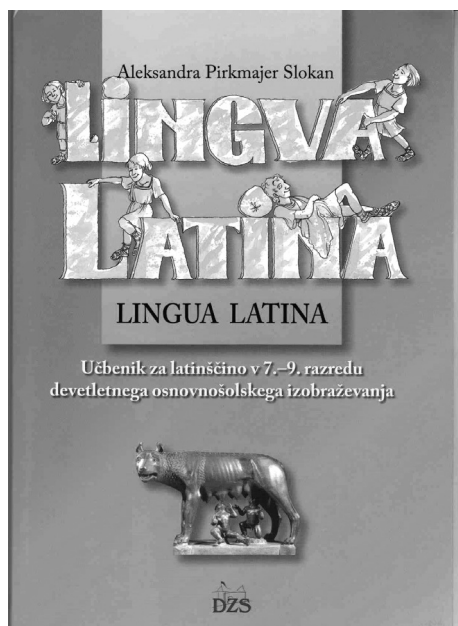
Za koncu bi rad zapisal le še, da sem se ob prenekateri strani knjige ali ob prenekaterem znanem izrazu v njej, najbolj pa ob članku o usodi

rokopisa Aristofanove komedije *Plutos*, v mislih preselil v svoja ne tako davna študentska leta, ko sem tudi sam mogel prisluhniti živahnim in vedno duhovitim razlagam profesorja Simonitija o teh in o še mnogih

drugih vprašanjih. Vesel sem, da je velik del te iskrivosti zdaj na voljo širši slovenski kulturni srenji.

Aleš Maver

Aleksandra Pirkmajer Slokan. *Lingua Latina: učbenik za latinščino v 7.–9. razredu devetletnega osnovnošolskega izobraževanja*. 3 zvezki. Ljubljana: DZS, 2007. [102; 86; 87 str.; priloge 32 str.]

Začnimo pričujočo recenzijo z nekaj podatki iz ozadja, ki njen predmet pomembno kontekstualizirajo. Pouk latinščine se je v programu devetletne osnovne šole ohranil kljub svoji pregovorni zahtevnosti in veliki konkurenci 'sodobnejših' predmetov, katerih namen je v večini primerov učence bolj kot ne razbremeniti. Še več, iz nekoč fakultativnega predme-

ta je latinščina v devetletki postala izbirni predmet in tako pridobila enakopraven položaj z vsemi ostalimi predmeti v tej skupini. To ji kljub prizadevanjem ni uspelo vse od leta 1958, ko je bila uzakonjena osemletna osnovna šola, v okviru katere ni bilo več predvideno redno poučevanje latinščine. Na prvi pogled bi tako lahko govorili o oživljenem zanimanju za pouk klasičnih jezikov, ki že na sistemski ravni prepozna njihov vzgojno-izobraževalni pomen in jim vrača mesto, ki so ga nekoč že imeli. A dejanske razmere so daleč od prikazanih, saj so se zaradi zmanjšane števila ur (od 280 na 210) občutno spremenili učni standardi, pa tudi vzbujanje zanimanja za latinščino je danes še vedno v precejšnji meri v rokah njenih učiteljev, ki vztrajajo in kljub številnim organizacijskim in kadrovskim preprekam latinščino na osnovnih šolah poučujejo v obeh oblikah – kot izbirni in fakultativni predmet. Zato naj ne presenetijo podatki, da se je v šolskem letu 2002/03 v Sloveniji na osnovnih šolah latinščine učilo skupaj 715 učencev, v šolskem letu 2003/04 je bilo takih učencev 570, v šolskem letu 2004/05 pa 465 učencev, od tega večina v Ljubljani (in 2 šoli v Mariboru, 2 v Murski Soboti in 1 v Gornji Radgoni). V šolskem letu 2005/2006 se je latinščina poučevala le še na devetih šolah v Ljubljani, kjer

jo je spoznavalo okrog 337 učencev, medtem ko je statistika v tekočem šolskem letu 2007/08 še manj razveseljiva: latinščina se poučuje v glavnem v Ljubljani, kjer se jo uči le nekaj več kot 200 učencev. Kot kažejo podatki, število učencev, ki se v osnovni šoli učijo latinščino, iz leta v leto upada in je omejeno na ljubljansko regijo, pri čemer se zdi, da obstaja realna nevarnost, da bo latinščina polagoma izginila iz osnovne šole.

V takšnih razmerah torej pričanja svojo pot prvi sodobni slovenski učbenik *Lingua Latina*, ki je zasnovan posebej za osnovnošolski pouk latinščine. Ob tem se kar samo od sebe zastavlja vprašanje, ali je sploh smiselno napisati in izdati učbenik v razmerah, ko je število njegovih uporabnikov vsako leto nekoliko manjše. Odgovor na to vprašanje je preprost in zelo formalen: če je latinščina sestavni del osnovnošolskega pouka, potem potrebuje za njegovo uresničevanje ustrezne didaktične materiale. Čeprav se na prvi pogled zdi, da ta argument pravzaprav ne izpolnjuje vseh kriterijev veljavne argumentacije (kljub sprejemljivosti in umestnosti bi to utegnil biti nezadosten argument), pa nam branje učbenika pokaže, da so njegove razsežnosti tolikšne, da kriterij zadostnosti izpolnjujejo celo v širšem smislu, kot je zgolj ustreznost materialov za osnovnošolski pouk.

Najprej poudarimo, da gre za izvirno slovenski učbenik, ki je nastajal kot rezultat dolgoletne prakse poučevanja latinščine v slovenskih osnovnih šolah, in da temelji na izboru materiala, ki je bil preizkušen pri velikem številu različnih generacij. Njegova vrednost je zato dvojna: na eni strani vsebuje preverjeno

učinkovite didaktične elemente in vsebine, ki so se kot taki izkazali pri učencih, medtem ko na drugi strani odseva razvoj slovenske didaktike klasičnih jezikov za osnovnošolski pouk v najširšem smislu. Temelji namreč na spoznanjih, ki so se v letih prenove pouka klasičnih jezikov izkazala za zelo koristna in pomembna za uspešno izvajanje pedagoškega procesa, obenem pa predstavljajo nezanimljivo sestavino v okviru širšega pedagoškega konteksta. Učbenik *Lingua Latina* je prilagojen posebnim okoliščinam osnovnošolskega poučevanja. Devetletna osnovna šola v okviru izbirnih predmetov med drugim dovoljuje, da lahko učenec vsako leto izbere drug predmet, kar pomeni, da triletno učenje latinščine ni nujno cilj, ki ga bo dosegel. Zato učbenik sestavljajo tri knjige, ki predstavljajo samostojne in vsebinsko zaključene razdelke, ter kot priloga še *index verborum*, ki vsebuje slovar vseh besed, slovnične liste, abecedni seznam avtorjev sentenc ter seznam slovničnih izrazov in kratic. Tak učbeniški komplet učencu osmišlja izbor latinščine kot izbirnega predmeta, četudi slednja v njegovem naboru ostane zgolj leto ali dve. Vsaka knjiga namreč predvideva znanje latinskega jezika in poznavanje antične kulture na določeni stopnji, ki ga je mogoče uspešno uporabljati zlasti v kontekstu medpredmetnih povezav ali sestavin uspešne komunikacije. A ker zgolj s tako omejenim poznavanjem posameznih vsebin ne bi bil dosežen temeljni cilj osnovnošolskega pouka latinščine, ki še vedno predvideva z učnim načrtom opredeljeno osnovno obvladovanje jezika, je v učbeniku v največji meri nakazana nujnost in

smiselnost poglobitve takšnega znanja z nadaljevanjem učenja latinščine v okviru predvidenih treh let učenja.

Nekoliko podrobneje si oglejmo strukturo učbenika. Njegovo didaktično izhodišče je približati učencem latinščino skozi predstavitev sistema njene slovnice ob tesni navezavi na kulturno-civilizacijske vsebine, ki naj latinščino prikažejo kot del jezikovne rabe tako v historičnem kot sodobnem kontekstu. V treh knjigah je tako snov predstavljena najprej v treh uvodnih poglavjih (posvečena so latinskemu jeziku v najširšem smislu) in nato v obliki 21 lekcij (prva knjiga vsebuje 8, druga 6 in tretja 7 lekcij), ki so tematsko primerno raznolike in samostojne enote, predvsem pa v obravnavi snovi izpolnjujejo didaktično načelo postopnosti. Vsaka od 21 lekcij je razdeljena na dva obsežna dela, na učni oziroma vsebinski del in vaje. Vsebinski del vedno sestavljata najprej uvodno besedilo v latinščini, ki tudi tematsko določa vsako lekcijo, ter niz izvirnih antičnih sentenc. Koristen učni pripomoček, ki olajša razumevanje in prevajanje teh besedil, je priročen slovarček novih besed v obliki stranskih opomb. Sledi poglavje *Ars grammatica*, kjer so tako v obliki pojasnil kot v razpredelnicah nazorno predstavljene slovnične vsebine, ki naj bi jih učenci v vsaki lekciji obvladali. Slovničnemu delu je vsakič dodano poglavje, v katerem je podrobneje predstavljena tema, ki jo lekcija obravnava: na kratko so predstavljeni bodisi rimski literarni ustvarjalci, pomembni državniki, zgodovinski dogodki ali posamezni segmenti antičnega družbenega in kulturnega življenja. Tako denimo v 11. lekciji najprej v obliki dialoga

spoznamo zgodbo o učencu Lukiju, ki je doma pozabil učne pripomočke. Nato v poglavju, ki sledi slovničnim vsebinam, več izvemo o različnih podlagah, ki so jih v antiki uporabljali za pisanje, o antični kulturi branja in fenomenu javnih in zasebnih knjižnic, na koncu pa nam avtorica predstavi še nekaj znamenitih rimskih proznih piscev. Nadvse koristna so tudi vprašanja o primerjavi med antičnimi in sodobnimi knjižnicami, ki antično tematiko primerno aktualizirajo in tako v učencih vzbujajo aktiven odnos do antike.

Omenili smo že, da drugi del vsake lekcije obsega samostojno poglavje, namenjeno vajam. Te so zelo raznolike in učencem omogočajo utrjevanje na novo pridobljene snovi. Didaktično učinkovito je zlasti načelo, da posamezne vaje ne vsebujejo prevelikega števila primerov in da je na voljo več tipov vaj, ki ustrezajo taksonomskim ravnam glede na vrste znanja (po Bloomu: poznavanje, razumevanje, uporaba, analiza, sinteza in vrednotenje). Posebej zanimive so naloge, ki učencem približajo latinščino kot živ, pogovorni jezik in osvetljujejo njeno prisotnost tudi v današnjem času: v epigrafskem kotičku lahko učenci berejo in analizirajo ohranjene antične napise, v okviru latinščine za vsakdanjo rabo spoznavajo etimologijo in različne ter še danes uporabne fraze, naravoslovni kotiček jim odkriva strokovne termine s področja kemije, medicine, botanike ter jih tako navaja na učenje novih (sodobnih) latinskih besed in širi njihovo splošno znanje.

Ker je v tako kratki oceni premalo prostora, da bi predstavili vsako lekcijo posebej, si oglejmo vsebino učbenika z vidika kvantitativne obravnave

slovničnih in kulturno civilizacijskih elementov. Prva knjiga, namenjena prvemu letu učenja, je posvečena spoznavanju z latinščino v najširšem smislu, od njenih izvorov do vplivov v sodobnih jezikih, medtem ko so slovnične vsebine omejene na osnove glasoslovja in oblikoslovja, natančneje na prvi dve sklanjatvi in spregatvi (le prezentove aktivne oblike). Druga knjiga, ki je predvidena za drugo leto učenja, latinščino tesneje naveže na antično književnost; v okviru slovnice učencem predstavi tri nove glagolske čase (imperfekt, futur I in perfekt), uvede nekaj zaimkov (osebni in svojilni zaimki) in novih sklanjatev (4. in 5. sklanjatev) ter raven slovničnega znanja dviguje s predstavitvijo posameznih skladenjskih prvin (vprašalnih in nikalnih stavkov ter sklonoslovja). Tretja knjiga, s katero se osnovnošolsko učenje latinščine zaključuje, predstavi razvoj in položaj latinščine v poznejših obdobjih ter v obliki prirejenih izvornih besedil obravnava nekaj pomembnejših imen iz antične književnosti. Poznavanje slovničnih zakonitosti se v tretji knjigi sklene z obravnavo kompleksnejših oblikoslovnih vzorcev (3. in 4. spregatev ter 3. sklanjatev v celoti), razširjeno je poznavanje zaimkov, predstavljene so tudi pasivne konstrukcije in deponentniki. Med slovničnimi vsebinami najdemo v tretji knjigi še dva dodatna glagolska časa (futur II in pluskvamperfekt), pa tudi glagolski naklon in v njegovem okviru vse konjunktive kakor tudi nekaj še zahtevnejših oblikoslovnih in skladenjskih elementov, kot so najrazličnejše oblikoslovne izjeme in stavčne konstrukcije.

Jezikovni del učbenika obsega pregled latinske slovnice tako rekoč

v celoti in bralci, ki imajo izkušnje s poučevanjem latinščine na osnovnošolski ravni, vedo, da je danes ob vseh omejitvah tolikšno količino jezikovnih elementov nemogoče obravnavati. Tudi učni načrt ne predvideva seznanitve z vsemi slovničnimi vsebinami, ki so predstavljene v učbeniku, nasprotno, obvladovanje slovničnih vsebin je v osnovni šoli skrčeno na minimum. Prav to bi utegnil biti glavni ugovor, ki se nanaša na uporabnost in koristnost te plati učbenika. Kajti če učencem ni treba poznati vseh oblikoslovnih in skladenjskih prvin, ki jih najdejo v učbeniku, kakšna je njihova vloga v okviru osnovnošolskega pouka?

Odgovor bi lahko iskali v dveh smereh. Prva je povezana s temeljnim izhodiščem učbenika, ki osnovnošolski pouk latinščine neločljivo povezuje z antično civilizacijo in njenimi pisnimi viri. Ker je slednje nemogoče poenostavljati do te mere, da bi jih lahko prilagodili zelo omejenemu poznavanju jezikovnih zakonitosti latinščine na osnovnošolski ravni, bi bilo posamezne elemente treba pogosto pojasnjevati v obliki sprotnih opomb. Veliko število takšnih opomb bi samo po sebi zmanjšalo njihovo funkcionalnost, prav tako bi bilo treba ponavljajoče se elemente pojasnjevati vsakič, ko bi se pojavili v besedilih. Zato se je avtorica raje odločila za strukturiran in shematičen pristop k predstavitvi slovnične ureditve latinskega jezika, pri čemer je vse za osnovno šolo nepredvidene slovnične vsebine v vsakem poglavju posebej označila. Koristnost takega pristopa je mogoče utemeljiti zlasti s sledečim argumentom: ker poznavanje vseh pravil in zakonitosti

latinščine v osnovni šoli ni obvezno, je mogoče vse dodatne vsebine izpustiti, hkrati pa se jih da brez težav pojasniti, kadar učenci nanje naletijo v besedilu. Drugi odgovor na vprašanje, ali je predstavitev celotnega ustroja latinskega jezika smiselna, je možno iskati zunaj konteksta osnovnošolskega poučevanja latinščine. Učbeniški komplet je namreč prav zaradi slovničnih vsebin, ki jih obravnava v celoti, uporaben tudi za samostojno učenje ali ob primerni dopolnitvi morda celo za skrajšane module na višjih ravneh poučevanja klasičnih jezikov.

Posebno pohvalo zaslužijo že omenjene kulturno-civilizacijske vsebine, ki so obravnavane vzporedno s slovničnimi prvinami in katerih izbor in predstavitev pomenita pravo prelomnico v učnih vsebinah, namenjenih osnovnošolskemu poučevanju latinščine, kot ga poznamo zadnjih 15 let. Do sedaj so učitelji za pouk uporabljali starejše učbenike, ki tesnih povezav med učenjem jezika in kulturno-civilizacijskimi vsebinami niso posebej poudarjali, obenem pa so za to, da bi učence čim bolj navdušili za latinščino, morali sami pripravljati množico lastnih materialov. Učbenik *Lingua Latina* je zaradi bogatega izbora najrazličnejših tem učencem daleč najbolj prijazen v informativnem smislu, za učitelje pa nadvse dobrodošla pomoč pri iskanju ustreznih nejezikovnih vsebin in njihovi implementaciji v jezikovni pouk. Vsebine, ki pokrivajo široko polje antične kulture in ne podcenjujejo učencev s pretirano posplošenimi interpretacijami, obsegajo tako kulturno in literarno zgodovino kot tudi zgodovino v ožjem pomenu besede.

Posebej veliko pozornost avtorica posveča vsakdanjemu življenju v Rimu, državnim in pravnim družbenim ureditvam, pa tudi posameznim znamenitim osebnostim iz različnih obdobij rimske zgodovine. V tovrstnih vsebinskih dopolnitvah lahko zasledimo prizadevanje za razumljiv in zgoščen prikaz, ki učencem na zanimiv način predstavlja 'duha antike', obenem pa jih z navajanjem primerne strokovne literature in sodobnih medijev (poseben portal *Vedež*, ki vsebuje dodatna pojasnila in vaje) spodbuja k nadaljnemu samostojnemu raziskovanju.

Še nekaj besed o zunanji podobi in grafični ureditvi besedila. Učbenik *Lingua Latina* odlikuje barvita zunanja podoba, ki je značilna za literaturo, namenjeno mlajšim uporabnikom (gotovo pa bo razveselila tudi starejše). Vse tri knjige in priloga se po barvi ločijo druga od druge in so spravljene v lični mapi. Prednost takšnega barvnega ločevanja je zlasti v tem, da učenci takoj vedo, katera knjiga je namenjena za posamezno leto učenja, in k pouku prinašajo le slednjo, medtem ko ostali dve knjigi in priloga ostajajo doma, spravljene v mapi. Tako potreščine za pouk latinščine dodatno ne obtežujejo šolskih torbic, ki jim strokovnjaki pogosto očitajo, da so pretežke. Toda resnična vrednost zunanje podobe učbenika se skriva v njegovem bogatem slikovnem gradivu, ki spremlja besedilo. Veliko je ilustracij, napisov, ki na najrazličnejše načine nagovarjajo učence, številne so fotografije, ki jih spremljajo umestni komentarji in vsebinsko dopolnjujejo besedilo. Pomembne so zlasti zato, ker prikazujejo najrazličnejše antične arheološke najdbe zlasti s področja Slovenije in na ta način

učencem odkrivajo njeno kulturno in zgodovinsko bogastvo ter neločljivo povezanost z antično civilizacijo. Na drugi strani pa je vzgojna vrednost fotografskega materiala tudi v tem, da si učenci lažje predstavljajo življenje v tako oddaljeni preteklosti, ki je obenem tesno povezana z jezikom, s katerim se podrobneje spoznavajo. Oblikovna ureditev učbenika je prav tako pestra: besedilo je zgledno urejeno, veliko je grafičnih izpostavitvev, ki so zelo raznolike (potemnitev, ležeči tisk, različne vrste in barve pisav) in zato morda bralca lahko nekoliko zmedejo. A njihova raba je dosledna, tako da se jim je mogoče privaditi.

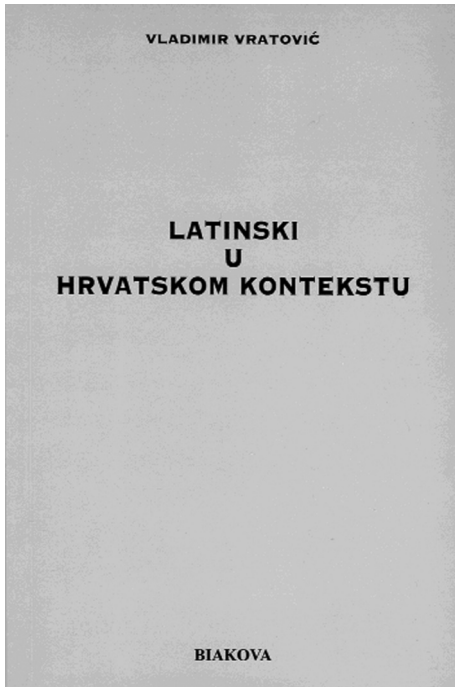
Učbeniku bi morda kdo lahko očital, da je za osnovnošolski pouk preobširen in da po nepotrebnem

presega potrebe učnega načrta. To lahko deloma drži, a po drugi strani prav tak, kot je, učiteljem daje popolno avtonomijo in omogoča izbire, ki so pogojene s številom ur, namenjenim pouku latinščine, pa tudi z različnimi skupinami učencev, ki pouk obiskujejo. Ker so razmere, v katerih se latinščina na osnovni šoli poučuje, nadvse raznolike in nepredvidljive, bi za učbenik lahko obveljalo reklo: bolje preveč kot premalo.

Dobili smo torej učbenik, ki je daleč najprimernejši za sodobni pouk latinščine na osnovnošolski ravni; sedaj si lahko želimo le še to, da bi število njegovih uporabnikov pričelo naraščati.

Janja Žmavc

Vladimir Vratović, *Latinski u hrvatskom kontekstu*. Zagreb: Biakova, 2007. [118 str.]

V naših časopisih lahko večkrat beremo negotovanje bralcev zaradi napačnega zapisa ali uporabe kake angleške besede. Še veliko več takih nesmislov se pojavlja ob zapisovanju besed grškega ali latinskega izvora, ob katere pa se komaj kdo spotakne. To se dogaja npr. ob uglasbitvi verzov iz zbirke *Carmina Burana*, kjer novinarji in tudi glasbeni kritiki to množinsko besedno zvezo srednjega spola večkrat enostavno »transfeminizirajo« (ali po domače, »poženščijo«), tako da lahko beremo takšne nesmisle: »Občinstvo je bilo še zlasti navdušeno nad izvedbo *Carmine Burane*.« Pa to ni edini primer te vrste. Bral sem že tudi, da na sončni strani Alp cve-

tejo zanimivi »speciesi« (sic!) raznih cvetlic, ki so zaradi množice neodgovornih hribolazcev precej ogroženi. Spominjam se tudi, da sem pred leti moral bojevati mučno in dolgo trajno črkarsko pravdo zaradi spola slavne atenske polis, ki so ji nekateri slavisti po vsej sili skušali nataktni moško obliko.

Mislim, da takšno ležerno in udobno maskuliniziranje samostalnikov ženskega spola načrtno pohablja logični potencial slovenskega jezika in s tem tudi inteligenčni kvocient slovenske populacije. Proces se namreč ne ustavlja samo ob besedah grške in latinske provenience, ampak se loteva tudi kratic, ki so povsem slovenskega izvora. Zdi se, da zlasti televizijski in radijski napovedovalci (ali pa njihovi prišepetovalci, morda kar sami lektorji) večkrat načrtno poneumljajo smiselno strukturo slovenskih besednih zvez. Tako sem nedavno ujel takšnole dikcijo: »Slovenska ljudska stranka je do tega predloga očitno zavzela povsem drugačno stališče, saj so poslanci SLSa (sic!) glasovali proti ...« Kot da je povprečni slovenski poslušalec že tako pod vplivom Alzheimerja, da v isti stavčni periodi pozabi, kaj pravzaprav kratica SLS pomeni.

Tolaži nas okoliščina, da se podobni jezikovni nesmisli pojavljajo tudi v naši neposredni soseščini, v hrvaščini. Vendar pa jih hrvaški latinisti budno spremljajo in nanje sproti opozarjajo. Še posebno prizadeven je v tem pogledu Vladimir Vratović, nestor hrvaških latinistov, ki je v zadnjih letih imel na hrvaškem radiu redne oddaje z naslovom *Govorimo hrvatski* in v njih v duhovito zaostreni ironični obliki opozoril na kakih sto absurdnih jezikovnih situacij. Nekatere od

njih presenetljivo spominjajo na podobne jezikovne nesmisle in spake, ki jih lahko opazamo tudi pri nas. Tako je med drugim opozarjal na nepotrebne pleonazme, ki jih pogosto zasledimo v dnevnih časopisih: »Cena projekta se suče circa okoli sto tisoč evrov.« Ali pa: »Prva prioriteta novo ustanovljenega inštituta bo ...« Ali: »Obstaja še tretja alternativa.« (Alternativi sta lahko – glede na izvorni pomen besede *alter* – samo dve: *aut* – *aut*.) V podobno kategorijo sodijo tudi »potencialne možnosti«, »najbolj optimalne rešitve« ali stavke: »Katastrofalne posledice požara bomo skušali spraviti na najmanjši možni minimum.«

Veliko absurdnih situacij se pojavlja ob že omenjeni feminizaciji množinskih samostalnikov srednjega spola, kjer so tudi v hrvaščini ogrožena *Carmina Burana*, ob njih pa tudi razna skripta, *acta*, *miscellanea*, *collectanea*, ali celo učbenik *Elementa Latina* in pesniška zbirka *Lucida intervalla*. Pri nas bi lahko v podobno kategorijo uvrstili pesniško zbirko Vojeslava Moleta *Tristia ex Siberia*. Drugo kategorijo predstavljajo nesmisli, ki se nikakor ne morejo sprijazniti z nesklonljivostjo prevzetih latinskih besednih zvez, kakršne so *reliquiae*

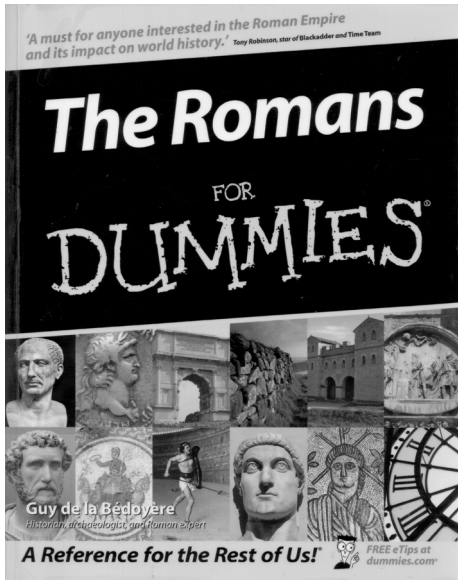
reliquiarum, *modus vivendi*, *Pax Christi* (avtor je npr. naletel na besedno zvezo, ko so razpravljali o »Paxu Christiju« itd.). Še zlasti absurdno mu zveni oznaka za zdravnico, ki naj bi ustrezala moškemu nazivu primarij: na hrvaško televizijo se je menda pred leti skušala vtihotapiti oznaka »primariusica«.

Najtežje se je bojevati proti latin-skim frazam, ki se v jezik prikradejo skozi zdaj že vsemogočno angleščino, v kateri seveda veljajo glede izgovarjave in akcentuiranja drugačne zakonitosti. Tako so npr. na hrvaški televiziji oznako nekdanje znamenite avstrijske vojne ladje *Viribus unitis* izgovarjali kot »Viribus junitis«.

Skratka: Vratovičeva knjiga v prijetnem esejistično-feljtonskem slogu opozarja na absurde pojave, ki v pogledu semantike, pravopisja in pravorečja – zaradi čedalje nižjega izobrazbenega nivoja in vse večje ignorance – hrvaščino pohablajo, onečejajo in onesposablajo. Prepričan sem, da bi bile tudi pri nas podobne jezikovne rubrike na radiu, televiziji ali v dnevnem časopisju nadvse dobrodošle, če ne celo krvavo potrebne.

Kajetan Gantar

Guy de la Bédoyère. *Romans for Dummies*. Chichester: Wiley & Sons, 2006. [464 str.]

Dandanes, ko znanost hitro napreduje in ko se, kot pravijo, količina znanja večja z vrtoglavo naglico (znanost je tudi že tako razvejana, da je celo srednje zahtevno znanstveno delo skoraj nemogoče razumeti brez nekajmesečnega, če ne nekajletnega izobraževanja), raste povpraševanje po knjigah, ki bi bralca vpeljale v kakšno vedo ali spretnost, ne da bi ga že na prvih straneh zasule s strokovnim izrazjem in od njega zahtevale popolnoma drugačnega načina razmišljanja, kot ga je vajen od drugod. V priročnikih iz tudi pri nas dobro znane in prodajane zbirke *For Dummies* (Za telebane) se lahko poučimo o malodane vsem: od računalništva do igranja klavirja, od psihiatrije do avtomehaničarstva.

Romans for Dummies obsega z indeksi vred 434 strani in je razdeljena na 26 bolj ali manj samostojnih poglavij.

Prvih devet (okrog 160 strani) se ukvarja z materialno kulturo, ostali del je dokaj obsežen prikaz rimske zgodovine od začetka rimske države do konca bizantinskega cesarstva. Obseg knjige je bil bržkone določen vnaprej, zato se je moral avtor odločiti, ali bo porabil več prostora za civilizacijo ali zgodovino. Iz razlogov, o katerih lahko le ugibamo, se je odločil za drugo, tako da je knjiga pravzaprav zgodovina Rima, ki jo uvaja prikaz rimske materialne kulture na ok. 160 straneh, kar je glede na velikost črk in dokaj 'zračno' oblikovanje strani (po katerem se knjige iz zbirke *For Dummies* vedno odlikujejo) manj, kot se zdi na prvi pogled.

Knjiga naj bi bila torej prikaz vsakdanjega življenja in obenem zgodovinski pregled od začetka do konca antike. Pisec daje prednost oprijemljivim spomenikom, medtem ko sta književnost in izobrazba močno prikrajšani: izobraževalni ureditvi je posvečena približno stran in pol, latinskemu jeziku s pisavo vred ena stran,¹ književnosti pa – nič! Saj ne, da bi pričakovali nevemkaj: zadovoljni bi bili že z besedo ali dvema o vplivu in vrednosti književnih dosežkov, a še to iščemo zaman. Bralčevo radovednost lahko poteši kvečjemu pregled z naslovom *Survival of Roman books* na str. 16–17, kjer o najpomembnejših rimskih piscih izvemo približno toliko kot iz katerega koli splošnoizobraževalnega leksikona.

¹ Več kot polovica je namenjena razlagi alfabeta, sledita dva kratka odstavka o uradnih jezikih in odstavek o romanskih jezikih, ki ga zaznamuje ponesrečena trditve: »The so-called Romance languages /.../ owe a huge amount to the Latin of the Romans.« (str. 24). Kot da bi kdo rekel, da »slovenščina veliko dolguje praslovanščini!«

Od pesnikov se je na seznam uspelo uvrstiti Katulu, Vergiliju, Horaciju in Ovidiju; Lukrecij, Plavt, Terencij, Tibul in Propercij očitno niso dovolj zanimivi. Pri proznih piscih ni izbor nič širši: Ciceron, Cezar, Livij, Plinij Starejši, Plinij Mlajši, Svetonij, Tacit in (iz neznanega razloga) Kasij Dion;² ni Salustija, ni Seneke, ni Petronija, ni Apuleja – avtor ne more skriti, da je po usmeritvi arheolog in zgodovinar. Če imamo srečo, naletimo na koga izmed pisateljev in pesnikov še v zgodovinskem delu: na strani 273 izvemo, da sta Vergilij in Horacij pisala »vplivno propagandno pesništvo«, v okvirčku na str. 275 izvemo »How the *Aeneid* survived«. Na str. 139 je omenjen »a Roman writer called Apuleius«. Na koncu knjige je spisek *The Interesting and Occasionally Good Romans*, med katerimi je književnik (če ne štejemo neizogibnega Cezarja) samo eden, in sicer Plinij Starejši. Avtorjeva utemeljitev se glasi: »I love Pliny the Elder.« Poleg tega: nihče ne zahteva nepristranskega odnosa do književnosti, vendar je postavljati Svetonija ob bok Tacitu kot največjega rimskega zgodovinarja (str. 303) vendarle malce preveč.

Ni videti, da bi bil avtor v mladih letih deležen običajnega šolskega pouka latinščine in grščine. Vsakogar, ki ga je bil, spreletava srh, ko ga v poglavjih z zgodovinskim pregledom vedno znova pozdravlja *Lucius Sergius* – roka se upira, a kar je treba, je treba – *Catilinus*! Če je to šala, je slaba. Tiste grške besede, ki so zašle v besedilo, so zapisane kar v naboru znakov, podob-

nem naboru Symbol, brez naglasnih znamenj. Pred dvajsetimi leti bi človek še razumel, toda danes ... Tudi urejevalec besedila se očitno ni nikoli učil grščine: ni ločil črke *zeta* od končnega *sigma*, tako da namesto *Χριστός* bremo *Χριστοζ*, namesto *Φοινικικός* stoji *Φοινικικοζ* ipd. Založbi je, kot je videti, zmanjkalo časa (težko verjamemo, da denarja) za poštene korekture, čeprav bi moral besedilo pred izidom v tisk nujno pregledati kdo, ki zna latinsko in grško (če oba jezika že avtorju delata težave). Kot kaže, se na evropski Zahod vrača načelo *Graecum est, non legitur*.

Ko bi bile v knjigi samo napake, ki bi jih povzročil tiskarski škrt, najbrž ne bi bilo pretiranega razburjenja: tipkarske napake se kaj rade prikradejo v besedilo in jih je zelo težko odkriti. Nekaj takih: *prothryum* namesto *prothyrum* (str. 68), *cohorts* namesto *cohortes* (str. 76), *diffarraetio* namesto *diffarreatio* (str. 145). Toda ponekod se bralec vpraša, ali gre res samo za napako pri tipkanju ali kaj hujšega: *peregrinae* namesto *peregrini* (str. 36): *secutos* namesto *secutor* (str. 131), *odean*, kjer bi moralo stati *odeum* (str. 136).

Bolj kot tipkarske napake in pomote pri navajanju latinskih navedkov kazijo avtorjev ugled vsebinske napake, ki jih v delu ne manjka. Spodaj navedene odkrije že površen pregled, a če bi pregledali vire natančneje, bi se jih verjetno našlo še več:

- popačen opis govorniških deklamacij na str. 139 daje vtis, da so bile namenjene izključno zabavi poslušalstva in da so se z njimi ukvarjali pretežno Grki;
- str. 210: »Illyria is the coast of what used to be Yugoslavia down to

² Avtor ga je očitno bral v prevodu in ni opazil, da ta zgodovinar piše v grščini in da ga potemtakem ne moremo šteti med rimske pisce.

- Greece.« Če smo natančni, bi bilo treba napisati »Yugoslavia and Albania down to Greece.« Še zlasti nenavaden je tak opis, ker poglavja o pozni antiki že upoštevajo zemljepisje današnjega Balkana (npr. str. 386) v najnovejši obliki;
- str. 212 »The Roman playwright Terence (...) was translated and adapted into Latin works by the Greek playwright Menander.« Kdo je koga prevajal in prilagajal?
  - str. 265: Filipike niso bile »Demosthenes' criticisms of Philip II of Macedon«, ampak politični govori;
  - str. 268: »In 35 BC, Antony divorced Octavia.« Nekaj vrstic niže: »Sometime around 33 B.C. Antony had agreed to marry Cleopatra. Antony's action was a blatant insult to Octavia, whom he did not divorce until the next year.«

Zgodovinski del knjige je zasnovan tako, da naj bi bila poglavja docela samostojna. Nenavadno. Zakaj bi kdo hotel brati npr. samo poglavje o rimskem osvajanju Italije, ne da bi ga zanimala predhodna doba kraljev? Taka zgradba sili pisca v nepotrebno ponavljanje, a se mora pri najboljši volji tu in tam vendarle opreti na predhodna in naslednja poglavja. Neredko se avtor v prvi vrstici določenega podpoglavja izrecno sklicuje na predzadnji ali zadnji odstavek prejšnjega podpoglavja – o spominu svojih bralcev očitno nima posebno dobrega mnenja.

Tudi vsebinsko je pregled precej slabo uravnotežen: dobi od ustanovitve do smrti Marka Avrelija je posvečeno 150 strani, ostalih 70 naj bi nas poučilo ne le o dogodkih do konca antike, ampak tudi o usodi dežel za-

hodnorimskega cesarstva v srednjem veku in zgodovini vzhodnorimskega cesarstva do zavzetja Konstantinopla. In ravno ker je prostorska stiska tako huda, se vprašaj, čemu pisec vztrajno navaja po imenu vse, tudi docela nepomembne cesarje pozne antike, ne da bi vedel o njih povedati kaj zanimivega. Tako lahko npr. na strani 380 o cesarju Libiju Severu preberemo tri stavke, eden od njih se glasi: »Practically nothing is known about Libius Severus as a result.« Kar zadeva srednji vek, ne bi bil zgodovinski del kot celota nič manj uporaben tudi brez tistih slabih petih strani, ki govorijo o vzhodnorimskem cesarstvu – in to od Justinijana do Konstantina XI!

Ob vseh zgornjih pomislekih bi se dalo knjigi načeloma očitati še, da pri obdelavi snovi ni upoštevana enotna ciljna skupina bralcev. Ne da se znebiti vtisa, da je prvi del knjige napisan za drugačno bralstvo kot drugi. Ta nedoslednost se kaže v različni obravnavi podobno pomembnih podatkov:

1. Na mestih, kjer je moral izbirati med resnico ali legendo, se je avtor prevečkrat odločil za legendo:
  - v opisu Cezarjeve smrti (str. 263) ne manjka »Et tu, Brute?«, pripisan Svetoniju, čeprav rimski zgodovinar sam o resničnosti te zgodbe močno dvomi in se tudi iz Apijana in Plutarha vidi, da Cezar ob napadu ni rekel nič takega. Zgodbo sicer uvaja »a story goes«, a večina bralcev bo opis najbrž vzela za suho zlato, še zlasti ker se na tej strani v posebnem okviru precej obširno razpravlja o Brutovem značaju in odnosu do Cezarja;
  - Ciceronova nestvarna predstava o *concordia ordinum* je na str. 249 predstavljena kot srčna želja ve-

likega domoljuba, ne da bi bilo dodano, da je tej zamisli najbolj škodoval ravno Ciceron sam s svojim vedenjem najprej do Pompeja in nato do Cezarja.³

2. Medtem ko se je zdelo avtorju v prvem delu potrebno povedati celo, da Iliada govori o obleganju Troje, v zgodovinskem pregledu od bralca pričakuje, da ve, kdo je bil Seneka (str. 290), čeprav o njem v prvem delu ni povedano nič več kot to, da je bil »Nero's tutor« (str. 64).

3. Avtorjeva duhovitost se tu in tam sprevrže v duhovičenje:

– oznako Tiberija Grakha na str. 232 končuje s pripombo: »Perhaps he'd looked into the future and seen the French Revolution!«

– na str. 235, kjer je govor o padcu Gaja Grakha, se je avtorju očitno zdelo, da bi bilo moreče vzdušje, ki bralca zajame ob dokaj podrobnem opisu linča vključno z omembo krvi, ki je tekla po Kapitolu, in vsem, kar spada zraven, dobro kako ublažiti, zato je v okvirčku spodaj omenil, da je bilo leto 121 pr. Kr. še dolgo znano po izvrstni vinski letini.

Toda čast, komur čast: ne da se trditi, da je knjiga zanič. Pisati tovrstno delo je gotovo vse prej kot lahko: avtor se ves čas opoteka med *docere* in *delectare*. Po eni strani je treba biti natančen, po drugi se od njega pričakuje sproščen, duhovit način pisanja, ki bo ves čas zabaval z duhovitimi domisljicami. Toda popisati rimsko zgodovino tako, da bi se bralec krohotal od prve do zadnje strani, se ne da. Kljub temu je Guy de la Bédoyère res dal vse od sebe: posodabljal je, kjer je le mo-

gel, in si prizadeval skoraj v vsakem odstavku napisati kaj nenavadnega. Večinoma mu je tudi uspelo in pripoved poteka vedro in sproščeno. Zlasti prvi del je tudi razmeroma zanesljiv in uspešno združuje prijetno s koristnim. Pisec se je – dokaj izvirno – domislil novega, drznega načina za približevanje antičnega Rima: tistim bralcem, ki bi si želeli o čem izvedeti več, ne priporoča knjig, ampak filme, ki so količkaj zgodovinsko zvesti. Sodobni Katoni se bodo gotovo zgražali, a velika večina današnjega (nikakor ne samo mlajšega) občinstva pač vidi v branju knjig naporno delo in ne zabave. Komur bo všeč film, bo pozneje morda vzel v roko tudi knjigo.

Za konec: branje knjige *Romans for Dummies* zahteva enako previdnost kot brskanje po svetovnem spletu. Marsikaj je uporabnega, zanimivega in zabavnega, a če bi kaj od tega hoteli posredovati naprej, je treba poprej skrbno preveriti na kakšnem zanesljivejšem mestu. Čeprav smo malokdaj pozorni na pravne predpise, ki urejajo izhajanje knjig, je treba poročilo o tej knjigi vendarle končati z nekaj stavki iz dolgega pravnega opozorila, ki stoji v kolofonu: »The publisher, the author, and anyone else involved in preparing this work make no representations or warranties with respect to the accuracy or completeness of the contents of this work /.../. The advice and strategies contained herein may not be suitable for every situation. /.../ If professional assistance is required, the services of a competent professional person should be sought.«

³ Kot pravi Michael Grant, *History of Rome* (London: Faber and Faber, 1979), 172 in 181.

Rim in barbari: rojstvo novega sveta – razstava v Palazzu Grassi, Benetke, 26. 1.–20. 7. 2008

Meseci med 26. januarjem in 20. julijem 2008 so v beneškem Palazzu Grassi rezervirani za velik mednarodni projekt, ki je še posebno zanimiv za klasične filologe ter preučevalce antike in srednjega veka: za razstavo z naslovom *Rim in barbari: rojstvo novega sveta*. Društvo za antične in humanistične študije Slovenije je organiziralo ogled za svoje člane v soboto, 5. aprila, razstavo pa priporočamo tudi vsem, ki si je doslej še niso ogledali.

Razstavo so organizirale kulturne ustanove iz treh evropskih držav – Italije (Palazzo Grassi), Nemčije (Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland) in Francije (École française de Rome), vendar je sodelujočih še bistveno več, saj je razstavljenih 1700 predmetov posodilo več kot 20 držav, med njimi tudi ZDA. Kot na več mestih poudarjajo organizatorji, hoče projekt preseči stereotipno podobo 'barbarskih' ne-rimskih ljudstev, ki so ogrožala in naposled uničila stari Rim, in predstaviti bogastvo njihove umetnostne zapuščine same po sebi ter večplastnost zgodovinskih stikov med Rimljani in barbari – medsebojno oplajanje kultur, ki je oblikovalo srednji vek in s tem poznejše evropske civilizacije.

V skladu s to zasnovo se razstava kronološko začne s Cezarjevimi vojnami proti Galcem (58–50 pr. Kr.). Čeprav je poudarek na sočasnih artefaktih, so posamezni dogodki in osebnosti predstavljeni tudi prek poznejših upodobitev, ki so jih ustvarjali zlasti francoski slikarji 19. stoletja in z njimi sooblikovali današnje predstave

o Rimljanih in drugih ljudstvih. V zvezi z galskimi vojnami je tak primer slika Vercingetoriksove predaje (Paul-Henri Motte, 1886), kjer galski voditelj močno spominja na Galce v poznejših stripih o Asteriksu, podobnih upodobitev pa so bili deležni tudi zgodovinski dogodki in osebe iz drugih dob, zajetih v beneški razstavi: Evariste-Vital Luminais, ki se je specializiral za merovinško obdobje, je denimo eden od stvarnikov stereotipnega Galca s čelado in košatimi brki.

Sočasni eksponati obsegajo rimske in avtohtone domače izdelke, posebno opazna pa so dela, ki so vzniknila iz stapljanja rimske kulture z domačimi. Zanimive so na primer germanske in saksonske ploščice iz tolčenega zlata – pogosto gre za sploščene rimske zlatnike – z izjemno minucioznimi vtisnjenimi ornamentami, ki so jih po eni strani navdihovale domače kulturne predstave (germanski bog Odin), po drugi pa rimski geometrijski vzorci. Predstavljena so tudi besedila, v katerih Rimljani opisujejo barbare in svoje stike z njimi. Takšni primeri so seveda Cezarjevi odlomki o Galcih ali Tacitovi o Germanih, pa tudi denimo *tabula Claudiana* iz 1. stoletja po Kr. – plošča z vklesanim besedilom Klavdijevega poziva rimskemu senatu, naj galskim odličnikom dovoli dostop do visokih služb in celo do mest v senatu.

Razstava spremlja razvoj do velikih barbarskih preseljevanj v pozni antiki in naposled do padca zahodnorimskega cesarstva leta 476, pri čemer med drugim izpostavi religijo in še zlasti vzpon krščanstva kot veziva med rimsko in barbarskimi kulturami. Nato se pozornost usmeri k novo oblikovanim etničnim skupinam in prišlekom, kot so bili Franki ali Langobardi. Prek

Merovingov ter Karla Velikega, ki je oživil idejo o vseobsežnem, enotnem 'rimskem' cesarstvu, dosežemo obdobje novih velikih preseljevanj in osvajanj v 9. in 10. stoletju, ki so povzročila nove pretrese.

Razstava je torej zasnovana kronološko, vendar tudi tematsko: medtem ko potujemo v času, se posamezne sobe osredotočajo na razne vidike obravnavanih obdobj. Periodično naletimo na preglednice rimskih cesarjev in pozneje drugih vladarjev; v sobi z upodobitvami cesarjev najdemo na primer zlat doprski kip Marka Avrelija iz Avenchesa v Švici (2. stoletje), enega redkih cesarskih kipov iz dragocene kovine, ki je ubežal pretopitvi. V sobah z motivi-ko verskega in posmrtnega življenja lahko izpostavimo nekaj nagrobnih stel z izjemno natančnimi in individualnimi upodobitvami pokojnikov (domačinov) ter kipe in figurice lokalnih božanstev (galska boginja Epona, romaniziran galski bog s kladivom, bikec s tremi rogovi). Začetki vzpona krščanstva so predstavljeni z odlomki iz Konstantinovega milanskega in Teodozijevega solunskega edikta, kot tudi s predmeti, v katerih se krščanstvo marsikdaj prepleta s pogansko antično ikonografijo. Taki primeri so »sarkofag z Dioskuroma« iz četrtega stoletja, kjer se poleg Kristusovega čudeža s hlebi kruha in ribami ter Petrovega prestola pojavita mitološka dvojčka Kastor in Poluks, ali številni krščanski nagrobni mozaiki iz Afrike, ki nadaljujejo tamkajšnjo bogato mozaično tradicijo iz antike.

Znotraj posameznih sob so eksponati navadno organizirani po geografski provenienci. Področja so predstavljena z izdelki, ki jih običajno

srečujemo na razstavah o starejših obdobjih – z orožjem, posodjem, nakitom, okrasnimi predmeti –, v njihovi množici pa se izlušči dvoje značilnosti: nekatere značilne oblike germanske umetne obrti ter osupljiva tehnična dovršenost, minucioznost in lepota izdelkov. Ena najznačilnejših oblik, zastopana v malone vsaki vitrini, je ločna fibula, značilna pa je tudi krasitev zlatih sponk in drugih predmetov z almandini, drugim (pol)dragim kamenjem in barvnim steklom. V zvezi s tem omenimo, da imamo primerljive najdbe tudi na slovenskih tleh, čeprav Slovenija na beneški razstavi žal ni zastopana. V letih 2004 in 2005 so na primer v Kranju našli ženska grobova, ki prinašata značilen nakit Alemank iz 6. stoletja po Kr. in Langobardk iz 7. stoletja; najdene ločne fibule, almandinaste sponke, zapestnica in drug nakit ne zaostajajo za primerki z beneške razstave. Od drugih predmetov na razstavi pa ne moremo mimo srebrnega in delno zlatega cizeliranega posodja, zlasti pladnjev in krožnikov, ki niso samo mojstrsko izdelani, ampak tudi presenetljivo dobro ohranjeni.

Medtem ko sta vhodna avla in prvo nadstropje Palazzo Grassi posvečena obdobju od 1. stoletja pr. Kr. do začetka 5. stoletja po Kr., je drugo nadstropje namenjeno 5.–10. stoletju. Tu so z bogatimi najdbami predstavljena ljudstva, ki so se v tem času uveljavljala in spopadala na posameznih področjih zahodnorimskega cesarstva: Huni, Vzhodni in Zahodni Goti, Vandali, Avari, Langobardi, Arabci z Vzhoda in seveda Franki. Med frankovskimi eksponati je zanimiv prestol kralja Dagoberta iz 7. stoletja, pod katerim je merovinška dinastija dosegla vrhu-

nec; ta prestol je svojevrstno utelešenje rimske dediščine v 'barbarskem' srednjem veku in njenega preživetja še daleč v novi vek, saj je zasnovan po vzoru rimskega kurulskega sedeža (s pozneje dodanimi naslonjali za hrbet in roke), ob pomembnih priložnostih pa ga je uporabljal še celo Napoleon.

Po Karlu Velikem se razstava počasi sklene s prelomom tisočletja, ko so selitve prenehale in se je prebivalstvo ustalilo, vmesni pretresi pa so izrisali novo podobo Evrope: Vikingi so postali gospodarji Normandije, Madžari so se pokristjanili ... V zadnjih sobah se že pojavijo kodeksi, med njimi evangeliar škofa Notgerja iz Liègea, ki velja za nesporno mojstrovino srednjeveške umetnosti. V slonokoščeni ploščici na tem evangeliarju, kakor tudi v evropski umetnosti s konca

tisočletja nasploh, spet opazimo izrazitejšo aluzije na rimsko dobo, ki so v prejšnjih stoletjih nekoliko zamrle.

Razstava *Rim in barbari* je torej ambiciozen projekt mogočnih razsežnosti, tako časovnih kot prostorskih. Za obiskovalca, ki ni seznanjen z obravnavanimi zgodovinskimi obdobji, so razlage na stenah morda nekoliko preskope (naknadno si sicer lahko zapolni bele lise z branjem štirikilogramskega kataloga), toda po drugi strani je naval podatkov in vizualnih vtisov tolikšen, da bi si bilo razstavo smotrno ogledovati po etapah. Vsak obiskovalec, strokovnjak ali laik, pa odide bogatejši – ne le za množico novih stvarnih podatkov, ampak tudi za izkušnjo velikega razkošja in lepote.

Nada Grošelj

Tirogi bik. 2.–3. stol. po Kr. Cutry, Francija (vir: Roma e i barbari: Exhibition Guide / Ausstellungsführer (Benetke: Palazzo Grassi, 2008), 23).

BIBLIOGRAFIJA REVIJE *KERIA* ZA OBDOBJE 1999–2008

I. ZNANSTVENI ČLANKI

- Ahačič, Kozma. »Škrabčev umetni jezik evlalija in njegovo razmerje do latinščine.« *Letnik* 5, št. 1 (2003): 51–67. [Summary: The Artificial Language »Evlalia« by Škrabec and Its Relation to Latin.]
- . »Izročilo latinskega slovničarstva pred prvo slovensko slovnico Adama Bohoriča kot (ne)posredni vir zanjo. *Letnik* 8, št. 1 (2006): 7–28. [Summary: Earlier Latin Grammars as (In)direct Sources for the First Slovene Grammar Written by Adam Bohorič.]
- . »Slovníčarstvo v bližnjih evropskih deželah pred Bohoričevo slovnico v 16. stoletju.« *Letnik* 8, št. 2 (2006): 35–57. [Summary: Grammars Preceding the 16th-Century Bohorič Grammar in Some European Countries Relevant to Slovenia.]
- Babič, Matjaž. »Raziskovanje besednega reda v klasičnih jezikih.« *Letnik* 1, št. 1–2 (1999): 13–21. [Summary.]
- . »Pisarske zgođe in nezgode: *lapsus calami* na mikenskih tablicah.« *Letnik* 2, št. 1 (2000): 17–30. [Zusammenfassung: Es ist nicht leicht, ein Schreiber zu sein.]
- . »Raziskave besednega reda v stari grščini.« *Letnik* 5, št. 1 (2003): 9–22. [Zusammenfassung: Wortstellungsforschungen im Altgriechischen.]
- Bolonyai, Gábor. »Aristotel o stavčnih tipih in oblikah govora.« *Letnik* 7, št. 2 (2005): 23–33. [Summary: Aristotle on Sentence Types and Forms of Speech.]
- Capuder, Sonja. »Tacit v historiografski in politični literaturi humanizma in renesanse.« *Letnik* 3, št. 1 (2001): 51–65. [Résumé: Tacite dans la littérature historiographique et politique de l'humanisme et la renaissance.]
- Čengić, Nina. »Terminološka analiza korpusa starogrških medicinskih izrazov.« *Letnik* 6, št. 1 (2004): 51–72. [Summary: Terminological Analysis of the Corpus of Ancient Greek Medical Writings.]
- Čepon, Robert. »Opažanja o glasovnem sistemu pamfilskega dialektá.« *Letnik* 7, št. 1 (2005): 71–85. [Riassunto: Alcune osservazioni sul sistema fonetico del dialetto panfilio.]
- Danek, Georg. »Troja in Kosovo: zgodovinska predaja v mitološki junaški pesnitvi.« *Letnik* 5, št. 2 (2003): 37–50. [Zusammenfassung: Troia und Kosovo.]
- Gantar, Kajetan. »Vprašanja klasične in tradicionalne izgovarjave latinščine.« *Letnik* 1, št.

- 1–2 (1999): 3–12. [Zusammenfassung: Probleme der lateinischen klassischen und traditionellen Aussprache.]
- . »Župančičev epigram o 'reformatorju heksametra'.« Letnik 2, št. 1 (2000): 11–16. [Zusammenfassung: Das Epigram über den »Reformator Hexameters«.]
- Grgič, Matejka. »Tematski sklopi teorije jezika v poznoantični filozofiji: primer novoplatonizma.« Letnik 8, št. 2 (2006): 79–97. [Summary: The Theories of Language in Late Ancient Philosophy: The Case of Neoplatonism.]
- Grošelj, Nada. »Analiza Horacijeve Ode 1.4.« Letnik 1, št. 1–2 (1999): 51–60. [Summary.]
- . »Antična književnost pri pouku jezuitov v Ljubljani.« Letnik 6, št. 2 (2004): 93–110. [Summary: Ancient Literature in the Teaching of the Ljubljana Jesuits.]
- Horvat, Mladen. »Stiki Hetitov z egejskimi ljudstvi.« Letnik 5, št. 1 (2003): 69–80. [Summary: The Contacts of the Hittites with the Aegean Peoples.]
- Hriberšek, Matej. »Slovenski učbeniki za klasične jezike 1849–1873.« Letnik 4, št. 2 (2002): 79–93. [Summarium: De libris manualibus Slovenicis edendis.]
- . »Društvo prijateljev humanistične gimnazije: branik klasično-humanistične izobrazbe v času med obema vojnama.« Letnik 6, št. 1 (2004): 35–49. [Summary: The »Friends of the Humanist Gymnasium« Society: A Buttress of the Classical and Humanist Education in the Interwar Period.]
- . »*Monumentum Wiesthalianum*: Wiesthalerjev latinsko-slovenski slovar 1894–2005.« Letnik 6, št. 1 (2004): 73–90. [Summary: *Monumentum Wiesthalianum*: The Wiesthaler Latin-Slovene Dictionary 1894–2005.]
- . »Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1921–1926.« Letnik 7, št. 1 (2005): 39–54. [Summary: The Classical Languages in the Slovene School System 1921–1926.]
- . »Zaton klasičnega šolstva (1945–1958).« Letnik 8, št. 1 (2006): 73–101. [Summary: The Decline of Classical Education (1945–1958).]
- . »Prevajanje iz klasičnih jezikov v 2. polovici 19. stoletja.« Letnik 9, št. 1 (2007): 73–117. [Summary: Translation from the Classical Languages in the Second Half of the 19th Century.]
- . »Iz zgodovine latinskega slovaropisja na Slovenskem: ob izidu Wiesthalerjevega latinsko-slovenskega slovarja.« Letnik 9, št. 2 (2007): 51–92. [Summary: A Chapter from the History of Latin Lexicography in Slovenia: On the Publication of Wiesthaler's Latin-Slovene Dictionary.]
- Inkret, Andreja. »Aristofanovo gledališče.« Letnik 4, št. 1 (2002): 71–80. [Summary: Aristophanes' Theatre.]
- Isak, Jelena. »Skrivnost aleksandrijskega svetilnika: Kalimahova pesem o pozvezdenju Berenikinih las (fr. 110) in Katulov prevod (c. 66).« Letnik 2, št. 1 (2000): 73–85. [Summary: The Secret of the Pharos Lighthouse in Alexandria.]
- Isak Kres, Jelena. »'Milanski papirus' – veliko odkritje novih helenističnih verzov.« Letnik 8, št. 1 (2006): 29–41. [Summary: »The Milan Papyrus« – Seminal Discovery of New Hellenistic Verses.]
- Kalan, Valentin. »Aura glasbene umetnosti – Aristotelova filozofska estetika glasbe.« Letnik 3, št. 2 (2001): 11–41. [Summary: The Aura of Music, Aristotle's philosophical Aesthetics of Music.]
- . »O problematiki prevajanja Aristotela: o nekaterih značilnih izrazoslovnih in

- filozofskih odprtih vprašanjih.« Letnik 4, št. 2 (2002): 23–39. [Summary: The Problems of Translating Aristotle: Some Typical Unresolved Questions of Terminology and Philosophy.]
- . »Arheologija in Aristotel: o treh prizoriščih Aristotelovega življenja; antična Stagira – Mieza – Atene.« Letnik 6, št. 1 (2004): 13–34. [Summary: On Three Locations Connected with Aristotle: Ancient Stagira – Mieza – Athens.]
- . »Tekmovanje, vrednote in ritem življenja: razmišljanja o Antifontu, Tukididu in Aristotelu.« Letnik 7, št. 1 (2005): 7–38. [Summary: Competition, Values and the Rhythm of Life: Some Reflections on Antiphon, Thucydides and Aristotle.]
- Kavčič, Jerneja. »Naglasni problemi stare in moderne grščine.« Letnik 2, št. 1 (2000): 87–98. [Summary: Problems of Ancient and Modern Greek Accent.]
- . »Pasivni nedoločniški polstavki, odvisni od glagolov ukazovanja: pogled s stališča teorije naravnosti.« Letnik 7, št. 1 (2005): 55–70. [Summary: Passive Infinitive Clauses Dependent on the Verbs of Ordering: A View from the Naturalness Theory Perspective.]
- Kiauta, Marija in Grošelj, Nada. »Baročni slog v jezuitski kroniki.« Letnik 2, št. 2 (2000): 161–180.
- Klun, Klemen. »Judje in Grki v Aleksandriji.« Letnik 5, št. 2 (2003): 51–83. [Summary: Jews and Greeks in Alexandria.]
- Lajevec, Eva. »Prevzete besede iz latinščine: latinski samostalniki, ki so postali slovenski samostalniki.« Letnik 9, št. 1 (2007): 61–72. [Summary: Latin Loan-words in Slovene: Latin Nouns Which Became Slovene Nouns.]
- Lilibaki-Akamati, Maria. »Arheologija in Aristotel: Aristotelova šola v Miezi.« Prevod Jerneja Kavčič. Letnik 6, št. 1 (2004): 7–12.
- Lindner, Thomas. »Iz raziskav na področju latinskih zloženek.« Letnik 5, št. 2 (2003): 25–35. [Zusammenfassung: Aspekte der lateinischen Kompositaforschung.]
- Maraggianou, Euaggelia. »Ljubezen pri Platonu kot predmet iniciacije.« Prevod Jerneja Kavčič. Letnik 9, št. 1 (2007): 7–19. [Summary: Love as an Object of Initiation in Plato's Philosophy.]
- Marinčič, Marko. »'Tolažba filozofije' v Horacijevi pesmi za Vergilija (c. 1.24 *Quis desiderio*).« Letnik 1, št. 1–2 (1999): 23–36. [Résumé: La »consolation de philosophie« dans la poème 1.24 d'Horace.]
- . »Apolonij Rodoški v Katulovi 64. pesmi.« Letnik 2, št. 1 (2000): 31–58. [Summary: Apollonius Rhodius in Catullus 64.]
- . »Alegorična eksegeza Homerja, pripovedni suspenz in metapoezija v Vergilijevi pripovedi o Aristaju (*Georg.* 4.315–558).« Letnik 5, št. 1 (2003): 23–49. [Riassunto: Esegese allegorica dei poemi omerici, suspense narrativa e metapoesia nel finale delle Georgiche virgilliane.]
- Marinko, Jože. »Vpliv antike na urbanizem.« Letnik 4, št. 1 (2002): 55–69. [Summary: The Influence of Antiquity on Town Planning.]
- Markopoulos, Athanasios. »Kirova vzgoja in *Življenjepis Vasilija* – možna povezava.« Letnik 7, št. 2 (2005): 7–22. [Summary: *Cyropaedia* and the *Life of Basil* – A Possible Connection.]

- Marušič, Jera. »Tragiški užitki v Aristotelovi Poetiki.« Letnik 2, št. 2 (2000): 111–131. [Summary.]
- . »Kako naj pesniki govorijo o bogovih: Platon, *Država* 2.377e6–378a1.« Letnik 6, št. 2 (2004): 121–131. [Summary: How Poets Should Speak of the Gods: Plato, *Republic* 2.377e6–378a1.]
- Maver, Aleš. »*Iam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat*: zadnja stoletja rimskega poganstva.« Letnik 5, št. 2 (2003): 97–125. [Zusammenfassung: *Iam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat*: Die letzten Jahrhunderte des römischen Heidentums.]
- . »*De mortibus persecutorum* med krščansko in pogansko historiografijo.« Letnik 6, št. 2 (2004): 71–92. [Zusammenfassung: *De mortibus persecutorum* zwischen der christlichen und der heidnischen Historiographie.]
- . »*Qui primus Romanorum principum maiestatem Dei singularis ac veri cognovisti*: paberki o Konstantinovi podobi pri krščanskih latinskih zgodovinarjih 4. in 5. stoletja.« Letnik 8, št. 2 (2006): 59–77. [Zusammenfassung: *Qui primus Romanorum principum maiestatem Dei singularis ac veri cognovisti*: Einige Überlegungen zum Konstantinbild bei lateinischen christlichen Geschichtsschreibern des 4. und 5. Jahrhunderts.]
- . »Bog in bogovi pri Arnobiju.« Letnik 9, št. 1 (2007): 21–59. [Zusammenfassung: Der Gott und die Götter bei Arnobius.]
- . »Pot in in stranpota evhemerizma v latinski krščanski apologetiki.« Letnik 9, št. 2 (2007): 25–44. [Zusammenfassung: Euhemeristische Wege und Seitenwege in der lateinischen christlichen Apologetik.]
- Mikl Curk, Iva. »*Dum lucet – bibamus sodales*: ali in kako arheologi razumemo Stare – nekaj primerov iz Slovenije.« Letnik 6, št. 2 (2004): 7–32. [Zusammenfassung: *Dum lucet – bibamus sodales*: Ob und wie wir Archäologen die Alten verstehen.]
- Novak, Aleš. »Pravni vidiki zakonske zveze v rimskem pravu.« Letnik 1, št. 1–2 (1999): 61–78. [Summary.]
- Osvald, Monika. »*Gemma Augustea* kot odsev rimskega kulta cesarja.« Letnik 3, št. 1 (2001): 11–34. [Summary: *Gemma Augustea* as a Reflection of Roman Cult of the Emperor.]
- . »Konstantinov slavolok in zaton rimskega cesarskega kulta.« Letnik 3, št. 2 (2001): 57–76. [Summary: The Constantine's Arch and the Decline of the Roman Ruler Cult.]
- Pobežin, Gregor. »*Λόγοι καὶ ἔργα*: Tukidid in vprašanje govorov.« Letnik 8, št. 2 (2006): 19–34. [Summary: *Λόγοι καὶ ἔργα*: Thucydides and His Speeches.]
- . »*Virtus incerta* – vprašanje o Salustijevih virih v prologu v *Katilinovi zaroti*.« Letnik 9, št. 2 (2007): 45–50. [Summary: *Virtus incerta* – The Issue of Sallust's Sources for the Prologue to *The Conspiracy of Catiline*.]
- Pust Škrkulja, Vida. »Antika kot likovna inspiracija.« Letnik 1, št. 1–2 (1999): 79–86. [Summary.]
- Schuller, Aleksandra. »Kassandra: tragična eksistencialna odgovornost, ženski govor in žensko telo.« Letnik 3, št. 2 (2001): 103–123. [Summary: Cassandra: Tragical Existential Responsibility, Woman's Speech and Woman's Body.]
- Senegačnik, Brane. »Lukrecijev strah pred smrtjo in bogovi.« Letnik 1, št. 1–2 (1999): 37–44. [Summary.]

- . »Nekaj misli o dramaturški vlogi značaja v Sofoklovih tragedijah.« Letnik 2, št. 2 (2000): 97–109. [Summary.]
- . »Jokastina fatalistična etika.« Letnik 4, št. 2 (2002): 59–77. [Summary: Jocasta's Fatalistic Ethic.]
- Silič, Tina. »Etruščanski jezik kot posrednik pri prevzemanju grških besed v latinščino.« Letnik 8, št. 1 (2006): 43–59. [Summary: The Etruscan Language as an Intermediary in the Import of Greek Words into Latin.]
- Sunčič, Maja. »Simbolika postelje v Evripidovi *Alkestidi*.« Letnik 3, št. 1 (2001): 35–50. [Summary: Symbolism of Bed in Euripides' *Alcestis*.]
- . »Alkestida: $\varphi\iota\lambda\iota\alpha$ in $\xi\epsilon\nu\iota\alpha$ v igri menjav od religije do erotike.« Letnik 3, št. 2 (2001): 77–102. [Summary: Alcestis: The Conflation of $\varphi\iota\lambda\iota\alpha$, $\xi\epsilon\nu\iota\alpha$ and Exchange from Religion to Eroticism.]
- . »Smrt ji lepo pristoji: zagatnost smešnega.« Letnik 4, št. 1–2 (2002): 95–116. [Summary: Death Becomes Her.]
- . »*Simulacrum* ljubezni.« Letnik 5, št. 2 (2003): 85–96. [Summary: *Simulacrum* of Love.]
- . »Domača tujost antičnih imen in 'Zakon o javni rabi slovenščine'.« Letnik 6, št. 2 (2004): 53–70. [Summary: The Familiar Strangeness of Ancient Names and the Law of the Public Use of Slovene.]
- . »Plutarhov grško-rimski imaginarij: *Rimska* in *Grška vprašanja* kot antropološki makrotekst.« Letnik 8, št. 2 (2006): 7–18. [Summary: Plutarch's Greco-Roman Imaginary: *The Roman* and *Greek Questions* as an Anthropological Macro-Text.]
- Šašel Kos, Marjeta. »Svet bogov vzhodnih Alp in Jadrana v stiku z rimsko civilizacijo.« Letnik 2, št. 2 (2000): 155–159.
- . »Svet bogov vzhodnih Alp in Jadrana v stiku z rimsko civilizacijo II.« Letnik 3, št. 2 (2001): 43–54.
- . »Svet bogov vzhodnih Alp in Jadrana v stiku z rimsko civilizacijo III: svet lokalnih božanstev iz Celeje in mestne okolice.« Letnik 4, št. 2 (2002): 41–57.
- Šega Čeh, Barbara. »Propercijeva elegija in Avgustova moralna država.« Letnik 1, št. 1–2 (1999): 45–49. [Summary.]
- . »Moralni vidiki izobraževanja v starem Rimu.« Letnik 2, št. 1 (2000): 59–66. [Summary: Moral Views of Education in Ancient Rome.]
- Šibal, Rahela. »Moderne literarne metode in grški helenistični roman.« Letnik 4, št. 2 (2002): 131–146. [Summary: Modern Literary Methods and the Hellenistic Greek Novel.]
- Škiljan, Dubravko. »Predsokratiki in jezik.« Letnik 2, št. 2 (2000): 73–96. [Résumé.]
- Tomc, Kristina. »*Medeja* Daneta Zajca.« Letnik 8, št. 1 (2006): 61–71. [Summary: *Medea* by Dane Zajc.]
- Vidmar, Luka. »Arheološki vodniki iz bibliotek operozov in iz njihove bližine v Semeniški knjižnici v Ljubljani.« Letnik 7, št. 2 (2005): 35–56. [Summary: Archaeological Guidebooks from the Libraries of the Operosi and Their Circle Housed in the Seminary Library in Ljubljana.]
- Visočnik, Julijana. »Latinski klasiki v Hieronimovih pismih.« Letnik 4, št. 2 (2002): 147–155. [Summary: Latin Classics in the Letters of Saint Jerome.]
- . »Glasovna posebnost vulgarne latinščine – omahovanje med črko B in V na napisih

- iz okolice Celeje.« Letnik 7, št. 2 (2005): 57–72. [Summary: A Phonetic Peculiarity of Vulgar Latin: Hesitation between the Letters B and V around Celeia.]
- . »Jezikovne značilnosti napisov Celeje in njene okolice.« Letnik 9, št. 2 (2007): 7–23. [Summary: The Language Characteristics of Inscriptions Found at and around Celeia.]
- Vogrinc, Jože. »Mit danes: prevzeto razumevanje mita v kritični družboslovni tradiciji in uporabnost Vernantove koncepcije starogrških mitov za raziskovanje sodobne popularne kulture.« Letnik 6, št. 2 (2004): 111–120. [Summary: Myth Today: The Traditional Understanding of Myth in Critical Theories of Society and the Usefulness of Vernant's Concept of Ancient Greek Mythology for Contemporary Cultural Studies.]
- Vrečko, Janez. »Problem krivde pri Ojdipu in Josefu K.« Letnik 4, št. 1 (2002): 27–54. [Summary: The Issue of Guilt in Oedipus and Joseph K.]
- Vuk, Nina. »Gregorius Turonensis in njegova Zgodovina Frankov.« Letnik 5, št. 1 (2003): 81–94. [Summary: Gregory of Tours and *The History of the Franks*.]
- Weiss, Sonja. »Dioniz ali Narcis? Mit o izgubi identitete pri Plotinu.« Letnik 6, št. 2 (2004): 33–52. [Résumé: Dionysos ou Narcisse? Le mythe sur la perte d'identité chez Plotin.]
- Zlobec, Barbara. »Lukan in Prešeren.« Letnik 2, št. 1 (2000): 67–72. [Summary: Lucan and Prešeren.]
- Žmavc, Janja. »Terencijev *animus*: analiza pomenskega polja.« Letnik 4, št. 2 (2002): 117–130. [Summary: Terence's *animus*.]
- Žužek, Martin. »Antična grška 'nova glasba' (kontekstualna analiza).« Letnik 2, št. 2 (2000): 133–154. [Summary.]

II. PEDAGOŠKO-DIDAKTIČNI PRISPEVKI

- Babič, Matjaž. »Obseg in način poučevanja slovnice pri pouku grščine v gimnaziji.« Letnik 7, št. 1 (2005): 89–98.
- Batagelj, Katarina. »Predlogi za uvedbo arheologije v pouk klasičnih jezikov.« Letnik 3, št. 2 (2001): 127–137.
- Dolenc, Tea. »Latinščina na maturi: mnenje dijakov o letošnjem predmaturitetnem preizkusu znanja.« Letnik 5, št. 2 (2003): 129–138. [Summary: The Latin Matura Exam.]
- Fabjan, Dragica. »*Latinitas tota nostra*.« Letnik 3, št. 1 (2001): 107–108.
- Geister, Ksenja. »Prvi maturi iz grščine na rob: anahronizem ali pogum?« Letnik 2, št. 1 (2000): 109–110.
- Hriberšek, Matej. »Spletne strani za didaktiko klasičnih jezikov I.« Letnik 6, št. 1 (2004): 105–112.
- Maver, Aleš. »Grška in rimska književnost pri gimnazijskem pouku latinščine in slovenščine.« Letnik 6, št. 2 (2004): 147–152.
- Medija, Nevenka. »Latinščina na srednji zdravstveni šoli.« Letnik 4, št. 1 (2002): 91–101.
- . »Latinski pregovori pri pouku latinščine.« Letnik 6, št. 1 (2004): 93–103.

- . »‘Osnove latinskega izrazoslovja v farmaciji’ na Srednji šoli za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo v Ljubljani.« *Letnik* 8, št. 1 (2006): 105–109.
- Merc, Vesna. »‘Rimske terme’ v sodobnem zdraviliškem turizmu.« *Letnik* 7, št. 1 (2005): 99–113. [Summary: »Roman Baths« in *Contemporary Spa Tourism*.]
- Pavlič Škerjanc, Katja. »Gradatim ali po korakih do boljšega prevoda.« *Letnik* 1, št. 1–2 (1999): 89–99.
- . »Klasično izobraževanje v Sloveniji.« *Letnik* 2, št. 1 (2000): 101–108.
- Pirkmajer Slokan, Aleksandra. »Pouk latinščine v devetletni osnovni šoli: osnovna šola s poudarkom na poučevanju latinščine?« *Letnik* 4, št. 1 (2002): 83–89.
- Senegačnik, Brane. »Pouk klasičnih jezikov in vzgoja za realizem.« *Letnik* 3, št. 1 (2001): 99–106.
- Zlobec, Barbara. »Primerjalno prevajanje ali kako s prevodi do prevoda.« *Letnik* 2, št. 2 (2000): 183–194.
- Zupančič, Sonja. »Utrinki iz papirologije.« *Letnik* 5, št. 1 (2003): 97–106.
- Žmavc, Janja. »Književnost pri pouku latinščine v osnovni šoli.« *Letnik* 6, št. 2 (2004): 135–146. [Summary: *Classical Literature in Elementary School Latin Lessons*.]

III. PREVODI

- Aristofan. »Aristofanov Sokrat in sodni proces leta 399 pr. Kr.« Prevod Jera Ivanc. *Letnik* 3, št. 2 (2001): 153–168.
- Cicero, Kvint Tulij. »Mali priročnik za volilno kampanjo.« Prevod Matevž Zupančič in Aleš Maver. *Letnik* 4, št. 1 (2002): 139–152.
- Cicero, Mark Tulij. »Pisma bratu Kvintu 1.1: o upravi province.« Prevod Aleš Maver, Marija Neža Pirc, Mitja Sadek, Miran Sajovic in Nina Vuk. *Letnik* 3, št. 1 (2001): 117–128.
- . »Govor o poveljstvu Gnaja Pompeja.« Prevod Toni Kürbus. *Letnik* 7, št. 2 (2005): 75–92.
- Demosten. »Tretji govor proti Filipu.« Prevod Matjaž Babič. *Letnik* 7, št. 1 (2005): 117–129.
- Diels, Hermann. »Začetki filologije pri starih Grkih.« Prevod Ignacija J. Fridl. *Letnik* 1, št. 1–2 (1999): 103–112. [Summary.]
- . »Začetki filologije pri starih Grkih: 2. del.« Prevod Ignacija J. Fridl. *Letnik* 2, št. 1 (2000): 159–171.
- Green, Peter. »Zgled, preživetje, preobrazba: klasični vplivi v modernem svetu.« Prevod David Movrin. *Letnik* 6, št. 2 (2004): 181–201.
- Hieronim. »Epistula 57: pismo Pamahiju o najboljši vrsti prevajanja.« Prevod David Movrin. *Letnik* 2, št. 2 (2000): 219–235.
- . »52. pismo prezbiterju Nepotijanu.« Prevod Julijana Visočnik. *Letnik* 4, št. 2 (2002): 159–170.
- Hipokrat. »Iz Hipokratovega korpusa: o božjasti.« Prevod Jan Ciglenečki, Michael Jumič in Kristijan Šindec. *Letnik* 6, št. 2 (2004): 155–165.
- Horacij, Kvint Flak. »Evropa – *Ad Galateam puellam* (carm. 3.27).« Prevod Jože Kastelic. *Letnik* 4, št. 1 (2002): 105–107.

- Jurčič, Josip. »Utrinek iz slovenske književnosti – Josip Jurčič: *Deseti brat* (5. poglavje – Krjavljeva zgodba).« Prevod Matej Hriberšek. Letnik 1, št. 1–2 (1999): 125–126. [Zusammenfassung.]
- Juvenal. »Al' pri njih srce ledeno se ogreje, sam ne ve: satira 7.« Prevod David Movrin. Letnik 1, št. 1–2 (1999): 113–123. [Summary.]
- Kaden, Christian. »Slovo od harmonije sveta: h genezi novoveškega pojma glasbe.« Prevod Leon Stefanija. Letnik 5, št. 1 (2003): 111–136.
- Ksenofont. »Atenska ustava (pripisano Ksenofontu).« Prevod Mateja Kavaš. Letnik 5, št. 2 (2003): 141–150.
- Kvintilijan, Mark Fabij. »O predšolski vzgoji in osnovni šoli (*Institutio oratoria* 1.1–3).« Prevod Matjaž Babič. Letnik 2, št. 1 (2000): 111–126.
- . »O predšolski vzgoji in osnovni šoli (*Institutio oratoria* 1.3–7).« Prevod Matjaž Babič. Letnik 2, št. 2 (2000): 197–218.
- . »Vzgoja govornika 10.1.« Prevod in uvodna razprava Matej Hriberšek. Letnik 8, št. 1 (2006): 113–148.
- Levstik, Fran. »Utrinek iz slovenske književnosti: Martin Krpan – Franciscus Levstik; De Martino Krpano.« Prevod Matej Hriberšek. Letnik 3, št. 1 (2001): 129–130.
- Lipič, Fran Viljem. »Bolezni Ljubljčanov (*Morbi Lubeanorum*) – maj, november.« Prevod in spremna predstavitev Matej Hriberšek. Letnik 8, št. 2 (2006): 101–124.
- Lukijan. »O žalovanju.« Prevod Maja Sunčič. Letnik 3, št. 2 (2001): 141–151.
- . »O Peregrinovi smrti.« Prevod in komentar Sabina Zorčič. Letnik 9, št. 2 (2007): 95–106.
- Martial. »*Martialis epigrammata selecta*.« Prevod Tine Vučko. Letnik 3, št. 2 (2001): 169–171.
- Meleager. »Epigrama.« Prevod Jelena Isak. Letnik 5, št. 1 (2003): 109–110.
- Ovidij, Publij Nazo. »Zdravila za ljubezen (odlomki).« Prevod Barbara Šega Čeh. Letnik 6, št. 1 (2004): 115–117.
- . »Pazifaa (*Ars amatoria* 1.253–350).« Prevod Barbara Šega Čeh. Letnik 3, št. 1 (2001): 111–116.
- Plutarh. »O vzgoji otrok.« Prevod Dragica Fabjan. Letnik 8, št. 1 (2006): 149–164.
- . »Fabij Maksim.« Prevod in komentar Matej Hriberšek. Letnik 9, št. 2 (2007): 123–149.
- »Poletje in jesen v rimski koledarski poeziji.« Prevod Nada Grošelj in Jelena Isak. Letnik 6, št. 1 (2004): 119–132.
- Seneka, Lucij Anej. »O previdnosti (zakaj dobre ljudi doletijo nesreče, čeprav obstaja Previdnost).« Prevod Dragica Fabjan. Letnik 6, št. 2 (2004): 167–179.
- Varo, Mark Terencij. »O podobnosti in nepodobnosti (*De lingua Latina* 10).« Prevod Kozma Ahačič. Letnik 4, št. 1 (2002): 109–137.
- Velej Paterkul. »*Historia Romana* 2.108–2.118.« Prevod Julijana Visočnik. Letnik 5, št. 1 (2003): 165–171.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von. »Kaj je prevajanje?« Prevod David Movrin. Letnik 5, št. 1 (2003): 137–164.
- »Zbadljivke po antično: izbor grških in rimskih epigramov.« Izbrala, popravila in pripravila za objavo Nada Grošelj. Letnik 2, št. 1 (2000): 127–158.

»Življenje našega svetega očeta Teodora, opata iz Sikeona.« Prevod Kristijan Šinkec. Letnik 9, št. 1 (2007): 121–140.

IV. MISCELLANEA

- Babič, Matjaž. »Ignacija Fridl: *Jezik v filozofiji starih Grkov*.« Recenzija. Letnik 3, št. 2 (2001): 175–176.
- . »Poročilo predsednika DAHŠ Slovenije za obdobje maj 1999–september 2001.« Letnik 4, št. 1 (2002): 155–161.
- . »Poročilo z Mednarodne konference o klasičnih študijah (Atene–Delfi, 3.–5. aprila 2003).« Letnik 5, št. 1 (2003): 175–177.
- . »Poročilo predsednika DAHŠ za obdobje september 2001–september 2003 (Ljubljana, 15.11. 2003).« Letnik 6, št. 1 (2004): 141–144.
- . »Dve latinski slovnici: Robert Čepon, *Mala latinska slovnica*, Ljubljana 2005, Modrijan; Peter Völk, *Latinska slovnica* (prevedla in priredila Neža Vilhelm), Ljubljana 2005, Mladinska knjiga.« Recenzija. Letnik 7, št. 2 (2005): 95–101.
- Benedik, Martin. »Poročilo o delu Društva za antične in humanistične študije Slovenije od januarja 1990 do marca 1995.« Letnik 1, št. 1–2 (1999): 129–135. [Zusammenfassung.]
- Bevc, Benjamin. »Portret Franca Omerze.« Biografski oris. Letnik 7, št. 2 (2005): 107–123. [Summary: A Portrait of Franc Omerza.]
- Capuder, Sonja. »Bernard Bortolussi: *Bescherelle grammaire du latin*.« Ocena. Letnik 3, št. 2 (2001): 176–177.
- Cedilnik, Alenka. »Moses I. Finley: *Antična in moderna demokracija*.« Recenzija. Letnik 2, št. 1 (2000): 176–178.
- Češarek, Pavel. »Seznam pomembnejših novih knjig knjižnice Oddelka za klasično filologijo za leto 1999.« Letnik 2, št. 2 (2000): 251–253.
- . »Seznam pomembnejših novih knjig knjižnice Oddelka za klasično filologijo za leto 2000.« Letnik 4, št. 1 (2002): 171–175.
- . »K prevodu Aristotelovega spisa *O nebu*: beseda prevajalca na tiskovni konferenci ob izidu knjige.« Letnik 8, št. 1 (2006): 169–170.
- . »Seznam pomembnejših novih knjig knjižnice za klasično filologijo za leto 2001.« Letnik 8, št. 1 (2006): 180–186.
- Gantar, Kajetan. »Spomini na ustanovitev Društva za antične in humanistične študije Slovenije.« Letnik 2, št. 2 (2000): 239–242.
- . »Eino Leino, Helka Virsia – *Carmina sacra*: In Latinum vertit Tuomo Pekkanen (Helsinki 2003, 338 p.).« Recenzija. Letnik 7, št. 1 (2005): 133–135.
- . »Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, Split, Književni krug 2003: *Thomae Archidiaconi Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*.« Recenzija. Letnik 7, št. 1 (2005): 135–136.
- Gril, Maja. »Valerij Maksim: *Spomina vredna dejanja in besede*.« Recenzija. Letnik 7, št. 1 (2005): 145–148.

- Grošelj, Nada. »George Alexander Kennedy: *Comparative Rhetoric; An Historical and Cross-Cultural Introduction*.« Recenzija. Letnik 4, št. 2 (2002): 173–177.
- . »Ernst Robert Curtius: *Evropska literatura in latinski srednji vek*.« Recenzija. Letnik 5, št. 1 (2003): 180–186.
- . »Mark Tulij Cicero: *Lelij – O prijateljstvu*; prevedla, spremno besedo napisala in z opombami opremila Barbara Zlobec Del Vecchio, Maribor, Litera, 2004.« Recenzija. Letnik 7, št. 2 (2005): 104–107.
- . »*Plutarhove ženske*: ur. Maja Sunčič, Ljubljana, Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2004 (zbirka Dialog z antiko), 216 strani.« Recenzija. Letnik 8, št. 2 (2006): 127–131.
- Hriberšek, Matej. »Evripidova in Zajčeva Medeja: intervju z Danetom Zajcem.« Intervju. Letnik 1, št. 1–2 (1999): 137–145. [Zusammenfassung.]
- . »Wiesthalerjev *Latinsko-slovenski slovar*.« Letnik 2, št. 2 (2000): 243–251.
- . »*Umreti ni mogla stara Sibila: Prešeren in antika*.« Recenzija. Letnik 3, št. 1 (2001): 147–150.
- . »George Kennedy: *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*.« Recenzija. Letnik 4, št. 1 (2002): 167–170.
- . »Miran Špelič: *Grško-slovenski slovar Nove zaveze*.« Recenzija. Letnik 6, št. 1 (2004): 139–141.
- . »Poročilo odgovornega urednika revije Keria (Ljubljana, 15. 11. 2003).« Letnik 6, št. 1 (2004): 146.
- . »Občni zbor Društva za antične in humanistične študije Slovenije (Ljubljana, 3. 12. 2005): poročilo odgovornega urednika revije Letnik.« Keria 8, št. 1 (2006): 178–180.
- . »Aristofan: *Oblačice*, prevedla Jelena Isak Kres, spremno besedo napisal Matjaž Babič, Litera, zbirka Iz antičnega sveta 36, Maribor 2006.« Recenzija. Letnik 9, št. 2 (2007): 160–163.
- . »Jordanes: *O izvoru in dejanjih Gotov: Getika*, prevod, spremna beseda in opombe Žiga Šmit, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2006.« Recenzija. Letnik 9, št. 2 (2007): 163–165.
- Kalan, Valentin. »Nepričakovana najdba (ἔρμαιον) Aristotela v Vebrovi zapuščini: grecist Dokler in filozof Veber.« Letnik 3, št. 1 (2001): 133–136.
- Kavčič, Jerneja. »Matjaž Babič, *Zgodovinsko glasoslovje in oblikoslovje latinskega jezika*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za klasično filologijo, Ljubljana, 2004.« Recenzija. Letnik 8, št. 1 (2006): 167–169.
- Kocijančič, Gorazd. »Platon: *Spisy I-V*, prevod František Novotný, Praha, OIKOYMENH 2003.« Recenzija. Letnik 7, št. 2 (2005): 101–103.
- Kremžar, Tomaž. »Poročilo študentske sekcije DAHŠ za leti 2001–2003 (Ljubljana, 15. 11. 2003).« Letnik 6, št. 1 (2004): 144–145.
- Marinčič, Marko. »Jera Ivanc, *Perzej*: Lutkovno gledališče Ljubljana, 14. 3. 2003.« Letnik 5, št. 1 (2003): 177–178.
- Maver, Aleš. »Fran Wiesthaler: *Latinsko-slovenski slovar IV: L–PERF*.« Recenzija. Letnik 5, št. 1 (2003): 186–189.
- . »Marijan Peklaj: *Hebrejsko-slovenski in aramejsko-slovenski slovar stare zaveze*.« Recenzija. Letnik 6, št. 2 (2004): 205–207.

- . »Robert Čepon: *Usus I, latinščina za prvo leto učenja*. Ljubljana: Modrijan, 2007.« Recenzija. Letnik 9, št. 2 (2007): 155–158.
- . »Matej Hriberšek: *Življenje in delo p. Ladislava Hrovata* (Zbirka Documenta 15), Ljubljana, Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2006, 318 str.« Recenzija. Letnik 9, št. 2 (2007): 158–160.
- Movrin, David. »Victor Davis Hanson, John Heath: *Who killed Homer? The Demise of Classical Education and the Recovery of Greek Wisdom*.« Recenzija. Letnik 2, št. 1 (2000): 179–182. [Dodatek (182–184): »Bremena Grkov; V. D. Hanson, J. Heath: *Who killed Homer?*« Odlomek.]
- . »Satirik in njegov vladar: pogovor o odnosu med satiro in politiko, Klub Drama, 29. februarja 2000.« Letnik 3, št. 1 (2001): 136–144.
- . »Gaj Valerij Katul.« Recenzija. Letnik 3, št. 1 (2001): 144–146.
- . »Sofokles: *Ajant – Trahinke – Filoktet*.« Recenzija. Letnik 3, št. 2 (2001): 177–180.
- Sagadin, Neža. »Poročilo o delovanju študentske sekcije DAHŠ v letih 2003–2005.« Letnik 8, št. 1 (2006): 177.
- Senegačnik, Brane. »Poročilo predsednika DAHŠ za obdobje november 2003 – november 2005.« Letnik 8, št. 1 (2006): 173–176.
- Sunčič, Maja. »Antika kot težavna ljubezen: kolokvij *Antika in 3. tisočletje*.« Letnik 4, št. 1 (2002): 163–166.
- Šega Čeh, Barbara. »Poročilo predsednice Društva za antične in humanistične študije za obdobje od aprila 1995 do maja 1999.« Letnik 2, št. 1 (2000): 175–176.
- Vidmar, Tadej. »Karel Ozvald: *Zgodovina pedagoške kulture v antični dobi*.« Recenzija. Letnik 6, št. 1 (2004): 135–138.
- Vilhelm, Neža. »Mark Tulij Ciceron: *O govorniku*.« Recenzija. Letnik 5, št. 2 (2003): 153–154.
- Visočnik, Julijana. »M. Šašel Kos: *Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije: rimski spomeniki; vodnik*.« Recenzija. Letnik 6, št. 2 (2004): 207–210.
- . »Epigraphy Summer School (Oxford, 5. 7.–15. 7. 2004).« Poročilo. Letnik 6, št. 2 (2004): 210–211.
- . »*Antika za tretje tisočletje*.« Recenzija. Letnik 7, št. 1 (2005): 149–151.
- . »Giovanbatista Galdi: *Grammatica delle iscrizioni latine dell' impero (provinze orientali); Morfosintassi nominale*, Herder editrice, Roma 2004, 540 str.« Recenzija. Letnik 8, št. 1 (2006): 171–173.
- . »*Bilingualism in Ancient Society: Language Contact and The Written Text* (ur. J. N. Adams, M. Janse, S. Swain), Oxford University Press, New York 2002, 483 str.« Recenzija. Letnik 8, št. 2 (2006): 131–134.
- . »Wolfgang Meid: *Keltische Personennamen in Pannonien; Archaeolingua Foundations*, Budapest 2005.« Recenzija. Letnik 8, št. 2 (2006): 134–137.
- . »J. N. Adams: *Bilingualism and the Latin Language*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.« Recenzija. Letnik 9, št. 1 (2007): 143–145.
- . »R. Kiesler: *Einführung in die Problematik des Vulgärlateins*, Romanistische Arbeitshefte 48, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2006.« Recenzija. Letnik 9, št. 1 (2007): 145–147.
- . »*Latin vulgaire – Latin tardif VII: Actes du VIIème Colloque international sur le latin*

- vulgaire et tardif, Séville, 2-6 septembre 2003* (ur. C. A. Abellán), Sevilla 2006, 572 str.«
Recenzija. Letnik 9, št. 2 (2007): 153–155.
- Vuk, Nina. »Poročilo predsednice študentske sekcije DAHŠ Slovenije za leti 1999–2000.«
Letnik 4, št. 1 (2002): 161–163.
- . »Izokrat, Lizija, Demosten, Ciceron, Evmenij: Antologija antičnega govorništva.«
Recenzija. Letnik 4, št. 2 (2002): 177–178.
- Zlobec, Barbara. »Poučevanje latinščine v Vzhodni Evropi: aktualno stanje in možnosti
razvoja; poročilo o mednarodnem simpoziju (Trst, 7.–9. 7. 2000).« Letnik 2, št. 2
(2000): 242–243.
- . »European Summer School of Classics (Trst, 23.–28. 9. 2002).« Letnik 5, št. 1
(2003): 179–180.
- Zlobec Del Vecchio, Barbara. »Marko Marinčič: *Grška književnost arhaične dobe: zgodovinski,
problemski in bibliografski uvod*.« Recenzija. Letnik 7, št. 1 (2005): 137–139.
- Žmavc, Janja. »Plutarh: *Vzporedni življenjepisi I: Tezej-Romul, Likurg-Numa, Solon-
Publikola*.« Recenzija. Letnik 7, št. 1 (2005): 140–144.

V. RAZNO

1. UVODNIKI

a) Uvodne pesmi

- Isak, Jelena. »Jetnik.« Letnik 2, št. 1 (2000): 7.
- Lindner, Thomas. »Carmen LVI.« Letnik 4, št. 2 (2002): 7.
- Prešeren, France. »Ad puellas.« Prevod Anton Sovrè. Letnik 2, št. 2 (2000): 7.
- . »Perpendit varie.« Prevod Anton Sovrè. Letnik 3, št. 1 (2001): 7.
- . »Non fortuna.« Prevod Anton Sovrè. Letnik 3, št. 2 (2001): 7.

b) Jubilejni uvodniki

- Babič, Matjaž. »Ob življenjskem jubileju dr. Erike Mihevc-Gabrovec.« Letnik 4, št. 2 (2002):
9–11.
- Gantar, Kajetan. »Ob življenjskem jubileju prof. dr. Primoža Simonitija.« Letnik 4, št. 1
(2002): 7–11.
- Grošelj, Nada. »Ob stoletnici rojstva prof. Milana Grošlja.« Letnik 4, št. 2 (2002): 17–19.
- Marinčič, Marko. »Kajetan Gantar – sedemdesetletnik.« Letnik 2, št. 2 (2000): 9–10.
- Šega Čeh, Barbara. »Uvodnik.« Letnik 1, št. 1–2 (1999): i–ii.

c) In memoriam

- Bratož, Rajko. »In memoriam Jože Kastelic (18. 8. 1913–20. 5. 2003).« Letnik 5, št. 2 (2003):
9–19.
- Marinčič, Marko. »Jože Kastelic (1913–2003).« Letnik 5, št. 2 (2003): 21–22.
- Pobežin, Gregor. »In memoriam Otmar Črnilogar (1931–1999).« Letnik 4, št. 1 (2002):
17–23.
- Rus, Marija. »In memoriam Ana Šašel (1921–2001).« Letnik 4, št. 1 (2002): 13–15.

č) Razno

- Gantar, Kajetan. »Nekaj manj znanih strani iz zgodovine klasičnega seminarja.« Letnik 4,
št. 2 (2002): 13–16.

2. REFERATI

a) Referati s posvetovanja o prevajanju antičnih in humanističnih besedil (Ljubljana, 9. 9. 2000, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije)

Ahačič, Kozma. »Prevajanje termina *ratio* pri Varonu in Kvintilijanu.« Letnik 2, št. 2 (2000): 57–63.

Gantar, Kajetan. »Prevajalska *mimesis*.« Letnik 2, št. 2 (2000): 13–15.

Grošelj, Nada. »Prevajanje besednih iger v antičnih epigramih.« Letnik 2, št. 2 (2000): 41–46.

Ivanc, Jera. »Prevajanje za gledališče – da bo volk sit in koza cela: Senekova *Medeja*.« Letnik 2, št. 2 (2000): 65–70.

Marinčič, Marko. »*Sopionibus scribam*: prevajanje Katulove ajshrologije.« Letnik 2, št. 2 (2000): 23–30.

Movrin, David. »Hieronimov prevajalski *credo*.« Letnik 2, št. 2 (2000): 47–56.

Simoniti, Primož. »Prevajanje srednjeveške latinske lirike.« Letnik 2, št. 2 (2000): 17–21.

Šega Čeh, Barbara. »*Ars amatoria* – trd prevajalski oreh?« Letnik 2, št. 2 (2000): 37–40.

Špelič, Miran. »Prevajanje besedil patrističnih avtorjev (zgodovinski pregled, principi in perspektive).« Letnik 2, št. 2 (2000): 31–35.

b) Referati z didaktičnega kolokvija

(Ljubljana, 25. 11. 2000, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije)

Hriberšek, Matej. »Starejši slovenski učbeniki za latinščino.« Letnik 3, št. 1 (2001): 91–97.

Klakočar Zager, Katarina. »Pouk grščine v nematuritetnem modelu.« Letnik 3, št. 1 (2001): 85–90.

Pirkmajer Slokan, Aleksandra. »Latinščina v osnovni šoli danes, včeraj, jutri.« Letnik 3, št. 1 (2001): 69–83.

3. DODATKI

Žmavc, Janja. »Terencijev *animus*: analiza pomenskega polja.« Popravek angleškega izvlečka in povzetka. [Summary: Terence's *animus*: An Analysis of Its Semantic Field.] Letnik 5, št. 1 (2003): 190–191.

4. BIBLIOGRAFIJE IN PRIROČNI SLOVARČKI

Hriberšek, Matej. »Slovarček zdravil, zdravilnih rastlin ter zdravilnih učinkovin in sredstev k delu 'Bolezni Ljubljančanov' Frana Viljema Lipiča.« Letnik 9, št. 2 (2007): 107–122.

Sestavil Matej Hriberšek

POROČILO PREDSEDNIKA DAHŠ ZA OBDOBJE NOVEMBER 2005–NOVEMBER 2007

I. URADNE ZADEVE

V primerjavi z nekaterimi mandatnimi obdobji v preteklosti se je v zadnjem zgodilo relativno malo takega, kar bi lahko uvrstili pod točko »Uradne zadeve«, s katero se poročilo predsednika DAHŠ običajno začne. Bilo ni nobenih statutarnih sprememb, ne sprememb v organizaciji delovanja ali finančnega poslovanja, kakršne je bilo potrebno opraviti v bližnji preteklosti. Edina pomembnejša zadeva je bilo zvišanje članarine: ta se je po sklepu Upravnega odbora DAHŠ, sprejetem na seji dne 2. 6. 2006, zvišala z dosedanjih 2000 SIT na 4000 SIT, kar v novi valuti znaša 16,7 EUR. Poleg tega bom navedel le najnujnejše splošne informacije. Kot je razvidno iz poročila blagajničarke DAHŠ, izkazuje transakcijski račun društva skladno razmerje prihodkov in odhodkov in zato stabilno stanje, kar je poglobitni cilj finančne strategije društva (poglobitni vir prihodkov so še vedno predvsem razni razpisi ministrstev in članarina, odhodke pa predstavljajo v prvi vrsti tiskarski stroški za revijo *Keria*, v manjši meri pa tudi organizacija raznih prireditve). Seveda pa ne sme ostati neomenjeno, da je društvo nemoteno finančno poslovalo predvsem zaradi skrbi in vestnega dela

blagajničarke doc. dr. Jerneje Kavčič. Pomembno pa je tudi, da je prejšnje vodstvo društva v svojem mandatu izpeljalo reorganizacijo finančnega poslovanja kakor tudi uredilo statutarne zadeve in predalo zgledno urejen arhiv; zaradi tega je bilo delo sedanjega vodstva neprimerno lažje.

II. PRIREDITVE

Društvo je v obdobju od zadnjega občnega zbora soorganiziralo nekaj odmevnih in dobro obiskanih prireditve, medtem ko je bila dejavnost na področju organizacije znanstvenih oziroma strokovnih predavanj nekoliko manj intenzivna. Posebej pa velja poudariti, da je društvo uspešno sodelovalo s pomembnimi in v širši kulturni javnosti prepoznavnimi organizacijami. Dne 16. 11. 2007 je imel prof. dr. Athanasios Markopoulos z Univerze v Atenah za člane društva predavanje na temo *Problemi bizantinskega izobraževalnega sistema*. Predavanje je bilo organizirano v sodelovanju z Oddelkom za klasično filologijo Filozofske fakultete.

III. ZNANSTVENI SIMPOZIJ

Društvo je bilo skupaj z oddelkoma

za klasično filologijo in filozofijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Inštitutom Nove revije, KUD Logos in Slovansko knjižnico v Ljubljani soorganizator mednarodnega simpozija »Antika in krščanstvo: spor ali sprava« (»Antiquity and Christianity: A Conflict or a Conciliation?«), ki je potekal 9. in 10. maja 2007 v prostorih Slovanske knjižnice v Ljubljani. Povod za prireditev simpozija je bil slovenski prevod knjige Sergeja Averinceva *Poetika zgodnjebizantinske literature*. Sodelovali so znanstveniki iz Slovenije, Hrvaške, Srbije, Italije, Rusije in Velike Britanije. Na simpoziju je bila predstavljena vrsta tehtnih, izvirnih, včasih celo nekoliko provokativnih tez o različnih problemih in avtorjih antične in bizantinske književnosti in njihovem odzvenu v srednjeveški in novoveški književnosti. V ospredju so bile pesniške, filozofske in teološke teme. Prireditev je bila dobro medijsko 'pokrita' in zato vidna v slovenskem kulturnem prostoru, kar je nedvomno prispevalo k afirmaciji društva v javnosti.

IV. DRUŽABNI VEČERI

Društvo je samostojno ali v sodelovanju organiziralo več kulturno-družabnih večerov:

– 19. 12. je bilo v prostorih Društva slovenskih pisateljev božično-novoletno srečanje članov DAHŠ. Osrednji del tega srečanja je bil recital izbranih prevodov antične poezije na temo praznikov. Izvedla ga je dramska igralka Lenča Ferenčak, dopolnila pa ga je renesančna glasba za lutnjo;

– 15. 12. 2006 je bilo v prostorih Waldorfske šole (nekdanja Ljudska kuhinja) v Ljubljani božično-novoletno srečanje, katerega kulturni program je bil povezan z zgodovino klasične filologije na Slovenskem. Prikazan je bil film *Sofra iz Šavne peči*, portret Antona Sovreta; zaradi Sovretovega pomena za slovensko umetniško prevajanje so bili k ogledu povabljeni tudi člani Društva slovenskih prevajalcev. Na tem večeru je bil še en pomemben dogodek: prvič v zgodovini društva je bila podeljena diploma častnega člana DAHŠ. Prejela sta jo prof. dr. Kajetan Gantar in prof. dr. Erika Mihevc Gabrovec za svoje zasluge pri ustanovitvi in razvoju društva;

– 14. 6. 2007 je bil v Cankarjevem domu na Vrhniki Večer grške poezije in kulinarike v okviru popularne prireditve Argonavtski dnevi, pri katerega izvedbi sta sodelovala tudi Slovensko-grško kulturno društvo in DAHŠ. Društvo je prevzelo skrb za umetniški del večera in pripravilo program in izvedbo recitala starogrške in novogrške poezije na temo Argonavtov (besedila sta izbrala dr. Jerneja Kavčič in dr. Brane Senegačnik, recital pa sta izvedla dr. Brane Senegačnik in Jera Ivanc).

V. IZDAJATELJSKA DEJAVNOST

1. Revija Keria

Več o vsebinskih razsežnostih revije, o uredniškem delu ter dinamiki sodelovanja bo pri točki dnevnega reda, namenjeni reviji Keria, v uredniškem poročilu spregovoril asistent dr. Matej Hriberšek, ki bo orisal tudi potek

formalnih postopkov pri mednarodnem uveljavljanju (indeksiranju ipd.). Vsekakor pa lahko tudi zunanji sodelavci z zadovoljstvom ugotovimo, da se je revija v slovenskem prostoru uveljavila ne le kot osrednja stekovna in znanstvena publikacija za področje klasične filologije, temveč tudi kot vse pomembnejši dejavnik za druga znanstvena področja, povezana z antiko; zlasti to velja za zgodovino, filozofijo in primerjalno književnost. V njej so začeli objavljati izvirne razprave tudi tuji strokovnjaki, kar predstavlja važen napredek v mednarodni prepoznavnosti.

2. Zbirka *Agora*

Zaradi zahtevnosti in obsežnosti je bil izid *Latinske književnosti (Letteratura latina)* Gian Biagia Conteja, ki je bil predviden za letos, preložen na naslednje leto.

VI. DRŽAVNO TEKMOVANJE V ZNANJU LATINŠČINE

Po običaju sta tekmovanja v znanju latinščine v lanskem in letošnjem letu potekali v Ljubljani na FF v prostorih Oddelka za klasično filologijo:

– leta 2006 je bilo tekmovanje 13. marca; udeležilo se ga je 22 dijakov, ki so prišli s 7 šol (I. gimnazija Maribor, Škofijska klasična gimnazija Ljubljana,

Škofijska gimnazija Vipava, I. gimnazija Celje, Gimnazija Vič, Gimnazija Škofja Loka, Gimnazija Želimlje);

– letošnjega državnega tekmovanja v znanju latinščine, ki je potekalo 14. 4. 2007 v prostorih Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, se je udeležilo 17 dijakov, ki so prišli s 5 šol (I. gimnazija Maribor, Škofijska klasična gimnazija Ljubljana, Gimnazija Poljane Ljubljana, I. gimnazija Celje, Gimnazija Škofja Loka).

V obeh letih je društvo najboljšim tekmovalcem podarilo Sovretovo priznanje, pohvale in nagrade v okviru skupne prireditve, namenjene nagraditvi najboljših tekmovalcev iz tujih jezikov, ki je bila obakrat v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano.

Glavno težo pri organizaciji in izpeljavi obeh tekmovanj je nosil prof. dr. Matjaž Babič, ki je bil tako sestavljalec kot ocenjevalec nalog. Zahvala velja tudi članicam študentske sekcije, ki so nadzorovale tekmovalce med reševanjem nalog.

Ob koncu bi se rad prisrčno zahvalil vsem, ki so bistveno pripomogli k delovanju DAHŠ v zadnjem mandatu: zlasti prof. dr. Matjažu Babiču, blagajničarki doc. dr. Jerneji Kavčič, tajnici asist. Sonji Weiss in njeni namestnici Kristini Tomc.

Predsednik Društva za antične in humanistične študije
Brane Senegačnik

BINKOŠTNE ZADREGE OB PODELITVI NAGRAD NA TEKMOVANJU IZ LATINŠČINE

Najprej naj povem, da sem prošnjo predsednice Društva za antične in humanistične študije, naj vas danes tu pozdravim v imenu prireditelja, sprejel z velikim veseljem. Vsekakor je lepo pred seboj videti, če si sposodim kar verz bitniškega pesnika Alena Ginsberga, »najboljše ume svoje generacije«; pa ne takšnih, kakršne je gledal on v svojem *Tuljenju* – in bi jih lahko vsak vikend videl tudi v Ljubljani, – »uničene [...], histerične, gole, kako se ob zori vlačijo skozi [...] ulice,« ampak takšne, ki se ukvarjajo z zanimivejšimi rečmi. Profesor Matjaž Babič, ki je teste ocenjeval, je povedal, da so bili ti letos v resnici ne navadno dobri, da po vsem sodeč na nekaterih šolah prihaja do latinske renesanse; upam, da se bo nadaljevala in da ji bo mogoče sledil celo latinski barok.

Najprej mi je padlo na misel, da bi tu govoril o vseh priložnostih, ki se vam z dobrim znanjem latinščine ponujajo. O tem, kako trdno podlago za študij tujih jezikov ste si ustvarili; kako je denimo celo angleščina kakih 50% svojega besedišča dobila od latinščine in kako je ta delež pri romanskih jezikih še toliko večji; kako je latinščina ključ do študija zgodovine, jezikov, medicine, biologije, teologije in prava; kako latinščina učence do

te mere oboroži z učinkovitimi študijskimi navadami in sposobnostjo analize ter povezovanja, da se na primer v ameriškem maturitetnem sistemu latinisti pri splošnem uspehu vsako leto odrežejo bolje od vsake druge skupine. V Sloveniji teh raziskav in statistik še nimamo, ampak drznem si trditi, da položaj ni bistveno drugačen.

Toda danes ne bom govoril o tem. Najprej zato, ker so v bližini dobrih dijakov največkrat tudi dobri profesorji; precej jih vidim tu v dvorani in prepričan sem, da so vam vse to povedali že sami. Pa še druga težava je; kdor preveč dokazuje, nič ne dokaže, *qui nimis probat, nihil probat*. Izkušnja vas najbrž uči, da je smiselno berača, ki hvali svojo malho, vzeti z rezervo, še zlasti, če vam govori z odra. Še več, vsi dobro veste, da obstaja kup zdravnikov, jezikoslovcev, pravnikov, biologov in teologov, ki latinščine ne znajo, pa vseeno ni videti, da bi jih to kaj posebej bolelo.

Kako gre to dvoje skupaj? Na tem mestu bom namesto takšnih in drugačnih papirnatih dokazov rajši povedal zgodbo o dveh živih ljudeh. Pred časom sem bil na neki podiplomski poletni šoli latinščine v Rimu. To šolo vodi oče Reginald Foster, ki sicer dela v papeški pisarni v Vatikanu in vsak dan prevaja v latinščino okrož-

nice in druge cerkvene dokumente. To počne že kakih štirideset let in se zato v latinščini pogovarja bolje kot v svojem maternem jeziku. V Ameriki ima dobesedno kulturni status; vsako poletje se pri njem zbere skrajno barvita gruča latinskih profesorjev, od učenih bostonskih katolikov do radovednih pripadnikov najbolj čudaških kalifornijskih subkultur. Poleg privlačnosti latinščine ima pri tem najbrž nekaj opraviti tudi *genius loci* večnega mesta, še več pa verjetno sam Reginald Foster in njegova ne čisto klasična osebnost. Sem sodi tudi to, da ta zelo glasni karmeličan za pouk v svoji šoli, kjer skozi dva poletna meseca preživi po šest zelo intenzivnih ur na dan, noče nobenega plačila in študente kot nekakšen Sokrat poučuje zastonj.

Ampak če se vrnem nazaj k naši temi; ravno o težavnem razmerju med akademsko širino in specializacijo smo se tisto poletje pogovarjali razmeroma veliko. Takrat je Foster povedal za primer nekega svojega študenta, ki mi do danes ne gre iz glave, tako zelo poveden je. Ta študent je pripravljaval doktorat iz umetnostne zgodovine na eni najboljših svetovnih univerz, članici *Ivy League*; pravzaprav ga je že napisal in oddal, čakal ga je le še zagovor. V disertaciji se je posvetil poslikavam v eni od rimskih bazilik, pri svetem Pavlu zunaj obzidja, če je kdo natančneje seznanjen z rimsko sakralno arhitekturo; s poletno šolo je torej ubil dve muhi na en mah, pilil je svojo latinščino in se hkrati na kraju samem pripravljaval na obrambo svoje teze. Nekega dne sta se tako s profesorjem pogovarjala o tistih poslikavah, kar ga je ta študent

takole mimogrede vprašal: »Saj res, vi ste menih in boste mogoče vedeli; kaj pravzaprav pomeni tisti ptič, ki ga ves čas videvam po teh cerkvenih slikarijah?« Foster ga najprej ni razumel: »Kakšen ptič?« – »Ta ptič, nekakšen golob,« je rekel nadebudni doktorand, »skoraj v vsaki cerkvi je nekje narisane nekakšen golob; to je najbrž neke vrste simbol ali kaj?« Kot rečeno, Foster ne sodi ravno med tercijalce in mu je izrazito vseeno, v kaj verujejo ali ne verujejo njegovi študenti, zanima ga samo njihova latinščina, ampak tu je bil res zapaden, bolj iz kulturne kot iz verske občutljivosti. »Kako, neke vrste simbol,« se je zadržal, »seveda je simbol, za Svetega Duha.« – »Aha,« je rekel tisti umetnostni zgodovinar, »zanimivo.« Malo je še pomolčal, potem pa spet vprašal: »Kaj pa je to, Sveti Duh?« Tu je Foster sklenil, da bo nesrečnega učenjaka prenehal begati. Rekel mu je, naj se ne obremenjuje s temi stvarmi in naj se mirno naprej pripravlja na zagovor svoje teze; na zagovor, ki ga je kasneje tudi uspešno prestal.

Zdaj verjetno že vsi razumete, kaj hočem tukaj povedati. Tisti mladi doktor umetnostne zgodovine, ki ima sicer ime in priimek, je hkrati tudi metafora nekega časa. Nekoliko ionescovsko absurdna, ampak tak je pač čas. Je že tako, da se je danes mogoče z marsičim ukvarjati brez znanja marsičesa drugega in da tudi latinščina ni čisto nespregledljiv pogoj, *condicio sine qua non*, za študijsko in kasnejšo poklicno pot. Ampak vseeno se hkrati najbrž tudi sami sprašujete, ali ni omenjeni raziskovalec s svojo pomanjkljivo predstavo o tistem golobu, ki mu je nepojasnjeno frfotal

po mozaikih, slabo razumel tudi njihove vsebine, čeprav je bil sam verjetno prepričan o nasprotnem; ali si ni zato prihranil vprašanj, ki bi ga pri njegovem iskanju lahko popeljala dlje; in ali niso odgovori, do katerih se je slednjič dokopal, povedali več o piscu teze kot o umetninah, ki se jih je tako pogumno lotil. In ker celo on tega ni počel brez solidne latinščine, se *a fortiori* lahko še vprašate, ali ni trud z marsikaterim od prej naštetih področij brez ustreznega jezikovnega znanja nekaj še bolj jalovega, pa naj k virom po lastni sodbi pristopamo na še tako metodološko izviren način.

Končal bom z mislijo, ki jo je rad ponavljal Josip Plemelj, prvi rektor ljubljanske univerze in eden najboljših slovenskih matematikov. Mimogrede, zanimiv podatek o takratnem svetu in njegovem plátonskem občutku za celoto je dejstvo, da je matematika ob ustanovitvi univerze leta 1919 sodila v sklop študijev na Filozofski fakulteti; ločitev od mize in postelje so ljubljanski humanisti in matematiki izpeljali šele desetletja kasneje. Kot se je za profesorja na Filozofski fakulteti v tistem manj fragmentiranjem času spodobilo, je bil Plemelj zelo ponosen na svoj jezikovni čut in je študente rad navajal na jasno in logično izražanje. Posebej mu je šla menda v nos nemarna raba glagolov *potrebu-*

jem in *rabim*, ki sta sinonima samo v zelo ohlapni, pogovorni slovenščini. »*Rabiš* lahko samo nekaj, kar že imaš,« je potrpežljivo ponavljal Plemelj, »če česa nimaš, lahko to kvečjemu *potrebuješ*.« Oboje je povezal v duhovit aforizem: »Inženir, ki matematike ne zna, je nikoli ne potrebuje. Če pa jo zna, jo pogosto rabi.« V tem se skriva antropološka ugotovitev, ki so jo Stari ujeli v samo tri zgoščene besede: *Ignoti nulla cupido*.

Z latinščino je v resnici nekaj podobnega kot z matematiko in z ostalimi svobodnimi umetnostmi enaindvajsetega stoletja; kdor jo zna, se težko izogne njeni nenehni rabi. Kdor pa je ne zna, je po lastnih predstavah običajno tudi potrebuje ne. Vsem vam želim, da bi jo rabili še zelo zelo dolgo, in vas vabim, da skupaj z mano zaploskate tistim, ki so jo na letošnjem tekmovanju rabili na še posebej prepričljiv način. Povedano s frazo iz Plavtovega *Amfitruona*, ki si ga bomo po zaslugi druge skupine ustvarjalnih latinistov in njihove domiselne profesorice Barbare Damjan lahko ogledali danes, – *nunc plaudite!*

Škofijska klasična gimnazija,
13. 5. 2008
David Movrin

PROPINATIO

France Prešeren – Zlatko Vidulić

En vitis rursus vinum,
amici, dulce nobis dat,
quod venas fovet, sinum,
et cor vultumque recreat,
pectus dum
mero cum
restituit in integrum.

Et cui, fratres, heus,
nunc propinare, canere?
Det terrae nostrae Deus,
Slovenis cunctis, vivere,
nobis qui
socii,
illustris matris filii!

Sint fulmine percussi
minantes nostro generi
et semper inconcussi
Sloveni sint et liberi!
Fortibus
manibus
nunc rumpant vincla omnibus!

Concordia, fortuna
in domum nostram redeant,
et omnes Slavi una
nunc eant, dextram porrigant!
Nobis quo
studio
potestas ecce denuo!

Conservet vos, Slovenae,
perpulchros flores, Dominus!
Et ubi tales venae
nympharum, quaero protinus?
Propriis
filiis
formido hosti eritis.

Vos iuvenes, pro vobis
haec mea propinatio.
Spes omnis estis nobis,
nam vobis domus ratio,
quam post nos
ut et vos
servetis, munus erit, dos!

O vivant omnes gentes,
quae diem hunc desiderant,
ut sole sint fruentes
concordes, rixas respuant,
inter quas,
libertas,
sit amor, non hostilitas!

Amici, nunc propino
pro nobis ipsis poculum,
qui hoc firmamus vino
pro bono nobis oculum.
Quorum os
tale, mos,
det Deus dies prosperos!

PRIPRAVA BESEDIL ZA OBJAVO

Revija *Keria* objavlja razprave, prevode, didaktične prispevke o pouku latinščine in grščine, ocene in poljudne prispevke z vseh področij latinskih in grških študijev. Izhaja dvakrat letno. Prispevke sprejemamo na naslov keria@dahs.si. Če uredniki ne določijo drugače, je treba na naslov uredništva poleg elektronske različice poslati tudi iztis.

O objavi prispevkov odloča uredniški odbor. Prispevki za rubriko »Razprave« si morajo pred objavo pridobiti pozitivni recenziji dveh anonimnih recenzentov. Uredniški odbor ju izbere izmed strokovnjakov za področje, ki ga obravnava članek, ocenita pa znanstveno izvirnost ter vsebinsko in jezikovno ustreznost besedila. Pripombe recenzentov avtorju posreduje uredništvo.

1. OBLIKOVANJE BESEDILA

a) Pisava in oblika strani

Prispevki naj bodo v formatu MS Word, v pisavi Times New Roman 12, opombe pa v Times New Roman 10. Besedilo naj bo levo poravnano, brez zamikanja v prvi vrstici. – Grško besedilo naj bo načeloma v pisavi Odyssea Unicode, v vsakem primeru pa v pisavi, ki temelji na sistemu Unicode.

Standardni razmik med vrsticami je 1,5; izjema so opombe in od besedila ločeni citati, kjer je razmik 1.

b) Narekovaji in umeščanje citatov v besedilo

Pri dobesednem navajanju se uporabljajo »dvojni srednji« narekovaji. Če gre za navajanje znotraj navedka, se rabijo (po možnosti zaobljeni) 'enojni zgornji' narekovaji.¹

Emma se je obrnila k njemu in zaničljivo vprašala: »Kakšna 'obljuba'?«

Z narekovaji so opremljeni krajši citati, vključeni v besedilo. – Daljši citati so brez narekovajev ter zgoraj in spodaj ločeni od ostalega besedila z vrstico presledka, na levi pa je odmik od roba strani 1,25 cm.² – Od besedila so na ta način lahko zaradi preglednosti ločeni tudi krajši citati (zlasti verzi, citati v dveh ali več odstavkih, pisma s pozdravom/podpisom, seznami in podobno).

Daljši citati v tujem jeziku morajo biti obvezno opremljeni s prevodom.

Številka opombe pod črto se v besedilu piše stično,⁹ če je za besedo stično ločilo

¹ V redkih primerih, ko se znotraj navedka v navedku pojavi še en navedek, se pri tem spet uporabijo »dvojni srednji« narekovaji, pri še redkejšem navedku znotraj tega spet 'enojni zgornji' in tako *ad infinitum*.

– »Ne govori neumnosti,« je rekel. »Trditi, da 'Mislim, kar rečem' pomeni isto kot 'Rečem, kar mislim,' bi pomenilo biti prav tako zmeden kot Alica na čajanki pri norem klobučarju. Spomni se, kaj ji je rekel klobučar: 'Še malo ni isto! Z isto pravico bi lahko rekel, da pomeni »Vidim, kar jem« isto kot »Jem, kar vidim!«

² V Wordu to dosežemo z ukazom »povečaj zamik« (ikona .

(pika,⁹ vejica, dvopičje, zaklepaj, lahko tudi v kombinacijah itd.),⁹ se opomba piše za ločilom in ne pred njim.⁹

c) Uporaba kurzive

Brez kurzive so navedki v tujem jeziku, tudi v grščini in latinščini, ki so označeni drugače, torej so opremljeni z narekovaji ali postavljeni ločeno od besedila.

V kurzivi so posamezne besede ali krajše fraze v tujem jeziku; če jim sledi prevod, je v oklepaju ali narekovajih in brez kurzive.

Namesto besede *pécher* (grešiti) je pomotoma uporabila *pêcher* (ribariti).

V kurzivi navajamo tudi naslove knjig.

Pri stari grščini kurzive iz tipografskih razlogov ne uporabljamo.

č) Struktura člankov za rubriko »Razprave«

Na začetku članka za rubriko »Razprave« naj bo izvleček v slovenščini in angleščini. Izvleček naj ne presega 15 vrstic.

Če je prispevek členjen s podpoglavji, so lahko vmesni naslovi neoštevilčeni ali oštevilčeni z rimskimi številkami. Kadar ima članek več kot eno raven podnaslovov, naj bo hierarhija jasno razvidna. Decimalno številčenje uporabljamo samo pri člankih z zapleteno hierarhijo podnaslovov.

Povzetek v enem od svetovnih jezikov naj sledi bibliografiji. Zaželen je obsežnejši povzetek (vsaj 1 stran) z jasno ekspozicijo problema, sumarnim povzetkom dosedanjih raziskav in izvirnimi zaključki.

2. NAVAJANJE VIROV IN LITERATURE

Pravila za citiranje v reviji *Keria* se opirajo na *Chicago Manual of Style* (v nadaljevanju CMS), ki velja za enega najbolj razširjenih in dodelanih redakcijskih priročnikov. Najopaznejša značilnost sloga CMS je navajanje naslova fizične bibliografske enote, torej knjige oziroma revije, v *kurzivi*, medtem ko se naslovi njihovih sestavnih delov, torej poglavij ali člankov v knjigi, reviji ali zborniku, navajajo »v narekovajih.«

CMS ločuje dva sistema navajanja referenc, sistem z navajanjem avtorja in (po potrebi skrajšanega) naslova v opombah ter sistem z navajanjem avtorja in letnice v glavnem besedilu. Revija *Keria* sledi prvemu.

Prispevki z večjim številom referenc (to velja zlasti za rubriko »Razprave«) imajo na koncu seznam del z vsemi bibliografskimi podatki, zato v sprotnih opombah zadostuje avtorjev priimek s po potrebi skrajšanim³ naslovom dela in stran, na katero se opomba sklicuje:

³ Skrajšujemo zlasti naslove, ki imajo več kot pet besed ter se v opombah navajajo večkrat; ko se v opombi pojavi prvič, naslov navedemo v celoti. V skrajšanem naslovu ohranimo začetne ali ključne besede izvirnega naslova. Navajamo ga bodisi v kurzivi bodisi v narekovajih, prav kot izvirni naslov. – V angleščini se v skrajšanem naslovu izpušča člen (*a, the*). Pri jezikih, ki imajo sklone, se ohranjajo členi, ki vplivajo na ključno besedo v skrajšanem naslovu.

Kastelic, *Umreti ni mogla stara Sibila*, 66.
Škiljan, »Antika pred izginotjem«, 166.
Simoniti, »Über die *Responsio*«, 55.⁴

Sledijo osnovna navodila za sestavljanje končne bibliografije. Pomoč pri kompleksnejših bibliografskih enotah je na voljo omenjenem priročniku,⁵ dostopnem v knjižnicah in na spletu. V slovenščini je zelo natančen pregled tega sistema pripravil Robert Petkovšek; tudi njegov prikaz je dostopen na spletu.⁶

a) Knjiga
- en avtor

Kastelic, Jože. *Umreti ni mogla stara Sibila: Prešeren in antika*. Ljubljana: Modrijan, 2000.

- dva avtorja ali več

Južnič, Rudolf in Silvo Kopriva. *Latinska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952.

Priimek je pred imenom samo pri prvem avtorju v končni bibliografiji, pri ostalih za to ni potrebe. – Če so avtorji več kot trije, za prvim v opombi stoji kratica et al.; v končni bibliografiji so navedeni vsi.

- urednik, prevajalec, sestavljalac namesto avtorja

Kokole, Metoda, Barbara Murovec, Marjeta Šašel Kos in Michael Talbot, ur. *Mediterranean Myths from Classical Antiquity to the Eighteenth Century*. Ljubljana: ZRC, 2006.

- urednik, prevajalec, sestavljalac poleg avtorja

Finley, Moses I. *Antična in moderna demokracija*. Prevod Borut Cajnko. Ljubljana: Krtina, 1999.

- knjiga v zbirki

Gantar, Kajetan. *Antična poetika*. Literarni leksikon 26. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985.

⁴ Če je skrajšani citat vrinjen v stavek, ga zaključimo z vejico, npr. Simoniti, »Über die *Responsio*«, 55, omenja tudi ...

⁵ University of Chicago Press, *The Chicago Manual of Style*, 15. izd. (Chicago: University of Chicago Press, 2003).

⁶ Trenutno pod naslovom www.teof.uni-lj.si/obrazci/citiranje.pdf. Petkovškov pregled se sicer osredotoča na sistem citiranja v besedilu (avtor–letnica), vendar dosledno vključuje tudi primere za citiranje v opombah in bibliografiji; poleg tega obravnava številna bibliografska načela, ki so obema sistemoma skupna.

- poglavje ali podoben (naslovljen) del knjige

Škiljan, Dubravko. »Antika pred izginotjem.« V: *Antika za tretje tisočletje*, ur. Maja Sunčič in Brane Senegačnik, 165–70. Ljubljana: ZRC, 2004.

- uvod, predgovor, spremna beseda ali podoben (nenaslovljen) del knjige

Dular, Janez. Predgovor v: *Zakladi tisočletij: Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, ur. Dragan Božič in Janez Dular, 5. Ljubljana: Modrijan, 1999.

b) Članek v reviji

Simoniti, Primož. »Über die *Responsio contra Apologiam Melanchthonis*, ein wiedergefundenes Werk des Augustiner-Eremiten Bartholomaeus Arnoldi von Usingen.« *Augustiniana* 25 (1975): 48–57.

Če znotraj letnika navajamo tudi številko, stoji ta med letnikom in letnico:
Vrečko, Janez. »Problem krivde pri Ojdipu in Josefu K.« *Keria* 4, št. 1 (2002): 27–54.

c) Recenzija knjige, predstave ali drugega dogodka

Kocijančič, Gorazd. »Vse nas čaka samota teh starcev, le v drugačni obliki.« Recenzija knjige *Izreki svetih starcev*, prevod Jasna Hrovat. *Delo*, 14. 4. 2003.

č) Prispevek na strokovnem ali znanstvenem srečanju

Špelič, Miran. »Sveto pismo kot temelj oznanila in teologije cerkvenih očetov.« Prispevek na Teološkem simpoziju Cerkve na Slovenskem, Veržej–Ljubljana–Miren–Maribor–Celje, 10.–12. 4. 2007.

d) Spletna stran

Spletni viri, sorodni tiskanim, – denimo članki v spletnih revijah, – se navajajo kot tiskani, le da je zraven URL permanentnega tipa. Datum dostopa načeloma ni potreben, saj ga je za nazaj praktično nemogoče preveriti.

Zaradi učinkovitosti spletnih iskalnikov je ostale spletne strani smiselno citirati kar med besedilom (»Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani na svoji spletni strani navaja, da ...«), tudi v končni bibliografiji se jih običajno ne navaja. Spodaj je kljub temu na voljo nekoliko bolj formaliziran zgled; če je res nujno, se datum dostopa navaja v oklepaju za URL, kot je razvidno.

Žbontar, Matjaž. »Brižinski spomeniki.« Narodna in univerzitetna knjižnica. <http://www.nuk.uni-lj.si/bs.html> (obiskano 1. 3. 2008).

e) Latinski in grški avtorji

Klasične avtorje je mogoče navajati med besedilom ali v opombah.

Številke knjig, odstavkov, vrstic ipd. se zapisujejo z arabskimi števki, ločenimi s pikami brez presledka; pri redkih avtorjih je v rabi drugačen sistem (denimo črke).

Ovidij, *Umetnost ljubezni* 1.59.

Aristotel, *Metafizika* 3.2.996b5–8; Platon, *Država* 360e–361b.

Imena klasičnih avtorjev in naslove del v glavnem besedilu praviloma navajamo v neokrajšani poslovenjeni obliki. Naslove del lahko navajamo tudi v latinski obliki, če je ta boljše prepoznavna (npr. Ovidij, *Amores*).⁷ Če gre za avtorja enega samega dela, lahko naslov izpustimo (npr. Tukidid, Livij). Manj pomembne navedbe mest, zlasti v opombah (npr. spisek paralelnih mest ipd.), imajo lahko okrajšano obliko. Za grške pisce pride v poštev seznam okrajšav v Liddell–Scott–Jonesovem slovarju (xvi–xlv), za latinske seznam v *Oxford Latin Dictionary* (ix–xx). Okrajšavam se je smiselno izogniti, ko gre za izpuščanje manj kot treh črk in ko bi lahko prišlo do dvomnosti (Hiponaks/Hiparh, Aristotel/Aristofan ...).

Thuc. 2.40.2–3

Pindar, *Isthm.* 7.43–45.

Kadar gre za sklicevanje na točno določeno izdajo, jo v končni bibliografiji navajamo pod imenom urednika:

Morton Braund, Susanna, izd. *Juvenal and Persius*. Loeb Classical Library 91.⁸ Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.

Shackleton Bailey, D. R., izd. *Q. Horati Flacci opera*. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Stuttgart: B. G. Teubner, 1985.

Martin, R. H., izd. *Terence: Adelphoe*. Cambridge Greek and Latin Classics. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

Barelli, Ettore, izd. *Decimo Giunio Giovenale: Satire*. 8. izd. Uvod Luca Canali, prevod in komentar Ettore Barelli. BUR Classici Greci e Latini. Milano: Rizzoli, 2004.

Facer, G. S., izd. *Erasmus and his Times: A Selection from the Letters of Erasmus and his Circle*. London: Bell & Hyman, 1951. Reprint Bristol: Bristol Classical Press, 1988.

f) Prispevki brez končne bibliografije

Pri strokovnih in esejskih prispevkih, ki imajo majhno število referenc, končna bibliografija ni potrebna. Citiramo sproti v opombah. Ko delo citiramo prvič, navedemo vse bibliografske podatke; če se pojavi še enkrat, ga navedemo v skrajšani obliki (gl. zgoraj). Prvi citat ima podobno vlogo kot enota v končni bibliografiji, vendar je del besedila, zato ima nekoliko drugačno obliko:⁹

... tako tudi Jože Kastelic, *Umreti ni mogla stara Sibila: Prešeren in antika* (Ljubljana: Modrijan, 2000), 66, ki navaja ...

... z drugačnimi argumenti Primož Simoniti, »Über die *Responsio contra Apologiam*

⁷ Velja tudi za grška besedila, npr. Plutarh, *De sera numinis vindicta*.

⁸ Navajanje zbirke lahko tudi izpustimo; če bo za bralca podatek koristen, jo je kljub temu smiselno navesti.

⁹ Deli bibliografske enote niso prekinjeni s piko, temveč z vejico, da jih lahko vključimo v stavek; ime stoji pred priimkom, saj ni potrebe po abecednem urejanju; vsi podatki razen avtorja in naslova so v oklepaju.

Melanchthonis, ein wiedergefundenes Werk des Augustiner-Eremiten Bartholomaeus Arnoldi von Usingen,« *Augustiniana* 25 (1975): 55, ki omenja ...
... prim. Dubravko Škiljan, »Antika pred izginotjem,« v: *Antika za tretje tisočletje*, ur. Maja Sunčič in Brane Senegačnik (Ljubljana: ZRC, 2004), 166.